

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta

PRÁVNICKÁ FAKULTA UMB
BANSKÁ BYSTRICA

ZBORNÍK z online vedeckej konferencie
konanej dňa 7. 5. 2021 na Právnickej fakulte
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

PRÁVNÉ ROZPRAVY ON-SCREEN III.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta

ZBORNÍK

z

online vedeckej konferencie

konanej dňa 07.05.2021

na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN III.

Sekcia verejného práva

2021

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Predseda redakčnej rady a vedecký redaktor:

doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

Predseda edičnej komisie:

JUDr. Monika Némethová, PhD.

Recenzenti:

prof. JUDr. Ing. Bernard Pekár, PhD.

doc. JUDr. et PhDr. mult. Libor Klimek, PhD.

doc. JUDr. Vlasta Kunová, CSc.

JUDr. Adrián Vaško, PhD.

Mgr. Zuzana Mičková, PhD.

Zostavovateľ:

JUDr. Ľubica Saktorová, PhD., LL.M., M.A.

Mgr. Jakub Dzimko

Mgr. Miroslava Dolíhalová

„Príspevky neprešli jazykovou úpravou“

Vydavateľ:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Právnická fakulta UMB

Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

ISBN 978-80-557-1932-0

EAN 9788055719320

OBSAH

SEKCIA DEJÍN A TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA.....	7
SLOVENSKÍ AKADEMICI V ROKOCH 1937 AŽ 1940 SLOVAK ACADEMICS FROM 1937 TO 1940	
Ján Cirák.....	8
VOEGELINOVA INTERPRETÁCIA VZŤAHU PRÁVA A GNOSTICIZMU LAW AND GNOSTICISM IN VOEGELIN'S PHILOSOPHY	
Miroslava Klečková.....	24
ČINNOSŤ ČESKOSLOVENSKEJ DELEGÁCIE NA PARÍŽSKEJ MIEROVEJ KONFERENCII ACTIVITIES OF THE CZECHOSLOVAK DELEGATION AT THE PARIS PEACE CONFERENCE	
Dominika Kováčová	38
PROBLÉM RETROAKTIVITY V PRÁVE THE PROBLEM OF RETROACTIVITY IN LAW	
Sofia Sihelská – Vierošlav Júda	52
ČO ZNAMENÁ BYŤ PRÁVNOU/PRÁVNÝM FEMINISTKOU/ FEMINISTOM? WHAT DOES IT MEAN TO BE PROPONENT OF FEMINIST JURISPRUDENCE?	
Dominik Šoltýs.....	61
SEKCIA VEREJNÉHO PRÁVA.....	81
VÝKON TRESTU ODŇATIA SLOBODY OSOBNÝCH KATEGÓRIÍ ODSÚDENÝCH EXECUTION OF IMPRISONMENT OF SPECIAL CATEGORIES OF CONVICTS	
Eva Balážová.....	82
BUDÚCNOSŤ STAVEBNÉHO PRÁVA FUTURE OF THE CONSTRUCTION LAW	
Andrea Barancová – Martin Píry	96

ODHAĽOVANIE POČÍTAČOVEJ KRIMINALITY PRI VEREJNOM OBSTARÁVANÍ A OCHRANE HOSPODÁRSKEJ SÚŤAŽE DETECTION OF CYBERCRIME IN PUBLIC PROCUREMENT AND PROTECTION OF COMPETITION	
Daniel Blaško	108
LEGAL CHALLENGES OF COVID-19 VACCINE CERTIFICATES	
Daniela Galátová	122
TREST POVINNEJ PRÁCE AKO JEDEN Z ALTERNATÍVNYCH TRESTOV PENALTY COMPULSORY LABOR AS ONE OF THE ALTERNATIVE PENALTIES	
Jaroslav Ivor – Marta Hlaváčová	134
SPOLUPRACUJÚCA OSOBA Z POHĽADU VÝZNAMU A VIEROHODNOSTI JEJ VÝPOVEDE COLLABORATING PERSON IN TERMS OF THE MEANING AND CREDIBILITY OF HIS STATEMENT	
Jaroslav Ivor – Jaroslav Klátik.....	145
MEDZINÁRODNÝ TRESTNÝ SÚD A JEHO ÚZEMNÁ PÔSOBNOSŤ THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND ITS TERRITORIAL JURISDICTION	
Radka Kačáková – Ľubica Saktorová	168
INTERRUPCIE – ÍRSKO VERZUS POĽSKO ABORTION – IRELAND VERSUS POLAND	
Veronika Kavecká – Marica Pirošíková	179
PROBLEMATIKA NELEGÁLNEHO ZAMESTNÁVANIA Z POHĽADU TRESTNÉHO ZÁKONA THE ISSUE OF ILLEGAL EMPLOYMENT FROM THE PERSPECTIVE OF THE CRIMINAL CODE	
Jaroslav Klátik – Jozef Michalko	192
PROTIOPATRENIA TRETÍCH STRÁN A MEDZINÁRODNÉ PRÁVO THIRD PARTY COUNTERMEASURES AND INTERNATIONAL LAW	
Ján Králik	201

DIEŤA AKO OBEŤ DROGOVEJ KRIMINALITY CHILD AS A VICTIM OF A DRUG CRIME	
Silvia Ondrejková.....	212
SENÁT ÚSTAVNÉHO SÚDU SLOVENSKEJ REPUBLIKY AKO INICIÁTOR KONANIA O SÚLADE PRÁVNÝCH PREDPISOV THE SLOVAK REPUBLIC CONSTITUTION COURT SENATE AS AN INITIATOR OF THE PROCEDURE ON THE LEGAL RULES	
Júlia Ondrová – Michal Úradník.....	230
INTERNÁ A EXTERNÁ SÚDNA KONTROLA OBMEDZENÍ ĽUDSKÝCH PRÁV POČAS NÚDZOVÉHO STAVU INTERNAL AND EXTERNAL JUDICIAL REVIEW OF THE LIMITATIONS OF HUMAN RIGHTS DURING AN EMERGENCY STATE	
Marica Pirošíková	246
THE LEGAL REGULATION OF AI IN THE EU: THE POLICY MEASURES AND THE FUTURE PERSPECTIVE	
Yevhen Shcherbyna.....	259
TRANZITNÍ DOPRAVA A OBCE TRANSIT TRANSPORT AND MUNICIPALITIES	
Michaela Sigmundová.....	272
DOPAD PANDEMIE COVID-19 NA FINANČNÝ TRH SLOVENSKA IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE FINANCIAL MARKET OF SLOVAKIA	
Radka Štefánová.....	282
DOKAZOVANIE V TRESTNOM KONANÍ – ÚVAHY DE LEGE FERENDA EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS - CONSIDERATIONS DE LEGE FERENDA	
Adrián Vaško	295
A CRITICAL EXAMINATION OF CHINESE LIABILITY LIMITATION RULE FOR THE SEA PASSENGER’S INJURY COMPENSATION	
Wei Xiao	308

EURÓPSKY ÚRAD PRE BOJ PROTI PODVODOM (OLAF): AKTUÁLNE VÝSLEDKY A
ÚVAHY DE LEGE FERENDE

EUROPEAN ANTI-FRAUD OFFICE (OLAF): CURRENT RESULTS AND
CONSIDERATIONS FOR THE FUTURE

Ivana Zeleňáková 317

SEKCIA DEJÍN A TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA

SLOVENSKÍ AKADEMICI V ROKOCH 1937 AŽ 1940

SLOVAK ACADEMICS FROM 1937 TO 1940

Ján Cirák¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.sdtsp.8-23>

Abstrakt

Článok je venovaný dobovým súvislostiam ideového kolapsu doktríny čechoslovakizmu v akademickom prostredí na Slovensku v rokoch 1937 až 1940 a jeho nahradení ideami autority a slovenskej štátnosti.

Kľúčové slová

Slovenskí akademici, Slovenská univerzita, idea čechoslovakizmu, idey autority a slovenskej štátnosti.

Abstract

The article is devoted to the ideological collapse of the doctrine of czechoslovakism in the academic environment in Slovakia in the years 1937 to 1940 and its replacement by the ideas of authority and Slovak statehood.

Key words

Slovak academics, Slovak University, the idea of czechoslovakism, the idea of authority and Slovak statistics.

Úvod

Obdobie rokov 1937 až 1940 predstavuje historický zlom v takmer všetkých oblastiach života modernej slovenskej spoločnosti. Agónia Československej republiky v rokoch 1938 a 1939 vyústila najmä v dôsledku medzinárodnej situácie a ambícií Hitlerovského Nemecka v jej rozpad. Na troskách druhej republiky vznikol pod kuratelou Tretej ríše Nemcami okupovaný Protektorát Čechy a Morava. Na Slovensku Snem Slovenskej krajiny 14. marca 1939 jednohlasne vyhlásil Slovenský štát.

Obdobie zániku ČSR a existencie Slovenského štátu (po prijatí Ústavy Slovenskej republiky) už v prvých rokoch výrazne zasiahlo do pomerov akademikov na Slovensku. Títo boli - okrem dvoch teologických fakúlt - sústredení na jedinej vysokej škole univerzitného zamerania na Slovensku, na Československej štátnej univerzite v Bratislave, ktorá od roku 1919 niesla názov Univerzita Komenského.²

¹ Prof. JUDr. Ján CIRÁK, CSc., vysokoškolský učiteľ, Právnická fakulta UMB Banská Bystrica.

² Nariadenie vlády ČSR č. 595/1919 Sb. z. a n. o pomenovaní Univerzity Komenského.

Univerzita v nových štátoprávnych pomeroch autonómie čoskoro zmenila svoj názov na Slovenskú univerzitu.³ Výchovno-vzdelávací proces a úradovanie na Slovenskej univerzite mierou vrchovitou práve ovplyvnili nové faktory. V ideologickej oblasti spočívali v striktnom odmietnutí štátoprávnej idey čechoslovakizmu. Táto idea bola od založenia školy dôsledne reprezentovaná na pôde univerzity takmer celým profesorským zborom českej národnosti vrátane malého počtu učiteľov akademikov s ideovou orientáciou na pražský centralizmus.⁴ Oficiálna doktrína mnohonárodnostného štátu zakotvená v základných právnych dokumentoch ČSR sa od počiatku novej republiky stala jablkom politického sváru. Túto pre väčšinu Slovákov neživotnú a nezrozumiteľnú ideológiu nahradili po vyhlásení autonómie Slovenskej krajiny 6. októbra 1938 v Žiline idey nové, viažúce sa k sociálnej náuke kresťanskej cirkvi, návratom k mravným ideálom kresťanstva v duchu rešpektovania autority a novej kvality slovenskej štátnosti. Právo národa na sebaurčenie Slovákov sa vysvetľovalo ako prirodzené božské právo každého národného spoločenstva a ako také sa stalo základom novej filozoficko právnej koncepcie božskej podstaty prirodzeného práva zakotveného priamo v novej Ústave Slovenskej republiky.⁵

Viditeľné zmeny v ideovom nazeraní akademikov nastali ihneď po vyhlásení autonómie Slovenska v októbri 1938. Už v decembri 1938 vyústili do podoby odchodu desiatok českých profesorov čechoslovakistickej orientácie zo Slovenska. Títo boli daný k dispozícii českej vláde s ohľadom na ich vlašný pomer k slovenským záležitostiam. Ich uvoľnené miesta postupne obsadzovali adeпти z radov nastupujúcej slovenskej inteligencie, ktorá bola v tom čase výrazne diskriminovaná pokiaľ išlo o možnosti obsadzovania voľných miest na univerzite.

V tomto období došlo aj k významným zmenám vo vysokom školstve na Slovensku ako takom. Pre potreby mladého štátu a slovenského študentstva došlo k nebývalému inštitucionálnemu rozvoju školstva v podobe vzniku nových slovenských vysokých škôl vrátane dobudovania nových, dovtedy absentujúcich vedných odborov na Slovensku. Po

³ Nariadenie vlády Slovenskej krajiny č. 41/1939 Sl. z. zo 14. 2. 1939 o zmene názvu univerzity na Slovenská univerzita v Bratislave. Pomery na Slovenskej univerzite neskôr ďalej upravil zákon č. 168/1940 Sl. z. o Slovenskej univerzite.

⁴ O československom národe hovorila priamo Ústava ČSR, prijatá nedemokraticky bez parlamentných volieb Revolučným národným zhromaždením 29. februára 1920 ako zákon č. 121/1920 S. Z. a n. Vo svojej preambule Ústava po prvý krát doslovne hovorí o jednote československého národa: „*My národ československý, chtejice upevniť dokonalou jednotu národa...*“ PEROUTKA, F.: Budování státu. Praha: Lidové noviny, 1991, s. 927.

⁵ Božský princíp slovenského práva zdôrazňoval vo svojich filozofických dielach hlavný ideológ slovenského kresťanského totalitarizmu Doc. Dr. Štefan Polakovič. Pôsobil aj na Slovenskej univerzite. Po viacerých odmietnutiach svojej docentúry na Univerzite Komenského sa počas existencie Slovenskej republiky habilitoval a neskôr inauguroval na riadneho profesora filozofie (1944) na Slovenskej univerzite. Rovnako LUBY, Š.: Božský pôvod práva v slovenskej ústave. Svoradov. VIII/104.

zatvorenie českých univerzít v Protektoráte sa stali novovzniknuté školy a fakulty na Slovensku zároveň útočiskom aj pre mnohých študentov českej národnosti. Na novo zriadených fakultách a odboroch slovenských vysokých škôl študovali okrem Slovákov a Čechov aj stovky študentov z celej Európy.

Tienistou stránkou histórie druhej ČSR a potom aj Slovenského štátu sa stalo obmedzovanie štúdia Židov a ich následné vylúčenie zo štúdií⁶ vrátane neúspešných pokusov stanovovať numerus clausus štúdia žien na niektorých fakultách univerzity.⁷

Vysokoškolské inštitúcie pôsobiace na Slovensku v roku 1937

Univerzita Komenského v Bratislave. Jedinou vysokoškolskou inštitúciou univerzitného typu na území Slovenska v roku 1937 bola Československá univerzita v Bratislave. Krátko po jej založení v roku 1919 bola premenovaná na Univerzitu Komenského. Univerzita začala svoje pôsobenie v Bratislave v ťažkých povojnových podmienkach postupného začleňovania územia Slovenska a Podkarpatskej Rusi do nového československého štátu. Ako prvá otvorila svoje brány už v roku 1919 Lekárska fakulta a po nej nasledovali v školskom roku 1921/22 jednak Právnická fakulta ako aj Filozofická fakulta.⁸

Maďarská Alžbetínska univerzita v Prešporoku definitívne ukončila svoju činnosť v roku 1924 a svoje pôsobenie preložila do Budapešti a Pécsu (Právnická fakulta).

Napriek úsiliu a litere zákona sa v rokoch prvej republiky nepodarilo rozbehnúť vyučovanie na Prírodovedeckej fakulte univerzity. Nepomohli ani mandáty piatich ministrov školstva zo Slovenska (Šrobár, Markovič, Dérer, Hodža, Štefánek).

Komplikácie nastali v rokoch 1937 a 1938 aj pri iniciatívach nasmerovaných k založeniu a rozbehnutiu vyučovania na prvej vysokej školy technického zamerania na Slovensku.

Univerzita Komenského bola v predmníchovskom Československu najmenšou a najmenej vybudovanou vysokoškolskou inštitúciou. V dôsledku priestorových nedostatkov, absencii budov a posluchární ako aj internátov pre študentov, vrátane nedobudovanosti fakúlt

⁶ § 44 zákona č. 185/1939 Sl. z. o vylúčení Židov z verejného života.

⁷ Archív UK, fond Rektorát UK, Zápisnice z Akademických senátov z rokov 1939 a 1940. K problematike diskriminácie pozri napr. PETŘÍKOVÁ, L.: Zásada rovnakého zaobchádzania ako fenomén európskeho pracovného práva. In: Právny poriadok Slovenskej republiky po 25. rokoch. Banská Bystrica: Belianum 2015, s. 416 a n.

⁸ Československá štátna univerzita v Bratislave bola zriadená zákonom č. 375/1919 Sb. z. a n. Na Univerzitu Komenského v Bratislave bola premenovaná na základe vládneho nariadenia č. 595/1919 Sb. z. a n.

mala najmenej akademikov z radov študentstva zo všetkých vtedy pôsobiacich československých univerzít a preto nedokázala rovnocenne konkurovať oveľa vyspelejším českým a nemeckým vysokým školám. Osobitnú kapitolu tvorili najnižšie finančné transfery zo strany československého štátu, ktoré hatili jej ďalší rozvoj.⁹

Popri Bratislavskej univerzite pôsobili počas prvej republiky oveľa väčšie a vybudovanejšie univerzity české a nemecké. Išlo predovšetkým o pražskú Českú univerzitu a pražskú Nemeckú univerzitu ako nástupnícke subjekty pôvodnej Karlo-Ferdinandovej univerzity po roku 1882, ďalej nemecké techniky vysokoškolského zamerania v Prahe a Brne, ako aj v roku 1919 novo založená Československá štátna Masarykova univerzita v Brne.

Nová budova Univerzity Komenského

Ako už bolo konštatované, Československá univerzita v Bratislave trpela od svojich počiatkov akútnym nedostatkom svojho financovania vrátane priestorového zabezpečenia. Určitý zlom nastal až v koncom 30. rokov. V roku 1937 bola daná do užívania nová budova Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí č. 6 v Bratislave. Pre potreby vysokoškolskej ustanovizne univerzitného typu tu boli veľkoryso prispôsobené priestory pôvodne naplánovaného burzového paláca a iných inštitúcií. Našli tu svoj reprezentačný domov rektorát školy ako aj Právnická a Filozofická fakulta. Suterén paláca bol vyčlenený na využívanie zo strany početných študentských spolkov (napr. Zväz slovenského študentstva, Právnik, Medik či Spolok Ľudovíta Štúra).

Profesorský zbor univerzity a jeho väčšinová ideologická orientácia

Jadro vedenia Československej Univerzity Komenského vrátane jej troch fakúlt aj v roku 1937 tvorili až na ojedinelé výnimky príslušníci českej národnosti. Po vzniku ČSR sa drvivá väčšina profesorských stolcov obsadzovala odborníkmi českej národnosti. Prišli do Bratislavy z vysokých škôl v Čechách, najmä pražskej Karlovej univerzity, kde už predtým akademicky pôsobili. Vyplnili tak generačnú medzeru chýbajúcich generácii Slovákov, ktorí pri vzniku republiky nemali nielen žiadnu vysokú ale ani strednú školu s vyučovacím jazykom

⁹ Pozri napr. Archív UK, fond Rektorát UK alebo Zápisnice Akademického senátu z rokov 1932 až 1945.

slovenským. Hospodárske, kultúrne a sociálne zaostávanie Slovenska za českými krajinami sa v tom čase odhadovalo na 50 a viac rokov.

Nezištná bratská pomoc českých akademikov však s odstupom krátkeho času postupne začala aj na pôde univerzity ukazovať svoju odvrátenú tvár. Tieto negatívne javy sa na univerzite koncentrovali najprv do jazykových otázok, ktoré onedlho prerástli vo väčšinovej slovenskej spoločnosti v robustnú politickú kritiku ústavne zakotveného pomeru Čechov a Slovákov vo vtedajšom mnohonárodnostnom Československu. Podľa Ústavy z roku 1920 bol nový štát Československo od počiatku v rozpore s objektívnou realitou politicky definovaný ako jednotný národný štát „československého národa“. ¹⁰

Českí profesori pôsobiaci na Československej štátnej univerzite v Bratislave napospol zastávali oficiálnu ideu čechoslovakizmu a pretavovali ju do dennodennej reality života na univerzite. ¹¹ Autonomisti, ktorí žiadali spravodlivé vyrovnanie s českým národom na základe Pittsburskej dohody, podľa ktorej sú Slováci svojbytným národom a odmietajú ideu jedného československého národa a československého jazyka síce spočiatku kvitovali, že maďarčinu vo vyučovaní nahradila na prednáškach čeština, zároveň však poukazyvali na fakt, že načo je nám aj po takmer 20 rokoch existencie spoločného štátu na Slovensku ďalšia „česká“ univerzita. Čeština ako oficiálne zákonom o zriadení univerzity schválený úradný jazyk ovládla počas celej prvej republiky nielen vyučovacím procesom ale aj úradným stykom na rektoráte univerzity. Rovnako učebné pomôcky - až na sporadické výnimky – boli koncipované a vydávané v češtine, znalosť českého jazyka bola považovaná za základnú podmienku štúdia na univerzite. Do učiteľských zborov fakúlt sa najmä v druhej polovici 30. rokov dostali v obmedzenej miere aj mladí slovenskí vzdelanci. Títo sa ideologicky spravidla účelovo priklonili k ojedinele pôsobiacim a veľmi ceneným Slovákom staršej čechoslovakistickej orientácie. Iba postupne sa formovali do pozícií Slovákov akademikov, ktorí ideu čechoslovakizmu a „české pomery“ na univerzite otvorene odmietali. ¹²

¹⁰ „Mocensky uplatňovaný čechoslovakizmus, ako sa sformoval po roku 1918, nebol už prejavom československej vzájomnosti ani „bratských citov“. Bol to násilný proces asimilácie“. FALŤAN, S.: Slovenská otázka v Československu. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 70.

¹¹ Vzorne plnili politické názory prezidenta Beneša, že jednotný „československý národ“ je realitou a nie fikciou. V tomto smere BENEŠ formuloval svoje názory v práci „Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti. Praha: Slovenská odbočka Národnej rady československej, 1934, s. 8, 10, 11, 13.

¹² „S nákladným aparátom vedeckým a propagačným budoval sa umelý, fiktívny národ s fiktívnym jazykom, lež – ako sa s tým nejeden český vzdelanec ani netajil – tento národ mal byť národom len priechoďným, mal byť akýmsi dočasným lievikom, ktorým by sa slovenský národ preliadol do národa českého. Chystal sa tu teda široko osnovaný, rafinovaný odnárodňovací proces, na ktorý mali Slováci doplatiť svoju národnú existenciu.“ URBAN, M.: Na dobrej ceste. In: CHMEL, R.: Slovenská otázka v 20. storočí. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 238.

Študentské protesty pod heslom „Na Slovensku po slovensky“

Pomery na československej Univerzite Komenského boli dlhodobo predmetom kritiky čechoslovakizmu zo strany slovenských autonomistov. Títo zjednotení v politický autonomistický blok predstavovali v rámci ČSR významnú politickú silu. Od volieb v roku 1925 sa stali tieto sily reprezentované SNS a HSLS na Slovensku dominantnými. Ich predstavitelia cieľavedome už od začiatku existencie spoločného štátu Čechov a Slovákov organizačne podchytili aktivity národne orientovanej mládeže a študentstva v zmysle ich pro autonomistickej orientácie.

Nacionalistické nálady sa v tomto období odôvodňovali zväčša kritikou preferovania českého jazyka, a to tak vo vyučovacom procese, ako aj vo vnútornom úradovaní univerzity. K dusnej atmosfére na škole prispievali najmä prednášky českého profesora histórie a vtedajšieho rektora Václava Chaloupeckého z Filozofickej fakulty. Tento ideológ čechoslovakizmu v snahe „vedecky“ obhájiť existenciu československej jednoty neváhal vyjsť s kritikou Ľudovíta Štúra a jeho prívržencov ohľadne uzákonenia spisovnej slovenčiny. Tento významný počin v dejinách národného obrodovania slovenského národa profesor Chaloupecký odsudzoval ako prekážku majúcu za následok zbytočne spomalenie jazykovej asimilácie slovenskej vetvy československého národa. Vo svojej kritike zašiel tak ďaleko, že poprel štátoprávny význam Martinskej deklarácie z 30. októbra 1918. Vyslovil dokonca názor že „*se na Slovensku nikdy jinak necitilo a nemyslelo než česky*“.¹³ Polienka do ohňa jazykových a národnostných prikladali na Československej univerzite aj ďalší profesori českej národnosti. V tomto smere vynikal český profesor ústavného práva a dekan Právnickej fakulty Zdeněk Peška. Svojou prednáškou prednesenou v češtine v duchu ideológie čechoslovakizmu o jazykovej otázke úmyselne rozbúrili vášnivé reakcie prítomných študentov, pričom k predneseným tézám na pôde demokratickej univerzity ostentatívne nepripustil žiadnu akademickú diskusiu. V historických a politologických témach vôbec, českí profesori mnoho krát prehnane apelovali v prostredí zväčša konzervatívne naladeného študentstva obdobiami husitizmu, proti katolíckou reformáciou, významom používania liturgickej biblickej češtiny u evanjelikov a podobne. V prevažne konfesijne vyhranenom prostredí na Slovensku, kritický postoj k religiozite, kresťanstvu a Vatikánu, odsudzovania sociálnej náuky cirkvi, ostentatívne

¹³ KUTNAR, F. – MAREK, J.: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 718.

preferovanie ateistických postojov, kritika slovenského národného obrodzenia na čele so štúrovcami a pod. prirodzene vyvolávali na pôde univerzity národnostné napätie.¹⁴

V reakcii na tieto a podobné excesy sa politicky dobre organizovaná autonomistická akademická mládež postupne zradikalizovala koncom roka 1937 natoľko, že podporu uznania slovenčiny vo vyučovaní a administratívne preniesla nielen na fakulty a univerzitnú pôdu, ale priamo do bratislavských ulíc.

Agónia a rozpad prvej ČSR

Mocenský tlak Hitlerovského Nemecka a jeho územné ambície v strednej Európe boli začiatkom roku 1938 zrejmé. Spolu s nádejami maďarských revizionistov obnoviť hranice bývalého Uhorska vzrastalo medzinárodné napätie. Korekcia hraníc s ČSR sa otvorene nastoľovala aj zo strany predstaviteľov Poľska.

Vo vnútroštátnom meradle silneli v roku 1938 dlhodobu neriešené autonomistické požiadavky Slovákov, Nemcov a iných národnostných menšín voči pretrvávajúcej dominancii českého živila v republike. Situácia a napätie sa v republike stále viac a viac vyhrocovali po anšluse Rakúska Nemeckom v marci 1938.

Na Slovensku sa radikalizuje v roku 20. výročia podpísania Pitsburskej dohody dlhodobá snaha autonomistov o politické riešenie postavenia Slovákov. Významný zástoj v týchto aktivitách predstavujú dobre zorganizovaní akademici kresťanskej ideovej orientácie bývajúcí na internáte Svoradov. HSĽS vytyčuje pre rok 1938 heslo „Slovensko Slovákom“. Nestarnúci Andrej Hlinka spolu s ďalšími spolupracovníkmi nanovo koncipuje ešte krátko pred svojou smrťou (v jún 1938) aktualizovaný politický program slovenskej autonómie, program spravodlivého vyrovnania vzájomného pomeru Čechov a Slovákov na zásade rovného s rovným.¹⁵

Septembrové udalosti roku 1938 vo svojich geopolitických výsledkoch definitívne znamenali koniec existencie demokratického Československa v srdci Európy. Vo víre udalostí ako všeobecná mobilizácia, Mníchovská dohoda (29.9.1938), rezignácia prezidenta Beneša

¹⁴ O pôsobení rektora UK V. Chaloupeckého na Slovensku pozri napr. aj DUCHÁČEK, M.: Václav Chaloupecký: Hledání československých dějin. Praha: Karolinum, 2014, s. 103 – 252.

¹⁵ Za revíziu ústavnej listiny. Návrh Andreja Hlinku, Karola Sidora, dr. Martina Sokola, dr. Jozefa Tisu a spol. Na vydanie ústavného zákona o autonómii Slovenska. In: Slovák z 5.6.1938, roč. 20, č. 129, s. 2.

(5.9.1938),¹⁶ vyhlásenie autonómie Slovenska (6.10.1938 v Žiline), prvá Viedenská arbitráž (2. novembra 1938), ústavný zákon o autonómii Slovenskej krajiny (november 1938), sa ako v zrýchlenom filme odvíjali zásadné politické, hospodárske a sociálne aspekty rozkladných procesov a agónie bývalého štátu na jednej strane sprevádzané emancipačným procesom slovenského národa v zmysle jeho prirodzeného práva na plné sebaurčenie.

Dňa 14. marca 1939 Snem Slovenskej krajiny v Bratislave v aule Slovenskej univerzity vyhlásil po informácii Jozefa Tisa o obsahu nočných rozhovorov v Berlíne Slovenský štát.¹⁷ Hitlerovské Nemecko počas celého obdobia nového štátu nielenže veľmocensky garantovalo jeho existenciu, ale aj otvorene zasahovalo do jeho vývoja. Kulmináčnym bodom v tomto smere sa stali tzv. Salzburgské dohovory z 28. júla 1940. Na stretnutí sa zúčastnili predstavitelia Hitlerovského Nemecka a prominenti Slovenského štátu prezident J. Tiso, predseda vlády V. Tuka a neskorší minister vnútra A. Mach.¹⁸

Pomery na Univerzite Komenského po vyhlásení autonómie

Univerzita Komenského v Bratislave zostáva v predvečer zásadných geopolitických zmien druhej ČSR iba navonok nedotknutá udalosťami roku 1938. Po vyhlásení autonómie sa zriaďuje Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny. Na jeho čele sa vystriedali ministri Matúš Černák, Jozef Sivák a Aladár Kočiš. Takmer okamžite sa základnými atribútmi kultúrnej a školskej politiky stali jej kresťanský a národný charakter, čo sa postupne prejavilo aj v legislatívnej politike na Slovensku a osobitne aj v podobe nehumánneho riešenia tzv. židovskej otázky.

¹⁶ O svojej demisii z úradu prezidenta republiky Beneš neinformoval sám. Abdikačný list prečítal ministerský predseda generál Ján Syrový. Ten pri čítaní abdikačného listu okrem iného prečítal „...pokladám za potrebné pre seba z novej situácie vyvodit' dôsledky a zo svojho úradu odstúpiť. Neznamená to opúšťať svoju povinnosť v ťažkej dobe... Chcem proste uľahčiť vnútorne politicky a zahranične politicky ďalší zdarný vývoj štátu a národa.“ Slovenský denník. Roč. 21, č. 231, 6. októbra 1938.

¹⁷ Slovenský zákonník. Roč. 1939. Čiastka 1, vydaná dňa 14. marca 1939 o samostatnom Slovenskom štáte. Na základe Ústavy č. 41/1939 Sl. z. z 21. júla 1939 bol Slovenský štát premenovaný na Slovenskú republiku.

¹⁸ „Jednoznačný prenos sveto-náhľadových téz národného socializmu nemeckého znamenal by pre národy ťažké otrasy, ktoré si práve národný socializmus neželá, lebo je hlásateľom organického rozvoja v duchu svojráznosti. Z tohto dôvodu vyhlásil vodca nemeckého národa, že národný socializmus nie je vývozným článkom, lebo Hitler chápe rôznorodnosť národov... Z tohto dôvodu zodpovední činitelia štátu a vodca Dr. Tiso, predseda vlády Dr. Tuka a minister Mach upozorňujú na kresťanský ráz našej duchovnosti. To znamená, že z ideového hľadiska slovenský národný socializmus stojí na osvedčených treďičných princípoch slovensko-kresťanských, ktoré dopĺňame tými princípmi národného socializmu, ktoré sú zrovnateľné s našou tradičnou duchovnosťou.“ Slovák. Roč. 23, č. 28, 2. februára 1941. Doc. Dr. Štefan Polakovič. Ideová stránka slovenského národného socializmu.

Nedoriešené otázky národnostného obsadenia univerzity a z toho vyplývajúca jazyková otázka stupňovali už aj tak výbušnú atmosféru. Idea čechoslovakizmu posilňovaná oficiálnou pražskou centralisticky orientovanou politikou sa na škole udržovala až do konca roka 1938. Hlavnou príčinou zostával výrazný nepomer medzi menšinou Slovákov a väčšinou Čechov, ktorí pôsobili na univerzite v rozhodujúcich pozíciách inaugurovaných profesorov a habilitovaných docentov. Tak napr. ešte aj v akademickom roku 1938/39 z celkového počtu 11 akademických funkcionárov nebol ani jeden Slováč¹⁹. Pomer profesorov bol 14 ku 55 v prospech Čechov. Najviac profesorov slovenskej národnosti pôsobilo na apolitickej Lekárskej fakulte (8 Slovákov ku 25 Čechom). Oveľa horšie to bolo na oboch ďalších fakultách, Právnickej fakulte a Filozofickej fakulte, výrazne čechoslovakisticky orientovaných. Tak napr. na Filozofickej fakulte pôsobil iba jeden riadny profesor slovenskej národnosti z celkového počtu 14 riadnych profesorov. Inak to nebolo ani na nižších akademických postoch. Tak napr. z 15 súkromných docentov na Filozofickej fakulte síce boli 5 Slováci, avšak ani jeden z nich nemal možnosť prednášať (iba jeden bol poverený suplovaním prednášok). V percentuálnom vyjadrení z celkového počtu 53 učiteľských síl bolo v roku 1938 len 24,5% Slovákov.²⁰

Obdobné – krajne nepriaznivé pre Slovákov – boli pomery na Právnickej fakulte. Fakulta nemala možnosť prijímať ďalších pracovníkov a odbory, v ktorých sa Slováci postupne habilitovali, boli obsadené. Dlhé roky bol na fakulte jediným riadnym profesorom čechoslovakista Augustín Ráth. Až v roku 1938 bol za profesora menovaný Slováč Vladimír Fajnor. Obaja profesori Ráth aj Fajnor sa venovali nepísanému obyčajovému uhorskému právu, teda oblasti súkromného práva, ktoré sa v dôsledku právneho dualizmu prvej ČSR recipovalo na území Slovenska Podkarpatskej Rusi z predchádzajúceho právneho poriadku Rakúsko-Uhorskej monarchie. Českí profesori uhorskému obyčajovému právu vôbec nerozumeli, nakoľko v ich časti monarchie platil písaný Všeobecný rakúsky občiansky zákonník (ABGB) z roku 1811.²¹ Ďalšie výrazné slovenské právnické osobnosti ako Imrich Karvaš, Štefan Luby,

¹⁹ DOLAN, O. – BARTL, J.: Bratislavská univerzita v rokoch 1938 – 1945. In: *Historica*, roč. XVII, 1966, s. 6.

²⁰ PAULÍNYOVÁ, E.: Vznik a vývoj Filozofickej fakulty v rokoch 1919 – 1945. In: *50 rokov Univerzity Komenského*, Bratislava 1969, s. 297 – 300.

²¹ K problematike právneho dualizmu súkromného práva počas prvej ČSR pozri napr. TAKÁČ, J.: Komparácia navrhovanej predvojnovnej právnej úpravy Občianskeho zákonníka z roku 1937 a prijatého povojnového Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb., v oblasti vecných práv. In: *Historicko-právna analýza príčin a následkov druhej svetovej vojny : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, organizovanej pri príležitosti 70. výročia ukončenia II. Svetovej vojny, konanej v dňoch 4. – 6. marca 2015 na Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Belianum 2015, s. 397 – 405, ďalej napr. GANDŽALOVÁ, D.: *Dedičské právo*. 1. vydanie. Banská Bystrica: UMB, 2006, 317 s.

Karol Rebro, Jozef Fundárek sa mohli etablovať na posty riadnych profesorov až po 14. marci 1939, teda v období po vzniku samostatného Slovenského štátu.²²

Prepustenie väčšiny českých profesorov, docentov, asistentov a administratívy

Rozhodnutím vlády Slovenskej krajiny zo dňa 19.12.1938 boli k 31.12.1938 „daní k dispozícii“ ústrednej pražskej vláde v Prahe profesori českej národnosti, ktorí „nemali kladný pomer k slovenským záležitostiam a svojimi postojmi v minulosti hatili vývoj slovenskej národnej kultúry“.²³

Z Právnickej fakulty následne odišli títo profesori: V. Bušek, C. Čechrák, R. Horna, Z. Peška, R. Rauscher, B. Tomsa. Z Lekárskej fakulty opustili svoje profesorské stolce J. Buchtala, Z. Frankerberger, K. Koch, J. Lukeš, I. Mačela, M. Mikula, M. Netoušek, B. Polák, V. Teissler, P. Závíška. Z Filozofickej fakulty boli daní k dispozícii profesori J. Borovička, V. Chaloupecký, V. Klecanda, J. Král, J. Ludvikovský, F. Ryšánek, J. Tvrđý, J. Uher, V. Vážny, O. Vočadlo.²⁴ Niektorí českí pedagógovia boli dočasne ponechaní v službách univerzity. Ich dekréty podliehali časovému obmedzeniu a de facto aj de iure sa museli každoročne posudzovať a obnovovať. Podľa univerzitných prameňov v rokoch 1941/42 ešte na výnimku pôsobili na Právnickej fakulte českí profesori K. Kizlink, A. Ráliš, V. Budil, ďalej F. Skutil, V. Buben, a E. Dostál na Filozofickej fakulte a napokon A. Galla, J. Babor, S. Kostlivý, J. Sumbal na Lekárskej fakulte. Na novo zriadenej Prírodovedeckej fakulte to boli F. Nábělek a J. Hromádka.²⁵

Odchod jadra profesorov českej národnosti navonok zlomil čechoslovakistický duch česko-slovenskej univerzity v Bratislave. Univerzita sa rýchlo poslovenčovala čo sa týka úradovania v slovenčine ako aj používania slovenčiny na prednáškach a seminároch. Forma výučby sa však prevzala z prvej ČSR. Duch čechoslovakizmu nahradili nové idey autority a štátnosti, ktoré onedlho vyústili aj do filozoficko-právnych konštrukcií božského pôvodu práva zakotveného v slovenskej ústave. Tento filozofický smer dostal názov „kresťanský totalitarizmus“. Jeho najvýraznejším predstaviteľom sa stal profesor filozofie na Slovenskej

²² VIETOR, M.: Právnická fakulta za Slovenského štátu (1938 – 1945). In: 50 rokov Univerzity Komenského. Bratislava, 1969, s. 225 – 238.

²³ Slovenská pravda, 14.10.1938

²⁴ DOLAN, O. – BARTL, J.: Bratislavská univerzita v rokoch 1938 – 1945. In: Historica, 1966, roč. XVII, s. 3-33.

²⁵ Tamtiež s. 15.

univerzite, filozof kresťanskej orientácie, stúpenec a rozvíjateľ filozofie Mauricea Blondela, naciológ, organizátor slovenskej filozofie, hlavný ideológ slovenskej štátnosti a neskôr významný predstaviteľ slovenského povojnového exilu, publicista Štefan Polakovič.²⁶

Slovenská univerzita v Bratislave

Vo februári 1939 sa realizoval jeden z ďalších krokov pripútania univerzity k novo vznikajúcim pomeroch na Slovensku, stále ešte v rámci tzv. druhej ČSR.

Na podnet predsedu autonómnej vlády Jozefa Tisu došlo nariadením Slovenskej krajiny č. 41/1939 Zb. zo dňa 14. februára 1939 k zmene názvu Univerzity Komenského na Slovenskú univerzitu v Bratislave. Úvahy o premenovaní univerzity na Univerzitu Ľudovíta Štúra boli odložené na neskoršiu dobu. Pomenovanie Slovenská univerzita si škola ponechala do roku 1954. V čase zmeny názvu mala univerzita tri fungujúce fakulty, Lekársku, Právnickú a Filozofickú.

„Nech žije rektor Tuka“

Po zmätkoch v riadení univerzity v rokoch 1938 a 1939 spôsobených spoločenskými zmenami a jej funkcionármi českej národnosti sa hľadali vhodné osoby spĺňajúce dobové nároky na post rektora. Z tejto otázky sa stala politická agenda, ktorá vyústila do atmosféry verejnej podpory a ovácií bratislavských ľudáckych študentov, ktorí už na jeseň roku 1938 v uliciach Bratislavy opakovane oslavovali profesora Vojtecha Tuku výkrikmi „Nech žije rektor Tuka“. V akademickom roku 1939/1940 bol profesor ústavného práva Vojtech Tuka zvolený za prvého riadneho rektora Slovenskej univerzity.²⁷ Profesor Tuka vykonával funkciu rektora aj v ďalších dvoch nasledujúcich funkčných obdobiach až do roku 1943.

Slávnostná inaugurácia prvého rektora univerzity sa odohrala 14. januára 1940, a to s veľkou pompou. Nový štát na mape Európy, ktorý po jeho vyhlásení 14. marca 1939 diplomaticky uznalo 27 štátov sveta považoval inauguráciu za mimoriadne vhodnú príležitosť ukázať svetu Slovensko v novom samostatnom štáte. Akademická slávnosť spojená s inauguráciou nového rektora na Slovenskej univerzite bola sprevádzaná s veľkou pompou.

²⁶ POLAKOVIČ, Š.: Slovenský národný socializmus – Ideové poznámky. Bratislava: Matica Slovenská, 1941, ďalej tiež napr. Začiatky slovenskej národnej filozofie. Bratislava 1944.

²⁷ Slovák, roč. 20, č. 279 zo dňa 7.7.1938

Zúčastnili sa jej zástupcovia univerzít z celého sveta, nositelia Nobelovej ceny, výnimoční vedci a profesori, zástupcovia diplomatického zboru. Slávnostné bohoslužby viedol pápežský vyslanec na Slovensku, oslavy boli filmované a na ich réžii sa spolupodieľala Hlinková garda.²⁸

Zákon o Slovenskej univerzite v Bratislave

Zákonom č. 168/1940 Sl. z. bola zriadená Slovenská univerzita v Bratislave. Vyučovacím jazykom sa stala slovenčina a latinčina. Historicky v svojich tradíciách Slovenská univerzita nenadväzovala na Univerzitu Komenského ale na stredovekú Akadémiu Istropolitana (Universitas Slovaca Istropolitana). Išlo o snahu zvýrazniť starobylosť univerzitných tradícií siahajúcich na našom území až do stredoveku. Tak sa na insígnie univerzity dostal letopočet 1467. Zákon vôbec ako celok potláčal všetky ideologické reminiscencie na československú štátnu Univerzitu Komenského.²⁹ Napriek tomu však v platnosti zostali vyučovacie oprávnenia profesorov a súkromných docentov nadobudnuté pred rokom 1939 vrátane práv študentov a absolventov nadobudnutých a získaných počas platnosti zrušeného zákona č. 375/1919 Sb. z. a n. Týmto sa život univerzity ani v nových pomeroch nenarušil. Azda najvýraznejšími zmenami bolo uzákonenie menovania akademických funkcionárov a profesorov na základe tzv. minoritného kvóra a vonkajší prejav vzájomného oslovovania sa pozdravom katolíckeho skautingu „Na stráž“. V posluchárňach a úradných miestnostiach univerzity boli zavesené popri podobizni prezidenta kresťanské kríže.

Do Slovenskej univerzity boli v zákone organizačne začlenené doterajšie samostatne pôsobiace bohoslovecké fakulty – katolícka a evanjelická. Na univerzite bolo zriadených viacero čestných akademických titulov, napr. úrad čestného rektora (rector magnificentissimus) a úrad čestného kancelára (supremus cancellarius), ktorý obsadzoval minister školstva a národnej osvety. V roku 1940 bola zriadená ďalšia fakulta univerzity, Prírodovedecká fakulta a Telovýchovný ústav.

²⁸ Archív UK, fond Rektorát UK. Zápisnica Akademického senátu, 1939.

²⁹ BARTL, J.: K pomenovaniu Univerzity Komenského. In: Verbum Historiae [online], 2014. Dostupné na internete: <http://www.Verbum-Historiae-1-2014.pdf>.

Budovanie sústavy slovenských vysokých škôl

Nesporne pozitívne kroky školskej politiky v prvom predvojnovom období Slovenskej republiky súviseli s masívnym zriaďovaním, resp. dobudovávaním chýbajúcich ustanovizní, ktoré poskytujú najvyššie vysokoškolské vzdelávanie v slovenskom jazyku. Išlo o tieto vysoké školy:

- Slovenská vysoká škola technická. Snahy o jej založenie boli počas celej prvej republiky viacmenej neúspešné. Zákonom č. 170/1937 Sb. z. a n. zo dňa 25. júna 1937 síce škola bola založená so sídlom v Košiciach, ale slávnostné otvorenie slovenskej techniky naplánované na výročie 30. októbra 1938 sa neuskutočnilo, nakoľko mesto Košice pripadlo v dôsledku prvej Viedenskej arbitráže Maďarsku. Škola sa sťahovala do Prešova a neskôr, v decembri 1939 do Martina. S cieľom centralizovať všetky školy do hlavného mesta sa napokon trvalým sídlom školy stala Bratislava. Vláda Slovenskej republiky vydala v roku 1939 nový zákon č. 188/1939 Sl. z., podľa ktorého sa v Bratislave zriadila Slovenská vysoká škola technická (SVŠT).
- Pre potreby slovenskej armády a výchovu slovenských dôstojníkov vznikli v Bratislave Vojenská akadémia a Vojenská vysoká škola.
- V školskom roku 1939/40 otvorila svoje brány Prírodovedecká fakulta Slovenskej univerzity.
- V roku 1940 bol založený Telovýchovný ústav organizačne začlenený do existujúcej Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity.
- V školskom roku 1939/40 sa podarilo rozbehnúť lekárske štúdium, a to najprv na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity, ktoré už o rok nato zastrešovala Lekárska fakulta.
- V rokoch 1939 a 1940 sa Na Lekárskej fakulte otvára štúdium nových odborov ako urológia, psychológia, sociálne lekárstvo, lekárska etika, telovýchovné a športové lekárstvo, balneológia.³⁰

³⁰ Päť rokov slovenského školstva 1939 – 1940. Bratislava, 1944, s. 268.

Študenti akademici

Už sme spomenuli výraznú ideovú a politickú diferenciaciu študentstva v rokoch 1937 až 1940. Výrazná časť študentov bola radikalizovaná pod vplyvom HSĽS a s neskrývaným nadšením privítala vznik Slovenského štátu a neskôr Slovenskej republiky. Rovnako sme spomínali ich ovácie či velebenie rektora prof. Vojtecha Tuku ako aj ich angažovanosť a odvahu v univerzitných bojoch za používanie slovenského jazyka na prednáškach a v úradovaní univerzity. Treba však podotknúť, že politická a ideová orientácia študentstva sa neviazala len na radikálov sústredených v HSĽS. Dôkazom toho je, že od vzniku univerzity evidujeme činnosť až 47 študentských spolkov najrôznejšieho zamerania. Najaktívnejšími zložkami študentských organizácií tej doby boli Ústredie slovenského katolíckeho študentstva a Hlinkova akademická garda. Zákonom č. 75/1942 Sl. z. bola ustanovená forma ústrednej organizácie študentstva pod názvom Združenia vysokoškolského študentstva. Členstvo v tejto organizácii bolo pre študentov povinné. Študenti nemeckej národnosti boli organizovaní v Deutsche Studentschaft.³¹

Tienistou stránkou tohto obdobia bola diskriminácia študentov a pedagógov židovského pôvodu. Vládne nariadenie č. 185/1939 Sl. z. v ustanovení § 44 zakotvilo úplné vylúčenie Židov z akéhokoľvek štúdia na tuzemských školách.

Záver

Skúmané obdobie našich dejín – roky 1937 až 1940 - nám v mnohom odhaľuje prístupy vládnucich elít vo vzťahu k univerzitám a ich osadenstvu. Pramene, archívne dokumenty a názorová sloboda umožňujú súčasníkom už pomerne detailné skúmanie postojov učiteľov a ich žiakov. Mnohé z udalostí tejto doby sa žiaľ už nedozvieme, nakoľko odstup času objektívne sťažuje sprítomnenie množstva pohnutých osobných svedectiev doby a preto aj naše hodnotenia sú často poznačené optikou ideologických predsudkov.

Možno však konštatovať, že ideologická a politická koncepcia vychádzajúca z mylnej predstavy jednotného československého národa bola v prostredí slovenských akademikov drvivou jej väčšinou odmietaná pre svoju nezlučiteľnosť s oprávnenými požiadavkami na plné uznanie svojbytnosti a práva na sebaurčenie slovenského národa.

³¹ Tamtiež, s.298.

Prvé roky existencie Slovenskej republiky – napriek nepriaznivým geopolitickým súvislostiam – preukázali v mnohých ohľadoch tak schopnosti ako aj zlyhania našich predkov vládnuť si a spravovať svoje záležitosti ako národné spoločenstvo samostatne, bez akejkoľvek potreby vytvárania umelých a neživotných konceptov akými bol čechoslovakizmus.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Archív UK – Fond Rektorát UK: Zápisnice Akademického senátu UK z roku 1937.

Archív UK – Fond Rektorát UK: Zápisnice z Akademických senátov z rokov 1939 a 1940.

BARTL, J.: Demonštrácie slovenského autonomistického študentstva v jeseni 1937 pod heslom „na Slovensku po slovensky“. In: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. Prof. PhDr. Richarda MARSINU. Bratislava: 1988, Slovenský historický ústav Matice Slovenskej, s. 325 – 342.

BARTL, J.: K pomenovaniu Univerzity Komenského. In: Verbum Historiae [online], 2014. Dostupné na internete: <http://www.Verbum-Historiae-1-2014.pdf>.

BENEŠ, E.: Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti. Praha: Slovenská odbočka Národnej rady československej, 1934, s. 8, 10, 11, 13.

BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko – Slovenska. In: ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V (eds.): Slovensko v Československu (1918 – 1939). Bratislava: Veda, 2004.

DOLAN, O. – BARTL, J.: Bratislavská univerzita v rokoch 1938 – 1945. In: Historica, roč. XVII, 1966, s. 6.

DUCHÁČEK, M.: Václav Chaloupecký: Hledání československých dějin. Praha: Karolinum, 2014, s. 103 – 252.

FALŤAN, S.: Slovenská otázka v Československu. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 70.

GANDŽALOVÁ D.: Unifikácia českého a slovenského súkromného práva po II. svetovej vojne so zameraním na právnu úpravu dedenia. In: Historicko-právna analýza príčin a následkov druhej svetovej vojny : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, organizovanej pri príležitosti 70. výročia ukončenia II. Svetovej vojny, konanej v dňoch 4. – 6. marca 2015 na Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici. Banská Bystrica: Belianum 2015, s. 53 – 61.

CHMEL, R.: Slovenská otázka v 20. storočí. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 238.

KUTNAR, F. – MAREK, J.: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 718.

PAULÍNYOVÁ, E.: Vznik a vývoj Filozofickej fakulty v rokoch 1919 – 1945. In: 50 rokov Univerzity Komenského, Bratislava 1969, s. 297 – 300.

Päť rokov slovenského školstva 1939 – 1940. Bratislava, 1944.

Päťdesiat rokov Slovenskej vysokej školy technickej. Bratislava, 1987.

PEROUTKA, F.: Budování státu. Praha: Lidové noviny, 1991, s. 927.

PETRIKOVÁ, L.: Zásada rovnakého zaobchádzania ako fenomén európskeho pracovného práva. In: Právny poriadok Slovenskej republiky po 25. rokoch. Banská Bystrica: Belianum 2015, s. 416 – 423.

Slovák z 5.6.1938, roč. 20, č. 129, s. 2. Za revíziu ústavnej listiny. Návrh Andreja Hlinku, Karola Sidora, dr. Martina Sokola, dr. Jozefa Tisu a spol. Na vydanie ústavného zákona o autonómii Slovenska.

Slovák, zo dňa 7.7.1938, roč. 20, č. 279.

Slovák. z 2. 2. 1941, roč. 23, č. 28. Doc. Dr. Štefan Polakovič. Ideová stránka slovenského národného socializmu.

Slovenská pravda z 14.10.1938.

TAKÁČ, J.: Komparácia navrhovanej predvojnovovej právnej úpravy Občianskeho zákonníka z roku 1937 a prijatého povojnového Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb., v oblasti vecných práv. In: Historicko-právna analýza príčin a následkov druhej svetovej vojny : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, organizovanej pri príležitosti 70. výročia ukončenia II. svetovej vojny, konanej v dňoch 4. – 6. marca 2015 na Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici. Banská Bystrica: Belianum 2015, s. 397 – 405.

TAKÁČ, J.: Superficiálna zásada a inštitút práva stavby na Slovensku. Banská Bystrica, UMB Belianum, 2020, 166 s.

VIETOR, M.: Právnická fakulta za Slovenského štátu (1938 – 1945). In: 50 rokov Univerzity Komenského. Bratislava 1969, s. 225 – 238.

VOEGELINOVA INTERPRETÁCIA VZŤAHU PRÁVA A GNOSTICIZMU¹

LAW AND GNOSTICISM IN VOEGELIN'S PHILOSOPHY

Miroslava Klečková²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.sdtsp.24-37>

Abstrakt

E. Voegelin predstavuje tézu o spätosti krízy modernity a fenoménu, ktorý označuje ako gnosticizmus. Podľa Voegelina je gnosticizmus dôsledkom presvedčenia moderného človeka o možnosti prístupu k špecifickému druhu poznania, ktoré umožňuje realizáciu utopickéj vízie dokonalej spoločnosti. Právo zohráva v gnostickej perspektíve významnú úlohu, keďže sa stáva prostriedkom realizácie tohto projektu. Príspevok sa pokúša o interpretáciu Voegelinovho uvažovania o vzťahu gnosticizmu a práva, ktorý je zároveň základom jeho kritiky právneho pozitivizmu.

Kľúčové slová

Voegelin, gnosticizmus, pozitivizmus, bytie, ontologický normatív.

Abstract

E. Voegelin presents the thesis of the connection between the crisis of modernity and the phenomenon he describes as Gnosticism. According to Voegelin, Gnosticism is the result of modern man's belief about the possibility of access to a specific kind of knowledge that enables the realization of a utopian vision of a perfect society. Law plays an important role in the Gnostic perspective, as it becomes a means of implementing this project. The paper attempts to interpret Voegelin's thinking on the relationship between Gnosticism and law, which is also the basis of his critique of legal positivism.

Key words

Voegelin, Gnosticism, positivism, being, ontological normative.

Voegelinova interpretácia gnosticizmu

Úvahy Erica Voegelina, nemecko-amerického filozofa, boli formované snahou odhaliť a analyzovať determinanty politického násillia v autoritárskych a totalitných režimoch 20. storočia. Voegelin bol presvedčený, že pre naplnenie tohto zámeru je nevyhnutné skúmať

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA č. 1/0619/21 Hodnoty v práve.

² Mgr. Miroslava Klečková, Ph.D. – odborný asistent, Katedra ustavného práva a teórie práva, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, miroslava.kleckova@umb.sk.

charakter a vývoj niektorých ideí predkladajúcich myšlienku revolučnej transformácie sveta, či v „skromnejšej“ variante možnosť realizácie dokonalej spoločnosti. Ak pripustíme simplifikovanú interpretáciu, potom môžeme Voegelinov predmet záujmu identifikovať ako fenomén prejavujúci sa utopizmom v politickom myslení. Ten podľa Voegelina predstavuje deformovanú variáciu kresťanských téz o zavŕšení dejín vo vízii dokonalého spoločenského poriadku.³ Takto vymedzený utopizmus je jedným z centrálnych prejavov krízy modernity a zároveň kľúčovým prvkom gnosticizmu, ktorý Voegelin považuje za zjednocujúci princíp všetkých negatívne pervazívnych javov spoločnosti.⁴

Voegelin vymedzuje gnosticizmus v úzkej spojitosti s morálnym úpadkom a absenciou spirituálneho poriadku.⁵ Pre účely jednoduchšej identifikácie predkladá jeho základné charakteristiky:

1. Nespokojnosť so stavom sveta a obklopujúcou realitou (podobné radikálnemu odmietnutiu sveta v postoji Ivana Karamazova).
2. Presvedčenie, že bezútešný stav sveta je spôsobený jeho imanentne chybnou ontologickou štruktúrou (imanentná skazenosť).
3. Viera, že náprava sveta je možná na základe svetú či človeku vlastných prostriedkov (a teda nie je potrebná transcendentná intervencia).
4. Náprava sveta je z pohľadu *gnostika* historicky realizovateľným procesom (v tomto bode Voegelin kontrastuje takéto chápanie s kresťanským učením o spásе, ktorá je možná iba prostredníctvom Božej milosti).
5. Viera, že zmena poriadku sveta, jeho konečná náprava a eschatologické zavŕšenie v dokonalosti je v rukách človeka. To znamená, že človek môže byť pôvodcom svojej vlastnej spásy (motív spasiteľského aktu človeka).
6. Realizácia dokonalej podoby poriadku sveta vyžaduje špecifické poznanie, *Gnosis*. V súvislosti s týmto bodom Voegelin upozorňuje na presvedčenie *gnostikov*

³ VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 300; Viz taktiež Voegelinovu analýzu myšlienkového vplyvu Joachime Fiore na formovanie vzťahu eschatológie a modernej politiky (VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 300-304).

⁴ Takýto postoj sa prejavuje najmä vo Voegelinových dielach The New Science of Politics (1952); Wissenschaft, Politik und Gnosis (1959) a v diele Religionsersatz (1960); neskôr svoj postoj revidoval, napr. v diele The Ecumenic Age (1974) a v eseji Reason: The Classic Experience (1974).

⁵ VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 261.

o prístupe k takémuto poznaniu a zároveň i na ich vieru v morálny záväzok na základe tohto poznania priviesť svet a ľudstvo k vlastnej spáse.^{6 7}

Pre jednoduchšiu interpretáciu je možné použiť vyjadrenie Eugena Webba, ktorý formuluje Voegelinom určené atribúty gnosticizmu v takomto význame: *V gnosticizme sa prejavuje nespokojnosť so stavom sveta (1); presvedčenie, že dôvodom tejto neuspokojivej situácie je vnútorne chybný poriadok sveta (2), pričom jeho náprava je možná (3), a to ak dôjde k zmene poriadku tohto sveta (4), čo je historicky realizovateľné (5), za predpokladu, že viete, ako na to (Gnosis) (6).*⁸

K Voegelinovmu chápaniu gnosticizmu je možné pristupovať ako k originálnemu teoretickému pokusu identifikovať a analyzovať prienik špecifických ideí prejavujúci sa v deštruktívnych myšlienkových tendenciách. Voegelin sa pokúša určiť momenty historického vplyvu týchto tendencií a je presvedčený, že pozorné štúdium dejín politického myslenia vo vzťahu k politickému poriadku (*order*) odhalí gnosticizmus v zámere „zničiť poriadok bytia, ktorý je zakúšaný ako defektný a nespravodlivý, a prostredníctvom ľudskej tvorivej sily ho nahradiť spravodlivým a dokonalým poriadkom. [...] A preto, aby mohol tento zámer stvorenia nového sveta dávať zmysel, musí byť danosť poriadku bytia popretá; poriadok bytia musí byť teda interpretovaný ako v podstate človekom ovládaný. A prevzatie tejto vlády nad bytím ďalej vyžaduje popretie jeho transcendentného pôvodu: vyžaduje dekapitáciu bytia – vraždu Boha.“⁹

⁶ Ibid., s. 297-298.

⁷ Voegelinova interpretácia *gnosticismu* sa nezhoduje s historicky akceptovaným teoretickým poznaním o tomto fenoméne. Upozorňuje na to i Eugene Webb, ktorý je presvedčený, že význam fenoménu analyzovaného Voegelinom nie je kompatibilný s významom termínu *gnosticismus* v intenciách súčasného historického poznania vychádzajúceho z objavov zvitkov z Nag Hammádí v roku 1945 (a tiež Kumránskych zvitkov od Mítveho mora objavených v roku 1947). Webb ale zároveň upozorňuje na fakt, že v čase koncipovania svojej teórie nemal Voegelin k dispozícii poznatky, ktoré by preukazovali, že chápanie gnosticizmu ako vnútorne koherentného systému špecifických téz zachovávajúcich si ideovú konzistentosť v čase je spornou filozofickou konštrukciou (viz WEBB, E.: Voegelin's "Gnosticism" Reconsidered.). M. Riedl poukazuje na významný nedostatok Voegelinovej koncepcie súvisiaci s predpokladom gnostickej imanentizácie eschatónu, voči čomu Riedl namieta. Riedl je presvedčený, že gnosticizmus eschatón transcendentalizuje, dokonca radikálnejšie, ako iné formy náboženskej predstavivosti (RIEDL, M.: Modernita ako imanentizácia eschatónu – kritické zhodnotenie gnostickej tézy Erica Voegelina).

V snahe korigovať Voegelinove terminologické nedostatky sa niektorí myslitelia pokúšali nahradiť termín *gnosticismus* teoreticky prijateľnejšou alternatívou, ktorá by neprotirečila záverom historickej vedy a zároveň by adekvátne vyjadrovala Voegelinove filozofické stanovisko. Takýmto termínom je napríklad *pneumopatologické vedomie* (viz FRANZ, M.: Eric Voegelin and the Politics of Spiritual Revolt: The Roots of Modern Ideology.).

⁸ WEBB, E.: Voegelin's "Gnosticism" Reconsidered.

⁹ „In order, therefore, that the attempt to create a new world may seem to make sense, the givenness of the order of being must be obliterated; the order of being must be interpreted, rather, as essentially under man's control. And taking control of being further requires that the transcendent origin of being be obliterated: it requires the decapitation of being—the murder of God.“ VÖGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 278.

Posadnutosť snom nového sveta¹⁰ je podľa Voegelina symptómom gnostickej snahy o *imanentizáciu* kresťanského prísľubu transcendentného naplnenia.¹¹ Spolu s Camusovským motívom metafyzickej revolty či naplnením nihilistickej predikcie Nietzscheho vo „vražde Boha“ sa táto posadnutosť, podľa Voegelina, naplno prejavila až v čase tzv. radikálnej *imanentizácie*, ktorej rozmach začína s nástupom modernej doby.¹²¹³ Uvedený proces *imanentizácie* je zároveň prepojený so sekularizačným trendom, ktorý paradoxne neznamená vymedzenie hraníc medzi pôsobnosťou náboženstva a pôsobnosťou svetskej politickej správy, ale prejavuje sa infiltráciou náboženských konceptov do politiky. Jeho súčasťou je formovanie tzv. náhradných náboženstiev (*ersatz religions*)¹⁴, ktoré hlásajú gnostickú vzburu voči svetu a medzi ktoré Voegelin radí nasledujúce *gnostické masové hnutia*: „*progresivizmus, pozitivizmus, marxizmus, psychoanalýzu, komunizmus, fašizmus a národný socializmus*.“¹⁵

Voegelinov „katalóg“ *gnostických masových hnutí* zahŕňa fenomény zodpovedné za spoločenskú a politickú transformáciu našej súčasnosti. Na viaceré z nich sa bežne nenahliada z pozície Voegelinovho kriticizmu a ich kategorické vymedzenie ako ideovo príbuzných fenoménov vyvoláva viaceré pochybnosti. V tejto perspektíve je možné nastoliť aj otázku, aký je vzťah medzi týmito fenoménmi a právom, jeho chápaním a teoretickým vymedzením v právnej vede. Analýza podôb tohto vzťahu v závislosti na konkrétnom „hnutí“ presahuje zámer predkladaného príspevku, preto sa sústreďíme na Voegelinove všeobecné výhrady voči niektorým aspektom právno-teoretických koncepcií, ktoré podľa Voegelina naznačujú súvislosť s gnostickým vnímaním sveta a zároveň vychádzajú z predpokladov právneho pozitivizmu.

Voegelinova interpretácia právneho pozitivizmu

Voegelin chápe politiku, právo a morálku ako vzájomne prepojené. V tomto smere vystupuje z teoretickej pozície klasickej gréckej filozofie, ktorá otázky práva interpretuje ako súčasť *epistémé politiké*. Vo vzťahu k nej Aristoteles tvrdí: „*Poněvadž tedy nauka politická užívá ostatních praktických nauk a ještě ustanovuje, co máme konat a čeho se varovat, zajisté*

¹⁰ VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 226.

¹¹ *Ibid.*, s. 185.

¹² *Ibid.*, s. 231.

¹³ Voegelin je ale zároveň presvedčený, že postupný pomalý rozvrat západnej civilizácie spôsobený gnosticizmom trvá už tisíc rokov. *Viz* VOEGELIN, E.: *Science, Politics, and Gnosticism*, s. 241.

¹⁴ *Viz* Voegelinovu esej *Religionsersatz* (1960)

¹⁵ VOEGELIN, E.: *Science, Politics, and Gnosticism*, s. 295.

*účel její zahrnuje v sobě účely nauk ostatních, takže toto asi je vlastní lidské dobro.*¹⁶
A taktiež: *„Bylo by tedy nejlépe, kdyby ta péče byla věcí veřejnou a rozumně mohla být i vykonávaná; [...] Podle toho však, co jsme poznali, nejlépe to asi bude moci ten, kdo bude mít schopnost zákonodárce; neboť veřejná péče se zjevně uskutečňuje zákony, dobrá pak péče dobrými zákony.*“¹⁷

Voegelinovo stanovisko zároveň súvisí s ním deklarovanou potrebou zmeny v teoretickom prístupe vied o spoločnosti a špecificky v politickej vede.¹⁸ Okrem analýzy rozvrtných vplyvov západnej spoločnosti sa totiž snaží sformulovať návrh adekvátneho prístupu k poznávaniu politických fenoménov.¹⁹ Upozorňuje, že z horizontu odborného záujmu sa vytratila sféra skutočných princípov, respektíve *vedomie princípov (consciousness of principles)*.²⁰ K tomuto podľa Voegelina došlo vplyvom dvoch faktorov, ktoré priniesol trend pozitivizmu. Prvým je predpoklad, že metódy poznávania v *matematizujúcich vedách (mathematizing sciences)* sú jediné akceptovateľné metódy vedeckého poznávania. Druhý faktor má odhaľovať skutočný deštruktívny potenciál pozitivizmu, keďže predpokladá podriadenie teoretickej relevancie metodologickým kritériám modernej vedy.²¹ Dochádza teda k tomu, že každý problém či jav, ktorý nie je možné skúmať predpísanými metódami aplikovateľnými v prírodných vedách, je považovaný za vedecky irelevantný. Veda sa tak vzdáva nároku na hľadanie pravdy a obmedzuje sa na popis našej reality, vylučujúc tak *scientia prima* z oblasti vedeckého záujmu, čím sa *de facto* stávajú metafyzické otázky pseudovedeckým problémom.²²

Voegelin upozorňuje najmä na Weberovu tézu o bezhodnotovej vede, ktorej podstatu zhrnul slovami: *„Hľadanie pravdy však bolo pre Webera redukované na úroveň pragmatického činu. V intelektuálnom prostredí metodologickej debaty mali byť „hodnoty“ považované za nediskutovateľné, a tak sa výskum nemohol orientovať na kontempláciu o bytí. Ráció vedy sa*

¹⁶ Aristoteles, 1094b.

¹⁷ Aristoteles, 1180a.

¹⁸ Viz napr. ROMANELLO, J. M.: Eric Voegelin's "On Classical Studies".

¹⁹ Voegelin sa snaží o nápravu a „reteoretizáciu“ poznávania politična a všetkého, čo s ním súvisí prostredníctvom Platónovho a Aristotelovho metodologického prístupu, ktorý nelimituje svoj záujem na empirickú skúsenosť tak, ako sa o to snaží pozitivistická veda. Voegelin je presvedčený, že skúmanie ontologickej štruktúry našej politickej reality je esenciálne pre jej porozumenie. Svoj program „novej vedy o politike“ koncipuje jednak ako kritické stanovisko voči pozitivizmu, a zároveň ako rekonštrukciu vedy o človeku, bytosti s vlastnou ontologickou dimenziou.

²⁰ VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 90.

²¹ Ibid., s. 90 -91.

²² Ibid., s. 105.

podľa Webera nevzťahuje na princípy, ale iba na samotnú príčinnosť.“²³ Praktickým dôsledkom nového metodologického normatívu vedy bola propagácia bezhodnotovosti začínajúca v 19. storočí.²⁴ Subjektivismus mal byť eliminovaný, „povolené“ boli iba objektívne fakty. Hodnotové úsudky (*value-judgments*) sa považovali za nezmyselné, osobné preferencie a voľby sa ocitli mimo sféry *kritickej verifikácie* či *objektívnej validity*.²⁵ Pozitivistická *dogma* tak prispela k sformovaniu novej metateórie spoločenských vied implikujúcej okrem iného i redundantnosť ontológie a filozofickej antropológie. Z diskusie sa podľa Voegelina vytratil problém ľudskej prirodzenosti, problém bytia, hodnôt, poriadku, morálky či zodpovednosti.²⁶ K deštrukcii poznania prispelo i hromadenie informácií bez snahy vnímať ich vzájomnú spojitosť, keďže hodnotenie relevancie faktov bolo samo osebe antipozitivistické.²⁷ Voegelinov kriticizmus voči vedeckému pozitivizmu naznačuje dôležitú medzi dištinkciu ním a zástancami právneho pozitivizmu.

Voegelin obviňuje iuspozitivistický redukcionizmus z teoretického *ochudobnenia* významu práva.²⁸ Právo podľa Voegelina nie je možné uchopiť ako izolovaný fenomén „očistený“ od morálky a politickej reality.²⁹ Pozitivistická právna teória je teda *naivným* konceptom.³⁰ Túto naivitu identifikuje aj v Kelsenovej teórii, v ktorej Voegelin poukazuje na dôsledok novokantovského kritéria objektivizácie predmetu skúmania v stotožnení práva so štátom. Tak sa právo, respektíve aspekty práva vystupujúce v kontexte reality, ktorý nemožno redukovať na objekt empirického skúmania, z horizontu našej pozornosti vlastne vytrácajú.³¹ Kelsenova právna teória je tak v skutočnosti teóriou štátu.³²

²³ „The search for truth, however, was, for Weber, cut short at a level of pragmatic action. In the intellectual climate of the methodological debate the "values" had to be accepted as unquestionable, and the search could not advance to the completion of order. The ratio of science extended not to the principles but only to the causality itself.“ VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 98.

²⁴ VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 96.

²⁵ *Ibid.*, s. 96.

²⁶ *Ibid.*, s. 96-101.

²⁷ *Ibid.*, s. 94.

²⁸ VOEGELIN, E.: *The Authoritarian State: An Essay on the Problem of the Austrian State*, s. 169.

²⁹ Voegelinova kritika je primárne zameraná na Kelsenovu koncepciu čistej právne teórie. Sformuloval ju v 30.-tych rokoch 20. storočia. Kelsenovu teóriu ale vnímal ako problematickú už krátko po ukončení svojho študijného pobytu, ktorý absolvoval práve pod vedením H. Kelsena (viz VOEGELIN, E.: *Autobiographical Reflections, Revised Edition with Glossary*, s. 48-51). Už v tomto období Voegelin identifikuje ako problematický aspekt Kelsenovej teórie tzv. metafyziku progresu. Viz VOEGELIN, E.: *The Authoritarian State: An Essay on the Problem of the Austrian State*, s. 189.

³⁰ VOEGELIN, E.: *The Authoritarian State: An Essay on the Problem of the Austrian State*, s. 165

³¹ *Ibid.*, s. 169.

³² *Ibid.*, s. 170.

Na nelogickosť významovej redukcie práva poukazuje Voegelin aj v súvislosti s termínmi, na ktoré sa právne normy odvolávajú. Ich definície a interpretácie nie sú obsiahnuté v samotných normách, čím sa uzavretosť či čistota právnej teórie komplikuje významovými interferenciami z mimoprávneho priestoru.³³ Voegelin ďalej zdôvodňuje, že normy samotné je možné aplikovať až na základe istého „predporozumenia“ sociálnej sféry, ktorú majú regulovať. K tomu nevyhnutne patrí i subjektívne hodnotenie či preferenčný postoj, ktoré sú podľa kritérií pozitivizmu neobjektívizovateľné.³⁴

Voegelin svoj kritický postoj voči právnemu mysleniu vychádzajúcemu z pozície právneho pozitivizmu zastáva i vo svojej neskoršej tvorbe, v rámci ktorej je v oblasti právnej filozofie významné najmä jeho dielo *The Nature of Law* (1957).³⁵ V pomerne ucelenej forme predstavuje Voegelinove úvahy o práve, začínajúc kritikou na adresu súčasnej právnej vedy. Tá podľa jeho názoru zlyhala v koncipovaní zrozumiteľnej analýzy práva a ustrnula v predanalytickej fáze. To bolo spôsobené tým, že právo sa vo fenomenologickej rovine prejavuje ako konkrétny právny poriadok, ale zároveň aj ako preskriptívna formulácia toho, čo má byť – *ought to be*. Podľa Voegelina je táto ambiguita v spojení s pozitivisticky limitovaným prístupom ku skúmaniu reality príčinou nemožnosti uchopiť a interpretovať skutočnú podstatu práva.³⁶ Voegelin je tiež presvedčený, že právnici pozitivisti konštruujú svoje poznanie len na základe parciálnych prejavov reality súvisiacej s právom. To podľa neho vedie k logicky protichodným záverom, tzv. zenónskemu problému právnej teórie.³⁷ Tento problém ilustruje na kontradiktórnosti dvoch interpretácií práva, pričom prvá vychádza z predpokladu, že právo je súborom všetkých platných noriem, a druhá, s cieľom adresovať problém právnej kontinuity, z predpokladu, že právo je séria súborov platných právnych noriem navzájom prepojených prostredníctvom mechanizmu zákonodarného procesu. Voegelin argumentuje, že: „v prvej interpretácii je právny poriadok statickým bodom v časovej dimenzii vytvorený zákonodarným procesom; a právny poriadok v druhej interpretácii je kontinuum myslené ako séria statických

³³ Ibid., s. 207-208.

³⁴ Ibid., 208-210.

³⁵ Toto dielo bolo publikované šesť rokov po jeho slávnej sérii prednášok v rámci prednáškového cyklu Walgreen Lectures (1951) na Chicagskej univerzite. Tieto prednášky tvorili základ diela *The New Science of Politics*, v ktorom Voegelin predstavuje tézu o rozvratnom vplyve gnosticizmu na politický a duchovný vývoj Západu.

³⁶ VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 11.

³⁷ Ibid., s.16 – 17.

*bodov v rade. Sled statických bodov sa nikdy nestretne v spoločne autentickom kontinuu vecí, ktorá skutočne existuje v čase.*³⁸

Voegelin ďalej pokračuje, že tento paradox nás musí viesť k logickému záveru, že: „*bud' teda právo nie je súborom platných pravidiel, alebo že jazyk „pravidiel“ a „validity“ obsahuje významy, ktoré nám unikli, alebo že podstata práva nemôže byť determinovaná, pokiaľ súbory platných noriem nie sú nahliadané v kontexte každodennej skúsenosti, ktorá doposiaľ nebola braná do úvahy.*“³⁹ Toto je zjavná námietka voči Kelsenovej pozitivistickému interpretácii práva.

Podľa Voegelina je problematickosť teoretickej pozície právneho pozitivismu spätá s nekompetentnosťou riešiť otázku ontologického statusu práva. To sa prejavuje tým, že pozitivistická koncepcia nevie adekvátne zodpovedať na otázku validity či významu povinnosti vyplývajúcej z normy inak, ako z pozície voluntarizmu. Voegelin je ale presvedčený, že právo má potenciál reprezentovať podstatu či štruktúru ontologického poriadku bytia. To znamená, že právo môže odvodzovať záväzok normy na základe reprezentácie ontologického *Ought*. To je samozrejme predpoklad, ktorý odporuje tézám právneho pozitivismu.

Právo ako možnosť reprezentácie ontologického normatívu

Voegelinove chápanie práva je nutné interpretovať v kontexte jeho špecifickej filozofickej teórie, podľa ktorej môžeme politický poriadok vnímať ako symbolickú formu reprezentácie ontologického poriadku bytia. Voegelin je totiž presvedčený, že v štruktúre niektorých politických spoločností (*political societies*), v ich politickom a právnom poriadku, môže byť artikulovaná skúsenosť s transcendentnom.⁴⁰ Politika a právo sú teda možnosťou viac či menej adekvátneho symbolického vyjadrenia kontaktu človeka s ontologickou štruktúrou bytia (*true order of being*). Je možné ich chápať ako reprezentáciu, analogón pravdy.⁴¹ Voegelin samozrejme vychádza z predpokladu dualizmu nášho sveta a skutočného bytia, ktoré je zároveň

³⁸ „[...] *legal order in the first sense is the static point on a time dimension created by the constitutional procedure; and the legal order in the second sense is the continuum imagined as a series of static points on line. The succession of the static points will never run together into the authentic continuum of a thing that really exists in time.*“ VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 17.

³⁹ „[...] *the conclusion must be either that the legal order is not aggregate of valid rules at all, or that the language of „rules“ and „validity“ contains meanings that have escaped us, or that the nature of the law cannot be determined unless the aggregates of valid rules are placed into contexts of everyday experience that hitherto have not come under observation.*“ VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 18.

⁴⁰ Podrobnejšie o charakteristike týchto politických entít viz VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 149-152.

⁴¹ VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 135.

nositeľom pravdy. Zakúsenie tohto bytia je možné vďaka danosti ľudskej duše, ktorá má schopnosť pobývať v priestore, kde sa stretáva Božské s ľudským.⁴² Tento kontakt človeka s bytím, ktorého inšpiráciu Voegelin nachádza v Platónovom koncepte *metaxie*, zároveň umožňuje nahliadnutie ontologického normatívu *Ought*. V tomto nahliadnutí sa prebúdzajú vedomie kvalitatívnej disproporcie ľudskej reality a skutočného bytia a tiež túžba symbolického vyjadrenia zakúsenia transcendentného poriadku (*true order*) v právnej štruktúre ľudskej spoločnosti.

Voegelin dostupnosť skúsenosti transcendentná a teda i nahliadnutia ontologického normatívu podmieňuje *obratom* ľudskej duše od dočasného a pomínutelného k večnému a trvalému, alebo, ako povedal Platón, od *vecí ľudských* k *veciam božským*.⁴³ Voegelin tento proces popisuje na základe Platónovho chápania *periagoge*, konverzie duše, ktorou počiná obrat k pravde.⁴⁴ Vplyvom tohto obratu sa v ľudskej duši podľa Voegelina formuje predpoklad zrodu právneho vedomia. To je podmienené schopnosťou vnímať diskrepanciu medzi tým, čo je reálne prítomné a tým, čo je morálne žiaduce, teda zakúsené ako pravdivý poriadok bytia.⁴⁵ Voegelin dodáva: „[...] antropologický princíp v teoretickom výklade spoločnosti vyžaduje teologický princíp ako jeho korelát. Platnosť kritérií predstavených Platónom a Aristotelom závisí od predstavy, že človek môže byť mierou spoločnosti, pretože Boh je mierou jeho duše.“⁴⁶ To znamená, že podľa Voegelina je ľudská schopnosť normotvorby podmienená reflexiou transcendentného bytia (v Platónovom chápaní reflexiou idey najvyššieho dobra).

Voegelin teda validitu práva vníma ako podmienenú nazeraním dimenzie prekračujúcej javovosť sveta. Človek sa musí obrátiť k tomu, čo presahuje finalitu jeho existencie. Okrem princípu antropologickej transformácie považuje Voegelin toto *otvorenie duše* tiež za fundamentálnu udalosť dejín, keďže vďaka „*diferenciácii duše ako senzória transcencie* dochádza k formulovaniu kritických teoretických štandardov pre interpretáciu ľudskej spoločenskej existencie a k určaniu zdroja ich autority.“⁴⁷ Dôsledky tohto historického

⁴² Viz Voegelinove chápanie *metaxie*. VOEGELIN, E.: Order and History (Volume 4): The Ecumenic Age, s. 404.

⁴³ Viz Platón, 517 d-e; 514 a.

⁴⁴ Viz Platón, 518 c.

⁴⁵ VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 143.

⁴⁶ „[...] the anthropological principle in a theoretical interpretation of society requires the theological principle as its correlate. The validity of the standards developed by Plato and Aristotle depends on the conception of a man who can be the measure of society because God is the measure of his soul.“ VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 143.

⁴⁷ „[...] with the differentiation of the soul as the sensorium of transcendence, the critical, theoretical standards for the interpretation of human existence in society, as well as the source of their authority came into view.“ VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 215.

momentu sa prejavili vo sformovaní troch hlavných právnych kultúr v dejinách ľudstva, kozmologickej, antropologickej a soteriologickej.⁴⁸ Všetky spomínané kultúry reflektovali vo svojich právnych poriadkoch skúsenosť transcendentna.⁴⁹ Voegelin konkretizuje význam tohto tvrdenia v určení zdrojov normatívnej autority týchto kultúr, ktorými sú *rozum a zjavenie*.⁵⁰ Zároveň usudzuje, že v súčasnosti sa prejavuje v oblasti práva a právnej vedy vplyv *protináboženských a antifilozofických* prúdov a koncepcií, ktoré sú späté s rastúcim vplyvu gnosticizmu.⁵¹ V gnostickom postoji sa prejavuje odmietnutie transcendentna, teda to, čo Voegelin stotožňuje s opakom obratu k pravému bytiu.⁵² Tento postoj je zároveň základným princípom štvrtého, gnostického typu právnej kultúry, definovaného odmietnutím *rozumu a zjavenia* ako zdrojov normativity. Gnostická právna kultúra stotožňuje jediný zdroj normativity s mocenskou autoritou.⁵³ Táto perspektíva je zároveň teoretickým východiskom mnohých pozitivistických právnych konceptov.

Gnosticizmus a právny pozitivismus

Voegelin považuje pozitivismus za najvplyvnejšiu formu gnostického hnutia v súčasnosti. Je presvedčený, že pozitivismom propagovaný *scientizmus* sa stáva novým náboženstvom: „[...] *pozitivistický zdokonaľovateľ vedy nahradil Kristovu éru érou Comteho*.“⁵⁴

Progresívny scientizmus podľa Voegelina manifestuje svoje gnostické ideové východiská najmä v absolutizovaní svojho nároku na poznanie a vysvetlenie stavu sveta a zároveň v spochybňovaní takých spôsobov skúmania reality, ktoré nie sú v súlade s jeho predpísanými metodologickými kritériami. Deklaruje gnostické presvedčenie o prístupe ku *gnosis*. To sa ukazuje ako problematické najmä vo vzťahu k fenoménu, ktoré sa pôsobnosti

⁴⁸ Voegelin rozlišuje jednotlivé typy právnych kultúr na základe spôsobu symbolického vyjadrenia zakúsenia transcendentna, pričom je presvedčený, že okrem hlavných typov právnych kultúr existujú rôzne typologické „medzistupne“. Zároveň uvádza, že skúsenosť transcendentna je vyjadrená prostredníctvom terminologických výrazov ako *Boh, logos, nous, agathon* a podobne (VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 77). Je zrejme, že právne kultúry, v ktorých sa podľa Voegelina prejavilo *otvorenie duše voči transcendentnu* interpretujú právo z pozície právneho naturalizmu.

⁴⁹ VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 76.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 68.

⁵¹ *Ibid.*, s. 68.

⁵² VOEGELIN, E.: *Science, Politics, and Gnosticism*, s. 267.

⁵³ VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 68.

⁵⁴ „[...] *the positivist perfecter of science replaced the era of Christ with the era of Comte*.“ VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 192.

štandardnej vedeckej racionalizácie vymykajú.⁵⁵ V tomto prístupe sa prejavuje ľahostajnosť voči transcendentnu. Tá je podľa Voegelina dôsledkom stavu duše, ktorá sa ocitá v pasci lži zvanej *alethos pseudos*.⁵⁶ Voegelin v jej interpretácii opätovne odkazuje na Platóna, ktorý túto formu lži chápe ako zmätenosť či absenciu poznania vo vzťahu k pravému bytiu, ako chorobu ľudskej duše.⁵⁷

Pozitivistická redukcia sa teda v oblasti právneho uvažovania prejavuje odmietnutím stanoviska, podľa ktorého je zdrojom práva čokoľvek iné, ako empiricky detekovateľný faktor zákonodarného procesu. Toto stanovisko podľa Voegelina implikuje realizáciu gnostickej vôle k moci, *libido dominandi*, s cieľom zvrhnúť Boha a ustanoviť človeka ako najvyšší mocenský princíp.⁵⁸ Systém, ktorý vzniká na základe pôsobenia tejto *vôle k moci*, stotožňuje moc a právo a právne normy sú tak chápané ako akt vôle politického suveréna. Právo sa stáva nástrojom mocenskej autority, má inštrumentálny charakter. Voegelin nachádza príklady v právnych systémoch totalitných režimov 20. storočia.

Ďalší problematyczny aspekt právneho pozitivismu naznačuje Voegelin v súvislosti s gnostickým *zákazom spochybňovania* (*prohibition of questions*). Podľa Voegelina ide o symptóm našej doby, prejavujúci sa konštruovaním špekulatívnych teoretických systémov, ktoré pravdu redukujú na predmet rétorického cvičenia.⁵⁹ Cieľom tohto zákazu je eliminácia spochybňovania dogmaticky presadzovaných téz. V spojení s teóriou, že právo je nutné vykladať ako imperatív zákonodarcu či suveréna, vytvára tento princíp gnosticizmu predpoklad pre situácie, v ktorých Arendtová identifikovala absenciu kritického myslenia vo vzťahu k politickej a právnej realite produkujúcej zločincov podobných Adolfovi Eichmannovi. Napokon Voegelin sám v tejto súvislosti upozorňuje práve na príklad Rudolfa Hössa, ktorý neposlušnosť voči nacistickému režimu považoval za *nemysliteľnú*.⁶⁰

Viacere Voegelinove námietky voči právnemu pozitivismu v intenciách jeho teórie gnosticizmu sú naznačené v osnove kurzu *Jurisprudence*, ktorý vyučoval na univerzite

⁵⁵ Barry Cooper poukazuje na skutočnosť, že pre Voegelina veda znamenala štúdium mnohých aspektov reality, nie len tých, ktoré pozitivistická vedecká paradigma identifikovala ako vedecky relevantné. Viz COOPER, B.: Eric Voegelin and the Foundations of Modern Political Science, s. 68.

⁵⁶ VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 143.

⁵⁷ VOEGELIN, E.: Plato, s. 67-68.

⁵⁸ VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 267.

⁵⁹ VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 262-263.; Viz taktiež WEBB, E.: Politics and the Problem of a Philosophical Rhetoric in the Thought of Eric Voegelin, s. 262.

⁶⁰ VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 264.

Louisiane, ako aj v poznámkach, ktoré si v rámci prípravy na výučbu viedol.⁶¹ K finálnemu spracovaniu naznačených téz sa však Voegelin nedostal. Niektoré ale môžeme rekonštruovať aj na základe analýzy jeho tvorby z oblasti politického myslenia. V závere je možné konštatovať, že Voegelin konzistentne odmieta mnohé tézy právneho pozitivizmu. Medzi najviac kritizované patria nasledovné tvrdenia:

- *Právo je odvoditeľné výhradne od mocenskej spôsobilosti na zákonodarnú činnosť*
- *Právo má inštrumentálny charakter*
- *Právo slúži zámerom sociálneho inžinierstva*
- *Právo je explikovateľné ako sociologický fenomén*
- *Právo je explikovateľné ako fenomén podmienený psychologickými faktormi*
- *Právo je výhradne produktom ľudskej činnosti a ľudského umu*
- *Právo môže byť koncipovateľné ako arbitrárny výklad „prirodzeného práva“*
- *Právna validita je odvoditeľná na základe sebareferenčných propozícií v rámci systému platných noriem (kritériom je len koherencia systému vo vzťahu k obsahovo arbitrárnemu základnému pravidlu).*

Záver

Eric Voegelin je tvorcom filozofickej koncepcie, v perspektíve ktorej vystupuje právo ako súčasť ontologickej štruktúry sveta vyjavujúcej účasť človeka na transcendentne. Toto originálne poňatie práva je príkladom osobitej variácie právneho naturalizmu. Z tejto pozície Voegelin ponúka kritiku nielen prevládajúcich právno-teoretických konceptov, ale i súčasného stavu našej reality. Voegelin nanovo nastoľuje otázku ľudskej dôstojnosti, ako i otázku hodnôt. Reflektuje hodnotový relativizmus našej doby ako indikátor krízy, ktorú umocňuje nekritická viera v ľudské *ráció*. Právny pozitivizmus vníma ako problematický dôsledok vplyvu gnosticizmu, určujúceho rozkladného prvku modernity. Inšpirácia klasickou gréckou filozofiou je pre Voegelina možnosťou, ako presadiť kritické myslenie v podobe filozofického nahliadania toho, čo nás presahuje, za konštitutívny element práva. Voegelin neponúka explicitný popis správneho postupu pri tvorbe dokonalého právneho poriadku, dokonca túto ideu spochybňuje. V protiklade ku gnostickej istote vystupuje otvorenosť myslenia

⁶¹ Viz VOEGELIN, E.: Supplementary Notes for Students in Jurisprudence Course; a VOEGELIN, E.: Outline of Jurisprudence Course.

nezavrhujúceho ani aspekty reality, ktoré súčasná veda ignoruje. Právo je pre Voegelina odpoveďou na otázku, ktorú kladie bytosť majúca možnosť nahliadnuť pravdu za horizontom vlastného sveta. Otázok je veľa, keďže človek nedokáže zo svojho sveta vystúpiť a nahliadnuť pravdu v jej úplnosti. Zdá sa teda, že kľúčové je samotné pýtanie sa.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ARISTOTELES: Etika Nikomachova. Prel. A. Kříž. Praha: Petr Rezek, 2021. 304 s. ISBN 978-80-86027-44-9.

COOPER, B.: Eric Voegelin and the Foundations of Modern Political Science. University of Missouri Press, 1999. 488 s. ISBN 978-0826212290.

FRANZ, M.: Eric Voegelin and the Politics of Spiritual Revolt: The Roots of Modern Ideology. Louisiana State University Press, 1992. 169 s. ISBN 978-0807117408.

PLATÓN: Ústava. Praha: Oikoymenh, 2001. 360 s. ISBN 80-7298-024-6.

RIEDL, M.: Modernita ako imanetizácia eschatónu – kritické zhodnotenie gnostickej tézy Erica Voegelina. In: Studia philosophica, roč. 60, 2013, č. 2. ISSN 1803-7445, s. 85-111.

ROMANELLO, J. M.: Eric Voegelin's "On Classical Studies". In: VoegelinView – articles [online], 2019 [cit.2021-04-14]. Dostupné na internete: <https://voegelinview.com/eric-voegelins-on-classical-studies/>.

VOEGELIN, E.: Autobiographical Reflections, Revised Edition with Glossary. Columbia: University of Missouri Press, 2011. 203 s. ISBN 978-0-8262-1930-5.

VOEGELIN, E.: Order and History (Volume 4): The Ecumenic Age. Collected Works of Eric Voegelin, Volume 17. Columbia; London: University of Missouri Press, 2000. 456 s. ISBN 978-0826213013.

VOEGELIN, E.: Outline of Jurisprudence Course. In: PASCAL, R. A. – BABIN, J. L.– CORRINGTON, J. W. (eds.): The Nature of the Law and Related Legal Writings. Collected Works of Eric Voegelin, Volume 27. Baton Rouge; London: Louisiana State University Press, 1991, s. 70 – 72. ISBN 0-8071-1673-4.

VOEGELIN, E.: Plato. Columbia and London: University of Missouri Press, 2000. 281 s. ISBN 0-8262-1298-0.

VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism. In: Henningsen, M. (ed.): *Modernity Without Restraint: Political Religions; The New Science of Politics; And Science, Politics and Gnosticism*. The Collected Works of Eric Voegelin, Volume 5. Columbia; London: University of Missouri Press, 1999, s. 242 – 313. ISBN 978-0-8262-1245-0.

VOEGELIN, E.: Supplementary Notes for Students in Jurisprudence Course. In: PASCAL, R. A. – BABIN, J. L.– CORRINGTON, J. W. (eds.): *The Nature of the Law and Related Legal Writings*. Collected Works of Eric Voegelin, Volume 27. Baton Rouge; London: Louisiana State University Press, 1991, s. 73 – 83. ISBN 0-8071-1673-4.

VOEGELIN, E.: *The Authoritarian State: An Essay on the Problem of the Austrian State*. The Collected Works of Eric Voegelin, Volume 4. Columbia; London: University of Missouri Press, 1999. 408 s. ISBN 978-0826263995.

VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*. In: PASCAL, R. A. – BABIN, J. L.– CORRINGTON, J. W. (eds.): *The Nature of the Law and Related Legal Writings*. Collected Works of Eric Voegelin, Volume 27. Baton Rouge; London: Louisiana State University Press, 1991. ISBN 0-8071-1673-4, s. 1 – 69.

VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*. In: Henningsen, M. (ed.): *Modernity Without Restraint: Political Religions; The New Science of Politics; And Science, Politics and Gnosticism*. The Collected Works of Eric Voegelin, Volume 5. Columbia; London: University of Missouri Press, 1999. ISBN 978-0-8262-1245-0, s. 75 – 241.

WEBB, E.: *Politics and the Problem of a Philosophical Rhetoric in the Thought of Eric Voegelin*. In: *The Journal of Politics* [online], Vol. 48, 1986, No. 1, [cit.2021-04-14], s. 260-273. Dostupné na internete:

https://www.jstor.org/stable/2130963?seq=1#metadata_info_tab_contents.

WEBB, E.: *Voegelin's "Gnosticism" Reconsidered*. In: *The Political Science Reviewer* [online], 34, 2005 [cit.2021-04-14], s. 48-76. Dostupné na internete: <https://politicalsciencereviewer.wisc.edu/index.php/psr/article/view/44>

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Miroslava Klečková).

ČINNOST ČESKOSLOVENSKEJ DELEGÁCIE NA PARÍŽSKEJ MIEROVEJ KONFERENCII

ACTIVITIES OF THE CZECHOSLOVAK DELEGATION AT THE PARIS PEACE CONFERENCE

Dominika Kováčová¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.sdtsp.38-51>

Abstrakt

Po ukončení prvej svetovej vojny sa o povojnovom usporiadaní Európy rozhodovalo na mierovej konferencii v Paríži. Rozhodujúce postavenie patrilo víťazným dohodovým mocnostiam, pričom Československo patrilo k víťazným štátom. Parížskej mierovej konferencie, ktorej výsledkom bol tzv. versaillský mierový systém, sa zúčastnila aj československá delegácia vedená K. Kramářom a E. Benešom. Nároky československej delegácie prezentované v rámci konferencie mali podobu niekoľkých memoránd, na rozbor ktorých sa v zameriame v našom príspevku.

Kľúčové slová

Versaillská zmluva, Parížska mierová konferencia, Československo, československá delegácia.

Abstract

The Paris Peace Conference decided on the post-war organization of Europe. Allied Powers had a decisive position and the victorious states also included Czechoslovakia. The Czechoslovak delegation led by K. Kramář and E. Beneš also took part in the Paris Peace Conference. The Czechoslovak delegation presented its territorial proposals and requirements in several memoranda. In our paper, we analyze the submitted memoranda.

Key words

Treaty of Versailles, Paris Peace Conference, Czechoslovakia, Czechoslovak delegation.

Úvod

V roku 1919 sa najdôležitejším mestom sveta stal Paríž, kde 18. januára 1919 započala Parížska mierová konferencia. V snahe vyriešiť dilemu, ako sa vysporiadať so situáciou po prvej svetovej vojne, sa do Paríža začali schádzať štátnici, diplomati, bankári, vojaci, profesori, ekonómovia a právnici zo všetkých kútov sveta: americký prezident W. Wilson a jeho minister

¹ JUDr. Dominika Kováčová, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva, interný doktorand.

zahraničných vecí R. Lansing, premiéri Francúzska a Talianska G. Clemenceau a V. Orlando, britský premiér D.L. George,² Japonsko reprezentoval gróf Makino Nobuaki a bývalý premiér Saionji Kinmochi a mnoho ďalších významných osobností. Československo, ako novovzniknutý štát po rozpade Rakúsko-Uhorska, sa ocitlo na strane víťazných štátov a československá delegácia sa mohla zúčastniť mierovej konferencie.

Problematike účasti československých zástupcov na mierovej konferencii sa sčasti venujú autori zaoberajúci sa českými (prípadne československými) dejinami, zahraničnou politikou Československa a biografiami vtedajších najdôležitejších politických postáv – E. Beneša a K. Kramáře. Významnými autormi v predmetnej oblasti sú Dejmek Jindřich, Kárník Zdeněk, Klimek Antonín, Valenta Jaroslav, Vácha Zdeněk, pričom význačným je aj dielo samotného E. Beneša (vydané v r. 1937, Nemecko a Československo), ktoré spracovala autorka Eva Broklová.³ Na účasť československej delegácie na mierovej konferencii v Paríži úzko nadväzuje aj problematika tzv. Benešových memoránd.⁴

Po začiatku mierovej konferencie rozhodla 23. januára rada víťazných mocností, že štáty majúce územné požiadavky a nároky ich musia v priebehu desiatich dní predložiť písomnou formou. E. Beneš spolu so svojimi spolupracovníkmi tak pripravil vcelku jedenásť memoránd, ktoré neskôr E. Beneš osobne prezentoval. Z dôvodu rozsahu a mnohostrannosti požiadaviek zo strany československej delegácie rada rozhodla o ich prenesení na zvláštny výbor pozostávajúci z dvoch zástupcov USA, Veľkej Británie, Francúzska a Talianska. Nový výbor bol neskôr označovaný ako Výbor pre československé záležitosti. 27. februára 1919 sa konalo prvé zasadnutie výboru. Predsedom výboru bol Jules-Martin Cambon, pred prvou svetovou vojnou pôsobiaci ako francúzsky veľvyslanec v Berlíne. Neskôr bol však 1. mája zriadený radou Výbor pre nové štáty, predsedom ktorého sa stal vedúci politického oddelenia na francúzskom ministerstve zahraničia- Phillipe Berthelot.⁵ Výbor pre nové štáty tak mal

² MACMILLAN, M. – NOVÁK, O.: Mírotvorci. Parížska konferencia 1919. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004. 15 s.

³ S problematikou účasti československej delegácie úzko súvisia aj témy dotýkajúce sa napr. konkrétnych mierových zmlúv versaillského systému, tvorby štátnych hraníc vo všeobecnosti, Slovenska a Slovákov a spomenúť možno autorov rôznych štúdií čiastkových problémov, a to B. Ferenčuhovú, L. Deáka, E. Irmanovú, Š. Gilar, J. Klimko a S. Michálek (spolu s kol. ďalších autorov).

⁴ V reakcii na Benešové memorándá možno spomenúť autorov H. Raschhofera (v jeho prípade ide o nemeckú propagandistickú publikáciu, v ktorej sa objavil preklad memoránd z francúzskeho jazyka do nemeckého), z Raschohoferovej publikácie neskôr vychádzal aj H. Gordon. Gordon ovplyvnil príspevok publikovaný politológom R. Kučerom, v r.1992 v časopise Střední Evropa (ktorého bol šéfredaktorom),

⁵ KUČERA, R.: Benešova memoranda na pařížské mírové konferenci. In: Střední Evropa, roč. 8, 1992. č.25, 7 s. Pri vyčleňovaní faktických informácií musíme pri R. Kučerovi vychádzať zo skutočností, že bol pri hodnotení činnosti delegácie a samotného E. Beneša veľmi kritický (hlavne čo sa týka jeho postoja k otázke nemeckej národnostnej menšiny v novom štáte, sám R. Kučera bol kritikom versaillského systému a spôsobu vzniku

rozhodovať o rozsiahlych požiadavkách československej delegácie formulovaných v memorandách. Benešove memorandá, ktoré sa, okrem iného, stali na konferencii predmetom diskusií v nasledujúcich mesiacoch, ponúkali radu skutočností a vysvetlení o vtedajšom stave československého národa a nového štátu, ale aj o jeho histórii a jeho územných nárokoch. Otázne je, nakoľko boli memorandá založené len na podložených faktoch a nakoľko mali ovplyvniť rozhodovanie víťazných mocností.

Úrad pro přípravu mírové konference

Odchodu československej delegácie na mierovú konferenciu predchádzali prípravy, prebiehajúce už od vyhlásenia samostatného štátu. Nariadením vlády č. 54/1918 Sb. dňa 29. novembra 1918 bol oficiálne zriadený koordinačný orgán vo veciach konferencie- „Úrad pro přípravu mírové konference“ (ďalej len „Úrad“).⁶ Jednalo sa o prvé oficiálne zoskupenie špeciálne zamerané výhradne na prípravu podkladových materiálov pre jednanie na mierovej konferencii s cieľom obhájiť z rôznych hľadísk rozlohu a infraštruktúru nového štátu. Do Úradu boli povolaní odborníci dovedy pôsobiaci v najrôznejších inštitúciách, čiastočne sa zaoberajúcimi podobnou agendou.⁷ Hlavná činnosť Úradu bola približne o týždeň od prvého zasadnutia charakterizovaná nasledovne: *„Jedním z hlavných úkolů úřadu jest sbírání statistických dat a vypracování map za účelem dokonalé informace ministra zahraničních záležitostí. Ačkoliv tato práce podnikána jest pro účele mírové konference získano tím mnoho neobyčejně cenného materiálu i pro jiné úkoly naší republiky.“*⁸ Z pohľadu odbornej činnosti bol Úrad rozdelený do jednotlivých sekcií, ktorých hlavnou úlohou bolo zhromaždenie podkladového materiálu pre jednanie československej delegácie na pripravovanú mierovú konferenciu.

Československa po prvej svetovej vojne). Phillipa Berthelota R. Kučera označoval ako priateľa E. Beneša a označil ho za jedného s najväčších podporovateľov českých požiadaviek.

⁶ CHODĚJOVSKÝ, J.: Vědci uprostřed "velké politiky": pařížská mírová jednání ve svědectví odborných poradců československé delegace. In: DEJMEK, J.: Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011; 145 s.

⁷ Napr. pracovné skupiny Maffie, Národní výbor, Národní rada česká. Národní výbor mal v rámci svojej vnútornej štruktúry komisie, napr. slovenská, slezská, ktorých hlavnou úlohou bolo vymedzenie hraníc a tiež existovala aj menšinová a hraničná komisia. Spolu s prvým zasadnutím štátnej mierovej komisia bola pravdepodobne uskutočnená aj finálna schôdza menšinovej hraničnej komisie Národního výboru. Bližšie pozri: VÁCHA, Z.: Žádam Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, 21-22 s.

⁸ VÁCHA, Z.: Žádam Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, 30 s. Jedná sa o správu z postupu práce Úradu z 6.decembra 1918 (uložená v Archíve MZV, MKP).

Po prvotnej korekcii bol Úrad rozdelený na sekcie: 1. etnografická, 2. dopravná, 3. priemyselná, 4. poľnohospodárska, 5. sekcia pre vnútornú kolonizáciu, 6. peňažnú, 7. štátnu úverovú, 8. robotnícku. Jedným zo závažných problémov pri príprave odborných prác a podkladov bola predovšetkým nedostatočná komunikácia (resp. spojenie) s Parížom a nevedomosť o dianí v zahraničnej politike, čo sa prejavilo predovšetkým v etnografickej sekcii, kde odborníci nevedeli stanoviť s určitosťou limity svojich územných požiadaviek. Tie boli často nadhodnotené. Etnografická sekcia ukončila svoje práce schôdzou z 5. decembra 1918, keď „navrhla hranice budúciho česko-slovenského štátu v niekoľkých variantách, aby ministr zahraničných záležitostí náležitě byl informován o veškerých možnostech dle toho jak jednání na konferenci bude postupovati.“ Probrala každou jednotlivou variantu po stránce národnostní, geografické, geologické, dopravnické i strategické, veškeré důvody mluvící pro i proti jednotlivé eventualitě, snesla bohatý materiál historický a statistický, tak že náš ministr zahraničních záležitostí bude moci náležitě uvážiti všechny eventuality a každý požadavek dostatečně oprávněnými důvody právními i mravními.“ Väčšina pracovníkov tejto sekcie aj zároveň odišla 6. januára 1919 v rámci prvej časti československej delegácie do Paríža.⁹

Väčšiu časť členov československej delegácie¹⁰ tvorili odborníci a politici, ktorí pred vycestovaním na mierovú konferenciu pracovali pre Úrad.¹¹ E. Beneš spočiatku československú delegáciu odborníkov aj koordinoval a predstrel im situáciu na konferencii. Podľa E. Beneša mal byť ku každej téme vypracovaný minimálny a maximálny variant, na ktorú bude Československo ochotné pristúpiť. Podklady mali byť čo najviac presné (vrátane rôznych máp), aby zástupcov československej delegácie nebolo možné pristihnúť pri akejkoľvek chybe, ktorá by mohla znížiť vážnosť ich požiadaviek.¹² E. Beneš mal zároveň už vypracované aj predbežné znenia memoránd, neskôr prednesených pred Najvyššou radou. Pri predbežných memorándach sa však naskytl problém, ktorý pretrvával v československej organizácii požiadaviek po celú dobu trvania mierovej konferencie. Jednalo sa o, už vyššie spomínaný, problém v komunikácii medzi Úradom (a teda aj odborníkmi tvoriacimi československú delegáciu) a dianím v Paríži a neznalosťou medzinárodnej situácie. Podľa

⁹ VÁCHA, Z.: Žádam Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012. 75-76 s.

¹⁰ Tvorilo ju viac ako osemdesiat členov.

¹¹ DEJMEK, J. – KOLÁŘ, F.: Československo na pařížské mírové konferenci 1918-1920, 25-26 s.

¹² CHODĚJOVSKÝ, J.: Vědci uprostřed "velké politiky": pařížská mírová jednání ve svědectví odborných poradců československé delegace. In: DEJMEK, J.: Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011; 149 s.

dostupných informácií E. Beneš poslala znenie predbežných memoránd už na konci roka 1918 do Prahy na ich preštudovanie členmi československej delegácie. V skutočnosti sa členovia československej delegácie oboznámili, resp. prvýkrát videli predbežné memorandá až vo vlaku cestou do Paríža na mierovú konferenciu.¹³ Neznalosť medzinárodnej a politickej situácie zároveň spôsobila, že niektoré územné požiadavky boli korigované až priamo v Paríži.

Na druhej strane výhodou československej delegácie na mierovej konferencii bol bezpochyby pozitívny vzťah víťazných mocností, predovšetkým Francúzska, k Československu. Výhodou boli aj pozitívne diplomatické a priateľské vzťahy E. Beneša, T.G. Masaryka a M.R. Štefánika s francúzskymi a britskými politickými predstaviteľmi, pričom množstvo diplomatických jednaní prebehlo mimo hlavné dejisko mierovej konferencie. Okrem toho československej delegácii pomohla aj podrobná príprava Úradu, ktorý v konečnom dôsledku vypracoval viac ako tristo stanovísk k rôznym otázkam.¹⁴ Všetky spomenuté predpoklady predurčili pre Československo pozitívny výsledok na rokovaníach.

Memorandá

Tzv. Benešových memoránd bolo, ako sme už uviedli, celkom jedenásť.¹⁵ Základ jednástich memoránd tvorili prvé tri memorandá: 1. Mémoire No. I. Les Tchécoslovaques. Leur historie et civilisation- Leur lutte et leur travail- Leur rôle dans le monde (Čechoslováci, ich dejiny a kultúra, ich zápas a práca, ich úloha vo svete), 2. Mémoire No. II Les revendications territoriales de la république Tschécoslovaque (Územné nároky republiky československej), 3. Mémoire No. III Le problème des Allemands de Bohême (Problém Nemcov v Čechách). Možno konštatovať, že nasledujúcich sedem memoránd len rozvíja územné nároky a požiadavky Československa uvedené v Mémoire No. II.: 4. Mémoire No. IV Le problème de

¹³ VÁCHA, Z.: Žadam Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, 70 s.

¹⁴ KUKLÍK, J.: Československá delegace na pařížské mírové konferenci ve světle memoárů profesora Jana Krčmáře. In: DEJMEK, J.: Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011, 131 s.

¹⁵ Memorandá sú, podľa dostupných informácií, v sefje Archive nationales France. V českých, nemeckých a rakúskych archívoch uložené len vo francúzskom jazyku. Mémoire No. III sa prvýkrát sprístupnilo verejnosti v októbri 1920 v Prahe v nemeckom denníku Bohemia (v tom čase pod názvom Deutsche Zeitung Bohemia). Memorandá neboli počas trvania prvej Československej republiky a ani po roku 1945 publikované v češtine. Prvý český preklad bol prezentovaný na konferencii „Politika Beneša a střední Evropa“, organizovanú Inštitutom pro středoevropskou politiku v septembri 1992 v Prahe. Bližšie pozri: CHOCHOLATÝ GRÖGER, F.: Memoranda československé vlády na pařížské mírové konferenci 1919-1920 – mýty a fakta. Pardubice, 2009. Dostupné na: <http://nassmer.blogspot.com/2009/08/memoranda-ceskoslovenske-vlady-na.html>.

la Silésie de Teschen (Problém Těšínskeho Sliezska), Mémoire No. IV Memorandum sur la situation en Silésie (Memorandum o situácii v Sliezsku), 5. Mémoire No. V La Slovaquie. Le territoire revendiqué de la Slovaquie (Slovensko, územné nároky Slovenska), 6. Mémoire No. VI Le problème des Ruthènes de Hongrie (Problém Rusínov v Uhorsku), 7. Mémoire No. VII Les Serbes de Lusace (Lužičkí Srbi), 8. Mémoire No. VIII La Haute Silésie Tschéque (Région de Ratibor) (České Horné Sliezsko (Ratibořská oblast'), 9. Mémoire No. IX Le problème de la région de Glatz (Problém Kladské oblasti), 10. Mémoire No. X Problèmes des rectifications des frontières Tchécoslovaques et Germano-Autrichiennes (Problém úpravy československých a nemecko-rakúskych hraníc). Posledným memorandom bolo (11.) Mémoire Mémoire No. XI La république Tchécoslovaque et son droit à la réparation des dommages de guerre (Československá republika a jej právo na reparácie vojnových škôd).¹⁶

Mémoire No. I.

Čechoslováci, ich dejiny a kultúra, ich zápas a práca, ich úloha vo svete. Slovania a Germáni

E. Beneš a odborníci podieľajúci sa na tvorbe memoránd sa v úvode rozhodli predostrieť víťazným mocnostiam postavenie Čechoslovákov a od ich postavenia a dejín neskôr rozvíjať oprávnenosť požadovaných nárokov. V prvom rade tvorcovia upriamili pozornosť na celkové postavenie Slovanov, pričom autori sprvu porovnávajú Slovanov s Germánmi (ale aj inými románskymi národmi, vynímajúc Rumunov) a konštatujú u Slovanov istý stav zaostalosti, čo je podľa autorov evidentné pri skúmaní prejavov pokroku v politickej, hospodárskej a či sociálnej oblasti. Ďalším problémom u Slovanov je podľa autorov skutočnosť, že všetky slovanské národy bez výnimky nie sú úplne oslobodené a stále sú ešte do určitej miery politicky, hospodársky a sociálne utláčané. „*Ako môže národ dospieť k vyššej civilizácii, ako sa môže rozvíjať, ak je podriadený správe a vplyvu, ktoré sú navzájom tak odlišné, tak nepodobné a tak cudzie?*“¹⁷

¹⁶ Memoranda možno nájsť preložené do nemeckého jazyka v spomínanej nemeckej propagandistickej publikácii od Raschhofera, H.: Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenkonzferenz von Paris 1919/1920. V českom jazyku možno nájsť preklad memoranda č. 1 a č. 3 R. Kučerom: Benešova memoranda na pařížské mírové konferenci. In: Střední Evropa, roč. 8, 1992, č. 25.

¹⁷ KUČERA, R.: Benešova memoranda na pařížské mírové konferenci. In: Střední Evropa, roč. 8, 1992, č. 25, 9-10 s.

Autori memoranda sa až veľmi orientujú na komparáciu románskeho a germánskeho národa so slovanským (sociálnymi a historickými príčinami ovplyvňujúcich súčasný stav ich spoločnosti) a danú skutočnosť sa snažia podložiť aj konštatovaním historikov často porovnávajúcich a diskutujúcich o starej slovanskej a germánskej civilizácii. Autori ďalej hodnotia charakter oboch národov, pričom Slovanov vykresľuje ako národ citlivejší, zasnívavý, idealistickejší. Je viac než pozoruhodné, do akej histórie a porovnávania charakteru národov zachádzajú autori pri ich vzájomnej komparácii. Z obsahu memoranda vyplýva negatívne hodnotenie súčasného postavenia Slovanov oproti Germánom a zo strany autorov memoranda prichádza obhajoba Slovanov v otázkach, čo spôsobilo zhoršené postavenie, nižší vývojový stupeň sociálnej a politickej organizácie Slovanov v porovnaní s Germánmi. Výhodou Germánov bola podľa autorov predovšetkým ich geografická poloha, a to bezprostredné susedstvo s Rimanmi, kde došlo ku kontaktu Germánov s Rimanmi o päť storočí skôr ako u Slovanov. Vplyv na Germánov malo galské aj rímske obyvateľstvo, obývajúce územia, kde sa Germáni vystaňovali a kde neskôr došlo k ich vzájomnému premiešaniu. Rozvinutý hospodársky život, poľnohospodárstvo a priemysel Rimanov donútil Germánov zmeniť kočovnícky spôsob života. Neskôr, keď sa začali utvárať prvé germánske národy, začal podliehať aj ich jazyk vplyvom latinčiny. Autori memoranda považujú za výhodu Germánov aj ich skoršiu orientáciu na kresťanstvo a skutočnosť, že biblia bola do gótskeho jazyka preložená o päť storočí skôr do slovanského jazyka. Aj tento fakt mal dopomôcť Germánom v snahe ovládnuť a ovplyvňovať Slovanov a predčiť ich vo vyspelosti spoločnosti.

Autori uvádzajú ako hlavný dôvod útlaku Slovanov nevýhodnú geografickú polohu Slovanov, ktorá ich viac-menej odsúdila na vyhnanstvo. Potom ako Slovania konečne prijali usadlý spôsob života, susedstvo s Germánmi, ktorí po styku s latinským obyvateľstvom nadobudli mohutnú morálnu a materiálnu silu, neustále ohrozovali národnú existenciu Slovanov. Z východnej strany boli Slovania neustále ohrozovaní Avarmi, Maďarmi, Mongolmi a Tatármi, čo malo na Slovanov vplyv. Pod neustálou hrozbou z oboch strán sa Slovania usilovali len o zachovanie svojej existencie, dôsledkom čoho bol ich pomalší vývoj a nemožnosť sa úplne oslobodiť z poddanstva, do ktorého sa dostali.

Charakter slovanskej rasy. Vývoj Čechoslovákov v 19. storočí

Zvláštnou súčasťou memoranda č. 1 je aj stať venujúca sa charakteru slovanskej rasy, kde sa hovorí o individualizme Slovanov a o ich antiautoritatívnom duchu, čo nepriamo vedie k myšlienke potreby vytvorenia vlastného štátu. V úvode predmetnej state sa autori pokúšajú aj vyvrátiť „všeobecné tvrdenia“ o anarchistickom charaktere Slovanov a ich neschopnosti založiť dobre organizovaný štát, usporiadanú a dobre riadenú spoločnosť. Tvrdenia sú založené na príkladoch ako Rusko, pri ktorom sa spomínajú jeho hrôzy v stredoveku a predchádzajúcich storočí, jeho despotizmus, revolúcie a jeho momentálna anarchia. Tiež ako príklad poukazujú na udalosti na Balkáne, na srbskú, bulharskú a macedónsku otázku, pričom sa tieto tvrdenia snažia dokázať, že Slovania preukazujú svoju neschopnosť organizovať vlastné krajiny. Vyvrátiť vyššie spomínané fakty, opierajúc sa o opis charakteru Slovanov je z nášho pohľadu nedostačujúci a ťažko posúdiť nakoľko mu víťazné mocnosti prikladali váhu.

Autori memoranda v ďalšej stati opisujú akým vývojom musel československý národ v 19. storočí prejsť. Podľa opisovaných skutočností bol český národ na konci 18. storočia skoro úplne mŕtvy a okradnutý o svoju nezávislosť. Čechy nemali vlastnú politiku a boli natoľko germanizovaný, že skoro stratili svoju národnú identitu. Skrz francúzskej revolúcie ale český národ obnovil myšlienku na slávnu minulosť Čiech a ideu československej náboženskej reformy a začal sa proces obrodovania. Autori ďalej uvádzajú aké úspechy sa v rámci národnej obnovy podarilo vykonať s konštatovaním, že už na začiatku prvej svetovej vojny predstavovali Česi harmonicky obnovený a uzavretý národný útvar, ktorý disponuje, ako jednou z tried, bohatým a nezávislým meštianstvom bojujúcim proti výsadám Nemcov. Deklarujú aj prítomnosť vysoko vzdelanej intelektuálnej triedy, paradoxne vychovanej nemeckou školou (nemeckými metódami a nemeckým systémom). Zvláštnosťou je, že hoci sa hovorí v nadpise state o Čechoslovákoch, väčšia časť je venovaná výhradne dosiahnutými úspechmi Čechov, napr. v obchodnej a priemyselnej oblasti, kde sú podľa ich tvrdení Česi natoľko rozvinutí, že medzi Slovanmi sú v predmetnej sfére bezpochyby na prvom mieste a sú schopní konkurovať nemeckému obchodu a priemyslu. O československom národe sa v danej časti hovorí najmenej, o čom svedčí aj jej záver s konštatovaním, že Česi si udržujú svoju starú pozíciu medzi slovanskými bratmi a pokračujú vo svojej tradícii, ktorá ich robí najpokrokovejším predvojom veľkej slovanskej rodiny v cele západnej Európy.

Zvláštne poslanie Čechoslovákov v dejinách a idea slovanskej vzájomnosti. Záver k memorandu

V predposlednej stati memoranda sa autori vyjadrujú k zvláštnemu postaveniu Čechoslovákov vnútri veľkej slovanskej rodiny a z charakteristických črt Čechoslovákov uvádzajú na prvých miestach: 1. ideu, ktorú si utvárajú sami Čechoslováci o historickej a politickej misii svojho národa. a 2. ideu slovanskej vzájomnosti. Podľa českých historikov, politikov a sociológov je dôležité určiť zvláštnu povahu československých národných dejín, aby z nej dokázali odvodiť filozofiu českých dejín. Konštatujú, že všetci veľkí Česi a Slováci v priebehu celého svojho života bojovali za veľké humanitné idey a ukázali, že Čechoslováci mohli proti moci a brutálnej sile Nemcov (a Maďarov) úspešne postaviť iba silu ducha a veľkých morálnych princípov. Následne došlo k rozdeleniu názorov teoretikov, pričom jedna skupina vyvodila záver, že historickou úlohou Čechoslovákov je premeniť v činy veľké náboženské a morálne ľudomilné zásady a učiť svet. Druhí prehlasovali, že Česi uskutočňovali iba osobné poslanie a ich dejiny je možno stručne zhrnúť ako jeden veľký boj proti Nemcom. Podľa autorov memoranda sú však tieto dve myšlienkové smery teoretikov zlučiteľné. Opäť sa teda aj v tejto časti memoranda hovorí o neustálom boji proti Nemecku (tzv. dedičnému nepriateľovi), vyplývajúcem z geografického postavenia Čechov. Za významný element sa u Čechov považuje aj neustále hľadanie morálneho a predovšetkým nového náboženského života. Poslednou povahovou črtou československých dejín je zúfalý pokus nájsť medzi ostatnými Slovanmi spojenca proti nemeckej hrozbe. Autori však za najdôležitejšiu črtu považujú vyzdvihovanie slovanskej vzájomnosti, ktorá podľa ich tvrdení z historického hľadiska a charakteru iných slovanských národov nemôže plynúť od nikoho iného, ako práve od Čechov.

V závere memoranda č. I. sa autori snažia o zhrnutie všetkých úvah vyplývajúcich z memoranda. Vďaka geografickej polohe a historickým okolnostiam Čechoslováci mali vytvoriť skupinu, ktorá stála v čele slovanských národov v ich historickom vývoji k novým formám modernej civilizácie. Vyzdvihujú československý národ spomedzi všetkých Slovanov ako národ najvyššieho duchovného, sociálneho a hospodárskeho rozvoja. Autori tvrdia, že všetky slovanské národy už prešli periódou národného obrodzenia, pričom opäť opomínajú v pomenovaní československý národ a vracajú sa v pomenovaní opäť iba k Čechom, ktorí podľa ich tvrdení neprešli len obrozením, ale na rozdiel od ostatných Slovanov len utláčaných,

boli Česi skoro vyhladení a uskutočnili akýsi zázrak „zmŕtvychvstania“.¹⁸ Nezabúdajú opomenúť v jednom z bodov opäť Nemecko ako nezmieriteľného nepriateľa a Nemcov ako ich utlačovateľov.

Mémoire No. III.

Zásadná otázka. Štatistika. Hospodárske, strategické, politické dôvody.

V memorande je ústrednou problematikou otázka Nemcov v Čechách, ktorú autori označujú ako ťažkú otázku už dlhú dobu. Ako argument proti schopnosti novej republiky prežiť, sa často uvádzalo veľké množstvo nepriateľov vnútri vlastných hraníc. Autori memoranda požadovali o zotrvanie území obývaných nemeckým obyvateľstvom v Československu, napriek tomu, že sa v prospech zriadenia Československej republiky dovoľávali zásady práva národa samostatne určiť svoj osud. V ďalšej časti sú uvedené štatistiky, pričom základ tvoria údaje použité z rakúskej štatistiky. Autori sa vyjadrili aj na základe rakúskej štatistiky, že zo strany Nemecka došlo umelo a zavádzaním k zvýšeniu počtu nemeckého obyvateľstva na území Čiech, Moravy a Sliezska. Podľa autorov je možné nemecké obyvateľstvo rozdeliť na tri rôzne skupiny: chebskožateckú, libereckú a juhočeskú, pričom vo všetkých spomenutých oblastiach je nemecké obyvateľstvo premiešané s českým a nie sú vytvorené žiadne okresy a tieto tri skupiny nemeckého obyvateľstva pozdĺž českej hranice nemajú dostatočné prepojenie a žiadne spoločné hospodárske záujmy a kvôli svojej geografickej polohe nemôžu vytvoriť administratívnu autonómnu provinciu. Zo strany autorov sa odmieta možnosť ich znova pripojenia k veľkej Nemeckej ríši. Také riešenie by so sebou nieslo problémy- hospodárske, strategické, politické zásady.

Hospodárske problémy by podľa autorov vznikli predovšetkým pri dvoch skupinách nemeckej menšiny, a to severnej a severozápadnej, ktoré obývajú oblasti obzvlášť bohaté na suroviny a priemysel.¹⁹ Továrne a doly majú prepojenie na hlavné mesto Čiech, kde má množstvo spoločností, tovární a podnikov sídlo a svoje kancelárie a zamestnávajú veľké

¹⁸ Okrem iného autori uvádzajú, že v prvej svetovej vojne český národ urobil všetko a vystavoval sa najhoršiemu prenasledovaniu zo strany ústredných mocností, aby si v konečnom dôsledku zaslúžil politickú nezávislosť. Zaujímavé by bolo možno hodnotenie daného tvrdenie zo strany Francúzska, ktoré skutočne utrpelo veľké straty a vojna bola preňho doslova ničivá.

¹⁹ Jedná sa predovšetkým o hutnícky a textilný priemysel, pestuje sa tam chmeľ a cukrová repa, ťaží sa uhlie a železná ruda, sú tam ložiská rúd. Ide o jednu z najbohatších oblastí československých zemí, o ktorú by si Československo nemohlo dovoliť prísť.

množstvo českého obyvateľstva a zároveň nachádzajú vo všetkých českých krajinách aj odbyt. Oddelením tejto časti od Československa by mohlo dôjsť k poklesu hospodárskej sily a viedlo by to až k obmedzeniu životnosti Československa.

Zo strategických dôvodov²⁰ sa podľa autorov memoranda nemala viac meniť hranica Čiech aj vzhľadom na ich geografickú jednotu, keďže krajina bola chránená obklopujúcim ju pohorím, ktoré zároveň malo slúžiť do budúca proti možnému útoku Nemecka. Ak by územie s pohorím pripadlo Nemecku, Čechy by mohli byť obsadené v ľubovoľnom okamihu bez šance českej vlády vynaložiť čo i len najmenší odpor, zároveň by sa pripravilo nové pole pôsobnosti politického a hospodárskeho imperializmu Nemcov. Z politických dôvodov by územie obývané nemeckým obyvateľstvom malo rovnako ostať v réžii Československej republiky, čo podložili autori tvrdením, že Nemci sa v Čechách usadili umelo ako kolonisti alebo ako zamestnanci a úradníci a predstavovali poddajný prvok mohutnej germanizácie, ktorá mala byť pripravená a riadená viedenskými vládami. V posledných rokoch však dochádzalo k prirodzene a nevyhnutne k opačnému javu tzv. českej kolonizácii, prejavujúcej sa neustálym pohybom obyvateľstva a ktorá je opäť zjavným výrazom toho, že nemecké obyvateľstvo v daných oblastiach a zbytok Čiech majú spoločné hospodárske záujmy

Osud Nemcov v Československej republike

V poslednej stati memoranda sa premietajú najdôležitejšie postoje a poslanstvo jeho autorov. Pojednáva o zaobchádzaní s Nemcami v Československu. Československá republika je podľa obsahu memoranda pripravená prijať každú medzinárodnoprávnu úpravu v prospech menšín vyhlásenú na mierovej konferencii²¹ a zároveň poskytnúť nad jej rámec Nemcom všetky práva, ktoré im patria. Menšinám malo byť povolené používanie ich jazyka a žiadnej menšine nemalo byť odopreté právo mať svoje vlastné školy, sudcov a svoje súdne dvory. Vo vzťahu k nemeckej menšine nemajú žiaden úmysel potlačiť nemecké školy, univerzity, technické vysoké školy. Nemci mali mať podľa memoranda v Československu rovnaké práva ako Čechoslováci. Nemčina sa mala stať druhým jazykom a proti nemeckej časti obyvateľstva sa nikdy nemali použiť žiadne prostriedky na ich potlačenie. V závere autori

²⁰ Na strategické dôvody sa vo veľkej miere prihliadalo už pri prípravách odborníkov na Úrade pre mierovú konferenciu. Mnohokrát sa odvolávalo pri pochybnostiach práve na ne.

²¹ Menšinové zmluvy uzavrelo viacero štátov, pričom Československo podpísalo tzv. menšinovú zmluvu bez výhrad, prvá menšinová zmluva bola pripravená pre Poľsko vo vzťahu k nemeckému obyvateľstvu a vytvorila akýsi vzor Ďalších menšinových zmlúv.

hodnotia v bodoch, že nová republika nebude Nemcov nijako potlačovať, ale naopak sa budú tešiť režimu slobody a spravodlivosti, pričom v druhom bode dodávajú, že posledná revolúcia v Čechách z novembra 1918 konajúca sa v Prahe dala Nemcom dôkaz, že Česi im zaručia plnú bezpečnosť. Režim by bol podľa autorov memoranda podobný režimu švajčiarskemu. Podobne sa vyjadril aj sám E. Beneš vo svojej nóte z 20. mája 1919, kde konštatoval v súvislosti s otázkou menšín, že Československá republika bude mať režim veľmi sa približujúci švajčiarskemu a že Československá republika prijme za základ národnostných práv zásady, uplatnené v konštitúcii Švajčiarskej.²² Za tieto tvrdenia, že Švajčiarsko bude pre Československo predstavovať „Vorbild“ bol E. Beneš kritizovaný nemeckou propagandou, že nedošlo k naplneniu tvrdenia. Beneš sa mnohokrát proti týmto tvrdeniam aj ohradil a vysvetlil, že pripodobniť sa švajčiarskemu režimu neznamenovalo vytvoriť z Československa ďalšie Švajčiarsko s totožnými inštitúciami, ale vytvoriť štát s inštitúciami berúcimi do úvahy zvláštne pomery v Čechách a prijať niektoré hlavné zásady liberálneho švajčiarskeho režimu. Zároveň sa obťažoval koncom tridsiatych rokov aj tvrdením, že Československo hoci odprezentovalo svoje postoje k menšinám (hlavne Nemcom) v nóte z 20. mája 1919 a v memorandách, nie je nimi doslovne viazané, lebo dôležité je to, čo sa dohodlo v medzinárodne uznaných menšinových zmluvách.

Záver

„Nepravosti“ prezentované v memorande č. 1 mali pravdepodobne podľa autorov presvedčiť víťazné mocnosti v prospech územných nárokov novej Československej republiky. Ťažko posúdiť, či memorandum č.1, slúžiace ako úvod k ostatným memorandám a k pozitívnemu vykresleniu Slovanov, mohlo mať skutočne vplyv na rozhodovanie mocností. Predpokladáme, že uznaním vzniku Československej republiky víťaznými mocnosťami sa mala v strednej Európe skôr len vytvoriť bariéra proti budúcej snahe Nemecka²³ (resp. Weimarskej republiky) o jeho rozpínanosť a maďarskému revanšizmu. Názory prezentované autormi memoranda č. 1 mali výslovne antinemecký podtón a tým ešte viac utvrdzovali názor o vine za

²² BROKLOVÁ, E.: Edvard Beneš. Německo a Československo. Praha: MÚ AV ČR, 2005. 97 s.

²³ O vybudovanie silných národných štátov na východnej hranici Nemecka sa usiloval predovšetkým francúzsky predseda vlády Clemenceau. Táto politika posilňovala aj vlastné veľmocenské postavenie Francúzska vybudovaním francúzskeho mocenského bloku z národných štátov v strednej, východnej, prípadne juhovýchodnej Európe. Blok mal znemožniť nemeckú expanziu na východ a súčasne mal oddeľovať revolučné Rusko od zvyšku Európy. V tejto súvislosti bolo pre Francúzsko veľmi dôležité Československo, ale aj Poľsko. Bližšie pozri: OLIVOVÁ, V.: Československo a Německo 1918-1929. Praha: Společnost Edvarda Beneša, 2010, 78 s.

prvú svetovú vojnu pripisovanú jedine nemeckému národu. Pokladáme za zbytočné sa z pozície autorov stavať do výslovne protinemeckého postoja, keď v tom čase už bolo viac-menej rozhodnuté o tvrdých podmienkach nastolených pre Nemecko. Zvlášť, keď sa Československo usilovalo o pripojenie oblastí obývaných nemeckou menšinou. Na druhej strane v memorande č. 3 a spomínanej nóte z 20.5.1919 je už k nemeckej menšine o niečo priaznivejší prístup. Memorandá však mali mať len informačný charakter pre účely mierovej konferencie a konečné rozhodnutia aj tak záviseli nie od požiadaviek československej delegácie, ale rozhodnutia víťazných mocností a nimi stanovených komisií.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BROKLOVÁ, E.: Edvard Beneš. Německo a Československo. Praha: MÚ AV ČR, 2005. ISBN 80-86495-29-9.

DEJMEK, J. – KOLÁŘ, F.: Československo na pařížské mírové konferenci 1918-1920. Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. A/2/1. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav AV ČR : Karolinum, 2001. ISBN 80-86506-02-9.

CHODĚJOVSKÝ, J.: Vědci uprostřed "velké politiky": pařížská mírová jednání ve svědectví odborných poradců československé delegace. In: DEJMEK, J.: Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011; ISBN 978-80-7286-188-0.

CHOCHOLATÝ GRÖGER, F.: Memoranda československé vlády na pařížské mírové konferenci 1919-1920 – mýty a fakta.[online]. Pardubice, 2009 [cit.2021-04-20] Dostupné na internete: <<http://nassmer.blogspot.com/2009/08/memoranda-ceskoslovenske-vlady-na.html>>.

KUČERA, R.: Benešova memoranda na pařížské mírové konferenci. In: Střední Evropa, roč. 8, 1992, č. 25 ISSN 0862-091 X.

KUKLÍK, J.: Československá delegace na pařížské mírové konferenci ve světle memoárů profesora Jana Krčmáře. In: DEJMEK, J.: Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011;

MACMILLAN, M. – NOVÁK, O.: Mírotvorci. Pařížska konference 1919. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1151-X.

PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN III. – Sekcia verejného práva

online vedecká konferencia – 7. máj 2021

OLIVOVÁ, V.: Československo a Německo 1918-1929. Praha: Společnost Edvarda Beneša, 2010. ISBN 80-86107-45-0.

VÁCHA, Z.: Žádam Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012. ISBN 978-80-87782-04-0.

Obsah článku podlieha licenci Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Dominika Kováčová).

PROBLÉM RETROAKTIVITY V PRÁVE

THE PROBLEM OF RETROACTIVITY IN LAW

Sofia Sihelská¹ – Vieroslav Júda²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.sdtsp.52-60>

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na retroaktivitu v práve a problémy s ňou späté. Obsahuje vymedzenie základných pojmov, základnú diferenciaciu retroaktivity a v neposlednom rade aj aplikačnú prax. Hlavným cieľom príspevku je priblížiť danú problematiku a prostredníctvom vybraného rozhodnutia poukázať na to, ako sa s podobnými situáciami vysporiadal zákonodarca.

Kľúčové slová

Právna norma. Retroaktivita. Temporalita. Pôsobnosť.

Abstract

The paper focuses on retroactivity in law and the problems associated with it. It contains the definition of basic concepts, basic differentiation of retroactivity and, last but not least, application practice. The main goal of the article is to approach the given issue and, through a selected decision, to point out how the legislator dealt with similar situations.

Key words

Legal norm. Retroactivity. Temporality. Scope.

Úvod

Retroaktivita ako taká je problematika, ktorá je v právnej praxi často diskutovaná. Samotný obsah tejto témy je veľmi náročný a často krát diskutabilný. V celkovom chápaní retroaktivity a jej právnych dôsledkov pretrváva často neujasnenosť a rôzne pochybnosti.

V článku sa nachádza vymedzenie pojmu retroaktivita, jej druhy a rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici, prostredníctvom ktorého vidíme retroaktivitu nie len abstraktne, ale aj v praxi.

¹ Bc. Sofia Sihelská, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, sofia.sihelska@student.umb.sk

² Doc. JUDr. Vieroslav Júda, PhD., docent, Katedra ústavného práva a teórie práva, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, vieroslav.juda@umb.sk

Retroaktivita právnych noriem

Medzi základné princípy právneho štátu radíme právnu istotu, dôveru občanov a právnických osôb v právo a právny poriadok. S týmito princípmi úzko súvisí neprípustnosť spätnej účinnosti právnych predpisov. Platí tu zásada *lex retro nom agit*, ktorá znamená, že právne predpisy nepôsobia spätne. Právne vzťahy a nároky z nich vyplývajúce sa musia spravovať normami, ktoré platili v čase ich vzniku. Táto zásada platí najmä preto, lebo subjekt ktorý v minulosti urobil nejaký právny úkon, nemôže vedieť, aké budú jeho dôsledky, podľa následných, spätne pôsobiacich úprav. Retroaktivita teda znamená, spätné pôsobenie právnych noriem do minulosti.

Situácia, kedy sa prijímajú retroaktívne právne predpisy, je napríklad v čase po všeobecných voľbách, kedy nová politická alternatíva, ktorá voľbami získala potrebnú väčšinu v parlamente, sa usiluje zrušiť alebo zmeniť výsledky legislatívnej činnosti predošlej väčšiny prostredníctvom prijímania zákonov s retroaktívnymi účinkami. V takomto prípade môžeme povedať, že nejde o vládu práva, ale o vládu ľudí, čo sa prieči podstate právneho štátu.³

Retroaktivita vedie k takzvanej disfunkčnosti práva. Pod týmto pojmom rozumieme taký stav, kedy právo, ako systém právnych noriem upravujúcich správanie sa medzi adresátmi práva neplní túto základnú úlohu. Dôvody disfunkčnosti môžu byť rôzne. Sú to napríklad diskontinuita štátu, diskontinuita práva a v neposlednom rade aj retroaktivita právnych noriem.⁴

Zákon je retroaktívny vtedy, ak pôsobí v čase pred svojím vznikom, pred vyhlásením, ak zakladá právne následky pre obdobie pred vznikom platnosti a účinnosti.

Pri posudzovaní spätnej účinnosti právnych noriem treba mať na zreteli, že ide o fenomén s dvoma významami. Hovoríme o pravej retroaktivite a retroaktivite nepravej.⁵

Pravá retroaktivita

Pri pravej retroaktivite hovoríme o tom, že neskorší právny predpis neuznáva práva a povinnosti, ktoré boli nadobudnuté počas platnosti skoršieho právneho predpisu, nazývaný aj *lex prior*. Neskorší právny predpis, nazývaný aj *lex posterior*, upravuje vzťahy, ktoré sa stali

³ OTTOVÁ, E.: Teória práva. Šamorín: Heuréka, 2010, s. 220.

⁴ JÚDA, V.: Právna istota verzus retroaktivita v práve. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2006, s. 43.

⁵ ĎUROVČÍK, J.: Retroaktivita. In Bulletin slovenskej advokácie, roč. 2005, č. 5 s. 28-29.

v minulosti a teda zakladá v minulosti právne následky. Môžeme povedať, že účinnosť neskoršieho právneho aktu pri pravej retroaktivite sa začína skôr ako jeho platnosť, teda v čase, keď ešte formálne neexistoval.

Pravá retroaktivita je v demokratických štátoch možná len vtedy, pokiaľ pôsobí v prospech subjektu práva. Uplatňuje sa predovšetkým v oblastiach trestného práva, i keď aj tu v zmysle princípu právnej istoty platí: nikomu nemožno uložiť trest za čin, ktorý nebol zákonom označený za trestný čin v čase, keď bol spáchaný. To znamená, že trestnosť činu sa ukladá a posudzuje podľa zákona účinného v čase, v ktorom bol takýto trestný čin spáchaný. Neskorší zákon však môžeme použiť v prípade, ak je to v prospech páchatel'a, teda ak je pre páchatel'a neskorší právny predpis priaznivejší.⁶ Takúto úpravu nájdeme v Ústave Slovenskej republiky v čl. 50 ods.6⁷ a v zákone č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v § 2 ods. 1: „*Trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný. Ak v čase medzi spáchaním činu a vynesením rozsudku nadobudnú účinnosť viaceré zákony, trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona, ktorý je pre páchatel'a priaznivejší.*“⁸ Rovnako takéto ustanovenie nájdeme aj v zákone č. 372/1990 Zb. Zákon o priestupkoch v § 7 ods. 1: „*Zodpovednosť za priestupok sa posudzuje podľa zákona účinného v čase spáchania priestupku; podľa neskoršieho zákona sa posudzuje iba vtedy, ak je to pre páchatel'a priaznivejšie.*“⁹

Nepravá retroaktivita

Pri nepravnej retroaktivite sa práva a povinnosti nadobudnuté podľa skoršieho právneho predpisu uznávajú, avšak od účinnosti novej právnej úpravy sa tieto vzťahy posudzujú podľa nového právneho režimu, môžu sa teda meniť alebo zavádzať nové práva, alebo sa môže meniť ich obsah. Dôležitou otázkou pri takomto posudzovaní je rešpektovanie a ochrana nadobudnutých práv, ktoré nesmie neskorší právny predpis zrušiť.

Napríklad ak bola uzavretá určitá zmluva počas platnosti zrušeného zákona, tak jej platnosť sa aj po nadobudnutí účinnosti nového zákona posudzuje ako lex priori, to znamená podľa skoršieho právneho predpisu. Rovnako sa posudzujú aj práva a povinnosti, ktoré z nej

⁶ OTTOVÁ, E.: Teória práva. Šamorín: Heuréka, 2010, s. 221.

⁷ Pozri čl. 50 ods. 6. Ústavného zákona č. 460/1992 Ústava Slovenskej republiky.

⁸ Pozri § 2 ods. 1 z. č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

⁹ Pozri § 7 ods. 1 z. č. 372/1990 Zb. Zákon o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

vyplývajú. Od doby účinnosti lex posterior sa však tento právny vzťah bude posudzovať podľa novej úpravy, pričom nie je možné požadovať spätné plnenie. Teda nepravou retroaktivitou rozumieme napríklad, situáciu, keď dôjde k zvýšeniu zdanenia vlastníkov nehnuteľností, nemôžeme od nich žiadať doplatenie rozdielu medzi výškou dane určenou lex priori a novším právnym predpisom.

Na základe vyššie uvedeného môžeme povedať, že nepravá retroaktivita teda fakticky nepôsobí do minulosti a nie je spätnou účinnosťou v pravom zmysle slova. Rieši situáciu, keď právne vzťahy vznikli ešte v čase pôsobenia skoršieho právneho predpisu, ale takýto skôr vzniknutý vzťah trvá aj naďalej.¹⁰

Teda rozdiel medzi pravou retroaktivitou a nepravou retroaktivitou (aj keď podľa teórie a súdnej praxi nepravá retroaktivita v skutočnosti žiadnou retroaktivitou nie je) je taký, že kým retroaktívna právna norma vlastne zavádza fikciu svojej účinnosti spätne v čase, právna norma do budúcnosti pôsobiaca, len potenciálne môže priznávať účinky úkonom, vzťahom či udalostiam, poprípade stanoviť, že tieto úkony, udalosti a vzťahy sa budú v určitom rozsahu naďalej posudzovať podľa skoršej úpravy, teda už neexistujúcej a neúčinnnej.

Niektorí teoretici teda tvrdia, že žiadna nepravá retroaktivita neexistuje. Existujú len rôzne režimy koexistencie zrušenej a novej právnej úpravy, respektíve fikcia spätnej účinnosti právnej normy, nazývajúca sa retroaktivita, ktorá porušuje elementárne pravidlo, ktoré hovorí, že právna norma nesmie byť účinná skôr, ako je platná.¹¹

Podľa JUDr. Juraja Ďurovčíka bez princípu nepravnej retroaktivity by nastala situácia, v ktorej by sa existujúce spoločenské vzťahy ocitli v stave právnej bezprízornosti. Za situácie, keď je skoršia norma zrušená a nová by sa na ne nemala vzťahovať, vznikla by tak situácia právneho vákuu. Pri súčasnom tempe novelizácie zákonov a iných predpisov by to viedlo k závažným deformáciám právneho poriadku. Preto môžeme povedať že inštitút nepravnej retroaktivity slúži na zabezpečenie kontinuity a stability spoločenských vzťahov a iných právnych úprav.

Ako príklad nepriamej retroaktivity môžeme uviesť novelizáciu §711 Občianskeho zákonníka zákonom č.261/2001 Z.z. s účinnosťou od 1. septembra 2001. Novela mení právnu pozíciu prenajímateľa pri výpovedi nájmu bytu, a to tak, že upúšťa od povinnosti mať na tento úkon predchádzajúce povolenie súdu. Preukazovanie neplatnosti výpovede sa presúva na

¹⁰ OTTOVÁ, E.: Teória práva. Šamorín : Heuréka, 2010, s. 221.

¹¹ ŠTEVČEK, M. a kol.: Civilný sporový poriadok. Veľký komentár. Bratislava: C.H. BECK, 2017, s.1490.

nájomcu¹². Malo by byť mimo akúkoľvek pochybnosť, že právne účinky tohto ustanovenia sa od 1. septembra 2001 vzťahujú aj na nájomné pomery založené v minulosti.¹³

Typickým príkladom na nepravú retroaktivitu sú aj §114 - §119 zákona č. 36/2005 Z. z. zákon o rodine. §114 ustanovuje: „*právne vzťahy, ktoré vznikli pred 1. aprílom 2005, sa posudzujú podľa ustanovení tohoto zákona. Vznik týchto právnych vzťahov, ako aj práva a povinnosti z nich vzniknuté, sa však posudzujú podľa doterajších predpisov.*“ Toto ustanovenie nám zakotvuje nepravú retroaktivitu, čo znamená že zákon č. 36/2005 Z. z. zákon o rodine je možné použiť aj na rodinnoprávne vzťahy, ktoré vznikli pred 1. aprílom 2005, nie však pre posudzovanie otázky ich vzniku a práv a povinností, ktoré z nich vyplývajú. Tieto sa bez výnimky budú posudzovať podľa zákona č. 94/1963 Zb. zákon o rodine, v príslušnom znení podľa momentu ich vzniku. Preto na manželstvá, ktoré vznikli, teda boli uzavreté pred 1.4.2005, nemožno aplikovať ustanovenia § 14 a dovolávať sa neplatnosti manželstva pre vady vôle alebo prejavu v jednoročnej lehote. Rovnako aj ustanovenia § 115 až § 119 zákona o rodine riešia otázku vzťahu novej právnej úpravy a právnych vzťahov, ktoré vznikli pred jej účinnosťou. Hovoríme o osobitných právnych vzťahoch a tieto ustanovenia sú vo vzťahu k § 114 špeciálne. Zo zásady- špeciálne ruší všeobecné, vyplýva, že ak sú splnené podmienky pre použitie osobitnej úpravy, musí táto úprava aplikovať a nemožno použiť všeobecnú úpravu a naopak. § 115 zákona č. 36/2005 Z. z. ustanovuje: „*Konanie o rozvod manželstva, o ktorom súd právoplatne nerozhodol do 01.apríla 2005, sa dokončí podľa doterajších predpisov.*“ Zmeny, ktoré sa týkajú inštitútu rozvodu manželstva, sa v značnom rozsahu premietnu do rozhodovacej činnosti súdov. Oproti pôvodnej úprave súd pri rozhodovaní o rozvode manželstva musí zohľadniť skutočnosť, či je možné od manželov očakávať obnovenie manželského spolužitia, príčiny, ktoré viedli k vážnemu rozvratu manželstva, porušenie povinností manželov podľa § 18 a § 19 zákona o rodine, ako miery rozvratu. Konania o rozvode manželstva, začaté pred 1. aprílom 2005, súdy dokončia podľa právnej úpravy zákona č. 94/1963 Zb. v zmysle § 24 zákona č. 161/2015 civilný mimosporový poriadok je konanie o rozvod začaté dňom, keď je doručený návrh na jeho začatie. Nie je teda rozhodujúci deň podania návrhu orgánu, ktorý má povinnosť ho doručiť, ale až deň doručenia súdu.¹⁴

¹² Pozri § 711 ods. 6, z. č.261/2001 Zb. zákon ktorým sa mení a dopĺňa Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov.

¹³ ĎUROVČÍK, J.: Retroaktivita. In Bulletin slovenskej advokácie, roč.2005, č. 5 s. 28-29.

¹⁴ PAVELKOVÁ, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha: C.H. BECK, 2011, s. 628-630.

Pre posúdenie, či je daná právna norma retroaktívna, je rozhodujúce temporálne hľadisko.

Temporalita právnych noriem

Pod pojmom temporalita v práve treba rozumieť existenciu právnych noriem v čase. Temporálne normy zaraďujeme do skupiny noriem upravujúcich pôsobnosť ich platnosti v čase. Temporálne normy obsahujú najmä ustanovenia o formách vzniku, respektíve zániku platnosti, vzniku a zániku účinnosti, ustanovenia upravujúce aretroaktivitu a retroaktivitu, ako aj intertemporálny právny režim v prechodnom čase spolupôsobnosti skoršej a neskoršej právnej úpravy, keď vzniká účinnosť neskoršej právnej úpravy, ale súbežne dochádza k finalizácii právnych vzťahov, ktoré vznikli v čase pôsobnosti skoršej úpravy.

Všetky dimenzie temporality, ktoré sú teda platnosť, účinnosť, aretroaktivita, retroaktivita, temporalita, kontinuita a diskontinuita, ustanovujú ako aj špeciálne temporálne normy, tak aj generálne temporálne normy. Generálne a špeciálne temporálne normy sú spravidla súčasťou spoločných, prechodných a záverečných ustanovení normatívnych právnych aktov.¹⁵

Podľa J. Prusáka často dochádza k stotožňovaniu pojmov temporálne a retroaktívne normy. Jeho argumentácia rozdielu v týchto pojmoch spočíva v tom, že síce intertemporálne normy pôsobia do minulosti, ich pôsobnosť je len dočasná, pričom retroaktívne normy charakterizuje ich trvalá pôsobnosť.¹⁶

Problém retroaktivity v praxi

Jednou zo základných úloh demokratickej spoločnosti je aplikovať právo v súlade s právnymi predpismi a všeobecne platnými právnymi princípmi demokratickej spoločnosti. Môžeme povedať, že teda súdy majú rozhodovať na základe práva a v medziach práva, a tak v aplikačnej praxi naplňovať princíp ústavnosti a zákonnosti.

¹⁵ JÚDA, V.: Retroaktivita v právnom štáte. In Olomoucké debaty mladých právniků – Sborník příspěvků [online] ; dostupné na internete: <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=1091> [cit. 12.11.2019].

¹⁶ JÚDA, V.: Právna istota verus retroaktivita v práve. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2006, s. 47.

Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici, sp. zn. 1CoE/165/2019

V predmetnom prípade sa jedná o rozhodnutie okresného súdu, ktoré bolo za účinnosti zákona č.99/1964 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov vydané vyšším súdnym úradníkom. Občiansky súdny poriadok bol pre rozhodovaciu prax záväzným procesným kódexom do 30.06.2016. Od 01.07.2016 vstúpil do platnosti nový procesný kódex upravujúci sporové konanie a to zákon č.160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok. V praxi tak nastala situácia, kedy o zastavení niektorých exekúcií už rozhodol súd prvej inštancie, voči tomuto rozhodnutiu bolo podané odvolanie (ešte za účinnosti Občianskeho sporového poriadku), avšak doposiaľ nebolo o podanom odvolaní rozhodnuté. Občiansky súdny poriadok v § 376 ods. 4 prvá a druhá veta uvádza : *„proti rozhodnutiu súdneho úradníka alebo justičného čakatela je vždy prípustné odvolanie. Odvolaniu podanému proti rozhodnutiu, ktoré vydal súdny úradník alebo justičný čakatel, môže v celom rozsahu vyhovieť sudca, ktorého rozhodnutie sa považuje za rozhodnutie súdu prvého stupňa; ak sudca odvolaniu nevyhoví, predloží vec na rozhodnutie odvolaciemu súdu. Ak odvolanie podané v odvolacej lehote oprávnenou osobou smeruje proti rozhodnutiu súdneho úradníka alebo justičného čakatela, proti ktorému zákon odvolanie nepripúšťa (§ 202), rozhodnutie sa podaním odvolania zrušuje a opätovne rozhodne sudca.“*¹⁷. Pokiaľ tak bolo za účinnosti Občianskeho súdneho poriadku podané voči rozhodnutiu vyššieho súdneho úradníka odvolanie, toto sa zrušilo ex lege a o odvolaní rozhodoval zákonný sudca na súde prvej inštancie, avšak len za predpokladu, že mal v úmysle odvolaniu ako celku vyhovieť. V prípade, že tomu tak nebolo, sudca predložil spis na rozhodnutie odvolaciemu súdu. Odvolacie súdy sa tak museli vysporiadať s otázkou, podľa akých procesných ustanovení rozhodnúť o podanom odvolaní proti rozhodnutiu vyššieho súdneho úradníka. Nový procesný kódex Civilný sporový poriadok však nepozná odvolanie ako opravný prostriedok proti rozhodnutiu vyššieho súdneho úradníka. Nová právna úprava pripúšťa proti rozhodnutiu vyššieho súdneho úradníka ako opravný prostriedok sťažnosť.¹⁸

Zákonodarca tak túto situáciu reflektoval v ustanovení § 470 ods. 1 Civilného sporového poriadku, podľa ktorého: *„ak nie je ustanovené inak, platí tento zákon aj na konania začaté pred dňom nadobudnutia jeho účinnosti.“*¹⁹ rešpektuje ale procesný účinok podaných odvolaní podľa § 470 ods. 2 Civilného sporového poriadku : *„ Právne účinky úkonov, ktoré*

¹⁷ Pozri § 376 ods. 4 z. č. 99/1963 Z. z. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov.

¹⁸ Pozri §239 ods.1 z. č. 160/2015 Civilný sporový poriadok.

¹⁹ Pozri § 470 ods.1 zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok.

*v konaní nastali pred dňom nadobudnutia účinnosti tohto zákona, zostávajú zachované. Ak sa tento zákon použije na konania začaté pred dňom nadobudnutia účinnosti tohto zákona, nemožno uplatňovať ustanovenia tohto zákona o predbežnom prejednaní veci, popretí skutkových tvrdení protistrany a sudcovskej koncentrácii konania, ak by boli v neprospech strany.*²⁰ Zákonodarca tak aplikoval na veci začaté a rozhodované podľa staršej právnej úpravy, novú právnu úpravu, pričom zachoval odvolacím súdom možnosť konať a rozhodnúť o odvolaniach smerujúcich voči rozhodnutiam vydaných vyšším súdnym úradníkom, a to i napriek tomu, že nová právna úprava takúto možnosť nepripúšťa. Ako vyplýva aj z rozhodnutia Krajského súdu v Banskej Bystrici sp. zn. 1CoE/165/2019 zo dňa 12.11.2019 : *„nová právna úprava síce vychádza z princípu okamžitej aplikability procesnoprávných noriem (§470 ods. 1 Civilného sporového poriadku), rešpektuje ale procesný účinok podaných odvolaní (§470 ods. 2 Civilného sporového poriadku). Preto ustanovenia novej právnej úpravy o odvolaní a o odvolacom konaní sa v prípade týchto odvolaní nemôžu uplatniť v plnom rozsahu hneď od 01.07.2016, inak by došlo k porušeniu právnej istoty a legitímnych očakávaní strán.*²¹

Záver

Retroaktivita právnych noriem je veľmi často diskutovanou témou. Je to téma, ktorá je náročná nie len pre laikov, ale aj pre ľudí, ktorí sa s ňou stretávajú pravidelne. Cieľom článku bolo prehľadne opísať retroaktivitu ako takú, opísať hlavné pojmy ktoré s ňou úzko súvisia. Rovnako dôležitou časťou článku je poukázanie na súdnu prax, teda konkrétny prípad a konkrétne rozhodnutie súdu.

Na základe práce s odbornou literatúrou, článkami a rozhodnutiami súdov sme došli k záveru, že v prípade ak by dochádzalo k porušovaniu zákazu retroaktivity, bola by vážne narušená idea právneho štátu a rovnako s ňou aj právna istota. To znamená, že právne normy nemajú pôsobiť späť do minulosti, nakoľko subjekt ktorý do daného právneho vzťahu vstupoval nemohol predpokladať, že vznikne nová norma ktorá úplne alebo čiastočne zmení jeho práva a povinnosti.

²⁰ Pozri § 407 ods.2 zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok.

²¹ Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 12.11.2019 sp. zn. 1CoE/165/2019.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- ŽUROVČÍK, J.: Retroaktivita. In Bulletin slovenskej advokácie, roč. 2005, č. 5 s. 28-35.
- JÚDA, V.: Právna istota verzus retroaktivita v práve. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2006, 203 s. ISBN 80-8083-213-7.
- OTTOVÁ, E.: Teória práva. Bratislava : Univerzita Komenského, 2010, 323 s. ISBN 978-80-89122-59-2.
- ŠTEVČEK, M. a kol.: Civilný sporový poriadok. Veľký komentár. Bratislava: C.H. BECK, , 2016, 1540 s. ISBN 978-80-7400-629-6.

Zákon č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 460/1992 Z.z. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov.

Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 12.11.2019 sp. zn. 1CoE/165/2019.

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Sofia Sihelská – Vierošlav Júda).

ČO ZNAMENÁ BYŤ PRÁVNOU/PRÁVNÝM FEMINISTKOU/ FEMINISTOM?¹

WHAT DOES IT MEAN TO BE PROPONENT OF FEMINIST JURISPRUDENCE?

Dominik Šoltýs²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.sdtsp.61-80>

Abstrakt

Predložený príspevok sa zameriava na predstavenie špecifik právno-teoretických východísk právneho feminizmu. Predstavuje právny feminizmus ako právno-filozofický a právno-teoretický smer uvažovania, ktorého východiskovým bodom je konfrontačne sa vymedziť voči doterajšiemu patriarchálnemu vývoju právnej teórie a praxe. V nadväznosti na uvedené predstavuje feministickú pozíciu voči právu, spochybnenie neutrálnosti a objektivity práva, apel na subjektivitu spolu s kontextualizmom právneho uvažovania, feministickú pozíciu viacnásobného vedomia a intersekcionalnú citlivosť voči akýmkoľvek prejavom znevýhodňujúceho útlaku.

Kľúčové slová

Právny feminizmus, právo, patriarchát, intersekcionalita, mnohonásobné vedomie.

Abstract

The paper aims on specific jurisprudential features of feminism as legal theory. It presents feminist jurisprudence as way of legal reasoning, that starts from the critique of previous patriarchal development in legal theory and practice. Further, the paper presents feminist view on the law, feminist challenge to the neutrality and objectivity of the law, feminist appeal to subjectivity together with the need of contextualism in legal reasoning, postmodern feminist idea of multiple consciousness, and intersectional sensitivity to any form of oppression.

Key words

Feminist Jurisprudence, Law, Patriarchy, Intersekcionalita, Multiple Consciousness.

Úvod

Počiatky vstupu konceptuálnej podoby feministického myslenia do právnej vedy, filozofie a teórie práva nachádzame v sedemdesiatych rokoch 20. storočia v Spojených štátoch

¹ Tento príspevok predstavuje čiastkový výsledok riešenia projektu Vega č. 1/0386/19 – Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie – Úloha právnych princípov vo viacúrovňovom právnom systéme.

² JUDr. Dominik Šoltýs, PhD., Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach – Ústav teórie práva Gustava Radbrucha, odborný asistent.

amerických. Od tejto doby, tzn. od sedemdesiatych rokov cez roky osemdesiate, deväťdesiate roky až do dnešných dní, nastáva rozvoj právneho feminizmu ako feministickej kritической analýzy a normatívnej transformácie práva (vo filozofickej, vedeckej, teoretickej, doktrínálnej, legislatívnej, interpretačnej a právnoaplikačnej oblasti práva). Tento kontinuálny proces predstavuje zároveň výrazný posun dovtedajšej podoby uvažovania o práve a právno-filozofickej diskusie z pohľadu dobového postavenia žien v práve, právnej vede a v rozličných právnych inštitútoch. Ak zoberieme do úvahy skutočnosť, že feminizmus sa behom dvadsiateho storočia výrazne podpísal na formovaní sociálneho myslenia, politiky, ekonomiky, a neraz aj na formovaní súkromnej sféry neformálnych vzťahov, potom sa vstup feministického myslenia do právnej teórie a praxe nezdá zvlášť prekvapujúcim. Životaschopnosť feministických prístupov k právu dokazuje aj nesmierna diverzita podôb jednotlivých feministických teórií práva, ktoré sa postupom času od vzniku právneho feminizmu vyformovali a neustále formujú.

Cieľom predloženého príspevku je podať základné východiská a charakteristické znaky feministického právneho myslenia v koncentrovanej podobe tak, aby bolo možné teoreticky odlíšiť právny feminizmus od iných variantov právnej filozofie či iných prístupov právnej vedy. V tejto súvislosti sa nasledujúci text príspevku zameriava na teoretické objasnenie osobitej povahy právneho feminizmu, ktorú možno nájsť v jeho gynocentrickej povahe, odmietnutí rozličných podôb patriarchátu v práve, jeho transformatívnej a normatívnej stránke, anti-subordinačnom zameraní, kritike neutrality a objektivity práva, východiskom v subjektivite, osobitom prístupe k spravodlivosti a v samotnej diverzitetnej povahe právneho feminizmu.

Gynocentrická povaha právneho feminizmu

Právny feminizmus sa metodicky a metodologicky rozvíja z gynocentrickej pozície. Týmto označením danej pozície máme na mysli, že právny feminizmus sa stáva osobitým prístupom skúmania práva, ktorý zohľadňuje historické vylúčenie žien z práva, respektíve z právnej vedy, filozofie, teórie a praxe. Táto pozície je tak považovaná za protiváhu doterajšieho dominantného androcentrického prístupu v právnej vede, filozofii, teórii a praxi.

Označenie „gynocentrický charakter právnej vedy“ používam na tomto mieste v širšom slova zmysle, a nesnažím sa ho vzťahovať na konkrétnu podobu právneho feminizmu. Podobne, lesbická právna teoretička Ruthann Robson dáva do pozornosti, že v právnom feminizme sa

pôvodný androcentrismus nahrádza gynocentrizmom.³ Jednotlivé autorky môžu tento znak feministickej právnej vedy vyjadrovať rôzne a nie vždy priamo. Napríklad, Catherine MacKinnon vyjadruje gynocentrickú pozíciu právneho feminizmu, keď hovorí o feministickom procese stávania sa ženami.⁴ Kontinuálny proces utvárania feminizmu a právneho feminizmu je podľa MacKinnon nevyhnutné spätý s procesom uvedomovania si žien sebou samými, a teda procesom, prostredníctvom ktorého sa ženy stávajú pohlavím pre seba a podľa seba. Aj feministická právna veda je tak pokračujúcim procesom, ktorý vytvára priestor pre to, aby sa aj v právnej vede mohli zo žien stáť ženy.

Inú podobu vnesenia gynocentrickej pozície do právnej vedy, filozofie a teórie predstavuje Robin West. Podľa nej je označenie feministická právna veda alebo právna filozofia pojmovou anomáliou, nakoľko doterajšia právna veda bolo výrazne vytváraná na filozofických a teoretických základoch, ktoré opisujú a rozvíjajú mužskú subjektivitu ako vzor pre podstatu ľudských bytostí ako takých.⁵ Účelom aplikácie feministických prístupov v právnej vede je pohľadom žien, t. j. z gynocentrickej pozície, rozvinúť autentickú ženskú subjektivitu, ktorá ukáže, že medzi ženskou a mužskou ľudskou podstatou existuje zásadný rozdiel v tej-ktorej podobe morálneho a právneho myslenia. Do momentu, pokiaľ sa nepodarí rovnocenným spôsobom rozvinúť gynocentrickú pozíciu v právnej vede, filozofii a teórii, nemožno hovoriť o odstránení dominancie patriarchálneho prvku v práve, a takisto sa nepodarí rovným a plnohodnotným spôsobom zohľadniť v práve ženskú perspektívu.

Obe vyššie predstavované poňatia gynocentrickej pozície v právnej vede sa zakladajú na esencialistickom feministickom základe a predpokladajú – hoci každá z nich iným spôsobom –, že ženy zdieľajú spoločný druh skúseností či ženskej podstaty, ktoré budú rozvinuté autentickým spôsobom práve z gynocentrickej pozície. V nadväznosti na to sa môže zdať, že skeptický a relativistický prístup anti-esencialistického či postmoderného právneho feminizmu môže viesť k narušeniu gynocentrickej pozície. Nie je to pravda, a nie je tomu celkom tak. Gynocentrická pozícia právneho feminizmu nebola narušená ani príchodom postmoderného či anti-esencialistického právneho feminizmu. Hoci takéto právne feminizmy pripúšťajú, že existuje nekonečné množstvo diverzitných podôb ženskej subjektivity – a preto neexistuje nič také ako spoločná a univerzálna ženská podstata –, predsa len svoj zreteľ

³ Pozri ROBSON, R.: Lesbian Jurisprudence? In: Law & Inequality, Vol. 8, 1990, Iss.3. s. 461.

⁴ Pozri MACKINNON, C. A.: Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence. In: Signs, Vol. 8, 1983, No. 4. s. 639-40

⁵ Pozri bližšie WEST, R.: Jurisprudence and Gender. In: University of Chicago Law Review, Vol. 55, 1988, No. 1. s. 4 a nasl.

skúmania práva stále kladú na ženy. Napríklad, Marie Ashe aj napriek diverzite medzi ženami stále hovorí o ženách ako o „hovoriacich subjektoch“ (*women-selves as „speaking subjects“*).⁶ Takisto, Drucilla Cornell síce odmieta vymedziť konkrétne atribúty žien, ale nevzdáva sa identifikácie žien prostredníctvom ženskosti.⁷ Zhrnutím tak možno tvrdiť, že postmoderný a anti-esencialistický feminizmus vychádzajú z iného konštruovania ženského subjektu, avšak v konečných dôsledkoch potvrdzujú gynocentrickú pozíciu právneho feminizmu vo všeobecnosti.

Celkovo sa v právno-feministickej literatúre možno stretnúť so všeobecným vymedzením gynocentrickej pozície právneho feminizmu ako jedného z jeho hlavných determinačných znakov. Dané autorky pritom nemusia používať práve tento pojem na označenie niektorého zo znakov právneho feminizmu. Stačí, že ho implicitne predkladajú. Ako príklad možno uviesť Marthu Minow, ktorá hovorí o tom, že „feminizmus v práve predstavuje obhajobnú argumentáciu zameranú na ukončenie reštriktívneho zaobchádzania so všetkými ženami.“⁸ Podľa Minow je feminizmus zacielený na ženy a v tomto duchu sa stáva prístupom, „ktorý berie vážne všetky ženy, čo si vyžaduje aj preskúmanie rozdielov a konfliktov medzi ženami.“⁹ Tiež skutočnosť, že právo je podľa právneho feminizmu úzko prepojené s pohlavím a rodom ako právne významnými kategóriami by sa nezaobišlo bez kritického feministického vymedzenia sa práve z gynocentrickej pozície. Marta L. Fineman pripomína, že právny feminizmus sa snažil ukázať ako je právo v mnohých ohľadoch zahľtené prizmou pohlavia a rodu. Týmto spôsobom sa právo snažilo určovať a najmä znevýhodňovať životy mnohých žien. Fineman v nadväznosti na to vyslovuje gynocentrický charakter feministickej právnej vedy nasledovným spôsobom: „Všetky tieto zistenia boli predtým skryté alebo ignorované s ohľadom na zákony, ktoré regulovali životy žien. Najlepšou cestou ako ich odhaliť je poukazovať a apelovať na tieto životy.“¹⁰

Nancy Levit takisto poukazuje na primárne gynocentrický charakter východiskovej pozície právneho feminizmu. Podľa nej je takáto pozícia právneho feminizmu prirodzená,

⁶ Pozri ASHE, M.: *Mind's Opportunity: Birthing a Poststructuralist Feminist Jurisprudence*. In: LEONARD, J. D.: (ed.) *Legal Studies as Cultural Studies: A Reader in (Post)Modern Critical Theory*. Albany : State University of New York Press, 1995. s. 85-133. s. 117.

⁷ Pozri CORNELL, D.: *Doubly-Prized World: Myth, Allegory and the Feminine*. In: *Cornell Law Review*, Vol. 75, 1990, Iss. 3. s. 698.

⁸ MINOW, M.: *Beyond Universality*. In: *University of Chicago Legal Forum*, Vol. 1989, Iss. 1. s. 116.

⁹ Tamže.

¹⁰ FINEMAN, M. L.: *Challenging Law, Establishing Differences: The Future of Feminist Legal Scholarship*. In: *Florida Law Review*, Vol. 42, 1990, Iss. 1. s. 29-30.

pretože feminizmus sa ako taký zameriava prevažne na situáciu žien a ich nespravodlivo zhoršeného spoločenského statusu, ktorý sa následne premieta aj do práva a uskutočňuje sa prostredníctvom práva. Ak právny feminizmus do svojho zámeru zahrnul aj rovnosť mužov, bolo to vždy účelové (s ohľadom na analogické zlepšenie postavenia žien), dočasné a striktné obmedzené (vzhlľadom na uplatnenie formálnej požiadavky rovnosti, ktorú v právnej oblasti presadzovali liberálne právne feministky). Levit k tomu dodáva, že „[f]eministické argumenty o tom ako sú muži znevýhodňovaní boli použité principiálne pre vytvorenie rovnosti príležitostí pre ženy.“¹¹ Inak sa feministická právna veda nezaoberala mužmi alebo maskulinitou v bližších, analytických súvislostiach. V tomto bol právny feminizmus iný v porovnaní so všeobecným feminizmom.¹² Levit zároveň pripúšťa, že opomínanie mužov v právnom feminizme nemusí byť definitívne. Predpokladá, že neskôr sa môžu v rámci právneho feminizmu otvoriť príležitosti pre zohľadnenie pozície mužov a ich argumentov.

Feministické odmietnutie patriarchátu

Feministickú právnu filozofiu zjednocuje kritika a následné odmietnutie patriarchátu. Patriarchálna podoba spoločnosti a práva je snád' jediným bodom, na ktorom sa zhodnú všetky feministky. V právnom feminizme tak hrá podstatnú úlohu myšlienka o patriarchálnosti práva či falocentrizmu v práve.¹³ Podobne Christine A. Littleton začína jeden zo svojich článkov tvrdením: „Feministická kritika objasnila 'mužskú dominanciu' alebo 'falocentrickú' povahu každej spoločenskej inštitúcie, ktorú preskúmala, vrátane práva.“¹⁴ Toto tvrdenie, podľa ktorého sa celá doterajšia spoločnosť a jej kultúra vytvárala podľa mužského vzoru, však nie je ničím výnimočným a neobvyklým, pokiaľ máme hovoriť o právnom feminizme. Feministky z pozície kritiky patriarchátu následne odmietajú myšlienku práva ako hodnotovo neutrálneho systému noriem, ktorému prináležia atribúty univerzálnosti, objektívnosti a racionálnosti.

¹¹ LEVIT, N.: Feminism for Men: Legal Ideology and the Construction of Maleness. In: UCLA Law Review, Vol. 43, 1996, No. 4. s. 1051.

¹² Pozri tamže, s. 1053.

¹³ Falocentrizmus práva je iné označenie patriarchátu v práve a prostredníctvom práva. O falocentrizme práva hovorí radikálna feministická právnička Christine A. Littleton. Socialistická feminista a politická teoretička Zillah Eisenstein hovorí o falokratickom právnom diskurze, ktorého stredom je *falus*. Psychoanalytická právna teoretička Julia E. Hanigsberg takisto hovorí o falocentrickej povahe právneho diskurzu. Porovnaj LITTLETON, CH. A.: Reconstructing Sexual Equality. In: California Law Review, Vol. 75, 1987, No. 4. s. 1279-1280, EISENSTEIN, Z.: The Female Body and the Law. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press, 1988., s. 4, 21, 41, atď. a takisto HANIGSBURG, J. E.: An Essay on The Piano, Law, and the Search for Women's Desire. In: Michigan Journal of Gender & Law, Vol. 3, 1996, Iss. 1. s. 47 a 50.

¹⁴ LITTLETON, CH. A.: Reconstructing Sexual Equality, s. 1279-1280.

Tento aspekt bol implicitne a explicitne prítomný už vo feministickej kritike práva behom prvej vlny feminizmu. Právo sa chápalo ako spoločenský regulátor, ktorý za pomoci náboženstva a väčšinovej morálky spoločnosti prispieva k zhoršenému postaveniu žien v manželstve, majetkových právach, rodičovských právach alebo ženám nepriznáva niektoré politické práva, ktoré sú pre mužov celkom bežné. Feminizmus, a zvlášť právny feminizmus identifikovali až behom druhej vlny feminizmu koncepcnú patriarchálnosť práva. Behom druhej vlny si už právne feministky boli isté existenciou patriarchy ako samostatného a osobitého spoločenského, politického a mocenského útlaku žien. Zároveň dokázali vyvinúť osobité feministické metódy a osobitú feministickú metodológiu, ktorá by prispela k analýze patriarchy v práve. Otvorené sa spochybňuje neutralita a možná objektivita práva až vstupom postmoderného uvažovania do právneho feminizmu a nástupom tretej vlny feminizmu. Napríklad, postmoderné právne feministky Ann C. Scales a Mary Joe Frug hovoria otvorene o tom, že právo nie je ani objektívnym a ani neutrálnym spoločenským regulátorom. Patriarchálnosť či falocentrizmus práva je zárukou jednostrannosti a tendenčnosti práva, ktorá ústi práve v tom, že právo vždy stráni v prospech mužov.

Transformačný charakter právneho feminizmu

Tretím znakom právneho feminizmu je jeho transformačný charakter. Táto vlastnosť právneho feminizmu robí z neho normatívnu právnu vedu. Stvára sa v ňom apel na zmenu volaním po narušení (patriarchálneho) *statusu quo*. Právne feministky vo svojich kritikách spochybňujú a vyvracajú doterajšiu právnu úpravu, právnoaplikačnú prax súdov, charakter právnej vedy, filozofie, teórie či právnej doktríny, ktorá v nich zakotvuje patriarchát a útlak voči ženám. Zároveň však zo svojich kritik vyvodzujú transformáciu práva v prospech zlepšenia postavenia ženy v práve a prostredníctvom práva. Robin West pripomína kritický a normatívny charakter feministickej právnej vedy ako jej integrálnej stránky, keď hovorí, že „[j]ej účel je zároveň deskriptívnym a kritickým, na jednej strane, zatiaľ čo na strane druhej, je takisto normatívnym a ašpiračným.“¹⁵

Jadrom transformatívneho charakteru feministickej právnej filozofie je otázka: „Ako docieľiť želanú zmenu?“ Odstránenie patriarchy môže prebiehať rôznym spôsobom. Právny

¹⁵ WEST, R.: Introduction to the Research Handbook on Feminist Jurisprudence. In: GRANT BOWMAN, C. – WEST, R.: (eds.) Research Handbook on Feminist Jurisprudence. Cheltenham, UK – Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, 2019. s. 1.

feminizmus sa podobne ako pri identifikácii príčin znevýhodnenia žien v práve a prostredníctvom práva aj pri návrhoch o transformáciu práva otvára diverzným feministickým prístupom. Napríklad, liberálny právny feminizmus predpokladal, že zhoršená pozícia žien v práve môže byť účelne odstránená zakotvením formálnej požiadavky rovnosti pohlaví do právneho poriadku štátu. Najjednoduchším a najpriamočiarejším spôsobom bolo podľa neho prijať novú právnu úpravu, resp. novelizovať textu už existujúcej právnej úpravy – a to buď na ústavnej, alebo zákonnej úrovni – tak, aby čo najzreteľnejšie vyjadroval formálnu požiadavku rovnosti medzi pohlaviami. V nadväznosti na to sa liberálna právna feministka Herma Hill Kay podujímala na veľkej novelizácii rodinného práva v štáte Kalifornia, ktorá neskôr ovplyvnila právnu úpravu rodinného práva po celých Spojených štátoch amerických. Podobne, Wendy Webster Williams sa spolupodieľala na príprave návrhu antidiskriminačnej právnej úpravy tehotných žien (*Pregnancy Discrimination Act*) a právnej úpravy ohľadne neprítomnosti zamestnancov v práci z dôvodu práceneschopnosti alebo rodičovskej dovolenky (*Family and Medical Leave Act*). Nadine Taub sa podujala na príprave návrhov zákonov, ktoré súviseli s právnou úpravou reprodukčnej voľby a reprodukčnej medicíny či zavádzania reprodukčných medicínskych technológií.¹⁶

Avšak prevažná časť právneho feminizmu – tzn. právneho feminizmu mimo jej liberálneho variantu- zamerala na skúmanie a dosahovanie materiálnej rovnosti žien a mužov v spoločnosti. Tieto feministické prístupu k právu vykazujú celé spektrum variabilných feministických návrhov na transformáciu práva. Radikálne právne feministky požadovali zmeny, ktoré presahovali rámec práva. Napríklad, Christine A. Littleton hovorí o potrebe štrukturálnych zmien inštitucionálneho rámca spoločnosti. Spoločnosť má teda zaviesť a prijať všetky možné odlišnosti žien do základov svojho normatívneho a inštitucionálneho rámca ako samozrejmé, a následne ich musí aj primerane kompenzovať.¹⁷ Catherine MacKinnon hovorí o potrebe mocenských zmien, ktoré ženám zaručia rovný podiel na moci. Tento proces ma simultánne prebiehať s narastajúcou uvedomelosťou žien o ich vlastných ženských kvalitách.¹⁸ Právo je treba zmeniť všade tam, kde vedie k viktimizácii žien, tzn. všade tam, kde právo legálne umožňuje, aby ženy žena bola obeťou sexuálneho obťažovania, sexuálneho násillia,

¹⁶ KERBER, L. K.: Writing Our Own Rare Books. In: Yale Journal of Law and Feminism, Vol. 14, 2002, Iss. 2. s. 436-437.

¹⁷ V nadväznosti na to formuluje svoj model rovnosti ako akceptácie (*equality of acceptance*). Pozri viac LITTLETON, CH. A.: Reconstructing Sexual Equality, s. 1312.

¹⁸ Pozri MACKINNON, C. A.: Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward feminist Jurisprudence, s. 637.

znásilnenia alebo inak právom definovaná ako sexuálny objekt uspokojenia mužských sexuálnych túžob.

Kultúrny feminizmus, ktorý v sebe niesol myšlienku, že ženy a muži sú v zásade morálne odlišné ľudské bytosti sa premietol do snahy niektorých právnych feministiek vykonať komplexnú transformáciu práva. Jej súčasťou malo byť zahrnutie ženských morálnych hodnôt starostlivosti a vzájomnej blízkosti k iným ľudským bytostiam do práva. Právna veda, filozofia, teória, právne poriadky, právnoaplikačná prax tak podľa nich musia rozvinúť ženskú etiku starostlivosti a zohľadňovania ľudských potrieb vedľa mužskej etiky práv, slobôd a spravodlivosti. Okrem komplexného pohľadu Robin West¹⁹ sa v kultúrnom právnom feminizme stretávame s myšlienkami zblížujúceho riešenia právnych sporov prostredníctvom mediácie, ktorý je akosi ženskou alternatívou voči inak mužskému súťaženiu v súdnych sporoch.²⁰ Do popredia sa dostávajú aj návrhy ústavného právniky Kennetha Karsta na rozvinutie ženských hodnôt v ústavnom práve a na právne najvyššej, teda ústavnej úrovni.²¹

Na prelome osemdesiatých a deväťdesiatych rokov 20. storočia sa pozície černošského feminizmu a lesbického feminizmu dostávajú aj do feministickej právnej vedy. Černošské a lesbické feministické právničky začínajú poukazovať na skutočnosť, že zrovnoprávnenie žien nezávisí len od zrovnoprávnenia s mužmi. Tvrdia, že útlak na základe príslušnosti k pohlaviu a rodu nie je jediným útlakom, ktorý zhoršuje postavenie žien.²² Útlaku voči niektorým skupinám žien zväčšuje pôsobenie rasizmu, heterosexizmu, klasizmu, albeizmu, ageizmu, atď. Inými slovami, upozorňujú na to, že dovtedy formulované kritéria materiálnej rovnosti žien a mužov sa opierali o pozíciu bielych, vzdelaných, heterosexuálnych žien (spravidla v produktívnom veku) zo strednej triedy.

¹⁹ WEST, R.: *Jurisprudence and Gender*, s. 1-72 a takisto WEST, R.: *Caring for Justice*. London – New York : New York University Press, 1999. 366 s. ISBN 978-0-8147-9291-X.

²⁰ Pozri MENKEL-MEADOW, C.: *Is Mediation the Practice of Law?* In: *Alternatives: to the High Costs of Litigation*, Vol. 14, 1996, No. 5. s. 1, 60-61 a RIFKIN, J.: *Mediation from a Feminist Perspective: Promise and Problems*. In: *Law & Inequality: A Journal of Theory and Practice*, Vol. 2, 1984, Iss. 1. s. 21-31.

²¹ Pozri bližšie KARST, K. L.: *Woman's Constitution*. In: *Duke Law Review*, Vol. 33, 1984, Iss. 3. s. 462.

²² Porovnaj WILLIAMS CRENSHAW, K.: *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. In: *University of Chicago Legal Forum*, Vol. 1989, Iss. 1. s. 139-167, HARRIS, A. P.: *Race and Essentialism in Feminist Legal Theory*. In: *Stanford Law Review*, Vol. 42, 1990, No. 3. s. 581-616, CAIN, P. A.: *Feminist Jurisprudence: Grounding the Theories*. In: *Berkeley Women's Law Journal*, Vol. 4, 1988-1990. s. 191-214 a takisto CAIN, P. A.: *Lesbian Perspective, Lesbian Experience, and the Risk of Essentialism*. In: *Virginia Journal of Social Policy and the Law*, Vol. 2, 1994, Iss.1. s. 43-73.

Kritika neutrality a objektívnosti práva, alebo príklon ku kontextualizmu

Piatym charakteristickým znakom právneho feminizmu je kritika neutrality a objektívnosti práva, ktorá prerastá do kritiky abstraktnosti práva a právneho myslenia. Tento znak súvisí s feministickým apelom na subjektivitu a kontextualizmus. Jednou z najväčších kritičiek objektívnosti a neutrality práva bola Ann C. Scales. S touto jej kritikou úzko súvisí vymedzenie právneho feminizmu ako „na výsledok orientovaného skúmania“, čo vlastne znamená, že pri skúmaní práva sa hľadá na skutočný efekt, ktorý právo dosahuje vo svojich konečných výsledkoch vzhľadom na postavenie žien v práve. K tomu sa Scales dopracovala práve kritikou objektivizmu. „Feminizmus nepožaduje objektivnosť, pretože objektivnosť je zdrojom nerovností. Feminizmus nie je abstraktným, pretože abstraktnosť chráni *status quo* pred každou kritikou. Feminizmus je orientovaný na výsledok.“²³ Odmietnutie neutrality je zase podľa Scales v neprospech žien a ostatných historicky znevýhodňovaných skupín: „Myšlienku neutrality vždy použije niekto, aby pohodlne premenil svoju skúsenosť na 'objektívny' fakt.“²⁴

Kritika objektivnosti býva spojená s feministickou kritikou právneho jazyka a právneho diskurzu. Všeobecne o potrebe autentického ženského jazyka v práve hovorí napríklad Robin West²⁵ alebo Kenneth L. Karst.²⁶ Janet Rifkin vidí v mediácii vhodnú príležitosť pre rozvinutie a uplatnenie jazyka, ktorý zodpovedá ženskému mysleniu, pretože mediácia odmieta objektivistickú epistemológiu práva.²⁷ Iné, najmä postmoderné právne feministky apelujú na uplatnenie dekonštrukcie či postštrukturalistických prístupov k právnemu jazyku. Kritiku pevných významov pojmov v práve, ktoré sú výsledkom abstrakcií a objektivistických snáh právneho myslenia, predstavuje Marie Ashe. Ashe hovorí o totalitarizujúcom nebezpečenstve exkluzívneho právneho diskurzu a takisto o tom, že právny feminizmus musí neústupne odmietať „špekulácie, ktoré končia v abstrakcii úplne vzdialených od spoločnej skúsenosti vzájomne odlišných žien a [má pokračovať] odhodlaným odmietnutím zjednodušujúcich a násilných kategorizácií.“²⁸

²³ SCALES, A. C.: *Legal Feminism: Activism, Lawyering, and Legal Theory*. New York – London : New York University Press, 2006. s. 88.

²⁴ Tamže, s. 103.

²⁵ Robin West prízvukuje, že feministická transformácia právnej vedy a právnej filozofie nemôže nastať bez prijatia ženského jazyka etiky starostlivosti. Pozri WEST, R.: *Jurisprudence and Gender*, s. 70.

²⁶ Pozri KARST, K. L.: *Woman's Constitution*, s. 504.

²⁷ Pozri RIFKIN, J.: *Mediation from a Feminist Perspective: Promise and Problems*, s. 27.

²⁸ ASHE, M.: *Zig-zag Stitching and Seamless Web: Thoughts on „Reproduction“ and the Law*. In: KELLY WEISENBERG, D.: (ed.) *Feminist Legal Theory: Foundations*. Philadelphia : Temple University Press, 1993. s. 588.

Okrem uvedenej kritiky objektivity z jazykovej stránky právny feminizmus obracia svoju pozornosť a kritiku aj na objektivnosť a abstraktného právneho myslenia. Časť právnych feministiek považuje abstraktné a objektivistické právne myslenie za typický prejav mužského uvažovania. V tomto duchu hovorí Carrie Menkel-Meadow o význame a osobitostiach kontextuálneho ženského právneho myslenia. Kontextualizmus sa vyhýba zjednodušujúcemu apelu na univerzalistické a abstraktné právne pravidlá. Tie sú pre ženy podľa nej druhoradými. Ženy sa snažia v rámci výkonu právnických profesií zistiť čo možno najviac faktov o prípade a osobách, ktorých sa týka. Odmietajú hľadanie jediného správneho riešenia právneho problému spôsobom ako to robili a robia muži. Naopak, kontextualizmus pripúšťa, že právne problémy môžu mať viaceré správne rozhodnutia v závislosti od okolností, ktoré vstupujú do hry. V práve by sa podľa Menkel-Meadow preto mala v oveľa väčšej miere uplatňovať mediácia, ktorá z princípu zodpovedá ženskému riešeniu právnych prípadov.²⁹

Subjektivita ako oporný bod právneho feminizmu

Ženská subjektivita je ďalším určujúcim znakom právneho feminizmu a zároveň výrazným oporným bodom, od ktorého sa odvíjajú metódy a metodológia právneho feminizmu, ktorými skúma útlak voči ženám. Subjekt pomáha určiť a korigovať orientačný rámec právneho feminizmu, vedie k identifikácii dôsledkov patriarchálneho útlaku či iného útlaku voči ženám a celkovo prispieva k procesu formovania gynocentrickej pozície feministickej právnej vedy. Odkazuje na to, že feminizmus a právny feminizmus sa snaží byť svojou povahou existenciálnym vedeckým prístupom. Ženská subjektivita sa tu stáva kritickou a zároveň normatívnou pozíciou, z ktorej povstáva každý právny feminizmus. V nadväznosti na uvedené svoju povahu a metódu orientuje skúmaním (povahy) skúseností žien a celkovým charakterom subjektivity žien. Zároveň sa v tomto bode ocitá právny feminizmus pred zložitým problémom. Jeho súčasťou je otázka, či sú si ženské skúsenosti podobné alebo, naopak, odlišné, až vzájomne neporovnateľné. Právny feminizmus sa tak ocitá na rázcestí medzi esencializmom a anti-esencializmom.

Tradičné esencialistické vymedzenia ženskej skúsenosti predstavujú Catherine MacKinnon a Robin West. Catherine MacKinnon poukazuje na to, že medzi všetkými ženami

²⁹ Pozri MENKEL-MEADOW, C.: Portia in a Different Voice: Speculations on a Women's Lawyering Process. In: Berkeley Journal of Gender, Law & Justice, Vol. 1, 1985, Iss. 1. s. 59.

sa opakuje skúsenosť ich mocenský podradného postavenia so sexuálnym kontextom. To znamená, podľa nej každá žena – hoci len sporadicky – zažíva vo svojom živote, že je obeťou sexuálnej objektivizácie. Inými slovami, život každej ženy je obklopený buď sexuálnym obťažovaním, sexuálnymi narážkami, sexuálnym násilím, znásilnením, alebo prebujneným rozšírením pornografického obsahu. Tieto skúsenosti žien vyplývajú z ich styku s vonkajšou realitou patriarchálnej spoločnosti. Naproti tomu, Robin West predpokladá, že spoločné skúsenosti žien sú im inherentne vlastné – sú biologicky (materiálne) a psychologicky podmienené – a vyplývajú z podstaty im vlastného ženského Ja. Tieto skúsenosti sa týkajú spôsobu, akým ženy uvažujú o etických a morálnych otázkach a akými hodnotami orientujú svoje rozhodovanie a konanie. West tvrdí, že životy žien ovplyvňuje spoločná skutočnosť potenciálneho alebo reálneho materstva. Životy žien – ich myslenie, konanie a rozhodovanie – sú preto v oveľa väčšej miere než životy mužov späté s etikou starostlivosti. Napríklad, ženy prejavujú voči ostatným osobám dôvernú blízkosť, myslia v intenciách potrieb ostatných alebo sa orientujú na dosahovanie spolupráce medzi ľudskými bytosťami.

Esencializmus prináša všeobecne určiteľný žensky subjekt, tzn. subjekt, ktorý možno uplatniť na každú ženu, alebo vyvodiť zo života každej ženy. Takéto konštruovanie ženského subjektu je výsledkom abstrakcie žien. Prirodzený esencializmus u Robin West konštruuje ženský subjekt ako „starostlivý subjekt“. V jeho poňatí ženskej subjektivity sú ženy bytosťami, ktoré majú prirodzenú tendenciu uvažovať v zmysle starostlivosti o iných. Nosnou pozitívnou existenciálnou a opakujúcou sa skúsenosťou v životoch žien je tak spájať sa s inými ľudskými bytosťami, nadväzovať s nimi vzťah a svojou starostlivosťou o nich tento vzťah kontinuálne udržiavať.³⁰ Naopak, nosnou negatívnou existenciálnou skúsenosťou žien je byť odlúčenou od ostatných ľudských bytostí.³¹

Anti-esencialistické feministické právne teórie spolu s postmoderným feminizmom sa zakladajú na ženskom subjekte, ktorého základom sú mnohonásobné identity. Diverzita žien je výsledkom konkrétnej a aktuálnej konštelácie týchto mnohonásobných identít. Ženská subjektivita sa tak nestáva pevnou a už v žiadnom prípade nemá vopred určené, univerzálne platné a stabilné atribúty či skúsenosti, ktoré sú spoločné pre ženy ako také. Nancy Levit preto hovorí o anti-esencialistickom a postmodernom feministickom subjekte nasledovné tvrdenia: „Postmoderné poznávanie subjektu berie do úvahy sociálne konštrukčnú povahu rodových

³⁰ WEST, R.: *Jurisprudence and Gender*, s. 15 a nasl.

³¹ Pozri tamže, s. 28.

rozdielov a Ja. Myšlienka, že existuje veľa ženských inkarnácií zostáva aj napriek tomu teóriou zameranou na ženy práve v tom, že skúma ženy. Dokonca, postmoderné feministické myšlienky a predstavy o kultúrnom utváraní rodu sa sústreďujú predovšetkým na ženy.“³²

Charakter spravodlivosti v právnom feminizme

Feministická právna filozofia sa svojou kritikou, analýzou a ponúkanými riešeniami približuje k presadzovaniu partikulárnej spravodlivosti v právnej oblasti. Zmienovaný parciálny charakter spravodlivosti sa opiera o požiadavku zahrnutia rodovej rovnosti do práva tak, aby rodová rovnosť tvorila imanentnú súčasť práva. Preto hlavným koncepčným zameraním feministickej právnej vedy a filozofie bude koncipovať teóriu rodovej spravodlivosti či koncepciu spravodlivosti medzi pohlaviami, ktorú sa následne bude snažiť zahrnúť do práva a právneho myslenia. Robin West hovorí o feministickej právnej teórii ako o skúmaníach filozofických základov práva a spravodlivosti, ktoré zohľadňujú skúsenosti žien, pričom jej účelom je transformovať právo a jeho chápanie tak, aby sa zlepšila kvalita právnej vedy a životov žien.³³ Táto spravodlivosť sa neobmedzuje iba na procesnú rovnosť, ale takisto a najmä na dosahovanie hmotnej rovnosti.³⁴ Teda právo má odzrkadľovať rodovo egalitársku spoločnosť bez prítomnosti útlaku voči ženám. Ergo, právo nemá predstavovať prostriedok diskriminácie niektorého z rodov alebo pohlaví a v tomto smere nemá byť jednostranným prostriedkom neodôvodneného útlaku hierarchie, ktorú vytvára predstava patriarchálneho usporiadania spoločnosti. Autorky feminizmu tak vznášajú požiadavku očistenia práva od rodov, ktorému zodpovedá pojem „*ungendered law*“, používaný v anglo-americkom prostredí. Teda tu vidíme ako sa samotná spravodlivosť predstavuje v špecificky formulovanej požiadavke rovnosti.

Spravodlivosť sa tak viaže s presadzovaním ideálu rovnosti žien, ktorý v rámci feminizmu a naprieč celou feministickou právnou filozofiou nemá jednotnú podobu a závisí od konkrétnej podoby právneho feminizmu. Liberálny právny feminizmus spája dosahovanie spravodlivosti žien s vonkajším zakotvením formálnej požiadavky rovnosti pohlaví do práva, t.j. do legislatívy a právnoaplikačnej praxe. Rovnosť je v jeho poňatí rovnoprávnosťou,

³² LEVIT, N.: *Feminism for Men: Legal Ideology and the Construction of Maleness*, s. 1051.

³³ WEST, R.: *Feminist Legal Theory*. In: BORCHERT, D. M.: (ed.) *Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 3. 2nd edition. Detroit – London – New York – Munich – San Francisco : Thomson Gale – Macmillan Press, 2006. s. 582.

³⁴ Pozri BARTLETT, K. T.: *Gender Law*. In: *Duke Journal of Gender Law & Policy*, Vol. 1, 1994, Iss. 1. s. 2-6.

a znamená garanciu rovnosti príležitostí pre mužov a ženy. Procedurálna povaha rovnosti ako feministickej spravodlivosti sa ukázala pre realizáciu feministických cieľov iba ako čiastočná, nedostatočná a v niektorých prípadoch aj ako škodlivá.

Feminizmus následne pokračoval skúmaním materiálnej rovnosti a dosahovaním rovnosti v práve. Právne teórie ovplyvnené kultúrnym feminizmom pod rovnosťou žien rozumeli zahrnutie dlho opomínaného potenciálu žien, resp. kultúrnych hodnôt žien, vyplývajúcich z etiky starostlivosti, do práva. Napríklad, Leslie Bender je presvedčená, že ženské morálne uvažované podmienené ženskými hodnotami starostlivosti vytvára odlišnú predstavu a koncepciu spravodlivosti než ju doteraz realizovali v práve a prostredníctvom práva muži.³⁵ Ako hovorí Robin West ide o spravodlivosť, ktorá vyplýva zo „[ž]enskej subjektivity, ktorá na rozdiel od mužskej subjektivity, nie je realizovaná v tomto svete.“³⁶ Právny feminizmus podmienený kultúrnym feminizmom prináša koncept spravodlivosti, ktorý sa odvíja od špecifických osobitostí ženskej subjektivity a hodnôt, ktorými ženy orientujú svoje morálne úvahy. Hilaire Barnett charakterizuje spravodlivostné predstavy kultúrneho právneho feminizmu o práve tým, že z pohľadu jeho predstaviteľiek „právny systém, ktorý inkorporuje ženskú perspektívu a skúsenosti, tzn. ženskú etiku starostlivosti a zodpovednosti sa ďaleko viac približuje k ideálom humanity a spravodlivosti.“³⁷ Pri kultúrnych feministkách, ktoré kladú apel na esenciálne rozdiely medzi ženami a mužmi, je špecifické aj používanie niektorých pojmov. Pojem spravodlivosti ako rovnosti spájajú skôr s mužskou morálkou slobody, autonómie a práv. Takýmto chápaním mužskej spravodlivosti sa vyznačujú aj feministické právne teoretičky ako spomínaná Leslie Bender, Robin West alebo Carrie Menkel-Meadow a Janet Rifkin. Bez ohľadu na uvedené, so širšieho pohľadu tak či tak predkladajú určitú víziu spravodlivosti. Iným príkladom je Elizabeth Wolgast, ktorá odmieta koncept rovnosti, pretože tento termín spája s asimilačným liberálnym chápaním spravodlivosti, a namiesto toho uprednostňuje v procese oslobodenia žien používanie pojmu spravodlivosť.³⁸

Radikálne feministické teórie apelovali zase na mocenské zrovnoprávnenie žien. Predkladajú koncept rodovej spravodlivosti, ktorého základom je rovná redistribúcia moci medzi pohlaviami. Podľa Catherine MacKinnon sú ženy odlišné od mužov v tom, že

³⁵ BENDER, L.: From Gender Difference to Feminist Solidarity: Using Carol Gilligan and An Ethic of Care in Law. In: Vermont Law Review, Vol. 15, 1990, No. 1. s. 1-48.

³⁶ WEST, R.: Jurisprudence and Gender, s. 55.

³⁷ BARNETT, H.: Introduction to Feminist Jurisprudence. London – Sydney : Cavendish Publishing Limited, 1998. s. 26.

³⁸ Pozri WOLGAST, E. H.: Equality and the Rights of Women. New York : Cornell University Press, 1980. Napr. s. 81.

v spoločenských súvislostiach im chýba moc: „V porovnaní s mužmi ženám chýba kontrola nad vlastnými spoločenskými osudmi, ich prínosy a úspechy sú obmedzované a podhodnotené, je narúšaná ich dôstojnosť a porušované ich fyzické bezpečie. Hoci sa skutočné dôvody týchto javov môžu líšiť, sú považované za prevažne sociálne a nespravodlivé.“³⁹ Príčinou nerovného postavenia žien v spoločnosti nie je nerovné zaobchádzanie so ženami a dokonca ani spoločenská ignorancia či devalvácia ženskej etiky starostlivosti, ale nerovné rozdelenie moci, ktoré zakotvil do základov samej spoločnosti patriarchát. Nevyhnutné je podľa nich vykonať také spoločenské zmeny mimo práva, ktoré odstránia patriarchát a následne bude právo zbavené patriarchátu využité v procese oslobodenia žien spod mocenského útlaku mužov. Hoci je patriarchát nespravodlivým spoločenským systémom a na jeho udržiavanie a fungovanie sa zúčastňuje aj právo, právo ako také nie je považované za nespravodlivé zo svojej podstaty. Právo sa po spoločenskom odstránení patriarchátu bude spolupodieľať na rovnom prístupe žien k moci.

Zároveň sa v radikálnom právnom feminizme objavila aj kritika jazyka, ktorou sa diskutovalo o rodovej rovnosti alebo rovnosti medzi pohlaviami. Catherine MacKinnon príznačne rozdelila feministickú požiadavku rovnosti na dve skupiny podľa toho, či sa feministky a feministi dovolávajú rovnosti v zmysle „buď rovnaká ako muž“, alebo rovnosti v zmysle „buď odlišná od muža“. Dôležité je si všimnúť – čo aj v skutočnosti MacKinnon robí –, že kritériom, ktoré pôsobí ako štandard pre vymedzenie rovnosti žien sa stáva muž. Tento postreh odhaľuje patriarchálny, teda falocentrický základ dokonca v prípade rovnosti samotnej. MacKinnon pochybuje o účinnosti oboch týchto prístupov a namiesto nich tvrdí, že rovnosť treba prepracovať s ohľadom na nové rozdelenie moci.⁴⁰

Všetky predošlé feministické prístupy predpokladali uniplicitnú podobu spravodlivosti. Tento ich pohľad sa opieral o esencialistický prístup a presvedčenie, že nerovné postavenie žien v spoločnosti možno efektívne vyriešiť iba nerovnosťou medzi pohlaviami alebo rodmi a presne určenou koncepciou, ktorá sa opierala o danú spravodlivostnú predstavu rodovej rovnosti. Černošské právne feministky, zahrnutie lesbizmu do feministických prístupov práva a rozvoj postmoderných feministických prístupov otvoril cestu k uplatneniu multiplicitnej

³⁹ MACKINNON, C. A.: *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1989. s. 37.

⁴⁰ MACKINNON, C. A.: *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1987. s. 32 a nasl.

podoby spravodlivosti.⁴¹ Všetky tieto právne feministky poukázali na skutočnosť, že problémom rodovej spravodlivosti žien nie je iba odstránenie sexizmu, ale aj iných podôb útlakov, ktoré sa na neho viažu a ktoré môžu mať podobu rasizmu, xenofóbie, klasizmu, heterosexizmu, ageizmu, ableizmu, atď., atď. Navyše koncept multiplicitnej spravodlivosti je výsledkom diverzity žien, ich skúseností a životov, ktoré ženy vedú, a tiež výsledkom vzájomného pomeru jednotlivých stránok identít, ktoré utvárajú konkrétnu ženu. Inými slovami, rôzne ženy budú potrebovať pre ich zrovnoprávnenie a oslobodenie rôzne koncepcie spravodlivosti.

Postmoderné feministické prístupy k spravodlivostným feministickým reformám práva sa preto v zostrenej miere orientujú na využívanie kontextualizujú. Môžu mať dokonca aj čiastkový charakter, pretože zohľadňujú individualitu a partikularitu diverzitných záujmov žien. Laura A. Rosenbury pripomína, že takýto prístup k postmoderným feministickým reformám práva, ktoré realizujú multiplicitnú podobu rodovej spravodlivosti, vyplýva z postmoderného skepticizmu v účinnosť jedného totalitného prístupu, umožňujúceho raz a navždy vyriešiť otázku rodovej nerovnosti alebo nerovnosti medzi pohlaviami.⁴² Multiplicitný prístup feministickému spravodlivosti takýmto spôsobom berie na vedomie, že diverzita žien prináša chápanie nerovnosti rodov a pohlaví ako komplexný problém. To znamená, postmoderné a pragmatistické teórie právneho feminizmu pripúšťajú, že v záujme vyriešenia problému rodovej nespravodlivosti je potrebné častokrát v tej istej právnej úprave spoločenského vzťahu súbežne prijímať nekonzistentné – a niekedy aj vzájomne si odporujúce – riešenia, ktoré však dávajú priestor rôznym ženám možnosť rozhodnúť sa rôznym spôsobom. Bez zohľadnenia diverzity žien a komplexnosti problému, môže dôjsť k právnym reformám, ktoré budú na prospech jednej skupiny žien, zatiaľ čo inú skupinu žien alebo ostatné skupiny žien budú ignorovať, marginalizovať alebo dokonca poškodzovať.

Ako je možné si všimnúť, problém uniplicitnej a multiplicitnej podoby feministického spravodlivosti vychádza z rozdielného chápania vhodného riešenia nerovného postavenia žien v spoločnosti a útlaku voči ženám. Uniplicitná podoba spravodlivosti chápe nerovnosť žien ako príležitosť pre uplatnenie univerzálneho kolektívneho riešenia. Multiplicitná podoba spravodlivosti sa orientuje na prijímanie spravodlivostných riešení, ktoré v prvom rade dávajú

⁴¹ Pozri HIGGINS, T. E.: „By Reason of their Sex“: Feminist Theory, Postmodernism, and Justice. In: Cornell Law Review, Vol. 80, 1995, Iss. 6. s. 1570.

⁴² Pozri ROSENBUURY, L. A.: Postmodern Feminist Legal Theory. In: GRANT BOWMAN, C.: – WEST, R.: (eds.) Research Handbook on Feminist Jurisprudence, s. 135-136.

priestor pre rozvinutie sa individuálnych možností konkrétnej ženy. Keďže ženy sú rôzne má sa vytvoriť priestor pre to, aby si konkrétna žena zvolila jej vyhovujúcu alternatívu. Aj táto podoba spravodlivosti je vo svojej podstate kolektívna, pretože sa orientuje na ženy ako také. Nevníma ich už viac ako univerzálne subjekty, ale ako subjekty individualizované, ktoré sú schopné voliť si vlastné vyhovujúce riešenia, a preto vonkajšie podmienky ich v tom nesmú ako ženy s rôznorodou konšteláciou vlastnej identity nejako obmedzovať.

Diverzita právneho feminizmu

Diverzita, teda rôznorodosť prístupov k riešeniu nerovnosti žien a zároveň rôznorodosť predkladaných návrhov oslobodenia žien spod patriarchátu, je pre právny feminizmus a feminizmus vôbec ich bytostnou súčasťou. Rovnako ako feminizmus, aj právny feminizmus sa nezakladá na jednotne prijatej teórii, a treba dodať, že takúto jednotnú teóriu ani nevytvára. Otázne však ostáva, či práve uvedená pestrosť názorov nepodkopáva samé základy feminizmu a tým ho ako adekvátny teoretický a vedecký prístup spochybňuje. Feministická právna veda a rovnako aj feminizmus však nevnímajú diverzitu vo svojom vnútri ako istú negatívnu stránku. Naopak, domnievajú sa, že tak zložitý jav, akým právo v skutočnosti je, by mal byť preskúmaný z rôznych uhlov pohľadu a kriticky podrobený z viacerých oblastí života spoločnosti. Rozdielne nie sú len ideologické pozadia ponúkaných vysvetlení, nájdené problémy, ale aj navrhované riešenia. Tie síce môžu mať deklaratívne rovnaký cieľ, ale ideologicky a analyticky môžu vychádzať z rozličných zdrojov. Škála navrhovaných riešení ako aj konkrétny, požadovaný a uspokojujúci spôsob dosiahnutia feministických cieľov v práva a prostredníctvom práva môže byť relatívny.

Prítomnosť diverzity vo vnútri právneho feminizmu potvrdzuje aj skutočnosť, že sa dostáva aj do samej definície tohto smeru právneho uvažovania. Už predtým sme uvádzali definície právneho feminizmu od Katherine T. Barlett a Lisa R. Pruitt, ktoré vymedzovali právny feminizmus buď ako „rodinu rozdielnych pohľadov alebo rámcov využitých pri analýze súčasných a žiadúcich vzťahom medzi právom a rodom“⁴³, alebo ako vedeckú teóriu, ktorá „sa nesnaží vytvoriť koherentnú teóriu, namiesto toho sa zameriava na praktickú realitu skúsenosti

⁴³ BARLETT, K. T.: Perspectives in Feminist Jurisprudence. In: TAYLOR, B.: et al (eds.) Feminist Jurisprudence, Woman and the Law: Critical Essays, Research Agenda and Bibliography. Littleton : Rothman & Co, 1999. s. 3.

žien a ich záujmov.“⁴⁴ Včlenením diverzity do svojho rámca právny feminizmus programovo deklaruje svoju otvorenosť, tzn. jeho cieľom je zahrnúť rôznorodosť, vyplývajúcu z vzájomne odlišných podôb života žien. Snaží sa obsiahnuť pestrosť skúseností a záujmov žien a v neposlednom rade odstrániť rôzne formy spoločenského znevýhodnenia žien v práve a prostredníctvom práva. Diverzita feministickej právnej vedy dáva do popredia najmä to, že feministická právna veda nie je len kritickou právnou vedou voči hlavnému prúdu právnej vedy, ale je aj veľmi sebakritickou teóriou. Jednotlivé autorky a autori rôznorodých feministických teórií práva kriticky reagujú na seba a otvárajú tým možnosti pre kontinuálny rozvoj feministickej diskusie o práve

Vo feministickej literatúre možno nájsť najrôznejšie členenie feministickej právnej filozofie.⁴⁵ K najdominantnejším a zároveň najviac rozšíreným typom feminizmu, ktoré sa vyskytujú vo feministickej právnej vede patria: liberálny feminizmus, kultúrny feminizmus, radikálny feminizmus, psychoanalytický feminizmus, postmoderný feminizmus, černošský feminizmus, lesbický feminizmus a pragmatistický feminizmus. Takéto členenie právneho feminizmu zodpovedá jeho klasifikácií podľa kritéria ideových zdrojov.

Záver

Pri právnom feminizme ako smere právneho uvažovania a právnej vedy treba vziať do úvahy, že vznikol relatívne nedávno. Za relatívne krátky čas sa dokázal etablovať a ustáliť v určitej podobe s charakteristickými znakmi, ktoré sme predstavili v obsahu tejto publikácie. Vzhľadom na veľké množstvo literatúry a diverzité podoby právneho feminizmu treba konštatovať, že jeho utváranie bolo rýchle, názorovo pestré a početné. Je prirodzené, že behom takmer polstoročia od svojho vzniku nemohla vzniknúť jeho ucelená podoba. *Apropo*, o ktorej vede možno zodpovedne tvrdiť, že má ucelený a konečný charakter a ďalej sa už nevyvíja? Je takou aj právna veda? Oveľa podstatnejšie však je, že angloamerický právny feminizmus sa dokázal rozvíjať koncepčne. Z veľkej časti za to môže jeho prepojenie so všeobecným feminizmom, ktoré však nie je absolútne. Právny feminizmus je úzko spätý aj reálnou stránkou

⁴⁴ PRUITT, L. R.: Survey of Feminist Jurisprudence. In: University of Arkansas at Little Rock Law Review, Vol. 16, 1994, No.2. s. 183-184.

⁴⁵ Porovnaj napr. CAIN, P.: Feminism and the Limits of Equality. In: Georgia Law Review, Vol. 24, 1990, No. 4. s. 829-847, BARNETT, H.: Introduction to Feminist Jurisprudence, s. 121-210, LEVIT, N.: – VERCHICK, R. R.: M. Feminist Legal Theory: A Primer. 2nd edition. New York – London : New York University Press, 2016. s. 11-40.

života žien. V tejto súvislosti sa snaží včleniť do svojho vnútra skutočnosti späť so životmi žien, ktoré mali osobný a rovnako aj politický rozmer. Konceptný charakter právneho feminizmu znamená, že právny feminizmus, respektíve jednotlivé feministické prístupy ku skúmaniu práva dokázali vytvoriť a argumentačne obhájiť vlastné filozofické základy, ktoré nemali mať abstraktnú podobu platnú samu o sebe, ale boli pevne späté a zamerané na dosiahnutie praktických feministických cieľov. Zrovnoprávenie a oslobodenie žien v práve a prostredníctvom práva boli a sú základným opodstatnením právneho feminizmu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ASHE, M.: Mind's Opportunity: Birthing a Poststructuralist Feminist Jurisprudence. In: LEONARD, J. D.: (ed.) Legal Studies as Cultural Studies: A Reader in (Post)Modern Critical Theory. Albany : State University of New York Press, 1995. s. 85-133.

ASHE, M.: Zig-zag Stitching and Seamless Web: Thoughts on „Reproduction“ and the Law. In: KELLY WEISENBERG, D.: (ed.) Feminist Legal Theory: Foundations. Philadelphia : Temple University Press, 1993. s. 582-593.

BARLETT, K. T.: Perspectives in Feminist Jurisprudence. In: TAYLOR, B.: et al (eds.) Feminist Jurisprudence, Woman and the Law: Critical Essays, Research Agenda and Bibliography. Littleton : Rothman & Co, 1999. s. 3.

BARNETT, H.: Introduction to Feminist Jurisprudence. London – Sydney : Cavendish Publishing Limited, 1998. 349 s. ISBN 1859412378.

BARTLETT, K. T.: Gender Law. In: Duke Journal of Gender Law & Policy, Vol. 1, 1994, Iss. 1. s. 1-18.

BENDER, L.: From Gender Difference to Feminist Solidarity: Using Carol Gilligan and An Ethic of Care in Law. In: Vermont Law Review, Vol. 15, 1990, No. 1. s. 1-48.

CAIN, P. A.: Feminist Jurisprudence: Grounding the Theories. In: Berkeley Women's Law Journal, Vol. 4, 1988-1990. s. 191-214.

CAIN, P. A.: Lesbian Perspective, Lesbian Experience, and the Risk of Essentialism. In: Virginia Journal of Social Policy and the Law, Vol. 2, 1994, Iss.1. s. 43-73.

CAIN, P.: Feminism and the Limits of Equality. In: Georgia Law Review, Vol. 24, 1990, No. 4. s. 829-847.

CORNELL, D.: Doubly-Prized World: Myth, Allegory and the Feminine. In: Cornell Law Review, Vol. 75, 1990, Iss. 3. s. 644-699.

EISENSTEIN, Z.: The Female Body and the Law. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press, 1988. 235 s. ISBN 0520063090.

FINEMAN, M. L.: Challenging Law, Establishing Differences: The Future of Feminist Legal Scholarship. In: Florida Law Review, Vol. 42, 1990, Iss. 1. s. 25-43.

HANIGSBURG, J. E.: An Essay on The Piano, Law, and the Search for Women's Desire. In: Michigan Journal of Gender & Law, Vol. 3, 1996, Iss. 1. s. 41-74.

HARRIS, A. P.: Race and Essentialism in Feminist Legal Theory. In: Stanford Law Review, Vol. 42, 1990, No. 3. s. 581-616.

HIGGINS, T. E.: „By Reason of their Sex“: Feminist Theory, Postmodernism, and Justice. In: Cornell Law Review, Vol. 80, 1995, Iss. 6. s. 1536-1594.

KARST, K. L.: Woman's Constitution. In: Duke Law Review, Vol. 33, 1984, Iss. 3. s. 447-508.

KERBER, L. K.: Writing Our Own Rare Books. In: Yale Journal of Law and Feminism, Vol. 14, 2002, Iss. 2. s. 429-451.

LEVIT, N.: – VERCHICK, R. R.: M. Feminist Legal Theory: A Primer. 2nd edition. New York – London : New York University Press, 2016. 285 s. ISBN 978-1-4798-8280-9.

LEVIT, N.: Feminism for Men: Legal Ideology and the Construction of Maleness. In: UCLA Law Review, Vol. 43, 1996, No. 4. s. 1037-1116.

LITTLETON, CH. A.: Reconstructing Sexual Equality. In: California Law Review, Vol 75, 1987, No. 4. s. 1279-1337.

MACKINNON, C. A.: Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1987. 315 s. ISBN 067429873X.

MACKINNON, C. A.: Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence. In: Signs, Vol. 8, 1983, No. 4. s. 635-658.

MACKINNON, C. A.: Toward a Feminist Theory of the State. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1989. 330 s. ISBN 0674896467.

MENKEL-MEADOW, C.: Is Mediation the Practice of Law? In: Alternatives: to the High Costs of Litigation, Vol. 14, 1996, No. 5. s. 1, 60-61.

MENKEL-MEADOW, C.: Portia in a Different Voice: Speculations on a Women's Lawyering Process. In: Berkeley Journal of Gender, Law & Justice, Vol. 1, 1985, Iss. 1. s. 39-63.

MINOW, M.: Beyond Universality. In: University of Chicago Legal Forum, Vol. 1989, Iss. 1. s. 115-138.

PRUITT, L. R.: Survey of Feminist Jurisprudence. In: University of Arkansas at Little Rock Law Review, Vol. 16, 1994, No.2. s. 183- 210.

RIFKIN, J.: Mediation from a Feminist Perspective: Promise and Problems. In: Law & Inequality: A Journal of Theory and Practice, Vol. 2, 1984, Iss. 1. s. 21-31.

ROBSON, R.: Lesbian Jurisprudence? In: Law & Inequality, Vol. 8, 1990, Iss.3. s. 443-468.

ROSENBURY, L. A.: Postmodern Feminist Legal Theory. In: BOWMAN, C.: – WEST, R.: (eds.) Research Handbook on Feminist Jurisprudence. Cheltenham, UK – Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, 2019. s. 127-137.

SCALES, A. C.: Legal Feminism: Activism, Lawyering, and Legal Theory. New York – London : New York University Press, 2006. 219 s. ISBN 9780814798454.

WEST, R.: Caring for Justice. London – New York : New York University Press, 1999. 366 s. ISBN 978-0-8147-9291-X.

WEST, R.: Feminist Legal Theory. In: BORCHERT, D. M.: (ed.) Encyclopedia of Philosophy, Vol. 3. 2nd edition. Detroit – London – New York – Munich – San Francisco : Thomson Gale – Macmillan Press, 2006. s. 582-585.

WEST, R.: Introduction to the Research Handbook on Feminist Jurisprudence. In: GRANT BOWMAN, C.: – WEST, R.: (eds.) Research Handbook on Feminist Jurisprudence. Cheltenham, UK – Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, 2019. s. 1-22.

WEST, R.: Jurisprudence and Gender. In: University of Chicago Law Review, Vol. 55, 1988, No. 1. s. 1-72.

WILLIAMS CRENSHAW, K.: Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. In: University of Chicago Legal Forum, Vol. 1989, Iss. 1. s. 139-167.

WOLGAST, E. H.: Equality and the Rights of Women. New York : Cornell University Press, 1980. 176 s. ISBN 978-0-8014-1211-0.

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Dominik Šoltýs).

SEKCIA VEREJNÉHO PRÁVA

VÝKON TRESTU ODŇATIA SLOBODY OSOBITNÝCH KATEGÓRIÍ ODSÚDENÝCH

EXECUTION OF IMPRISONMENT OF SPECIAL CATEGORIES OF CONVICTS

Eva Balážová¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.82-95>

Abstrakt

Predkladaný príspevok podáva komplexný pohľad na problematiku výkonu trestu odňatia slobody osobitných kategórií odsúdených. v spojení s mladistvými. V úvode príspevku stručne analyzujeme právnu úpravu výkonu trestu odňatia slobody na území Slovenskej republiky vo všeobecnej rovine. Následne poukazujeme na konkrétne špecifiká výkonu trestu odňatia slobody osobitných kategórií odsúdených, ktoré sa v týchto prípadoch musia prispôbovať osobitným vekovým, psychickým a fyziologickým nárokom týchto kategórií odsúdených a tiež ich etnickým a národnostným osobitostiam.

Kľúčové slová

trest odňatia slobody, výkon trestu odňatia slobody, mladiství, ženy, cudzinec, osoba bez štátnej príslušnosti

Abstract

The presented article provides a comprehensive view of the issue of serving a custodial sentence of special categories of convicts. in conjunction with juveniles. In the introduction to the article, we briefly analyze the legal regulation of the execution of a custodial sentence in the territory of the Slovak Republic in general. Subsequently, we point out the specific specifics of serving a custodial sentence of special categories of convicts, which in these cases must be adapted to the specific age, psychological and physiological demands of these categories of convicts, as well as their ethnic and national peculiarities.

Key words

imprisonment, imprisonment, juvenile, women, foreigner, stateless person

¹ JUDr. Eva Balážová v roku 2011 úspešne ukončila vysokoškolské štúdium na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a v roku 2014 jej bol na rovnakej fakulte udelený akademický titul doktor práv (JUDr.) po vykonaní rigorózneho skúšky v odbore ústavné právo. Od roku 2017 pôsobí ako advokátka zapísaná v zozname advokátov Slovenskej advokátskej komory.

Úvod

Primárny trest odňatia slobody predstavuje jednu z trestných sankcií, ktorá na podklade ustanovení zákona č. 300/2005 Z.z. Trestného zákona (ďalej len ako „Trestný zákon“), ukladá trestne zodpovedným fyzickým osobám bez ohľadu na to, či ide o páchatel'a mladistvého alebo dospelého. Je to najuniverzálnejšia trestná sankcia, nakoľko sa dá uložiť za všetky trestné činy podľa Trestného zákona a súčasne je to najvšeobecnejší trest, ktorý sa dá uložiť tak mladistvým, ako aj dospelým páchatel'om – fyzickým osobám.² Výkon trestu odňatia slobody možno realizovať na základe právoplatného a vykonateľného rozhodnutia súdu, ktorý svojím rozsudkom uložil nepodmienečný trest odňatia slobody páchatel'ovi trestného činu, alebo na základe trestného rozkazu podľa § 353 a nasl. zákona č. 301/2005 Z.z. Trestného poriadku. Hoci prevažná časť odsúdených je mužského pohlavia so štátnym občianstvom Slovenskej republiky a z hľadiska veku ide o dospelých odsúdených, vzťahujú sa na nich všeobecné ustanovenia zákona č. 475/2005 Z.z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len ako „zákon o výkone trestu“). Trestnej činnosti sa však dopúšťajú a nepodmienečný trest odňatia slobody vykonávajú nielen takto charakterizovaní páchatelia. Takisto sa vo výkone trestu odňatia slobody nachádzajú mladiství, ženy, osoby bez štátnej príslušnosti alebo cudzinci. Vzhľadom na ich vek, pohlavie, prípadne osobitné etické alebo národnostné črty je nutné primerane výkon trestu odňatia slobody prispôbovať tak, aby sa aj pri týchto odsúdených plnil jeho účel a boli súčasne zabezpečené bezpečné, zdravie a životu nezávadné, kultúrne a dôstojné podmienky výkonu trestu odňatia slobody, v ktorých sa rešpektujú ústavne garantované a predpismi z oblasti výkonu trestu odňatia slobody modifikované základné ľudské práva.³ Zatiaľ čo sa v iných prípadoch vek, pohlavie, prípadne štátna príslušnosť považujú za diskriminačné kritériá, v podmienkach výkonu trestu odňatia slobody sú povinne skúmané a sú základom pre osobitné pravidlá a podmienky výkonu trestu odňatia slobody.⁴

² MENCEROVÁ, I. – TOBIÁŠOVÁ, L. – TURAYOVÁ, Y.: *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. II.* aktualizované a prepracované vydanie. Šamorín : Heuréka, 2015. s. 330.

³ TITLOVÁ, M.: *Zákon o výkone trestu odňatia slobody. Komentár.* Bratislava : Wolters Kluwer, 2017. s. 263.

⁴ BRUNNOVÁ, M.: *Novodobý vývoj a stav väzňovní v Českej a Slovenskej republike.* Praha : Leges, 2020. s. 119.

Krátky exkurz do legislatívnej úpravy výkonu trestu odňatia slobody na území Slovenskej republiky

Výkon trestu odňatia slobody vychádza z princípov právneho štátu a odzrkadľuje postavenie človeka ako slobodného občana užívajúceho v plnej miere svoje ľudské a občianske práva a slobody, ktoré garantuje Ústava Slovenskej republiky a zákony vydané na základe týchto základných princípov. Vzhľadom na skutočnosť, že sa výkonom trestu odňatia slobody zásadným spôsobom zasahuje do života odsúdeného a jeho základných práv a slobôd, musia byť zásahy štátu podrobené požiadavkám, zásadám a princípom zakotveným v Ústave Slovenskej republiky a Listine základných ľudských práv a slobôd. Na medzinárodnej úrovni je táto problematika upravená predovšetkým vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv, Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach, Európskom dohovore na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu, Európskych väzenských pravidlách prijatých Radou Európy v roku 1987. Na úrovni vnútroštátnych predpisov zakotvuje systém trestov, ktoré je možné uložiť páchatelom trestných činov, ktorými sú fyzické osoby, ukládanie a výkon trestu odňatia slobody, možnosti mimoriadneho zníženia alebo zvýšenia tohto trestu, ako aj zaradovanie a preradovanie odsúdeného v rámci systému diferenciacie jednotlivých druhov ústavov na výkon trestu odňatia zákon Trestný zákon. Následne Trestný poriadok obsahuje právnu úpravu o osobitnej miestnej príslušnosti súdov pre rozhodovanie vo veciach súvisiacich s výkonom trestu odňatia slobody, súdu, ktorý bude rozhodovať o určení spoločného spôsobu výkonu postupne uložených trestov odňatia slobody, nariadení výkonu trestu odňatia slobody, odklade výkonu trestu odňatia a slobody, o zmene spôsobu výkonu tohto druhu trestu, prerušení a upustení od výkonu trestu odňatia slobody, ako aj o započítaní väzby a trestu, premene zvyšku trestu odňatia slobody za trest domáceho väzenia a podmienenom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody.

Základným právnym predpisom upravujúcim výkon trestu odňatia slobody je zákon o výkone trestu, ktorý upravuje spôsob výkonu trestu odňatia slobody, práva a povinnosti odsúdených a kontrolu nad výkonom tohto druhu trestu. Výkon nepodmienečného trestu odňatia sa ďalej realizuje v zmysle Vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 368/2008 Z.z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody, organizačnými poriadkami vydávanými jednotlivými ústavmi na výkon trestu odňatia slobody (ďalej len ako

„vyhláška“), nariadeniach generálneho riaditeľa Zboru väzenskej a justičnej stráže a jednotlivými riaditeľmi ústavov na výkon trestu odňatia slobody.

Právna úprava osobitných kategórií odsúdených je zakotvená v deviatej hlave zákona o výkone trestu. Ustanovenie § 69 zákona o výkone trestu obsahuje všeobecnú právnu úpravu o všetkých osobitných kategóriách odsúdených, následne v ustanoveniach § 70 až 72 zákona o výkone trestu je upravený výkon trestu mladistvých, výkon trestu žien je upravený v § 74 zákona o výkone trestu a výkon trestu cudzincov a osôb bez štátnej príslušnosti upravuje ustanovenie § 75 zákona o výkone trestu. Táto právna úprava nie je úpravou komplexnou, ale je to len úprava odchýlok od štandardných podmienok a pravidiel výkonu trestu odňatia slobody. Ak niektoré otázky nie sú upravené vo vyššie uvedených ustanoveniach zákona o výkone trestu špecifikované, aj na výkon trestu odňatia slobody osobitných kategórií odsúdených sa budú vzťahovať všeobecné ustanovenia o podmienkach a pravidlách výkonu trestu odňatia slobody pre dospelých odsúdených. Ustanovenia deviatej hlavy zákona o výkone trestu sú teda v pomere špeciality a subsidiarity k ostatným ustanoveniam zákona o výkone trestu.

Výkon trestu odňatia slobody mladistvých

Pod pojmom mladistvý rozumieme osobu, ktorá v čase spáchania trestného činu dovърšila štrnásť rok a neprekročila osemnásť rok svojho veku. Subjektom trestnej zodpovednosti je teda iba osoba, ktorá dovърšila štrnásť rok svojho veku, pričom trestná zodpovednosť mladistvého nastáva až deň nasledujúci po dni keď dovърšil štrnásť rok svojho veku. Ak sa však mladistvý dopustí spáchania trestného činu sexuálneho zneužívania v zmysle § 201 Trestného zákona, trestne zodpovedným bude až po dovърšení päťnásteho roku svojho života, t.j. po dni keď mladistvý dovърší päťnásť rok svojho veku.⁵

Účelom uloženia trestu odňatia slobody mladistvému páchatel'ovi je jeho prevýchova v riadneho člena spoločnosti, obnovenie narušených sociálnych vzťahov mladistvého, začlenenie mladistvého do rodinného a sociálneho prostredia, z ktorého pochádza a zamedzenie

⁵ Pre trestnú zodpovednosť mladistvého sa však okrem dosiahnutia štrnásteho, resp. päťnásteho roku svojho veku vyžaduje aj príčetnosť. Trestný zákon z hľadiska vymedzenia trestnej zodpovednosti mladistvého páchatel'a pripúšťa, aby mladistvý páchatel' nebol trestne zodpovedný v prípade, ak je mladší ako päťnásť rokov a v čase spáchania činu nedosiahol takú úroveň rozumovej a mravnej vyspelosti, aby mohol rozpoznať jeho protiprávnosť alebo ovládať svoje konanie. Takéto ustanovenie zákona možno interpretovať ako reakciu zákonodarcu na skutočnosť, že mladiství sú na rôznej mentálnej a osobnostnej úrovni a z toho dôvodu nemôžu rovnako posúdiť protiprávnosť svojho konania

d'alsej recidívy. Okrem preventívnej funkcie trestu a záujmu na ochrane spoločnosti vstupuje do popredia predovšetkým výchovná funkcia trestu. Pri ukladaní trestu mladistvému je však potrebné prihliadať na to, že jedným z hlavných cieľov trestného práva je ochrana spoločnosti, a preto prílišná tolerancia ku závažnému kriminálnemu správaniu mladistvých nie je na mieste.

Mladiství, t.j. osoby, ktoré neprekročili osemnásť rok svojho veku vykonávajú trest odňatia slobody v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých, ktorý je na území Slovenskej republiky zriadený len v Sučanoch, pričom výnimočne v prípadoch hodných osobitného zreteľa môže generálny riaditeľ Zboru väzenskej a justičnej stráže rozhodnúť o tom, že mladistvý vykoná trest odňatia slobody v inom ústave, ak je to pre plnenie programu zaobchádzania účinejšie. Vnútorňa diferenciácia v Ústave na výkon trestu odňatia slobody v Sučanoch je prispôsobená potrebám mladistvým odsúdeným, pričom sa prihliada predovšetkým na osobnostné vlastnosti mladistvých, na úroveň ich psychických schopností a prognózu ich resocializácie. Mladiství sú na základe týchto kritérií zaraďovaní do štyroch diferenciačných skupín.

Po nástupe mladistvého na výkon trestu odňatia slobody riaditeľ ústavu na výkon trestu odňatia slobody, v ktorom je mladistvý umiestnený, rozhodne o ustanovení opatrovníka mladistvému, ktorý bude mladistvého zastupovať, poskytovať mu pomoc pri konaní vo veciach súvisiacich s výkonom trestu odňatia slobody a zároveň bude vykonávať svoju funkciu v záujme mladistvého odsúdeného. Za opatrovníka môže byť ustanovená len fyzická osoba, u ktorej nie je pochybnosť o jej nezaujatosti pre jej pomer k mladistvému, k obhajcovi alebo zákonnému zástupcovi mladistvého. Zároveň musí ísť o vysokoškolsky vzdelanú osobu v druhom stupni v študijnom odbore sociálna práca, psychológia alebo právo, prípadne o osobu, ktorá predloží uznaný doklad o takomto vysokoškolskom vzdelaní vydaný zahraničnou vysokou školou. Súčasne však opatrovníkom nemôže byť osoba, ktorá vykonáva režimovú činnosť podľa zákona o výkone trestu alebo nemôže mať disciplinárnu právomoc podľa zákona o výkone trestu. Riaditeľ príslušného ústavu na výkon trestu odňatia slobody doručí rozhodnutie o ustanovení opatrovníka mladistvému odsúdenému jeho zákonnému zástupcovi, ktorý má právo podať voči tomuto rozhodnutiu sťažnosť v lehote 15-tich dní odo dňa doručenia tohto rozhodnutia. Akonáhle mladistvý dosiahne plnoletosť, funkcia opatrovníka mladistvého odsúdeného zaniká. Okrem uvedeného, funkcia opatrovníka zanikne aj skončením výkonu trestu odňatia slobody alebo vydaním rozhodnutia riaditeľa ústavu o zbavení funkcie

opatrovníka z dôvodu, že prestal spĺňať vyššie uvedené podmienky uvedené v § 72 ods. 8 zákona o výkone trestu.

Mladistvému odsúdenému zákon garantuje ubytovaciu plochu vo výmere najmenej 4 m², ktorá sa môže znížiť najviac na obdobie šiestich mesiacov na základe rozhodnutia riaditeľa ústavu. Každý mladiství má v cele alebo izbe zabezpečené lôžko s matracom, vankúšom, prikrývkou, lôžkovou bielizňou, stolík, stolička, rozhlas, elektrické osvetlenie. Úpravu izieb, ich vnútorného vybavenia, vrátane úpravy spoločných priestorov oddielov, možno vykonať len na základe predchádzajúceho rozhodnutia vedúceho oddelenia výkonu trestu, a to podľa priestorových možností a požiadaviek na udržanie poriadku a čistoty a šetrného zaobchádzania so zverenými vecami.

Mladiství odsúdení majú právo na prijatie balíka raz sa mesiac, v ktorom sa môžu nachádzať veci osobnej potreby⁶ v podobe fotografií, vlastných kníh, časopisov, študijných materiálov, potrieb na korešpondenciu a iné veci osobnej potreby povolené riaditeľom ústavu. Maximálna hmotnosť balíka môže byť 2 kg a odsúdenému ho možno doručiť len prostredníctvom poštového podniku.

Nakoľko mnohí mladiství odsúdení nemajú počas výkonu trestu odňatia slobody dokončenú povinnú školskú dochádzku, sú zaradovaní do vyučovacieho procesu. To znamená, že povinná školská dochádzka je povinná aj pre mladistvých odsúdených, ktorí sú zaradení do výkonu trestu odňatia slobody v nepodmienečnej podobe. Od povinnosti vykonať povinnú školskú dochádzku nie je možné nikoho oslobodiť.⁷ Za účelom prípravy mladistvého odsúdeného na výkon budúceho povolania a rovnako aj pri jeho zaradení do práce spolupracuje ústav na výkon trestu odňatia slobody s rodičmi mladistvého odsúdeného. Ústav po dohode s príslušným orgánom štátnej správy v školstve, obcou alebo samosprávnym krajom zabezpečuje povinnú školskú dochádzku formou denného štúdia alebo doplnenie základného vzdelania formou denného štúdia v ústave na výkon trestu aj mladistvým, na ktorých sa povinná školská dochádzka nevzťahuje, ak o to požiadajú. Vzdelávanie sa spravidla organizuje

⁶ V prípade, ak by balík obsahoval nepovolené veci osobnej potreby alebo iné veci osobnej potreby neschválené riaditeľom ústavu, mladistvý odsúdený ich odovzdá pri návšteve, odošle ich na základe povolenia riaditeľa ústavu na vlastné náklady balíkom prostredníctvom poštového podniku na adresu určenú mladistvým odsúdeným, alebo ústav na výkon trestu odňatia slobody zabezpečí ich skladovanie, prípadne ich znehodnotí, ak ich nemožno považovať za bezpečné.

⁷ TITLOVÁ, M.: Zákon o výkone trestu odňatia slobody. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017. s. 267.

v detašovanej triede základnej školy, strednej školy v ústave alebo sa zabezpečí individuálne vzdelávanie.⁸

Právo na telefonovanie blízkym osobám alebo iným povoleným osobám (maximálne však piatim osobám) môžu mladiství odsúdení vykonávať v čase svojho osobného voľna v rozsahu určenom podľa vnútornej diferenciacie prostredníctvom telefónneho zariadenia umiestneného v ústave.⁹ V diferenciacnej skupine so zmierneným režimom možno telefonovať bez určeného časového limitu spôsobom, ktorý neobmedzí ostatných odsúdených vo výkone tohto práva, v diferenciacnej skupine so základným režimom jedenkrát denne najviac po dobu 30-tich minút a v diferenciacnej skupine so sprísneným režimom a cele s bezpečnostným režimom jedenkrát za kalendárny týždeň v pod dobu maximálne 30-tich minút. S obhajcom môže mladistvý odsúdený telefonovať raz za kalendárny týždeň a v odôvodnených prípadoch na základe rozhodnutia riaditeľa ústavu aj častejšie. Za účelom plnenia úloh na úseku boja proti terorizmu a organizovanému zločinu, zabránenia mareniu účelu výkonu trestu odňatia slobody, odhaľovania a objasňovania trestných činov a zabezpečenia ochrany verejného poriadku a bezpečnosti v objektoch, ktorých ochranu zabezpečuje zbor je ústav na výkon trestu odňatia slobody oprávnený monitorovať a zaznamenávať obsah telefonického hovoru mladistvého, okrem prípadov, keď mladistvý odsúdený telefonuje so svojím obhajcom.

Právo na vychádzky v rozsahu najmenej jednej hodiny denne je mladistvý odsúdený oprávnený vykonávať v osobitných otvorených priestoroch, ktoré sú primeraným spôsobom chránené pred ich prípadným únikom a pred ich nevhodným kontaktom. Toto právo môže byť mladistvému obmedzené alebo zrušené len na základe rozhodnutia riaditeľa ústavu. O prerušení vychádzky alebo o jej predčasnom ukončení môže rozhodnúť príslušník zboru zabezpečujúci dozor alebo dohľad nad vykonávaním vychádzky ak odsúdený napriek predchádzajúcemu upozorneniu porušuje ústavný poriadok príslušného ústavu, ohrozuje bezpečnosť v ústave, prípadne ak je ohrozená bezpečnosť alebo zdravie osôb v priestore vymedzenom na vychádzky. Na rozdiel od dospelých odsúdených môže riaditeľ ústavu povoliť mladistvému odsúdenému vychádzku mimo ústavu v trvaní najviac desať hodín za jeden deň, a to aj bez účasti príslušníka zboru za účelom účasti mladistvého na vzdelávaní, kultúrno-osvetovej činnosti a športových činnostiach, čím sa na mladistvého pôsobí výchovne a podporuje sa v ňom zodpovednosť za

⁸ TITLOVÁ, M.: Zákon o výkone trestu odňatia slobody. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017. s. 271-272.

⁹ Ak osoba, ktorú mladistvý odsúdený uvedie v žiadosti o telefonovanie, preukázateľne vyjadrí nesúhlas, aby jej mladistvý odsúdený telefonoval, riaditeľom ústavu určený príslušník zboru úpravou v systéme telefónneho zariadenia umiestneného v ústave zabezpečí, aby predmetný telefonický hovor nemohol byť realizovaný.

jeho správanie a zapojenie sa do aktivít v programe zaobchádzania, ktorých sa mladistvý odsúdený zúčastňuje.¹⁰

V rámci základného práva na stravovanie sa mladistvým odsúdeným poskytuje trikrát denne strava, ktorá z hľadiska kvality a kvantity musí zodpovedať odporúčaným výživovým dávkam, pričom sa prihliada na zdravotný stav mladistvého, jeho kultúrne a náboženské tradície. Čo sa týka práva na odievanie, mladiství majú nárok na poskytnutie odevu, obuvi a ostatných výstrojných súčastí, o ktoré sa musia riadne starať. Používanie vlastnej spodnej bielizne, ponožiek, športovej obuvi a športového odevu je možné na základe povolenia pedagóga alebo liečebného pedagóga. Rozsah základných potrieb osobnej hygieny a ďalších potrieb osobnej hygieny stanoví príslušný ústavný poriadok.

Rozsah vecí osobnej potreby, ktoré môže mať mladistvý odsúdený pri sebe mimo cely, určuje riaditeľ ústavu. Konkrétne ide o knihy, časopisy, študijné materiály, potreby na korešpondenciu, veci povolené na záujmovú a športovú činnosť, písomnosti bezprostredne súvisiace s konaním vo veci, v ktorej sa vykonáva trest odňatia slobody, písomnosti týkajúce sa jeho iných právnych vecí a pod. Aj o práve používať ďalšie elektrické spotrebiče v podobe elektrického holiaceho strojčeka, ponorného variča, rýchlovarnej kanvice, televízneho prijímača, rádioprijímača, rozhoduje formou povolenia riaditeľ ústavu na základe predchádzajúcej písomnej žiadosti mladistvého odsúdeného. Avšak mladiství sú oprávnení používať uvedené elektrické spotrebiče len v súlade s časovým rozvrhom dňa a spôsobom, ktorý nebude rušiť ostatných odsúdených. Náklady na ich používanie hradí mladistvý odsúdený vo forme poplatku za elektrickú energiu na kalendárny mesiac vopred vo výške určenej príslušným ústavným poriadkom.

Medzi sociálne práva mladistvého odsúdeného patrí právo na osemhodinový nepretržitý spánok na lôžku umiestnenom v cele alebo izbe. Počas uvedeného časového intervalu je v izbe alebo cele zhasnuté svetlo, aby bolo možné zabezpečiť nerušený výkon práva na nepretržitý osemhodinový spánok. Nočným pokojom sa rozumie časový úsek od 22,00 hod do 06,00 hod, počas ktorého sa mladistvý zdržiava na svojom lôžku a nevykonáva žiadne činnosti, ktoré by mohli rušiť ostatných odsúdených. Mladistvému odsúdenému sa zároveň umožňuje, aby odpočíval na lôžku aj mimo nočného pokoja v čase od 16,00 hod do 17,00 hod. Počas dní

¹⁰ Podľa § 72 ods. 4 zákona o výkone trestu, pre mladistvého je povinná účasť na aktivitách programu zaobchádzania, do ktorých je zaradený. Riaditeľ ústavu na účel účasti mladistvého na vzdelávaní, kultúrno-osvetovej činnosti a športových činnostiach môže povoliť vychádzku mimo ústavu na čas najviac desať hodín za jeden deň; takú vychádzku môže riaditeľ ústavu povoliť aj bez účasti príslušníka zboru.

pracovného voľna od 17,00 hod do 18,00 hod v časovom rozvrhu dňa môže mladistvý odsúdený v trvaní jednej hodiny môže napríklad písať listy, čítať literatúru alebo vykonávať individuálna záujmová činnosť. Prijímať návštevy blízkych osôb môže mladistvý odsúdený spravidla v sobotu v čase od 08,30 hod do 16,30 hod, ktoré sa vykonávajú na základe predchádzajúcej písomnej žiadosti mladistvého odsúdeného so zoznamom pozvaných osôb podľa harmonogramu návštev spracovaného na obdobie kalendárneho roka v návštevnych miestnostiach spravidla priamym kontaktom. Ako vyplýva z ustanovenia § 24 ods. 1 zákona o výkone trestu, mladistvý odsúdený má právo prijímať návštevu blízkych osôb v maximálnom počte päť osôb najmenej raz za kalendárny mesiac v trvaní dvoch hodín, počas ktorých nemôže prijímať od návštevníkov prijímať akékoľvek predmety na písanie listov, čítanie literatúry, individuálnu záujmovú činnosť, peňažné prostriedky, korešpondenciu.

V rámci práva na korešpondenciu má mladistvý odsúdený právo na prijímanie a odosielanie písomných správ v listinnej podobe, ktorých počet nie je limitovaný. Korešpondencia sa odosiela na náklady mladistvého odsúdeného a v prípade, že peňažnými prostriedkami nedisponuje, odoslanie korešpondencie zabezpečí ústav na výkon trestu odňatia slobody, čomu predchádza predloženie žiadosti mladistvého svojmu pedagógovi. Formou poukazu poštového platobného styku alebo bezhotovostným prevodom môže mladistvý odsúdený prijímať peňažné prostriedky, ktoré je oprávnený použiť na nákup potravín, vecí osobnej potreby a iných vecí v predajni zriadenej v ústave najmenej raz za kalendárny týždeň v pracovný deň určený príslušným ústavným poriadkom, a to v primeranom množstve a s prihliadnutím na možnosť ich bezpečného uloženia v skrinke a v súlade s podmienkami zabezpečenia zdravotnej neškodnosti potravín. Ďalším obmedzením je výška nákupu, ktorá v kalendárnom mesiaci nesmie presiahnuť trojnásobok sumy životného minima v zmysle zákona č. 601/2003 o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zdravotná starostlivosť sa mladistvému odsúdenému poskytuje v rovnakom rozsahu, ako keby nebol vo výkone trestu odňatia slobody. V prípade, že mladistvý nedisponuje peňažnými prostriedkami potrebnými na nákup liekov, liečebných alebo zdravotníckych pomôcok predpísaných mu lekárom (ak ich poskytnutie nie je bezplatné), ústav na výkon trestu odňatia slobody poskytne mladistvému príspevok na ich nákup, ktoré ústavu vráti, ak bude mať do konca výkonu trestu odňatia slobody peňažné prostriedky na to.

Rozsah disciplinárnych trestov, ktoré možno uložiť mladistvým odsúdeným vo výkone trestu odňatia slobody je modifikovaný z hľadiska dostupných disciplinárnych trestov, dĺžky trvania týchto trestov a z dôvodu zmiernenia negatívnych vplyvov výkonu trestu odňatia slobody na mladistvého. Okruh disciplinárnych trestov pre mladistvých odsúdených je oproti dospelým odsúdeným zúžený, keďže mladistvému odsúdenému nie je možné uložiť disciplinárny trest umiestnenia do samoväzby. Ďalšie druhy disciplinárnych trestov sú modifikované z hľadiska ich trvania a to tak, že mladistvému je možné uložiť disciplinárny trest celodenného umiestnenia do uzavretého oddielu najviac na desať dní a umiestnenie do uzavretého oddielu v mimopracovnom čase najviac na štrnásť dní.¹¹ Mladistvému odsúdenému, ktorý študuje dennou formou však disciplinárny trest celodenného umiestnenia na uzavretom oddiele nemožno uložiť. Ďalším špecifikom pri výkone trestu odňatia mladistvých je to, že aj počas výkonu disciplinárneho trestu celodenného umiestnenia do uzavretého oddielu, má mladistvý odsúdený právo zúčastňovať sa preventívnych, osvetových a jednorazových alebo krátkodobých vzdelávacích činnostiach.¹² Ak sa mladistvý odsúdený počas výkonu disciplinárneho trestu umiestnenia do uzavretého priestoru dopustí ďalšieho disciplinárneho previnenia, za ktorý mu bude taktiež uložený disciplinárny trest celodenného umiestnenia do uzavretého priestoru, mladistvého možno podrobiť disciplinárnemu trestu bez prerušenia najviac na štrnásť dní. Uvedený postup sa neuplatní v prípade, ak bol mladistvému uložený disciplinárny trest celodenného umiestnenia do uzavretého priestoru opätovne, nakoľko v takomto prípade možno začať s výkonom ďalšieho disciplinárneho trestu celodenného umiestnenia do uzavretého priestoru najskôr po desiatich dňoch, od vykonania tohto druhu trestu.

Výkon trestu odňatia slobody žien

Aj napriek tomu, že počet mužov vykonávajúcich trest odňatia slobody značne prevyšuje počet žien odsúdených na nepodmienečný trest odňatia slobody, je v podmienkach

¹¹ TITLOVÁ, M.: Zákon o výkone trestu odňatia slobody. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017. s. 273.

¹² Kultúrno-osvetová činnosť je pri mladistvých odsúdených zameraná na zvyšovanie ich kultúrnej a vzdelanostnej úrovne, právneho vedomia, osvojovanie si mravných noriem a pozitívne formovanie občianskych postojov a morálky. Záujmovú činnosť vykonávajú mladiství odsúdení podľa ich individuálnych predpokladov, resocializačných potrieb a záujmov, a preto sa im umožňuje vybrať si záujmový krúžok, v ktorom chcú pracovať. Formou individuálneho poradenstva, skupinových výchovných postupov a prostredníctvom informatívnych vychádzok spolu s pedagógom sa mladiství odsúdení pripravujú odlišne od dospelých odsúdených na ich prepustenie z výkonu trestu.

výkonu trestu odňatia slobody prítomný a do určitej miery sa od štandardného výkonu trestu odsúdených plnoletých mužov líši. V prípade odsúdených žien sa pri výkone trestu odňatia slobody dostávajú do popredia ich fyziologické, biologické a psychologické aspekty, ktoré je nutné zohľadňovať.¹³ Právna úprava výkonu trestu odňatia slobody žien je zakotvená v § 74 zákona o výkone trestu, pričom aj táto právna úprava obsahuje len odchýlky od všeobecnej právnej úpravy výkonu trestu odňatia slobody.

Zákon o výkone trestu priznáva ženám právo na ubytovacia plochu vo výmere najmenej 4 m², ktorá môže byť na základe rozhodnutia riaditeľa ústavu znížená najviac na obdobie 6-tich mesiacov. K zníženiu ubytovacej plochy nikdy nemôže dôjsť v prípade tehotnej odsúdenej, a to ani na základe rozhodnutia riaditeľa ústavu. Na rozdiel od mužov vykonávajúcich trest odňatia slobody, ženy majú právo na individuálnu prípravu jednoduchých jedál tepelnou úpravou spravidla v spoločenských miestnostiach, kde majú prístup k teplej vode. Týmto však nie je dotknuté právo odsúdených žien používať na základe predchádzajúceho rozhodnutia riaditeľa ústavu vlastnú rýchlovarnú kanvicu alebo ponorný varič, ak spĺňajú technické a bezpečnostné požiadavky prevádzky a prejdú vstupnou technickou kontrolou ktorá sa realizuje ústavom na náklady každý odsúdenej. Tieto spotrebiče môžu odsúdené ženy používať len na vlastné náklady.

Vzhľadom už na vyššie uvedené fyziologické a zdravotné potreby žien, sa odsúdeným ženám vo výkone trestu odňatia slobody umožňuje každodenné sprchovanie. Zároveň majú možnosť prať osobnú bielizeň, sušiť ju a vykonávať drobné opravy osobných veciach. S poukazom na kozmetické návyky žien sa odsúdeným ženám umožňuje používať vo výkone trestu odňatia slobody vlastné kozmetické prípravky. Kozmetické prípravky si odsúdené ženy môžu so sebou doniesť už pri nástupe na výkon trestu odňatia slobody, môžu im ich poslať v rámci práva na prijímanie balíkov, alebo si ich môžu zakúpiť v predajni pre odsúdené vo výkone trestu odňatia slobody.

Na fyziologické, zdravotné a psychické špecifiká odsúdených žien sa prihliada aj pri vyvodzovaní disciplinárnej zodpovednosti. Prejavuje sa to predovšetkým v tom, že s výkonom disciplinárneho trestu celodenného umiestnenia do uzavretého oddielu alebo disciplinárneho trestu umiestnenia do samoväzby, možno opätovne začať najskôr po 10-tich dňoch od vykonania niektorého z týchto trestov. Uvedený postup sa však neuplatní vtedy, ak sa odsúdená

¹³ BRUNNOVÁ, M.: Novodobý vývoj a stav väzeňstvá v Českej a Slovenskej republike. Praha : Leges, 2020. s. 123-124.

žena dopustila disciplinárneho previnenia počas výkonu niektorého z uvedených disciplinárnych trestov. V uvedenom prípade možno odsúdenú ženu podrobiť disciplinárnemu trestu bez prerušenie najviac po dobu 14-tich dní.

Podľa § 74 ods. 4 zákona o výkone trestu, je Minister spravodlivosti Slovenskej republiky oprávnený vydať súhlas na zriadenie špecializovaného oddelenia, ktorú môže byť odsúdená že nie na jej žiadosť povolené, aby vo výkone trestu mala pri sebe a starala sa o svoje dieťa, ktoré je staršie ako jeden rok. Špecializovaný oddiel je možné zriadiť do 3 rokov, výnimočne až do 5-tich rokov veku dieťaťa. To však neplatí, ak dieťa bolo súdom zverené do starostlivosti inej osoby. Aj keď zahraničí je takýto výkon trestu odňatia slobody odsúdených žien bežný, v Slovenskej republike sa v praxi s takýmto spôsobom výkonu trestu odňatia slobody neuplatňuje.

Výkon trestu odňatia slobody cudzincov alebo osôb bez štátnej príslušnosti

Pokiaľ ide o osoby bez štátnej príslušnosti alebo cudzincov, dostáva sa do popredia predovšetkým požiadavka, aby rozumeli výkonu trestu, pravidlám, ktorými sa riadia, aby mali možnosť komunikovať s väzenským personálom, ale aj v potrebnej miere s ostatnými odsúdenými v jazyku, ktorému rozumejú. Uvedeným skutočnostiam treba prispôbiť niektoré podmienky výkonu trestu a taktiež zaistiť, aby určitým spôsobom boli v styku s materinským jazykom aspoň prostredníctvom literatúry, kníh časopisov.¹⁴

Za cudzinca považujeme každého odsúdeného, ktorý nie je občanom Slovenskej republiky. Osobami bez štátnej príslušnosti sú všetky osoby, ktoré nemajú štátnu príslušnosť alebo u nich nie je žiadnym spôsobom možné zistiť ich štátnu príslušnosť. Ak na výkonu trestu odňatia slobody nastupuje cudzinec, okrem štandardného poučenia musí byť poučený aj o tom, že má právo obracať sa na diplomatickú misiu štátu, ktorého je občanom, alebo sa obracať na konzulárny úrad štátu, ktorého je občanom. V prípade osôb bez štátnej príslušnosti sa okrem štandardného poučenia poučia aj o tom, že majú právo obracať sa na diplomatickú misiu alebo konzulárny úrad, alebo medzinárodné orgány, ktoré v predmete svojej činnosti majú ochranu záujmov tejto kategórie odsúdených. Odsúdení cudzinci a osoby bez štátnej príslušnosti musia byť ďalej poučení o ich práve prijať návštevu predstaviteľov diplomatickej misie alebo konzulárneho úradu. Osoba bez štátnej príslušnosti, ktorá bola odsúdená na výkon trestu odňatia

¹⁴ FÁBRY, A.: Penológia. Bratislava : EUROKÓDEX, 2009. s. 167.

slobody sa zároveň poučí aj o tom že má právo prijať návštevu v podobe predstaviteľov medzinárodných organizácií, ktoré dbajú o ochranu práv odsúdených. Tieto návštevy sa realizujú mimo rozsahu práva na návštevu podľa § 24 zákona o výkone trestu a vykonávajú sa kontaktným spôsobom, to znamená priamym kontaktom odsúdeného s konkrétnymi predstaviteľmi. Každý z vyššie uvedených predstaviteľov má právo odovzdať odsúdenému cudzincovi alebo osobe bez štátnej príslušnosti pri návšteve dennú tlač, časopisy alebo knihy, ktoré nepropagujú národnostnú, rasovú, etnickú, náboženskú neznášanlivosť, fašizmus alebo iné hnutia smerujúce k potláčaniu práv a slobôd občanov, násilie, krutosť, ohrozujú mravnosť, morálku a poriadok v ústave alebo ktoré nepopisujú výrobu a použitie návykových látok, jedov, výbušnín, zbraní a streliva. Odsúdení cudzinci a osoby bez štátnej príslušnosti sa poučujú o svojich právach, povinnostiach a o podmienkach výkonu trestu odňatia slobody v jazyku, ktorému rozumejú.

Za účelom odstránenia jazykovej bariéry ústav na výkon trestu odňatia slobody v prípade záujmu zo strany cudzincov a osôb bez štátnej príslušnosti organizuje kurzy štátneho jazyka. Okrem toho sa pri umiestňovaní cudzinca spravidla umožní, aby cudzinci rovnakej národnosti alebo hovoriaci rovnakým, alebo podobným jazykom mohli byť spoločne ubytovaní a aby mohli spolu komunikovať v jazyku ktorý ovládajú. V danom prípade však nejde o povinnosť ústavu na výkon trestu odňatia slobody. Takýto spôsob umiestňovania odsúdených sa uplatní vtedy, ak to umožnia kapacity príslušného ústavu na výkon trestu odňatia slobody.

Sledujúc predovšetkým ochranu cudzincov ako občanov iných štátov v podmienkach výkonu trestu nete slobody je ústav na výkon trestu odňatia slobody povinný na žiadosť odsúdeného cudzinca informovať konzulárny úrad toho štátu, ktorého je odsúdený občanom, o jeho prijatí do výkonu trestu. Túto povinnosť má ústav výhradne vtedy, ak o tom odsúdený požiada.

Záver

Osobitosti výkonu trestu odňatia slobody niektorých skupín odsúdených sú práve v deviatej hlave druhej časti zákona o výkone trestu. Po všeobecnej úprave sú postupne uvádzané odlišnosti výkonu trestu jednotlivých kategórií odsúdených, pričom ide o špeciálnu úpravu ktorá je nadradená všeobecným podmienkami výkonu trestu, ktoré sa vzťahujú na dospelého odsúdeného muža. Pokiaľ niektoré otázky nie sú vyriešené v tejto špeciálnej úprave,

riadia sa všeobecnou zákonnou úpravou. Konkrétnejšie otázky sa primárne riadia tou to osobitnou právnou úpravou.

V rámci návrhov de lege ferenda sme toho názoru, že systematicky správne by sa medzi osobitné kategórie odsúdených, resp. odsúdených so zvláštnymi podmienkami výkonu trestu odňatia slobody, mali zaradiť aj osoby vyššieho veku a osoby so zdravotným postihnutím. V tomto prípade ide totiž o rozlišujúce objektívne faktory, ktorým je potrebné prispôbiť trest odňatia slobody.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BRUNNOVÁ, M.: Novodobý vývoj a stav väzeňstvá v Českej a Slovenskej republike. Praha : Leges. 2020. 223 s. ISBN: 978-80-7502-408-4.

ČONKA, P. – ČONKOVÁ, A.: Kriminalita mladistvých a možnosti jej prevencie. In: PEDAGOGIKA.SK, roč. 6, 2015, č. 6. s. 160-175. ISSN: 1338-0982.

FÁBRY, A.: Penológia. Bratislava : EUROKÓDEX, s.r.o. 2009. 264 s. ISBN: 80-7160-140-3.

MENCEROVÁ, I. – TOBIÁŠOVÁ, L. – TURAYOVÁ, Y.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. II. aktualizované a prepracované vydanie. Šamorín : Heuréka. 2015. 501 s. ISBN: 978-80-8173-011-5.

ROČENKA Zboru väzenskej a justičnej stráže za rok 2019 č. GR ZVJS-51/11-2020.

TITLOVÁ, M.: Zákon o výkone trestu odňatia slobody. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017. 400 s. ISBN: 978-80-8168-654-2.

ÚSTAVNÝ PORIADOK PRE ODSÚDENÝCH v Ústave na výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých Sučany

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Eva Balážová).

BUDÚCNOSŤ STAVEBNÉHO PRÁVA

FUTURE OF THE CONSTRUCTION LAW

Andrea Barancová¹ – Martin Píry²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.96-107>

Abstrakt

Stavebné právo je v právnom systéme Slovenskej republiky riešené osobitným zákonom, a to zákonom č. 50/1976 Zb.. Už dlhé roky je snaha o zmenu právnej úpravy, a to nahradením tohto právneho predpisu novým, modernejším, ktorý bude riešiť aktuálne problémy stavebného práva. Stavebné právo je zaradené do systému verejného práva, aj keď s výraznými presahmi do práva súkromného. Taktiež je potrebné sa zaoberať mierou zabezpečenia verejného záujmu v protiklade so súkromnoprávnymi záujmami. Autori sa snažia v príspevku poukázať na súčasné problémy stavebného práva, a to nadväzne na legislatívny proces, so zameraním sa na predloženie niektorých odpovedí na riešenie v rámci právno-aplikačnej praxe.

Kľúčové slová

stavebné právo, verejný záujem, legislatívna úprava

Abstract

Construction law is solved by a distinctive act no. 50/1976 in the legal system of Slovak republic. There is a long-lasting aspiration for substituting of this legal regulation with new, modern legal enactment, which will solve current problems within the construction law. Despite its significant similarities with private law, construction law is included in the system of the public law. It is also of the utmost importance to concern the rate of securing of the public interest as opposed to private law legal interests. Authors are trying to point out current problems of the construction law further to the legislative process and with the emphasis on presenting certain answers about the solution within the legal praxis.

Key words

construction law, public interest, legal regulation

Úvod

V podmienkach právneho poriadku Slovenskej republiky je stavebné právo stále vnímané bez ambície na výrazné samostatné postavenie. Najčastejšie sa chápe ako súčasť

¹ JUDr. Andrea Barancová, PhD., Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela, Katedra správneho práva, odborný asistent

² JUDr. Martin Píry, PhD., Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela, Katedra správneho práva, odborný asistent

správneho práva resp. v širšom slova zmysle ako súčasť verejného práva. Už dnes ale vidieť tendencie o istú mieru klasifikácie na verejné a súkromné.³ V rámci tzv. súkromného stavebného práva zrejme bude vývoj nasledovať smerom k otázkam subdodávateľských vzťahov v rámci realizácie stavieb a parciálne aj k hľadaniu odpovede na otázku identifikácie pojmu stavba, neoprávnená stavba, oblasť pozemkov a ich potencionálneho vysporiadania v zmysle predpisov občianskeho práva. Z hľadiska zohľadnenia inštitútu pojmu verejný a súkromný záujem sa tento rozmer chápania stavebného práva skôr zakladá na predpoklade ochrane subjektívnych práv ako na princípe prioritnej ochrany verejného záujmu.

Verejné stavebné právo naopak vychádza vo svojej podstate z princípu ochrany verejného záujmu a len subsidiárne realizuje ochranu subjektívnych práv v konaní o námietkach.⁴ Napriek takejto klasifikácie stavu, stavebné právo významným spôsobom chráni aj subjektívne práva susediacej nehnuteľnosti, nie len čo sa týka samotnej podstaty vlastníckeho práva, ale aj jeho kvality užívania nehnuteľnosti. Bez výslovnej zákonnej delegácie na prípadné obmedzenie vlastníckeho práva nie je možné stavať na cudzích pozemkoch proti vôli vlastníka týchto pozemkov resp. bez jeho explicitného súhlasu. Spolu s ustanovením §135c Občianskeho zákonníka sa tak chráni vlastnícke právo v prípade umiestnenia stavby.⁵

1 Právne východiská stavebného práva

Z pohľadu štruktúry a právneho základu sa stavebné právo dnes zakladá fundamentálne na zákone č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení neskorších právnych predpisov. Ide o právny predpis, ktorý najmä z procesného hľadiska, obsahuje právnu reguláciu postupov pri povoľovaní stavieb a ich užívania, a taktiež základnú právnu úpravu normotvornej činnosti orgánov územného plánovania. Pre konzistentnosť pochopenia stavu lege lata je potrebné doplniť skutočnosť, že stavebný zákon je špeciálny zákon vo vzťahu

³ ŠKROBÁK, J.: Verejný záujem ako prostriedok determinácie činnosti verejnej správy. In: Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2015: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou, v dňoch 19. – 21. 3. 2015 v priestoroch ÚZ NR SR Časť-Papiernička pod záštitou dekana Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty, doc. JUDr. Eduarda Burdu, PhD. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta vydavateľské oddelenie, 2015, s. 293-299.

⁴ K téme verejný záujem porovnaj aj TUROŠÍK, M.: Roman law. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 2013.

⁵ TAKÁČ, J.: Superficiálna zásada a inštitút práva stavby na Slovensku. Banská Bystrica: Belianum, 2020.

k všeobecnému právnemu predpisu o správnom konaní (zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších právnych predpisov). Táto skutočnosť vytvára aj prvý okruh problémov, ktoré sa vyskytujú v právno-aplikačnej praxi. Správny poriadok je zákon, ktorý prekonal viaceré spoločenské zmeny, a to len zo symbolickými zmenami. Pre komparáciu so susednou Českou republikou, ktorá má zákon upravujúci správne konanie z roku 2004, ide skutočne o veľmi nepraktický právny predpis. Slovenská republika v rámci svojho členstva v Európskej únii, aj vzhľadom na záväznosť rozhodnutí Európskeho súdneho dvora pre ľudské práva a slobody, má povinnosť implementácie celého radu procesných záruk práva na spravodlivý proces, požiadavky právneho štátu a právnej istoty ako princípu legitímneho očakávania. Tieto podmienky bez ohľadu na mieru ich abstraktnosti len veľmi ťažko v plnej a zodpovedajúcej miere spĺňa Správny poriadok. Stavebný zákon, čo sa týka všeobecnej požiadavky na zákonnosť a legitímne očakávania, nie je vôbec aktívny a na zabezpečenie týchto požiadaviek je potrebné aplikovať všeobecné zásady Správneho poriadku. Už tejto všeobecnej rovine základných požiadaviek zákonnosti sa vytvára aplikačná pasca, v ktorej Stavebný zákon mlčí a Správny poriadok je nedostačujúci. Nie je to samozrejme dôvodom pre nezákonné konanie. Správny orgán je povinný aplikovať aj ústavné princípy. Vzhľadom k reálnemu stavu odbornej roviny obsadenia väčšiny stavebných úradov a odvolacích orgánov, kde prakticky vo veľkej miere absentuje odborné právne vzdelanie, je táto požiadavka nereálna.

Práve z týchto dôvodov je možné identifikovať prvé dva okruhy problémov v stavebnom verejnom práve, a to je otázka zneužitia práva a otázka správnej interpretácie územného plánu.

V praxi stavebného práva je možné identifikovať správanie sa subjektov spôsobom, ktorý vytvára časové prietahy v konaní a má skôr charakter obštrukcie. Asi najklasickejším spôsobom je podávanie námietok, ktorých obsahom nie je sledovanie legitímneho účelu ochrany subjektívnych práv účastníkov konania, ale zdržovanie a obštrukcia. Pre úplnosť treba uviesť, že za súčasného právneho stavu, sused t.j. vlastníka susediacej stavby alebo pozemku, nedisponuje žiadnou možnosťou práva veta, ktoré by exkluzívnym spôsobom znemožňovalo vydanie stavebného povolenia. Účelom námietok účastníka konania je ochrana jeho objektivizovateľných subjektívnych práv. Na ochranu verejného záujmu v konaní vystupuje predovšetkým okruh subjektov nazvaných „dotknuté orgány“, ale aj tzv. zainteresovaná alebo dotknutá verejnosť. V právnom postavení tejto dvojice subjektov je potrebné zvýrazniť rozdielnosť, a to najmä v kvalite záväznosti ich stanoviska resp. pripomienky. Stanovisko

dotknutého orgánu je záväzné pre konanie, zatiaľ čo pripomienka občianskej verejnosti má formu námietok síce vo verejnom záujme, ale o ktorých v konečnom dôsledku rozhoduje správny orgán.

2 Nedostatky právnej úpravy stavebného práva

Obštrukčné správanie je možné vidieť aj pri účastníkoch - „susedoch“, aj pri dotknutej verejnosti. Takáto forma šikanózneho správania je pritom jedným z dôvodov, pre ktorý povoľovanie stavieb na Slovensku trvá viac ako 300 dní, čím sa stávame v rámci vyspelých štátov lídrami v negatívnom zmysle. Legislatíva má len dve možnosti ako sa technicky vysporiadať s týmto problémom. Prvou je limitovanie práv účastníkov konania a druhou je zavedenie zákazu zneužitia práva, či už do Správneho poriadku alebo do právneho predpisu stavebného práva. Základným predpokladom budúcej legislatívy na tomto úseku je taká právna úprava, ktorá efektívne zabráni predlžovaniu konania, ale zároveň bude garantovať práva účastníkov proti štátu, ktoré vyplývajú z európskeho správneho práva a celého radu odporúčení a rozhodnutí EÚ.

Jedným z možných riešení by bolo zakotvenie predbežnej vykonateľnosti stavebného povolenia, pričom odkladný účinok odvolania by bol viazaný na osobitné uznesenie odvolacieho orgánu, podobne ako je tomu v správnom súdnictve. Keďže stavebný úrad sa vysporiada s námietkami všetkých účastníkov konania, teda aj tými objektivizovateľnými v rozhodnutí vo veci samej, ostáva práve odvolacie konanie ako priestor na nekalé a nelegitímne správanie účastníkov konania. Z uvedeného dôvodu by predbežná vykonateľnosť bola istou formou riešenia pred zneužitím práva. Hľadať formy riešenia tejto problematiky, je veľkou výzvou správneho práva v budúcnosti. Ak vychádzame z rozsudku ESD⁶ ide o síce formálne dovoľené správanie, ktoré však sleduje iný ako legitímny účel zvyčajne niekoho poškodiť alebo získať prospech. Teda aj v iných oblastiach konaní vo verejnej správe je namieste uvažovať o takomto inštitúte, a to ideálne v rámci správneho poriadku.

Interpretácia územného plánu je druhý kritický moment súčasného stavebného práva. Z hľadiska zákonnosti tieto dva okruhy vyvolávajú veľké emócie. Fenomén retroaktivity územných plánov bol čiastočne vyriešený nálezom Ústavného súdu SR č. 333/2019, v ktorom

⁶ TONOARCH vs. Finančné riaditeľstvo SR (sp. zn 5Sžf/137/2013) NS SR, kde sa riešila aj prejudiciálna otázka n Súdnom dvore EU

Ústavný súd odmietol účelovú retroaktivitu územných plánov. Stále však ostáva otvorená otázka jednotnej textovej terminológie tak, aby účastník konania mohol predvídať rozhodnutie v správnom konaní. Treba pripomenúť, že práve územný plán je v súčasnom stave jedným z kardinálnych podkladov pre rozhodnutie v správnych konaniach podľa stavebného zákona. Normatívnosť textovej časti územného plánu by mala spôsobiť jednoznačnú a presnú reguláciu povolených alebo naopak zakázaných spôsobov využitia územia, ako aj stanovenia priestorových limitov v území. Bohužiaľ sme svedkami ambivalentných pojmov v textovej časti územného plánu, ktoré mnohokrát nespĺňajú ani elementárne predpoklady normatívnosti. K tejto otázke sa pripája aj problém, ktorý správny orgán je spôsobilý interpretácie územného plánu. Stále existuje v právnej praxi zaužívaný postup stavebných úradov, kedy si vyžadujú stanovisko rôznych odborov mestského úradu, najčastejšie nazvaných ako útvar architekta a podobne. V malých mestách a obciach je stále možné vidieť aj zasahovanie komisií obecného zastupiteľstva do činností orgánov v rámci preneseného výkonu štátnej správy.

Riešenie tejto otázky je ešte komplikovanejšie. V prvom rade je potrebné aktualizovať obrovské množstvo technických noriem územného plánovania, ktoré sú v niektorých prípadoch ešte zo sedemdesiatych rokov minulého storočia. Podľa nášho názoru vyriešiť otázku „normatívnej čistoty“ územného plánu by malo minimálne ministerstvo formou vyhlášky, ktorá by stanovila základné podmienky obsahu a textácie územného plánu. Samotná interpretácia územného plánu v časti, kto je oprávnený na výklad, je otázka organizačnej štruktúry orgánov v oblasti správy stavebných vecí. V reakcii na legislatívny materiál podpredsedu vlády sa dotkneme niektorých možných riešení. Na tomto mieste len spomenieme, že ide o polemiku, ktorá súvisí jednak s otázkou, ktorý orgán bude v budúcnosti stavebným úradom a jednak s otázkou, či stavebný úrad si má sám urobiť záver o súlade s územným plánom (ako je tomu doteraz) alebo či bude existovať osobitný subjekt/orgán verejnej správy pre takúto oblasť. Pre posilnenie právnej istoty by mal zákon jasne riešiť túto otázku, aby sa do budúcnosti predišlo ambivalentným „riešeniam“ v podobe vzniku samosprávnych organizačných útvarov napojených na obec bez reálneho vymedzenia právnej zodpovednosti a právomoci.

Celý rad otázok v stavebnom práve súvisí s dodržiavaním existujúcej právnej úpravy. Napríklad dodržiavanie lehôt na rozhodnutie podľa správneho poriadku, aplikáciou fikcie pozitívneho rozhodnutia dotknutých orgánov, či zásady koncentrácie konania. Je veľmi otázna efektívnosť nových legislatívnych riešení, ktoré ignorujú súčasné právne možnosti. Sme toho názoru, že treba aj dôsledne skúmať otázku, či nezrovnalosti v konaní sú zapríčinené

porušovaním právnych predpisov alebo ich nedostatkom, a teda odôvodňujú ich zmenu. V právnej vede sa zdá byť neprípustné a veľmi zlé riešenie rezignovať na vymožitelnosť existujúceho práva a namiesto toho vytvárať nové právne predpisy ako riešenie negatívneho stavu.

Ako samostatnú otázku je potrebné riešiť aj filozofiu stavebného práva z pohľadu verejného záujmu. Dnes sa zaužíval názor, akoby verejný záujem bol v antagonistickom postavení voči súkromnému záujmu. Z tejto hypotézy potom vychádza záver o nevyhnutnom boji obcí proti developerom. Moderné tendencie v tejto oblasti však idú presne opačným smerom. Zdá sa, že prístup antagonistického postavenia verejného a súkromného záujmu je prekonaný nie len ustálenou judikatúrou, ale najmä faktom demokratizácie právneho systému po roku 1989. Aj presne určený subjekt môže mať záujem na objektívnych hodnotách verejného záujmu. Súkromný záujem podľa nášho názoru môže byť v harmónii s verejným záujmom. Potencialita dominancie verejného záujmu je alternatívou pre prípad konfliktu, ale aj toto nadradené postavenie verejného záujmu nie je v našej legislatíve postavené do polohy a priori, ale je potrebné vyhodnotiť každý jeden prípad osobitne.

Budovanie územného rozvoja, podpora a ochrana životného prostredia a osobitne zelenej infraštruktúry v mestách a obciach môže byť v harmónii s súkromnou iniciatívou podnikateľského prostredia⁷. Jedným z alternatívnych riešení je forma rozhodnutia v podobe subordinačných správnych dohôd.⁸ V niektorých krajinách dokonca správne dohody ako nástroj konsenzuálneho presadzovania verejného záujmu plne nahrádzajú samotné rozhodnutie vo veci samej.⁹ Inou formou realizácie verejného záujmu pri veľkých stavebných investíciách je podľa vzoru niektorých európskych krajín možnosť uzatvárať verejno-súkromné partnerstvá. Namiesto netransparentného poplatku za rozvoj, resp. ako protikorupčný nástroj, by bolo možné uzavrieť dohodu, predmetom ktorej by bolo realizácia vynútených investícií vo verejnom záujme.

Osobitnou a veľmi kritickou otázkou je aj problematika nevysporiadaných pozemkov, ktoré bránia územnému rozvoju. Nevysporiadanosť pozemku neznamena, že pozemok nemá žiadneho vlastníka. Problémom nevysporiadaných pozemkov je skutočnosť, že vlastník je na

⁷ AUSTIN, G. Green infrastructure for landscape planning: integrating human and natural systems. London, 2014.

⁸ HENDRYCH, D. Správní právo: obecná část. 7. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009.

⁹ Porovnaj zákon č. 500/2004 Sb. správny rád – ustanovenie § 161 ods. 1, alebo ustanovenie zákona č. 183/2006 Sb stavební zákon

§ 78a ods. 1 :“ *Stavební úřad může uzavřít se žadatelem veřejnoprávní smlouvu o umístění stavby, o změně využití území a o změně vlivu užívání stavby na území, která nahradí územní rozhodnutí*“

liste vlastníctva zapísaný pod menom a priezviskom, bez akéhokoľvek ďalšieho identifikátora, vo väčšine prípadov je už nebohý, a teda je potrebné iniciovať dedičské konanie a veľakrát veľmi komplikovane a zdĺhavo hľadať jeho právnych nástupcov. Takéto pozemky poznáme pod pojmom pozemky s nezisteným vlastníkom alebo pozemky, ktorých vlastníctvo nie je evidované podľa predpisov o katastri nehnuteľností v súbore geodetických informácií a v súbore popisných informácií. S takýmito pozemkami nakladá Fond národného majetku, a to len spôsobom podľa zákona.¹⁰ Fond nemôže takéto pozemky sám užívať, môže ich len prenajímať na účely poľnohospodárstva alebo lesného hospodárstva, prípadne v súlade s rozhodnutím príslušného orgánu štátnej správy vydaného podľa osobitných predpisov, dočasne aj na iný účel.¹¹ Fond môže previesť vlastníctvo k takýmto pozemkom len v prípadoch ustanovených zákonom.¹² Práve uvedené skutočnosti veľmi negatívnym spôsobom ovplyvňujú aj proces stavebného konania.

Prakticky ide o dlhodobý problém v oblasti stavebného práva. Z hľadiska technicko – organizačného treba spomenúť ešte jeden kritický moment slovenskom stavebnom práve, a to je otázka samotného výkonu štátnej správy na tomto úseku. Ide o tzv. prenesený výkon štátnej správy, ktorý zvyčajne ako všeobecný stavebný úrad, realizuje obec. Táto skutočnosť zo sebou nesie niekoľko otázok. Prvá je vzťah samosprávy a štátnej správy na tomto úseku. Mnohokrát sme svedkami skutočnosti, že obecné zastupiteľstvo si zriadi napr. stavebnú komisiu, ktorej účelom je „odobrovať“ vydávanie rozhodnutí podľa stavebného zákona. Ide o neprípustné zasahovanie samosprávneho orgánu obecného zastupiteľstva do činnosti štátnej správy, ktorá ma byť realizovaná na základe zákona a v jeho medziach, nestranným spôsobom. Druhý kritický moment je odborná kvalita výkonu tejto štátnej správy, a to nedostatkom odborne

¹⁰ Zákon č. 180/1995 Z.z. o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom.

¹¹ §16 zákona č. 180/1995 Z.z. o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom.

¹² §19 ods. 3 zákona č. 180/1995 Z.z. v platnom znení: „Fond alebo správca môže previesť vlastníctvo k pozemkom podľa § 16 ods. 1 písm. b) a c), ak dôvodom prevodu je

a) účel, na ktorý možno pozemok vyvlastniť podľa osobitného predpisu,

b) rozhodnutie o zriadení priemyselného parku podľa osobitného predpisu,

c) usporiadanie vlastníctva k pozemkom zastavaným stavbami do 24. júna 1991 na účely poľnohospodárskej výroby,

d) usporiadanie vlastníctva k pozemkom zastavaným stavbami vo vlastníctve štátu slúžiacim ozbrojeným silám Slovenskej republiky,

e) usporiadanie vlastníctva k pozemkom zastavaným stavbami vybudovanými vo verejnom záujme,

f) usporiadanie vlastníctva k pozemkom zastavaným stavbami, ako sú uvedené v písmenách c) až e), a zabezpečenie nevyhnutného prístupu k nim,

g) usporiadanie vlastníctva k pozemkom zastavaným stavbami vo vlastníctve obcí alebo vyšších územných celkov, ktoré prešli do ich vlastníctva podľa osobitných predpisov, kúpnu zmluvou alebo zámennou zmluvou,

h) usporiadanie vlastníctva k pozemkom na zabezpečenie nevyhnutného prístupu k pozemkom iných vlastníkov.

kvalifikovaných zamestnancov, nie len v oblastiach technických, ale predovšetkým v oblastiach právnych. Absencia právnikov v rámci rozhodovacích procesov vo verejnej správe všeobecne je jedným z dôvodov nezákonných rozhodnutí ako aj prietáhov konaní, taktiež korupčného správania. V konečnom dôsledku je potrebné sa v budúcnosti vysporiadať aj s otázkou financovania preneseného výkonu štátnej správy. Ide o legislatívne predpokladanú povinnosť refinancovať prenesený výkon štátnej správy, kde sa však štát bohužiaľ stáva veľkým dlžníkom samosprávam, čo má priamy odraz na kvalite činností v rámci personálnych možnostiach obcí a miest.

3 „Reforma“ stavebného práva

Slovenská republika je už niekoľkokrát konfrontovaná so snahou o reformu stavebného práva. Zatiaľ posledný pokus je materiál z dielne Úradu vlády Slovenskej republiky, podpredsedu vlády SR pre legislatívu a strategické plánovanie. Materiál obsahuje dvojicu zákonov, ktoré majú podľa predkladateľa nahradiť existujúcu legislatívu. Ide o zákon o územnom plánovaní a zákon o výstavbe. V prvom rade treba povedať, že predmetný materiál predstavuje aj vo všeobecnej rovine radikálny zásah do systému slovenského správneho práva a organizačnej výstavby verejnej správy. Návrh predpokladá vznik nového orgánu štátnej správy s postavením ústredného orgánu štátnej správy a to Úrad pre územné plánovanie a výstavbu. Tento úrad by prostredníctvom svojich regionálnych pracovísk mal zabezpečovať aj činnosť stavebných úradov, teda orgánov miestnej štátnej správy podľa stavu lege lata. Zároveň by mal právomoc nahradiť nečinnosť zastupiteľstva a v prípade takejto situácie odsúhlasiť územný plán obce/vyššieho územného celku. Orgán štátnej správy tak získava právomoc nahradiť rozhodnutie samosprávy a dostáva sa do jej nadradeného postavenia. Slovenské správne právo ako aj ústavné vymedzenie systému samosprávy však nepočíta s takýmto zásahom. Samosprávy pri výkone svojich originálnych pôsobností, kde nespochybniteľne patrí aj prijímanie územného plánu, je skutočnosť, že tieto nemajú nadradený orgán, ktorý by mohol nahradiť autoritatívne vôľu poslancov a zastupiteľstiev. Rovnako neexistencia reálneho systému miestnej štátnej správy je veľmi polemická z pohľadu dvojinštančnosti konania. Právo na preskúmanie rozhodnutia v správnom konaní, teda rozhodovacom procese, ktorého výsledkom je individuálny správny akt, je súčasťou práva na dobrú správu a v istej miere je možné ho chápať aj ako súčasť práva na spravodlivý proces.

Nadväzujúcim problémom je otázka, či materiál ani nepočíta so štandardnou možnosťou odvolania. Zákon o výstavbe, ktorý ma de facto nahradiť časť stavebného zákona – stavebný poriadok, vylučuje pôsobnosť správneho poriadku. Takýto postup nie je neobvyklý v rámci slovenského správneho práva procesného, avšak je vždy sprevádzaný existenciou osobitnej právnej úpravy procesných práv adresátov rozhodnutí - účastníkov konania. V materiály veľkej reformy však chýba takáto osobitná právna úprava, pričom materiál ani nepočíta so štandardným účastníctvom, ako je zaužívané v rámci nášho právneho poriadku. Právo na odvolanie *sui generis* má len navrhovateľ, čo je samo o sebe prinajmenšom „zvláštne legislatívne riešenie“.

Ak absencia osobitnej procesnej právnej úpravy môže spôsobiť aj praktický chaos a následne zahltenie súdov žalobami, môže ísť aj vážny problém nášho medzinárodného záväzku, napríklad v oblasti ľudských práv ale aj aarhurského dohovoru¹³.

V zmysle ľudsko-právnej roviny ide najmä o celý rad procesných práv, ktoré majú garantovať zákonnosť a spravodlivosť konania. V súčasnosti ide najmä o právo nahliadať do spisu, právo na nestranné konanie, vyjadriť sa k všetkým podkladom pre rozhodnutie, ako aj právo zvoliť si svojho zástupcu. Tieto práva ako *lex generalis* garantuje správny poriadok explicitne. Implicitne vychádzajú z ústavných princípov a iných zásad, najmä obsiahnutých v judikatúre, kde môžeme hovoriť aj o legitímnom očakávaní, zásade primeranosti, požiadavke na právnu istotu, či už spomínanú možnosť odvolať sa. Všetky tieto procesné práva priamo alebo nepriamo zákon o výstavbe ruší. Na mieste je otázka, akým spôsobom chce štát garantovať dodržanie napr. záväzku z aarhurského dohovoru, ktorý hovorí o možnosti participovať na konaniach aj občianskej verejnosti. Zákon o výstavbe síce explicitne neruší tento dohovor alebo niektoré z ustanovení zákona č. 24/2006 Z.z o posudzovaní vplyvov na životné prostredie v znení neskorších právnych predpisov, avšak tým, že ruší tradičné účastníctvo, nie je zrejmé, akým spôsobom sa zainteresovaná verejnosť môže zúčastniť na konaní. Zrušenie pôsobnosti správneho poriadku a jeho nenahradenie inou úpravou procesných práv je možné vnímať ako kardinálny problém celej reformy. Toto je následne doplnené o fakt, že obidva zákony, teda aj o územnom plánovaní aj o výstavbe, sú vzájomne prepojené. Ak by teda mal byť odmietnutý zákon o výstavbe, musel by byť odmietnutý aj zákon o územnom plánovaní a naopak. Zdôrazňujeme to z dôvodu, že aj dnes sa v diskusii k tomuto materiálu

¹³ Dohovor o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovacom procese a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia (Aarhurský dohovor) z 25. júna 1998.

vyskytuje postoj o možnosti opraviť zákon o územnom plánovaní a odmietnuť úplne zákon o výstavbe. Z hľadiska legislatívneho je možné vnímať zákon o územnom plánovaní priaznivejšie. Tým, že jeho obsahom je prakticky normotvorná činnosť, je menej náročný na podrobné ustanovenia práv a povinností fyzických a právnických osôb a potencionálne nedostatky sú odstrániteľné.

Naopak zákon o výstavbe z dôvodu vyššie uvedených procesných nedostatkov nie je opraviteľný pozmeňujúcimi návrhmi v rámci legislatívneho procesu. Jeho potencionálne prijatie by spôsobilo nie len chaos v rámci právno-aplikačnej praxe, ale aj významnú potencialitu žalôb voči Slovenskej republike.

Záver

Súčasný stav slovenského stavebného práva, či už z hľadiska existujúcej legislatívy, alebo právno-aplikačnej praxe, je neuspokojivý. Teda odpoveď na otázku, či je potrebné prijať rozsiahlu reformu, je zrejmé celospoločensky jasná. Rovnako je zrejmé, že v roku 2021 je potrebné zvýšiť elektronizáciu a odbyrokratizovať všetky rozhodovacie vo verejnej správe. V ostatných otázkach je však potrebné hľadať oveľa koncepcnejšie riešenia. Dovoľme si predovšetkým odbornej verejnosti prezentovať potrebu nie len zmeny právnych predpisov stavebného práva, ale aj vytvorenie moderného správneho poriadku, ktorý explicitným spôsobom bude reagovať na naše medzinárodné a európske záväzky a potreby efektívnej verejnej správy. Ak sa má vytvoriť nová legislatíva na úseku priamo stavebného práva, je potrebné prispôbiť tomuto aj otázku právnych predpisov na úseku životného prostredia a ochrany kultúrneho dedičstva. Keďže stavebný zákon prevažne rieši otázku stavieb v intraviláne, teda v zastavanom území obcí a miest, je namieste sa zaoberať otázkou reálnej legislatívy na úseku ochrany, tvorby a podpory zelenej infraštruktúry. Legislatíva na úseku územnej regulácie by mala byť podmienená legislatívou práve v zelenej oblasti. Táto vzájomná prepojenosť už aj dnes je v podobe procesov environmentálneho hodnotenia strategických dokumentov, avšak hovoríme o zákone, ktorý vznikol ako reakcia na už zmienený aarhurský dohovor v roku 2006 a stavebnom zákone z roku 1976. To, čo platí pre oblasti ochrany životného prostredia a zelenej infraštruktúry, platí aj pre oblasť ochrany kultúrnych pamiatok so zvláštnym akcentom na urbanistickú otázku *genia loci*. Súčasný právne predpisy sa tejto otázke venujú len nepriamo, pričom práve kultúrne dedičstvo v prípade urbanizmu sídiel tvorí

podstatný verejný záujem, ktorý by mal byť predmetom nielen ochrany statusu quo, ale aj konkrétnych foriem jeho rozvoja s akcentom na možnosť verejno-súkromných partnerstiev na tomto úseku.

Podľa nášho názoru nie je možné realizovať efektívnu reformu bez reálneho hľadanie odpovedí v otázke pozemkov, pričom táto otázka nie je riešiteľná v dohľadnom čase. Tu si je potrebné uvedomiť, že stavebné právo v tejto časti sa týka práva vlastníckeho, a teda je potrebné sa vysporiadať nie len s jeho občianskoprávnym rámcom, ale aj s ústavnoprávnou ochranou.

Budúcnosť stavebného práva by tak mala byť výsledkom koordinovaného kvalifikovaného postupu rezortov, dopravy, životného prostredia a kultúry, ale aj hospodárstva a vnútra, resp. spravodlivosti. Výsledkom by mala byť skupina vzájomne prepojených právnych predpisov a vznik moderného systému stavebného práva, ktoré zvýši ochranu verejného záujmu, ale zároveň podporí investície a územný rozvoj za podmienky garancie právneho štátu a ochrany základných ľudských práv a slobôd.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

AUSTIN, G.: Green infrastructure for landscape planning: integrating human and natural systems. London, 2014. ISBN 978-041-5843-539.

HENDRYCH, D.: Správni právo: obecná časť. 7. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-807-4000-492.

ŠKROBÁK, J.: Verejný záujem ako prostriedok determinácie činnosti verejnej správy. In: Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2015: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou, v dňoch 19. – 21. 3. 2015 v priestoroch ÚZ NR SR Častá-Papiernička pod záštitou dekana Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty, doc. JUDr. Eduarda Burdu, PhD. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta vydavateľské oddelenie, 2015, s. 293-299. ISBN 978 80 7160 394 8.

TAKÁČ, J.: Superficiálna zásada a inštitút práva stavby na Slovensku. Banská Bystrica: Belianum, 2020. ISBN 978-80-557-1716-6

TAKÁČ, J.: Právo stavby - áno alebo nie? In: Stretnutie katedier občianskeho práva právnických fakúlt v Slovenskej republike a Českej republike : zborník odborných príspevkov

PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN III. – Sekcia verejného práva

online vedecká konferencia – 7. máj 2021

z konferencie "Užitočné neznáme inštitúty v občianskom práve" Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2017. s. 71-76. ISBN 978-80-89453-47-4.

TUROŠÍK, M.: Roman law. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 2013. ISBN 978-80-557-0556-9.

Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR sp. zn 5Sžf/137/2013 (TONOARCH vs. Finančné riaditeľstvo SR)

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Andrea Barancová – Martin Píry).

**ODHAĽOVANIE POČÍTAČOVEJ KRIMINALITY PRI VEREJNOM
OBSTARÁVANÍ A OCHRANE HOSPODÁRSKEJ SÚŤAŽE
DETECTION OF CYBERCRIME IN PUBLIC PROCUREMENT AND
PROTECTION OF COMPETITION**

Daniel Blaško¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.108-121>

Abstrakt

Termínom počítačová kriminalita sa označujú trestné činy zamerané proti počítačom ako aj trestné činy páchané pomocou počítača. Ide o nelegálne, nemorálne a neoprávnené konanie, ktoré zahŕňa zneužívanie elektronických informácií získaných prostredníctvom výpočtovej techniky. Príspevok sa zaoberá novými trendmi v oblasti počítačovej kriminality a taktiež odhaľovaním počítačovej kriminality pri verejnom obstarávaní a ochrane hospodárskej súťaže.

Kľúčové slová

Počítačová kriminalita, spôsoby páchania kriminality, verejné obstarávanie, ochrana hospodárskej súťaže

Abstract

The term cybercrime refers to crimes against computers as well as crimes committed using a computer. This is illegal, immoral and unauthorized conduct, which involves the misuse of electronic information obtained through computer technology. The paper deals with new trends in the field of cybercrime and also the detection of cybercrime in public procurement and protection of competition.

Key words

Computer crime, ways of committing crime, public procurement, protection of competition

Úvod

Počítačová kriminalita je relatívne novým druhom závažnej trestnej činnosti. Od klasickej kriminality sa odlišuje celým radom osobitných charakteristík a zvláštností. Trestný čin môže byť spáchaný v anonymite na diaľku, sprostredkovane a to všetko v priebehu niekoľkých sekúnd bez toho, aby poškodený zaregistroval spáchanie takéhoto trestného činu a niekedy sa o tom vôbec dozvedel. Internet, anonymita a nedostatočná legislatíva, robia

¹ Ing. Bc. Daniel Blaško, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, dblasko@student.umb.sk

z počítačovej kriminality mocný nástroj na páchanie domácich a medzinárodných trestných činov veľakrát závažného charakteru s priamym dopadom na ekonomiku krajiny a jej bezpečnosť.

Počítačové systémy ponúkajú nové a vysoko sofistikované možnosti porušovania práva a predovšetkým potenciálu pre páchanie tradičných typov zločinov netradičnou cestou.

Počítačovým systémom sa podľa Dohovoru o kybernetickej kriminalite (Convention on Cybercrime; ďalej ako „Dohovor“) rozumie akékoľvek zariadenie alebo skupina vzájomne prepojených alebo súvisiacich zariadení, z ktorých jedno alebo viaceré vykonávajú na základe programu automatické spracovanie dát. Je to teda súbor technického a programového vybavenia (rozumej hardware a software), ktoré je určené ku spracovaniu dát bez priameho ľudského zásahu.²

Termínom počítačová kriminalita sa označujú trestné činy zamerané proti počítačom ako aj trestné činy páchané pomocou počítača. Ide o nelegálne, nemorálne a neoprávnené konanie, ktoré zahŕňa zneužitie údajov získaných prostredníctvom výpočtovej techniky alebo ich zmenu. Počítače v podstate neumožňujú páchať nový typ trestnej činnosti, iba poskytujú novú technológiu a nové spôsoby na páchanie už známych trestných činov ako je sabotáž, krádež, zneužitie, neoprávnené užívanie cudzej veci, vydieranie alebo špionáž.³

Druhy počítačovej kriminality

Vzhľadom na široké pole nasadenia a používania výpočtovej techniky v rôznych oblastiach je ťažké reálne zmapovať a popísať všetky prejavy počítačovej kriminality.

Všeobecne sa jedná o tieto kategórie:

1. *Útok na počítač, program, údaje, komunikačné zariadenie*: fyzické útoky na zariadenie výpočtovej techniky, magnetické médiá, vedenie počítačovej siete alebo elektrického rozvodu a pod., vymazanie alebo pozmenenie dát, formátovanie pamäťových médií nesúcich dáta, pôsobenie počítačových infiltrácií, nelegálna tvorba a rozširovanie kópií programov, získanie kópie hospodárskych dát, databáz zákazníkov, v štátnych orgánoch únik informácií o občanoch a pod. Z hľadiska rozsahu najväčších škôd pravdepodobne

² Dohovor Rady Európy č. 185 z dňa 23.11.2001 o počítačovej kriminalite. [cit. 17. 4. 2021] Dostupné z: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/html/185.htm>

³ MATĚJKA, M.: Počítačová kriminalita. Praha: Computer Press, 2002, s. 11.

najväčší podiel patrí nelegálnej tvorbe a predaju autorsky chráneného programového vybavenia v počítačovom slangu označovaná ako Warez.

2. *Neoprávnené užívanie počítača alebo komunikačného zariadenia*: využívanie počítačovej techniky, faxov, prostriedkov počítačových sietí, databáz a programov zamestnancami firiem a organizácií na vlastnú zárobkovú činnosť.
3. *Neoprávnený prístup k údajom, získanie utajovaných informácií (počítačová špionáž) alebo iných informácií o osobách, činnosti a pod.*: prenikanie do bankových systémov, systémov národnej obrany, do počítačových sietí dôležitých inštitúcií a pod. Niekedy táto činnosť spôsobuje priame škody veľkého rozsahu, napr. nelegálne bankové operácie, ako aj nepriame škody spôsobené únikom informácií. V súvislosti s týmto trestným činom môže byť aj súbežný trestný čin ako napr. vydieranie, nekalá súťaž, ohrozenie hospodárskeho tajomstva, vyzvedačstvo, ohrozenie štátneho tajomstva.
4. *Krádež počítača, programu, údajov, komunikačného zariadenia zmena v programoch a údajoch (okrajovo i v technickom zapojení počítača resp. komunikačného zariadenia)*: zmena programov a údajov inými programami alebo priamymi zásahmi programátora, úprava v zapojení alebo inom atribúte technického vybavenia počítača.⁴
5. *Zneužívanie počítačových prostriedkov k páchaniu inej trestnej činnosti*: manipulácia s údajmi ako napr. zostavy v skladoch, tržby, nemocenské poistenie, stavy pracovníkov, stav účtov a pod., patria sem aj krádeže motorových vozidiel, falšovanie technickej dokumentácie, priekupníctvo, daňové podvody, falšovanie a pozmeňovanie cenín, úradných listín a dokladov, dokonca aj peňazí.
6. *Podvody páchané v súvislosti s výpočtovou technikou*: využitie niečieho omylu vo svoj prospech (hry s vkladom finančnej čiastky a rozosielaním listov “následníkom” so sľubom zaručeného zisku). Tento druh trestnej činnosti možno vykonávať aj bez použitia výpočtovej techniky, ale s jej použitím je táto činnosť efektívnejšia.
7. *Šírenie poplašných správ*: vytvorenie poplašnej správy upozorňujúcej na fiktívne nebezpečenstvo. Najčastejším motívom páchatel'ov tejto trestnej činnosti je pobaviť sa na nevedomosti ostatných, no môže ísť i o správy spojené s páchaním inej trestnej činnosti. Tieto správy sú v počítačovom slangu označovaná ako Hoax.⁵

⁴ ČERMÁK, J.: Ochrana autorského práva v prostredí peer to peer sítí typu BitTorrent a príhľadnutím k rozsudku ve věci The Pirate Bay. In: Právní rozhledy. 2008, č.8.

⁵ BRVNIŠŤAN, M.: Bezpečnostné povedomie v kontexte boja proti novodobým bezpečnostným hrozbám. In: Zborník príspevkov z IX. medzinárodnej vedeckej konferencie v Banskej Bystrici 11. – 12. februára 2016. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2016, s. 520-530.

Spôsoby páchania počítačovej kriminality

Spôsoby páchania počítačovej kriminality môžeme rozdeliť do troch kategórií a to ako protiprávne konanie smerujúce k počítaču, protiprávne konanie páchané pomocou počítača a protiprávne konanie, pri ktorom vystupuje počítač ako vedľajší prvok.

Protiprávne konanie smerujúce k počítaču

Ide o protiprávne konanie špecificky zamerané na počítač ako objekt, proti ktorému je vedené takéto konanie. Takéto správanie možno rozdeliť do viacerých kategórií napríklad ako ilegálny prístup, nelegálne odchyťovanie komunikácie, zasahovanie do dát, zasahovanie do systémov a zneužitie zariadení podľa definície Dohovoru rady EU o počítačovej kriminalite.

Niektoré z vyššie uvedených spôsobov konania sa dajú prirovnať k tradičným spôsobom protiprávneho konania zahŕňajúcim predmet ako fyzický objekt ako napríklad krádež, poškodzovanie cudzej veci alebo narušenie práv na súkromie. Tieto nové spôsoby protiprávneho konania zastrešujú nehmotnú povahu dát a služieb na počítačoch. Možným motívom páchatel'ov týchto trestných činov býva vidina peňažného zisku, vandalizmus, vydieranie, odplata a ďalšie dôvody. Pri trestných činoch proti počítaču spáchaných pomocou internetu alebo pomocou iných technických prostriedkov sa vyžaduje aj určitá miera technickej znalosti páchatel'a a nakoľko sú tieto trestné činy relatívne nové a existujú len tak dlho ako aj počítače samotné, táto skutočnosť aj vysvetľuje nepripravenosť ľudí a spoločnosti voči týmto trestným činom. Protiprávne konanie smerujúce proti počítaču, ale taktiež môže predstavovať tradičnejšie trestné činy ako krádež alebo poškodzovanie cudzej veci, v tomto prípade môže konanie smerovať aj proti softvéru ale aj hardvéru počítača. Ďalším cieľom takéhoto správania môžu byť telefonické alebo dátové prenosy a zariadenia, ktoré môžu byť ukradnuté alebo zneužitie na iné účely.⁶

⁶ IVOR, J. – POLÁK, P. – ZÁHORA, J. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017.

Protiprávne konanie s využitím počítača

Ide o protiprávne konanie, kde počítač vystupuje ako nástroj pomocou ktorého je páchaná trestná činnosť. Toto protiprávne konanie je väčšinou smerované voči konkrétnemu jednotlivcovi. V takýchto prípadoch sa väčšinou nevyžaduje väčšie technické vzdelanie na páchanie takejto činnosti, nakoľko ide o konanie, ktoré existovalo už dlho predtým ako prišiel internet a počítače. Ide hlavne o podvody a krádeže kde sa využíva ľudská neskúsenosť. Tí istí kriminálni takto získali nové nástroje na páchanie trestnej činnosti, pomocou ktorých sa zvýšil ich dosah na obeť a sťažila sa možnosť ich dostihnúť.⁷

Protiprávne konanie, pri ktorom vystupuje počítač ako vedľajší prvok

Pri takomto spôsobe konania počítač nevystupuje ako cieľ alebo prostriedok na páchanie trestnej činnosti ale iba ako pomôcka pri páchaní inej trestnej činnosti, napríklad na uchovávanie dát a údajov, fotografií a podobne. Môže ísť o počítače, mobilné telefóny a ďalšiu technológiu, ktorú u seba mali páchatelia alebo obeť trestných činov.⁸

Súčasný trendy v oblasti počítačovej kriminality

Rýchly vývoj informačných technológií, počítačový vek svetovej spoločnosti spolu s pozitívnymi trendmi, dávajú priestor na vývin a zlepšenia v kriminálnej sfére, kriminalizuje spoločenské právne vzťahy. Počítačovo orientovaná kriminalita sa presadzuje čoraz viac. Oblasť IT neposkytuje možnosti len na tradičné druhy kriminality ako sú krádeže a podvody, sprenevery, pranie peňazí, falšovanie dokumentov vrátane šekov, ale vytvára i druhy nové, ako sú neoprávnené používanie cudzích informácií, počítačové falzifikáty, počítačové podvody, atď. Pojmy ako počítačová informácia, počítačová kriminalita, kyber terorizmus a informačné zbrane sú počuť čoraz častejšie. Počítače sa stali súčasťou našich domovov, niektorí z nás si bez nich už nevieme ani predstaviť svoj každodenný život.⁹

⁷ KRÁL, M.: Bezpečnosť domáceho počítača. Praha: Grada, 2006, s. 34.

⁸ KURILOVSKÝ, R. Vyšetrenie počítačovej kriminality. In: Polícia ako garant bezpečnosti. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: APZ, 2018, s. 162-171.

⁹ KURILOVSKÝ, R. Vyšetrenie počítačovej kriminality. In: Polícia ako garant bezpečnosti. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: APZ, 2018, s. 162-171.

Počítačoví zločinci dneška už nie sú iba nadšencami, ktorí potrebujú niekomu niečo dokazovať. Dnes sa už organizujú do skupín za účelom obohatenia sa na úkor iných a to spôsobom, ktorí nie je nikde v civilizovanom svete našťastie akceptovaný.¹⁰

Legislatívny rámec verejného obstarávania v SR

Oblasť verejného obstarávania je pre svoj význam veľmi často dávaná do centra pozornosti. Požiadavka existencie funkčného systému verejného obstarávania bola jednou z prioritných oblastí v procese približovania sa Slovenska k Európskej únii.

Zákon o verejnom obstarávaní bol na Slovensku, ako v prvej postkomunistickej krajine vypracovaný v jednoduchej forme na základe odporúčaného Model Law UNESCO v roku 1993. V roku 1999 bol prepracovaný s prihliadnutím na osnovu a terminológiu smerníc Európskej Únie o verejnom obstarávaní.

Platný zákon o verejnom obstarávaní – zákon č. 343/2015 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len zákon o verejnom obstarávaní), je od vzniku Slovenskej republiky v poradí už piatou právnou úpravou tohto inštitútu. Pravidlá verejného obstarávania boli v našich podmienkach prvý krát uplatňované roku 1994, kedy nadobudol účinnosť zákon č. 263/1993 Z. z. o verejnom obstarávaní tovarov, služieb a verejných prác. Vzhľadom na to, že išlo o prvú právnú úpravu tohto inštitútu, bola zvolená čo najjednoduchšia forma zákona s dôrazom na základné princípy verejného obstarávania, ako napríklad transparentnosť a nediskriminácia. Zároveň bol v roku 1996 prijatý zákon NR SR č. 119/1996 Z. z. o koncesnom obstarávaní. Nasledovala právna úprava v podobe zákona č. 263/1999 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorá predstavovala významný posun v uplatňovaní pravidiel verejného obstarávania v súlade so smernicami Európskych spoločenstiev pre túto oblasť. V poradí tretím zákonom venujúcim sa verejnému obstarávaniu od vzniku Slovenskej republiky bol zákon č. 523/2003 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2004. Táto právna úprava bola plne aproximovaná s vtedy platnými smernicami ES upravujúcimi túto oblasť.

¹⁰ GRĚIVNA, T.: Závazky k ochraně kyberprostoru vyplývající z evropského a mezinárodního práva. In: Acta universitatis carolinae – iuridica 4, 2008, s. 21-34.

Nové smernice, ktoré boli prijaté Európskym parlamentom dňa 31. marca 2004, boli dôvodom na prijatie aktuálneho zákona o verejnom obstarávaní. Boli to smernice:

- smernice 2004/17/ES o koordinácii postupov obstarávania subjektov pôsobiacich v odvetviach vodného hospodárstva, energetiky, dopravy a poštových služieb a
- smernice 2004/18/ES o koordinácii postupov pri zadávaní verejných zákaziek na práce, verejných zákaziek na dodávku tovaru a verejných zákaziek na služby.

Tým že boli prijaté nové smernice, musela Slovenská republika prebrať ich právnu úpravu do legislatívy o verejnom obstarávaní. Tým, že by bola prijatá novela pôvodného zákona o verejnom obstarávaní, by sa sťažila aplikácia tohto zákona. Práve preto sa riešenie našlo v úplne novej právnej úprave zákona 25/2006 Z. z., ktorý upravil postupy pre obstarávanie ako aj tzv. klasického sektora, tak aj postupy obstarávania vo vybraných odvetviach (vodne hospodárstvo, energetika a pod.). 18. novembra 2015 bol prijatý zákon č. 343/2015 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len zákon o verejnom obstarávaní). Tento zákon upravuje zadávanie zákaziek na dodanie tovaru, zákaziek na uskutočnenie stavebných prác, zákaziek na poskytnutie služieb, súťaž návrhov, zadávanie koncesií na stavebné práce, zadávanie koncesií na služby a správu vo verejnom obstarávaní.

V Slovenskej republike je Úrad pre verejné obstarávanie príslušným štátnym orgánom vykonávajúcim dohľad nad verejným obstarávaním v súlade so zákonom o verejnom obstarávaní a zákonom o koncesnom obstarávaní. Rozhodnutia Úradu pre verejné obstarávanie sú preskúmateľné súdom. Podľa zákona o verejnom obstarávaní má Úrad pre verejné obstarávanie právo:

- preskúmať sťažnosti a námietky účastníkov verejného obstarávania podané proti postupom a rozhodnutiam obstarávateľa;
zrušiť alebo pozastaviť proces verejného obstarávania v prípade podania námietok voči činnosti obstarávateľa pri verejnom obstarávaní;
- napadnúť platnosť zmluvy, ktorú obstarávateľ uzavrel v rozpore s ustanoveniami zákona o verejnom obstarávaní pred príslušnými súdmi do jedného roka od uzavretia takejto zmluvy.

Kontrolný orgán vykonáva Najvyšší kontrolný úrad ale vystupuje tu aj faktor, ktorý si nie každý uvedomuje.

Európska únia má vytvorený svoj právny aj súdny systém. Pre každého člena únie sú záväzné direktívy, upravujúce verejné obstarávanie nad stanovenými finančnými limitmi. Nová smernica nastavila tieto limity relatívne nízko, a to najmä pre tovary a služby, kde je potrebné postupovať podľa nadnárodných pravidiel už od sumy 154-tisíc eur.

Únia predpisy nielen vydáva, ale ich nedodržovanie aj trestá. Konanie pred Európskym súdnym dvorom v Haagu sa nevedú voči subjektom, ktoré priamo problém spôsobili, ale voči krajine. Slovensko už zaplatilo pomerne veľa prostriedkov za priet'ahy v súdnom konaní. Tieto sumy sú ale maličkosťou oproti rizikám, ktoré vyplývajú z potenciálnych žalôb v oblasti verejného obstarávania.¹¹

Kolúzia a indície protisúťažného správania z pohľadu podnikateľov pri verejnom obstarávaní

Elektronické trhovisko je zriadené na základe zákona č. 25/2006 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon č. 25/2006 o verejnom obstarávaní“). V zmysle § 13 ods. 1 zákona č. 343/2015 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o verejnom obstarávaní“) ide o informačný systém verejnej správy, ktorý slúži na zabezpečenie ponuky a nákupu tovarov, stavebných prác alebo služieb, bežne dostupných na trhu, a to aukčným postupom, ako aj na zabezpečenie s tým súvisiacich činností. Elektronické trhovisko bolo zriadené 1. júla 2014, pričom prvý obchod sa na ňom uskutočnil 30. septembra 2014.

Pri verejnom obstarávaní sa podnikatelia opakovane stretávajú, čo im umožňuje dohodnúť si striedanie víťazstiev v tendroch. Proces je transparentný, čo na jednej strane umožňuje verejnú kontrolu, ale na druhej strane kartelistom uľahčuje sledovanie, či sa dohodnuté kartelové schémy dodržiavajú. Existencia protisúťažnej dohody sa dá ľahko utajiť a podnikatelia môžu vytvoriť zdanie, že existujú konkurenčné ponuky. Obstarávatelia nerozhodujú o vlastných peniazoch, preto nie sú prirodzene motivovaní a tlačení k získaniu najlepšieho výsledku pri obstarávaní a môžu byť menej senzitívni aj na odhaľovanie kartelových dohôd. Tieto faktory spôsobujú, že verejné obstarávanie je náchylné na kolúziu.

Kolúzia vo verejnom obstarávaní je dohoda medzi uchádzačmi v tendri, na základe ktorého je vopred dohodnutý víťaz. Pri protisúťažných dohodách ide o dohody medzi priamymi

¹¹ KLIMEK, L.: Základy trestného práva Európskej únie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017.

konkurentmi. Sú to najškodlivejšie protisúťažné praktiky, kedy vlastne verejné obstarávanie stráca svoj význam. Negatívne efekty takýchto dohôd majú za následok:

- umelý rast cien – čím sa podľa štúdií môže zvýšiť cena tovaru prác a služieb o viac ako 30 %,
- neefektívne využívanie verejných prostriedkov – ktoré mohli byť využité na iné projekty,
- negatívny dopad na podnikateľské prostredie – ktoré sa deformuje pri dlhodobej kartelizácii tendrov.

Každá kolúzia v sebe obsahuje systém rozdelenia dodatočných výnosov získaných ako výsledok vyššej ceny dosiahnutej koordináciou medzi uchádzačmi. Napr. uchádzači, ktorí súhlasili, že nepredložia svoje ponuky alebo predložia len krycie ponuky, môžu dostať subdodávky na danú zákazku alebo akúkoľvek inú dodávku pre úspešného uchádzača, aby si tak rozdelili nelegálne zisky. Bežne sa používajú aj priame platby od úspešného uchádzača pre neúspešných, tzv. kompenzačné platby. Tie sa vyplácajú na základe falošných subdodávateľských prác, čiže žiadne práce sa nevykonajú a faktúry za ne sú len fiktívne dohodnuté na základe podvodných konzultačných zmlúv a podobne. Avšak pri dlhotrvajúcich a rozsiahlejších dohodách môžu byť použité oveľa viac prepracovanejšie metódy rozdelenia ziskov. Tieto metódy môžu byť dlhodobo rozpracované na obdobie mesiacov alebo rokov.¹²

Tovary a služby, ktoré sú dodávané podnikateľmi sú určené jednak k všeobecnému používaniu (veľkoobchod a maloobchod), pričom v prípade obchodovania podlimitných zákaziek realizovaných s využitím elektronického trhoviska sú tieto tovary a služby určené pre konkrétne subjekty (predovšetkým nemocnice a iné zdravotnícke zariadenia, zariadenia sociálnych služieb, zariadenia vojenskej, colnej, väzenskej správy) a z uvedeného dôvodu sú tieto tovary a služby „šité na mieru“ podľa požiadaviek a potrieb objednávateľa, ktorým môže byť zákazník tak z verejného, ako aj súkromného sektora.

Analýzou podlimitných zákaziek realizovaných s využitím elektronického trhoviska Protimonopolný úrad opakovanú a veľakrát v minulosti zistil, že medzi podnikateľmi mohlo dôjsť k uzatvoreniu dohody obmedzujúcej súťaž a/alebo k zosúladenému postupu, ktorý spočíval v koordinácii ich postupu v podlimitných zákazkách realizovaných s využitím

¹² LÁTAL, I.: Počítačová (informačná) kriminalita a úloha policisty při jejím řešení. *Policista*, 1998, č.3, příloha s. VIII. [cit. 16. 4. 2021] Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/policista/prilohy/pc_krimi.html

elektronického trhoviska. V rámci spracovania analýzy Protimonopolný úrad a aj Úrad pre verejné obstarávanie zistili, že ponuky podnikateľov, ako aj spôsob ich predkladania, vykazujú také znaky podobnosti, ktoré vedú k pochybnosti o tom, či boli ponuky vypracované jednotlivými podnikateľmi nezávisle a bez vzájomnej koordinácie, komunikácie či konzultácie, a to predovšetkým pokiaľ ide o určenie cien obstarávaných tovarov a služieb, určenie účasti, resp. neúčasti podnikateľov v tendri, určenie víťaza tej ktorej podlimitnej zákazky a či nedochádzalo k následným kompenzáciám prostredníctvom subdodávok, či iným dohodnutým spôsobom, resp. či boli ponuky vyššie uvedených podnikateľov vypracované jednotlivými podnikateľmi bez inej koordinácie a komunikácie realizovanej či už priamo podnikateľmi alebo nepriamo prostredníctvom tretej osoby. Indície protisúťažného správania podnikateľov pri verejnom obstarávaní:

- prítomnosť „prieskumníka“ – systém určitej analýzy podnikateľskými subjektmi s cieľom zistiť, kde je hranica ceny pre postup do EA,
- blízke časy predkladania ponúk v prvom kole – zväčša ide o rozsah 3 až 10 sekúnd,
- blízke ceny/minimálne cenové rozdiel:
 - s ohľadom na výšku zákaziek a s ohľadom na čas, v ktorom predkladali uchádzači svoje ponuky sú ponuky uchádzačov, a účastníkov kartelovej dohody, a cenové rozdiely medzi nimi minimálne,
 - niektoré rozdiely predstavujú násobky (t.j. rozdiel medzi 1. a 2. je 0,50 a medzi 2. a 3. je 1), iné sa zvyšujú o rovnakú čiastku napr. 1),
 - vo väčšine prípadov však rozdiely nie sú násobkami či rovnakými navýšeniami ale sú veľmi blízke (napr. rozdiel 0,70 a 0,80, alebo rozdiel 0,35 a 0,70, atď.),
- často postupujú do druhého kola tí istí uchádzači a súčasne v druhom kole už uchádzači medzi sebou nesúťažia,
- ďalšou indíciou je rovnaká IP adresa súťažiacich.

V tejto súvislosti platí, že čím je zákazka viac nadhodnotená v porovnaní s reálnou trhovou cenou, tým atraktivita uzatvárania a realizovania kartelových dohôd stúpa, keďže členovia kartelovej dohody si rozdeľujú väčšiu sumu. V prípade kartelových dohôd totiž členovia kartelovej dohody vždy zvažujú potenciálne zisky z kartelovej dohody vo vzťahu k riziku možného odhalenia.

Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD), ako aj Protimonopolný úrad už v minulosti upozorňovali na to, že predpokladaná cena zákazky by mala byť založená na

dôkladnom prieskume trhu a malo by ísť o skutočne konkurenčnú cenu. Iba ak je cena nastavená „agresívne“, môže obmedziť nelegálne zisky z kolúzie, a tým obmedzovať priestor pre kolúziu. Naopak, ak je nastavená „mäkko“, takýto priestor sa môže vytvoriť. Tieto pravidlá by sa mali aplikovať aj na určenie „maximálnej výšky zdrojov“, nakoľko stanovenie tejto veličiny má výrazný vplyv na zadanie vstupnej ceny uchádzačov a v konečnom dôsledku môže ovplyvniť aj vysúťaženú (zazmluvnenú) cenu zákazky. V tejto súvislosti nemožno opomenúť ani skutočnosť, že porovnanie viacerých súm uvedených ako „maximálna výška zdrojov“ a v niektorých prípadoch dokonca aj vysúťažených (zazmluvnených) cien demonštruje, že „maximálna výška zdrojov“, či dokonca vysúťažená (zmluvná) cena získaná v rámci verejného obstarávania s využitím elektronického trhoviska je skutočne v niektorých prípadoch vyššia, resp. výrazne vyššia ako trhovú cenu. Aj správca elektronického trhoviska v časti „Najčastejšie chyby objednávateľov“ upozorňuje, že neuvedenie „maximálnej výšky zdrojov“ môže mať za následok predloženie neprimerane vysokej cenovej ponuky, ktorá nebude znížená ani v elektronickej aukcii, avšak nezavádza žiadne opatrenia na eliminovanie takýchto situácií. Je zrejmé, že ak dodávatelia identifikujú, že stanovená „maximálna výška zdrojov“ prevyšuje trhovú cenu, ich záujem koordinovať svoje správanie vo verejnom obstarávaní stúpa.

Možnosť získať zákazku s vyšším ziskom môže niektorých podnikateľov motivovať do takej miery, že prospech z kartelového správania preváži nad možným rizikom z jeho odhalenia. Preto v záujme systému elektronického trhoviska a rovnako vo verejnom záujme je nutné, aby bolo obchodovanie na elektronickom trhovisku nastavené tak, aby prispievalo k zníženiu rizika uzatvárania kartelových dohôd na elektronickom trhovisku.

Záver

Počítačová kriminalita je relatívne nový druh kriminality vstupujúci do popredia hlavne v posledných desaťročiach, pričom každým rokom môžeme sledovať jej nárast a hlavne posuny v postupoch a formách jej páchania. Rýchlosť rozvoja informačných technológií a počítačových systémov je tak dynamický, že zasa na opačnej strane znemožňuje zákonodarcovi pružne na ňu reagovať a zároveň orgánom činným v trestnom konaní tento jav potierať. Tieto dva aspekty robia z počítačovej kriminality fenomén hodný pozornosti a hlbšieho spracovania.

Masová dostupnosť počítačov a iných podobných zariadení, ich klesajúca cena a pomerne sa zvyšujúci výkon umožňujú čím ďalej tým väčšej skupine obyvateľstva prísť do

styku s týmto druhom kriminality a to ako na strane páchatel'a tak aj na strane obeť. Preto je nutné aktivizovať prevenčné opatrenia a výchovne pôsobiť na obe strany, a tak aspoň čiastkovo prispievať k redukcii protiprávnych jednaní v kyberpriestore. Rolu, ktorú v týchto vzťahoch hrá Internet tiež nemožno opomenúť. Ten v podstate búra hranice štátov a prakticky zoskupuje celý svet na jednom mieste. Preto je aktívny boj proti počítačovej kriminalite otázkou viac medzinárodnou ako národnou, čo dokladajú aj silnejšie snahy po regulácii prostredníctvom medzinárodných dohôd. Úplný konsenzus je však len ťažko dosiahnuteľný a to s ohľadom na rôznorodé postoje jednotlivých štátov k potrebe kriminalizácie a trestnoprávneho postihu jednotlivých jednaní. To je najviac viditeľné práve v prípade problému pôsobnosti trestného práva v kyberpriestore, ktorý tvorí závažnú prekážku v činnosti orgánov činných v trestnom konaní pri vyšetrovaní a postihovaní páchatel'ov.

Proces verejného obstarávania je nastavený tak, že simuluje podmienky súťaže v klasickom trhovom prostredí. Podnikatelia v tendri teda podávajú súťažné ponuky s cieľom vyhrať. Za účelom dosiahnutia lepšej hodnoty za peniaze je však nevyhnutné, aby uchádzači súťažili reálne. Verejné obstarávania (nielen na elektronickom trhovisku, ale všeobecne) by mali byť navrhované tak, aby maximalizovali účasť skutočne si konkurujúcich uchádzačov. Prax ukazuje, že vo viacerých prípadoch sa verejných obstarávaní zúčastňujú majetkovo alebo personálne prepojené osoby. Ide napríklad o situácie, keď majetkové alebo personálne prepojenia medzi podnikateľmi umožňujú niektorému z nich vykonávať rozhodujúci vplyv nad činnosťou iného podnikateľa. V takomto prípade vytvárajú subjekty jednu ekonomickú skupinu a vzťah vzájomnej závislosti môže mať vplyv na ich správanie v rámci príslušného verejného obstarávania. Účasť personálne alebo majetkovo prepojených subjektov na procese verejného obstarávania pritom môže oslabovať alebo úplne eliminovať intenzitu súťaže medzi uchádzačmi. Predkladanie ponúk zo strany personálne alebo majetkovo prepojených subjektov tak v niektorých prípadoch vyvoláva iba zdanie súťaže vo verejnom obstarávaní, no jednotliví uchádzači nepodávajú také ponuky, ktoré by boli nezávislé od iných uchádzačov, ale práve naopak, ponuky uchádzačov sú výsledkom dohody, konzultácie alebo komunikácie s inými uchádzačmi.

V dôsledku takéhoto podávania súťažných ponúk sa verejní obstarávatelia iba domnievajú, že si môžu vybrať zo súťažných ponúk, ktoré sú výsledkom hospodárskej súťaže, pričom v skutočnosti dotknutí podnikatelia vedome nahradili hospodársku súťaž praktickou

spoluprácou medzi sebou. De facto sa tak stráca podstata a zmysel tendra, cieľom ktorého je výber najvýhodnejšej ponuky.

Predkladanie ponúk zo strany takto prepojených subjektov môže vzbudzovať falošné zdanie riadnej súťaže, čo je priamo v rozpore s princípom súťaženia vo verejnom obstarávaní, a preto, podľa môjho názoru je nevyhnutná právna regulácia, ktorá rieši túto situáciu. Ďalším problémom, ktorý pri verejných obstarávaníach s využitím elektronického trhoviska je možné badať, je podávanie ponúk zo strany takých subjektov, ktorí zjavne ani nie sú spôsobilé dodať obstarávaný tovar, stavebné práce alebo služby. Dôvodom účasti týchto subjektov na procese verejného obstarávania nie je zvíťaziť v tendri, ale iba vytvoriť zdanie súťaže podaním „krycej ponuky“ a často aj zakrytie umelo vysokej ceny. V tejto súvislosti z dôvodu zabezpečenia „krycej účasti“ vo verejnom obstarávaní realizovanom s využitím elektronického trhoviska dochádza k vzniku nových podnikateľských subjektov, ktorých jediným cieľom je uľahčiť koordináciu postupu vo verejnom obstarávaní. Ide o subjekty, ktoré môžu, ale nemusia byť personálne alebo majetkovo prepojené s víťazom tendra a ktorých úlohou je zabezpečiť plynulý prechod vopred určených podnikateľov do druhého kola (do elektronickej aukcie) tým, že koordinovaným postupom vylúčia skutočných konkurentov z druhého kola. Takíto dodávatelia vo väčšine prípadov nikdy nezvíťazia v elektronickej aukcii, resp. v prípade ich víťazstva buď odstúpia od zmluvy alebo obstaraný tovar realizujú cez subdodávky s reálnym dodávateľom. Pre takýchto dodávateľov pritom represívne nepôsobí ani vystavenie kvalifikovanej negatívnej referencie a zaradenie na „Black list“ (zoznam nežiaducich dodávateľov), či prípadné vylúčenie z účasti na zadávaní zákazky. Pokiaľ ide o subdodávky medzi víťazom tendra a iným neúspešným uchádzačom, ide o veľmi frekventovanú schému kolúzneho správania, pri ktorom úspešný uchádzač poskytne neúspešnému uchádzačovi (resp. viacerým uchádzačom) subdodávky v získanej zákazke, resp. v inej zákazke prostredníctvom počítača ako prostriedku na páchanie takejto činnosti.

Považujem za dôležité upozorniť rovnako na fakt, že bez patričného technicky relevantného vzdelávania orgánov činných v trestnom konaní, či už útvarov polície alebo sudcov, bude boj s počítačovou kriminalitou neúčinný. Verejný sektor musí byť v tomto ohľade konkurencieschopný a teda technologicky napredovať aspoň tak rýchlo ako svet počítačových hackerov, inak bude takmer nemožné dostať tento typ kriminality pod kontrolu. Fakt, že kybernetická kriminalita väčšinou nie je spájaná s hrubými formami delikvencie a teda nie je

charakterizovaná ako násilná len priživuje ľahkomyselné nazeranie verejnosti na tento problém.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BRVNIŠŤAN, M.: Bezpečnostné povedomie v kontexte boja proti novodobým bezpečnostným hrozbám. In: Zborník príspevkov z IX. medzinárodnej vedeckej konferencie v Banskej Bystrici 11. – 12. februára 2016. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2016, str. 520-530. ISBN 978-80-557-1093-8.

ČERMÁK, J.: Ochrana autorského práva v prostredí peer to peer sítí typu BitTorrent a príhľadnutím k rozsudku ve věci The Pirate Bay. Právní rozhledy. 2008, č.8.

GŘIVNA, T.: Závazky k ochraně kyberprostoru vyplývající z evropského a mezinárodního práva. Acta universitatis carolinae – iuridica 4, 2008, str. 21-34.

IVOR, J. – POLÁK, P. – ZÁHORA, J.: Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 978-80-8168-593-4.

KLIMEK, L.: Základy trestného práva Európskej únie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, ISBN-978-80-8168-601-6

KRÁL, M.: Bezpečnost domácího počítače. Praha: Grada, 2006. 336 s. ISBN 80-247-1408-6.

KURILOVSKÝ, R.: Vyšetřování počítačové kriminality. In: Policie jako garant bezpečnosti. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: APZ, 2018, s. 162-171. ISBN 978-80-8054-751-6.

LÁTAL, I. Počítačová (informační) kriminalita a úloha policisty při jejím řešení. In: Policista, 1998, č. 3, příloha s. VIII. [cit. 16. 4. 2021] Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/policista/prilohy/pc_krimi.html

MATĚJKA, M.: Počítačová kriminalita. Praha: Computer Press, 2002, 106 s. ISBN 80-7226-419-2.

Dohovor Rady Európy č. 185 z dňa 23.11.2001 o počítačovej kriminalite.

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Daniel Blaško).

LEGAL CHALLENGES OF COVID-19 VACCINE CERTIFICATES

Daniela Galátová¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.122-133>

Abstract

Even after more than a year since the declaration of the COVID-19 pandemics, the European Union tries to find means on how to loosen measures restricting free movement. After not such a successful start of mobile tracing applications and due to the gradual vaccination, the European Commission has decided to prepare a legislative proposal on „Digital green certificate“. Their aim is to safeguard free movement of persons within the EU via a coordinated activity. The article provides general information on the legislative proposals, legal challenges with regards to EU competencies, privacy and health in the EU and deals also with the aspect of proportionality and legitimacy. Its conclusion includes points for further discussion and recommendations.

Key words

COVID-19, human rights, competencies of the European Union, Digital green certificate, free movement of persons in the European Union, proportionality, legitimacy

Introduction

As the pandemic situation linked with COVID-19 pertains, Member states are desperately trying to find ways to enable citizen's free movement right, provide with health safeguards and let the European Union citizens' lives back to normal. The European Commission submitted a proposal on Digital green certificates as a tool to facilitate free movement within the EU and potentially third countries. It shall include information about vaccination, testing or recovery from the COVID-19 infection. It is declared that it will not be discriminatory and that fundamental rights are one of the elements that would need to be in line with. On contrary, lack of sufficient assessment and scientific data only raise question marks whether such a system would not go beyond the limits of privacy rights of individuals.

In addition, the interlinked elements of health and free movement have been the center of debates with regards to the EU competencies due to its unclear and rather open provisions provided by the establishing Treaties. The fact that the Digital Green Certificates are established

¹ Mgr. et Mgr. Daniela Galátová, a PhD researcher of distant studies at the Faculty of Law of Pan-European university in Slovakia.

on the basis of a regulation leads to concerns whether such a legislative tool is not too excessive with regards to the EU competencies.

The article provides with legal challenges of the proposal on Digital Green Certificates. It focuses mainly on the question of EU competencies, however offers also information on more concrete legal aspects such as privacy issues from the point of view of vaccination and personal data protection. Throughout the text, a reader may find also general information on how the vaccination system works on a more global level and what are the competencies to require vaccination or to declare state of emergency.

1 Legal background on international vaccination system

1.1 Declaration of state of emergency

European Union, unlike WHO does not dispose of a competence to declare a state of emergency universally applicable for all Member States. Such powers lie with each Member State itself on the basis of their national legal framework or the WHO declaration as stated in part 1.2 of this article. Without any distinctive powers, the EU thus follows the rules of the WHO and aims its position within its sphere of competences, i.e. coordination in case of a cross-border health crises with regards to the internal market.

1.2 Legal aspects of cooperation between the European Union and WHO

On the EU level, the cooperation with the International organizations is determined in Title VI of the Treaty of the Functioning of the European Union (hereinafter as “TFEU”). In addition, questions concerning public health shall be fostered by the cooperation with competent international organizations, providing the European Union with the shared competence.

It is important to study on what basis the cooperation between the two entities work. The clearest interlink is visible within the area of the internal market. What is necessary to verify is the coordination among the national competence of each Member State, the European Union as a separate entity and WHO as an international organization with its own legal stand. The definition of restriction of free movement as a part of the internal market can be seen also in the secondary legislation, i.e. Directive 2004/38/EC on the right of citizens of the Union and

their family members to move and reside freely. Its provisions concerning restriction of free movement on the basis of public health determine that a restriction can be justified only due to diseases of epidemic potential. Recognition or definition of a disease of epidemic potential is given to WHO or the Member State itself.

Observing the provisions, it is clear that the European Union, as a single entity, cannot declare a state of emergency due to the diseases of epidemiological character. It can be either a Member State itself or on the basis of WHO declarations. The WHO neither has a position whose decisions would become legally binding. Thus the WHO does not dispose of exclusive powers over the national Member States ones. Its declarations are either of a recommendation character or represent a tool of international law which is not enforceable within the same context as primary or secondary law of the Member State or the EU. As a result, the executive mechanism and a potential enforcement lies with a Member State after its prior verification comparing with their national legal framework.

Having a look into the secondary law of the European Union, the Regulation on establishment of the European Medicine Agency² provides it with a competence to participate in an international scientific dialogue with WHO. It neither does provide with competencies to declare state of emergency. Particularly, it provides with cooperation with WHO in matters concerning pharmacovigilance, as well as reporting any adverse reactions of medicinal products.

2 Digital Green Certificates proposals

In March 2021, the European Commission adopted two Proposals for Regulations of the European Parliament and of the Council on Digital Green Certificates, one for the EU citizens³

² European Medicine Agency (EMA) was established in 2004 with the aim to better coordinate the scientific evaluation of medicinal products within the European Union territory, to coordinate and monitor medicinal products, distribute information on pharmacovigilance, create a database of safe medicinal products, as well as to follow up on the existing medical products for the purposes of further use. In addition, it is the body responsible for the market authorization of medicinal products via its competent Committees. While the EMA has the competence to authorize a certain medical product to be placed on the market within the European Union and may equally impose penalties and sanctions on the Member States not complying with the rules, it does not have the exclusive competence over the market authorization process. A Member state has a full right and competence to authorize market authorization for medicinal products on the national level. In addition, when it comes to medicinal products imported from a third country, the exclusive competence to grant an authorization lies with the competent authorities of the Member State where the medical product was imported to unless an international agreement between the Union and the exporting state decides otherwise. It is however the role of the EMA to sort out possible conflicts between scientific opinions of Member States and the Agency.

³ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a framework for the issuance, verification and acceptance of interoperable certificates on vaccination, testing and recovery to facilitate free movement during the COVID-19 pandemic (Digital Green Certificate), COM/2021/130 final.

and one for third-country nationals wishing to or residing in the EU territory⁴. The aim is to create a coordinated and consistent mechanism to be approved and valid in all EU Member States in order to safeguard free movement of EU citizens as granted by Article 21 of the TFEU.

The proposed system, which seems to reflect the WHO system of vaccination passports, aims also to coordinate and unify the approach and mechanism of the PLF forms⁵ within the EU. In addition, the explanatory memorandum of Proposal for Digital Green Certificate well includes the attempt to coordinate and cooperate with WHO on this matter. The WHO has designed a „Smart Vaccination Certificate Working Group“ (hereinafter as SVCWG) whose aim is to define the challenges and recommendations in order to provide common standards and governance for security, data exchange and privacy, as well as establishing a mechanism of vaccination certificate trusted worldwide. The cooperation with WHO and the EU's active inclusion in the SVCWG is thus crucial to be able to create a unified, well-coordinated, efficient and proportionate system.

Unlike previously with mobile tracing applications, when the system including cross-border threats was based on Decision 1082/2013/EU of the European Parliament and the Council, the Digital Green Certificates mechanism is reflected in the legal act of the Regulation of the European Parliament and the Council despite the fact that the technical safeguard somewhat shows signs of remarkable similarities with the mobile tracing applications. Both systems are to be based on the mechanism of a Digital Green Certificate Gateway, i.e. creation of technological interoperable patterns to enable various national systems to be compatible. Further, information about vaccination, COVID-19 test results or immunity followed by infection shall be portrayed on a backend of a mobile application (if not in paper format) to be submitted once travelling.

⁴ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a framework for the issuance, verification and acceptance of interoperable certificates on vaccination, testing and recovery to third-country nationals legally staying or legally residing in the territories of Member States during the COVID-19 pandemic (Digital Green Certificate), COM/2021/140 final.

⁵ Passenger Locator Form.

3 Legal challenges of the proposals

3.1 EU competences in the field of health

The competences of the European Union in the sphere of health are determined in the TFEU and it is mentioned in two areas of competence, i.e. shared on one hand and supporting and coordinating on the other. The notion of Article 4, paragraph 1 clearly indicates that shared competence is applied in the areas, which do not fall under the remit of exclusive or coordinative competences. The shared competence in the area of health concerns common safety in public health matters. With this regards, the Union's action in public health has primarily a coordinative competence unless it concerns, amongst others, fights against the major health scourges, early warning and combating serious cross-border threats to health.

The provisions of the Treaty are however not that clear when determining the EU competence, mainly due to two main factors. Firstly, applying the principle laid down by the TFEU on shared competences, any scope concerning public health should primarily belong under the coordinative competence unless otherwise determined. Although TFEU explicitly mentions the spheres of action (e.g. cross-border health scourges and combating serious cross-border threats to health), the European Union must not provide with provisions harmonizing the regulations and laws of the Member States linked therewith. Secondly, the European Union is yet still obliged to respect the responsibilities of the Member States with regards to the definition of their health policy, its organization and management of health services. Such a division is often criticized defining it as exceeding of the EU's regulatory legitimacy.

It is important to clarify that even if TFEU determines that legislative acts of the European Parliament and the Council may be adopted within the ordinary legislative procedure in order to meet common safety concerns relating to standard of quality and safety of organs, human organ substances and blood, veterinary and phytosanitary fields and quality and safety of medicinal products, it does not mean that other areas may not enjoy to be regulated by a legal measure. With regards to the cross-border threats to health, the Council and the Parliament adopted a decision with the aim to tackle the issues stemming from a cross-border character of a threat to health, particularly by coordinating the Member States in order to adopt the most efficient approach.

It is obvious that the competence of the European Union in the public health sphere is questionable due to the character of two areas of competences. On the other hand, internal market area belongs explicitly under the shared competence of the EU. In addition, the latter is more clearly defined throughout the practice. Legal acts concerning health aspects in relation to free movement could be found on many occasions. Cases concerning health interlinked with an internal market element might trigger a notion of a clearer determination of competences given to the EU with regards to the internal market. The harmonization aspect has been confirmed also by the case-law of the European Court of Justice. However the harmonization of these two areas of competence seems to be the subject-matter of many important disputes, particularly with regards to tobacco.

Reflecting the interpretation of the EU competences above, the European Union does not envisage having a competence over the vaccination policies of Member States as such. It however may enter into the sphere of combating cross-border health threats unless harmonizing national laws of Member States.

Interestingly, concerning the legal basis empowering the European Union to intervene into the pandemic situation with the Digital Green Certificate proposal, the Commission preferred not to use the EU competences in the area of health, however its competences in the sphere of internal market and basic principles of subsidiarity and proportionality. It refers to the fact that the EU may act in case in order to facilitate the right to move and reside freely within the territory of the European Union. With regards to the basic principles, it bases itself on the statement that the uncoordinated and not unified approach of COVID-19 measures lead to restrictions of free movement and uncertainty for the EU citizens when exercising their EU rights. Last but not least, the EU is convinced that proposing and creating a vaccination certificate system is necessary to be done on the EU level, because only then a favorable outcome can be sufficiently achieved.

3.2 Intervention into privacy as a fundamental right

3.2.1 Personal data

One of the main part of the Digital Green Certificate proposal is the establishment of a digital framework on the EU level, where the Member States shall each create its own digital

platform collecting personal data and then interlink its system with systems of other Member States in order to share more easily the relevant data on vaccination, testing or recovery. Thus a more facilitated movement of EU citizens shall be determined. According to Article 9 of the proposed Regulation, the personal data may be collected only for the purpose of issuance the certificates and accessible to national authorities or cross-border transport services authorized by national authorities. In its third paragraph, it also emphasizes that the personal data can be processed no longer than the period for which the certificates may be used to exercise the right to free movement.

Despite the will of the Member States to use the personal data also for other purposes, the Commissioner Didier Reynders explicitly remarked that the proposal was not to create a legal basis for other use by the Member States than the one of a free movement spelled out in the proposal⁶. On the other hand, the Digital Green Certificates may be used by Member States on their national level as well, if provided for in national law⁷. According to the text of the proposal, the processing of personal data among Member States will be held within a joint controllership.

Concerning the time of validity, the framework shall be suspended once the COVID-19 pandemic will be overcome. There is no particular definition of the time of suspension, but one may presume, on the basis of the relations of the WHO and the EU, that it would be only after the WHO will declare the status back to normal.

With regards to the creation of a digital framework and in spite of no political, nor decision-making power, it is important to mention the existence of the European Health and Digital Executive Agency (hereinafter as “HADEA”), an executive agency established in 2021. HADEA replaces the position of the previous agency called CHAFEA. It is entrusted to follow the implementation of the Union programs concerning health and digitalization. By means of delegation, apart from others, it specializes on Digital Europe program, program for single market and Horizon Europe project for research and innovation. Observing the structure and content of the legal framework, it seems that HADEA could play a key role in creation and implementation of the future vaccination passports.

It is undisputable that the system to be established will include processing of a vast amount of special categories of personal data, i.e. health data which, accessible to many national

⁶ <https://www.euractiv.com/section/coronavirus/news/council-ready-to-negotiate-on-covid-travel-certificate/>.

⁷ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_2593.

authorities and potentially other entities for a rather long period of time. In these instances, the Regulation 679/2016⁸ (hereinafter as “GDPR”) envisages an impact assessment. Apart from a brief reference on the data protection subject and a reassurance of being in line with the GDPR rules, no thorough assessment has been undergone due to the time constraints.

In addition, it is also more than questionable how the system is to be suspended once the data will be already collected. Lacking sufficient scientific data and sound guarantees, it may not be excluded that it would lead to potential discrimination issues. On a broader aspect, it will only be interesting how the flow of the personal data in the form of the certificates will be established vis-a-vis third countries, particularly those that do not provide sufficient safeguards of fundamental rights. The rather recent case of Schrems II disabling a safe transfer of personal data to the US or Brexit could have a particular impact on these areas.

3.2.2 Vaccination and privacy matters

On the basis of the case law of the European Court of Human Rights, vaccination is considered to be a serious intervention into the privacy of an individual. Protection of the privacy is anchored in many national and international documents. It is inevitable to mention that many EU countries do not even recognize an institute of obligatory vaccination. Those systems, when the obligation is required indirectly in order to profit from other fundamental rights keep struggling with the privacy aspect as a fundamental right.

In the recent case *Vavricka and others vs. Czech Republic*⁹, the Court deemed it proportionate that a child which was not vaccinated could not have attended kindergarten. It is only questionable how the Court would decide should we not have the pandemic situation. However, the crucial element in these terms is proportionality. The global system of vaccination within the COVID-19 pandemics without any sufficient scientific evidence raises a question on proportionality as well. There is not enough evidence on the vaccine behavior yet, nor the potential of getting infected even after vaccination. Linking the vaccination to free movement seems as an indirect obligation. Under the current conditions, the vaccination should not be used for the purposes of free movement, however only from the medical reasons.

⁸ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance), OJ L 119, 4.5.2016, p. 1–88.

⁹ <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-209039%22%5D%7D>.

Concerning the privacy issue, the proposal includes provisions in its Article 10 that a Member State may require testing or a quarantine even after having been vaccinated. On one hand, such a system is established in order to prevent from discrimination on people who do not wish to get vaccinated, however, it can be only considered as disproportionate with regards to the intervention into the privacy to people already vaccinated. Having an individual vaccinated and potentially request testing or quarantine and thus restrict their rights is disproportionate.

Last but not least, the element of timing and the access to vaccines, as well as mutual recognition of vaccines by Member States is not yet uniformly established and could thus lead to disputes in the future.

3.2.2 Precautionary principle

As defined by a Communication to the Commission on precautionary principle: “... the precautionary principle presupposes that potentially dangerous effects deriving from a phenomenon, product or process have been identified, and that scientific evaluation does not allow the risk to be determined with sufficient certainty. The implementation of an approach based on the precautionary principle should start with a scientific evaluation, as complete as possible, and where possible, identifying at each stage the degree of scientific uncertainty”.¹⁰ The principle is based on proportionality, non-discrimination, consistency, examination of potential benefits, review and capability to assign responsibility for producing the scientific evidence. Despite the fact that this principle has been so far applied rather in the sphere of environment and world trade, there is no provision not allowing to apply it on the situation of the COVID-19 pandemics. Reading the definition, establishment of a global vaccination system imposes an intervention into fundamental rights yet not knowing all the scientific evidence of its efficiency. As a consequence, applying the precautionary principle, the lack of impact assessment, the consistency and even proportionality would serve as a precondition of not applying the precautionary principle and can be considered as a system intervening into the fundamental rights disproportionately.

In addition to the above, one may even question the factual necessity of global vaccination and digital certificates system. The mere existence of pandemics cannot establish

¹⁰ Communication from the Commission on the precautionary principle, COM(2000) 1 final, 2.2.2000.

necessity unless proportionate, efficient and based on evidence. In this case, it is evident that there are other, yet less intrusive, means to tackle the spreading of pandemics. The answer on necessity, i.e. legitimacy, was addressed in the proposal as a statement rather than a proper legal justification. However, it is probable that a thorough evaluation could lead us to a negative answering to the legitimacy and the question on precautionary principle would become irrelevant.

Conclusion

The proposed Digital Green Certificates regulation somewhat escapes from the currently established mechanism. Even though historically, the European Union applied its powers to establish certain rules concerning free movement at the times of cross-border health crisis. Such measures have been so far formed on the basis of instruments not directly binding in the Member States or via recommendations in order to better coordinate the discrepancies caused by a specific situation on a short term basis.

However, proposing a regulation as the legal tool, the short term and indirect aspects are faded out. By means of such an act, one may be hesitant whether the already fragile limit of competencies in the public health area are not a materialized evidence of an extension of the EU competencies. Creation of a vaccination certificate mechanism could serve as a strong precedent easily leading to strengthening of the EU powers with regards to the Member States.

From the perspective of vaccination, the current regime seems not to answer to all the major privacy rights issues and its focus on the will to enable the life “back to normal” obscures a thorough assessment of the potential impacts. In addition, it lacks to address a more elaborated evaluation. Since the system is already rather developed, it will create a dangerous precedence for future cases. It will then lie with judicial powers to shape the limits of application.

To conclude, adoption of the Digital Green Certificates would lead to strengthening of the EU competences in case of pandemics and its role in reference to the relations with WHO. The “internal” relation of the EU and Member States will be subject to future debates. The interlink between the aspect of free movement and health matters could lead to discussions and follow-up actions with regards to the EU competences. The debates on vaccination will become a key topic as it stands on the crossroad on its future direction.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ALVAREZ, J.: *The Impact of the International Organizations on the International Law*. Koninklijke Brill NV, 2017, ISBN: 978-90-04-32845-7.

BORDIN, F.S.: *The analogy between states and international organizations*. Cambridge University Press, 2019, ISBN: 108-66837-2.

COMMISSION IMPLEMENTING DECISION (EU) 2021/173 of 12 February 2021 establishing the European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency, the European Health and Digital Executive Agency, the European Research Executive Agency, the European Innovation Council and SMEs Executive Agency, the European Research Council Executive Agency, and the European Education and Culture Executive Agency and repealing Implementing Decisions 2013/801/EU, 2013/771/EU, 2013/778/EU, 2013/779/EU, 2013/776/EU and 2013/770/EU, OJ L 50, 15.2.2021, p. 9–28.

CRAWFORD, J.: *Brownlie's principles of public international law*. Oxford University Press, 2012, ISBN: 978-0-19-873744-5.

DECISION NO 1082/2013/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on serious cross-border threats to health and repealing Decision No 2119/98/EC Text with EEA relevance, OJ L 293, 5.11.2013, p. 1–15.

DIRECTIVE 2004/38/EC including list of diseases which could form an obstacle to free movement or Directive 93/61 establishing free movement of medical doctors.

FIDLER, D.: *International law and public health: materials on and analysis of global health jurisprudence*. Transnational Publishers, 2000, ISBN: 1-571-05123-6.

FOLLESDAL, A.- HIX, S.: *Why there is a democratic deficit in the EU: A response to Majone and Moravcsik*. *Journal of common market studies*, 2006-09, Vol. 44(3), p. 533-562, Blackwell Publishing Ltd., ISSN: 0021-9886.

INTERNATIONAL ORGANIZATIONS LAW REVIEW, Boston Brill, 2004, ISSN: 1572-3747.

KELLERBAUER, M.- KLAMERT, M.- TOMKIN, J.: *The EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights: a commentary*, Oxford University Press 2019, ISBN: 978-0-19879456-1.

REGULATION (EC) NO 726/2004 of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 laying down Community procedures for the authorisation and supervision of medicinal

products for human and veterinary use and establishing a European Medicines Agency, OJ L 136, 30.4.2004, p. 1.

REGULATION (EU) NO 1235/2010 of the European Parliament and of the Council of 15 December 2010 amending, as regards pharmacovigilance of medicinal products for human use, Regulation (EC) No 726/2004 laying down Community procedures for the authorisation and supervision of medicinal products for human and veterinary use and establishing a European Medicines Agency, and Regulation (EC) No 1394/2007 on advanced therapy medicinal products, OJ L 348, 31.12.2010, p. 1–16.

SONGYING, F.- RANDALL, W. STONE: International Organizations as Policy Advisors, Cambridge University Press [online]. 10 October 2012. Available at: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/abs/international-organizations-as-policy-advisors/55E71912941F8A2F69BDB92CFC47A221>.

TREATY OF FUNCTIONING OF THE EUROPEAN UNION, OJ C 326, 26.10.2012, p. 47–390.

VOULGARIS, N.: Allocating international responsibility between member states and international organisations, Hart Publishing, 2019, ISBN: 1-5099-2573-2.

WORLD HEALTH ORGANISATION: Basic documents [online]. 49th edition, 2020. Available at: <https://apps.who.int/gb/bd/>.

WORLD HEALTH ORGANISATION: International Health Regulations (2005) [online]. Third Edition 2016. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241580496>.

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Daniela Galátová).

TREST POVINNEJ PRÁCE AKO JEDEN Z ALTERNATÍVNYCH TRESTOV

PENALTY COMPULSORY LABOR AS ONE OF THE ALTERNATIVE PENALTIES

Jaroslav Ivor¹ – Marta Hlaváčová²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.134-144>

Abstrakt

Tento príspevok pojednáva o treste povinnej práce ako o jednom z alternatívnych trestov. Autori v úvode príspevku približujú čitateľovi podstatu alternatívnych trestov, ich význam a výhody, ktoré prináša ich aplikovanie v praxi. Autori rozoberajú a charakterizujú podstatu trestu povinnej práce najmä z hľadiska jeho realizácie od rozhodnutia súdu o jeho uložení až po jeho samotný výkon. V príspevku je podrobnejšie rozpracovaná otázka podmienok ukladania a tiež následného výkonu trestu povinnej práce.

Kľúčové slová

nepodmienečný trest odňatia slobody, alternatívne tresty, trest povinnej práce, výkon trestu povinnej práce

Abstract

This paper deals with the penalty of compulsory labor as one of the alternative punishments. In the introduction to the article, the authors introduce the reader to the essence of alternative punishments, their meaning and the benefits that the application of alternative punishments brings in practice. The authors analyze and characterize the essence of the punishment of compulsory labor, especially in terms of its implementation from the court's decision to impose it to its actual execution. The article elaborates in more detail the issue of the conditions of imposition and also the subsequent execution of the sentence of compulsory labor.

Key words

unconditional sentence of imprisonment, alternative sentences, punishment of compulsory labor, execution of the sentence of compulsory labor

¹ Autor príspevku Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc. aktuálne pôsobí na Katedre trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Počas dlhoročného pôsobenia v akademickej a vedeckej oblasti sa v rámci svojej publikačnej činnosti stal autorom alebo spoluautorom viacerých monografií, učebníc, vysokoškolských učebných textov, štúdií a odborných článkov v odborných časopisoch publikovaných doma aj v zahraničí. E-mail: jaroslav.ivor@umb.sk.

² Spoluautorka príspevku JUDr. Marta Hlaváčová je externou študentkou doktorandského štúdia na Katedre trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Úvod

Trest povinnej práce vzhľadom na jeho charakter môžeme nepochybne zaradiť medzi alternatívne tresty, a teda tresty, ktoré nie sú spojené s obmedzením osobnej slobody páchatel'a, ako je to v prípade nepodmienečného trestu odňatia slobody. Okrem toho, že odsúdený vykonávajúci trest povinnej práce nie je obmedzený na osobnej slobode izoláciou v ústave na výkon trestu odňatia slobody, je trest povinnej práce prínosný pre odsúdeného aj z hľadiska výchovného pôsobenia na jeho osobu, kedy odsúdený obnovuje, prípadne udržuje alebo prehĺbuje svoje pracovné návyky.³ Trest povinnej práce tak nemusí byť len sankciou za spáchaný trestný čin, ale môže prispieť k resocializácii a pracovnej adaptácii páchatel'a v jeho ďalšom živote po skončení výkonu trestu. V neposlednom rade výkon trestu povinnej práce prináša úžitok aj celej spoločnosti, nakoľko predmetom povinných prác bývajú spravidla verejnoprospešné a aktivačné činnosti.

1 Charakteristika a význam alternatívnych trestov

Na začiatok ešte predtým ako sa dostaneme k samotnému trestu povinnej práce ako ústrednej téme tohto príspevku, považujeme za podstatné aspoň v krátkosti priblížiť podstatu a význam alternatívnych trestov.

Ako sme už v úvode naznačili a ako aj zo samotného prívlastku „alternatívne“ vyplýva, tieto tresty predstavujú určitú alternatívu k nepodmienečnému trestu odňatia slobody. Pri nahradení nepodmienečného trestu odňatia slobody alternatívnym trestom, ktorý je obvinenému páchatel'ovi uložený, nie je odsúdený obmedzený na svojej osobnej slobode izolovaním v penitenciárnom zariadení, resp. v ústave na výkon trestu odňatia slobody.

Uložením alternatívneho trestu a ponechaním odsúdeného na slobode, odsúdený naďalej s určitými obmedzeniami funguje vo svojom doterajšom živote, v dôsledku čoho ostávajú zachované jeho rodinné a sociálne väzby. Výkon alternatívneho trestu zároveň minimalizuje negatívne následky výkonu trestu súvisiace so stratou práce a zhoršením majetkovej situácie a sociálnych pomerov páchatel'a.⁴

³ Pozri Dôvodovú správu k zákonu č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce).

⁴ ČENTÉŠ, J. a kol: Trestný zákon Veľký komentár. 5. aktualizované vydanie. EUROKÓDEX: Žilina, 2020. s. 118.

Alternatívne tresty na rozdiel od nepodmienečného trestu odňatia slobody majú podstatne miernejší dopad na psychiku odsúdených, a to aj vďaka zachovávaní spomínaných, rodinných, sociálnych a ekonomických väzieb. Zaradeniu do riadneho života bez porušovania právnych a spoločenských noriem, a teda k zníženiu rizika recidívy prispieva aj skutočnosť, že odsúdený ponechaním na slobode nie je vystavovaný nepriaznivým vplyvom a tlaku či už samotného prostredia penitenciárneho zariadenia, alebo vplyvom odsúdených osôb nachádzajúcich sa vo výkone trestu odňatia slobody.

Výrazne pozitívnym aspektom alternatívnych trestoch je znižovanie počtu odsúdených v ústavoch a ostatných penitenciárnych zariadeniach. Slovenská trestná politika už niekoľko rokov čelí závažnému problému spojenému s preplnenosťou a prekračovaním kapacít ústavov na výkon trestu odňatia slobody⁵ a s tým súvisiacim nedostatkom personálu, najmä v zložkách Zboru väzenskej a justičnej stráže, ktorého zamestnanci majú okrem iného na starosti aj výkon dozoru a kontroly nad odsúdenými. Jedným z riešení ako znižovať počty odsúdených vo výkone nepodmienečného trestu odňatia slobody a znižovať nápor na zamestnancov Zboru väzenskej a justičnej stráže a ostatný personál našich väznic, je nepochybne práve nahrádzanie nepodmienečného trestu odňatia slobody inými alternatívami nespojenými s umiestňovaním odsúdených do výkonu nepodmienečného trestu odňatia slobody.

Pozitíva a výhody alternatívnych trestov sa nedotýkajú len odsúdených osôb, ale celej spoločnosti, a to z hľadiska ekonomických nákladov spojenými s alternatívnymi trestami, ktoré sú podstatne nižšie, než náklady, ktoré musí štát vynaložiť na chod ústavov na výkon trestu odňatia slobody a na zabezpečenie základných potrieb každého jedného odsúdeného vykonávajúceho trest odňatia slobody v ústave. Denné náklady na jedného odsúdeného v ústave na výkon trestu odňatia slobody dosahujú približne 40,00 EUR,⁶ ktoré sú financované zo štátnej pokladnice, ktorej príjmy sú tvorené z veľkej časti práve platbami daňovníkov. Alternatívne tresty sú tak menšou finančnou záťažou pre štát a sú spojené s menšími nákladmi štátu. Dokonca aj elektronický monitoring odsúdených, ktorý býva spravidla súčasťou výkonu alternatívnych trestov, je menej nákladný, ako pobyt odsúdeného vo výkone trestu odňatia slobody. V tomto smere nachádza svoje opodstatnenie práve trest povinnej práce, kedy náklady spojené s jeho výkonom znáša odsúdený a zároveň jeho výkonom vytvára celospoločensky prospešné hodnoty. Náklady trestu povinnej práce ako cestovné, ubytovacie či stravovacie

⁵ Dostupné na internete: <https://www.zvjs.sk/sk/statistiky> [cit. 2021-03-17].

⁶ Dostupné na internete: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/aktualitadetail.aspx?announcementID=2576> [cit.2021.03.17].

náklady znáša odsúdený v celom rozsahu sám. Okrem týchto sa môžu objaviť výdavky na ochranné pracovné prostriedky, náradie alebo iný materiál potrebný na výkon pracovnej činnosti, ktoré sú už však v réžii poskytovateľa práce⁷.

2 Charakteristika trestu povinnej práce

Trest povinnej práce ako trestnoprávnu sankciu upravuje zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v ustanoveniach § 54 a § 55, pričom bližšie podmienky jeho výkonu nájdeme upravené v osobitnom právnom predpise zákone č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Podstata trestu povinnej práce spočíva v tom, že odsúdený namiesto jeho izolovania v penitenciárnom zariadení, vykonáva ako sankciu za svoju trestnoprávnu činnosť povinnú prácu v súdom určenom a zákonom stanovenom rozsahu.⁸ Povinná práca, ktorú odsúdený vykonáva má charakter verejnoprospešných prác alebo prác vykonávaných vo verejnom záujme.⁹ Odsúdený musí trest povinnej práce vykonávať osobne, vo svojom voľnom čase a bez nároku na akúkoľvek či už peňažnú, alebo nepeňažnú odmenu.¹⁰ „Uvedené podmienky naplňajú obsah trestu povinnej práce ako represívneho opatrenia, ktoré má byť predovšetkým ujmom na konkrétnych právach páchatel'a. Bez ich existencie by uloženie trestu nemalo požadovaný účinok.“¹¹

Vzhľadom na druh povinných prác ide najmä o práce, ktoré sú vykonávané vo vzťahu k štátu, vyššiemu územnému celku alebo obci. Okrem týchto subjektov môžu byť poskytovateľom práce aj právnické osoby, ktoré pôsobia v zákonom presne vymedzených oblastiach, ako napríklad v oblasti vzdelávania, kultúry, ochrany ľudských práv, rozvoja vedy, rozvoja telesnej kultúry, sociálnej pomoci, charitatívnej činnosť alebo inej verejnoprospešnej

⁷ Pozri § 11 ods. 4 zákona č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce) v platnom znení.

⁸ IVOR, J. – ZÁHORA, J.: Repetitórium rekodifikovaného trestného práva. Bratislava: Iura Edition, 2012. s. 55.

⁹ Pozri Dôvodovú správu k zákonu č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce).

¹⁰ Pozri § 55 ods. 3 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

¹¹ Online verzia diela „Trestný zákon Veľký komentár“, spracovaného autorským kolektívom pod vedením prof. JUDr. Jozefa Čentéša, PhD., ktorý bol vydaný vo vydavateľstve Eurokódex, s.r.o. v septembri 2013. Dostupné na internete: [https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2594514&znenie=2020-01-01\[cit.2021.03.17\]](https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2594514&znenie=2020-01-01[cit.2021.03.17]).

činnosť, ktorá sa nevykonáva na účely dosiahnutia zisku.¹² Vo všetkých prípadoch sa výkonom povinnej práce zabezpečujú verejné záujmy a potreby, preto tak subjekty poskytujúce odsúdenému prácu nemôžu z vykonanej povinnej práce profitovať vo forme vykazovania zisku.

Subjekt, ktorý má záujem o poskytovanie práce odsúdeným v rámci výkonu trestu povinnej práce, sa môže poskytovateľom práce stať na základe písomnej žiadosti adresovanej okresnému súdu s uvedením druhu, rozsahu a miesta výkonu práce. Následne dochádza medzi súdom a budúcim poskytovateľom k uzatvoreniu písomnej dohody o zabezpečení povinnej práce alebo uzatvoreniu písomnej rámcovej zmluvy.¹³

Trest povinnej práce je výlučne sankciou v zmysle Trestného zákona a jeho výkon nezakladá vznik a ani potrebu vzniku pracovného pomeru, alebo iného pracovnoprávneho vzťahu. Výkon trestu povinnej práce sa riadi osobitným trestnoprávnym predpisom, pričom použitie pracovnoprávnych predpisov, okrem predpisov v oblasti bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, je vylúčené.¹⁴

Odsúdeným, ktorým je uložený trest povinnej práce, sa zámerne určujú práce, ktoré sú či už pre druh a charakter práce, alebo pre nízky zárobok pre potencionálnych uchádzačov o zamestnanie nezaujímavé, ale ktorých vykonávanie je pre spoločnosť potrebné až nevyhnutné.

Napriek verejnoprospešným záujmom, ktoré sa výkonom trestu povinnej práce naplňajú, ostáva prvoradý sankčný a represívny charakter trestu, kedy aj odsúdený páchatel' musí vnímať uloženie takéhoto trestu ako trestnoprávny postih.

Na tomto mieste je tiež dôležité spomenúť zákaz nútenej práce ako otázku ochrany základných ľudských práv vo vzťahu k povinnej práci, ktorú vykonáva odsúdená osoba na základe rozhodnutia trestného súdu. V tomto smere je táto stránka trestu povinnej práce jasná a odpoveďou na otázku, či výkonom trestu povinnej práce nemôže dochádzať k porušovaniu zákazu nútenej práce je priamo Ústava Slovenskej republiky.¹⁵ Ústava vo všeobecnosti

¹² Pozri § 2 ods. 1 zákona č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce) v platnom znení.

¹³ Pozri § 4 ods. 3 zákona č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce) v platnom znení.

¹⁴ Pozri § 12 ods. 1 zákona č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce) v platnom znení.

¹⁵ Pozri Dôvodovú správu k zákonu č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce).

stanovuje zákaz vysielania na nútené práce alebo nútené služby¹⁶, avšak ďalej z tohto zákazu vyníma povinnú prácu ako sankciu uloženú páchatel'ovi trestného činu, kedy za nútenú prácu nemožno považovať práce ukladané podľa zákona osobám vo výkone trestu odňatia slobody alebo osobám vykonávajúcim iný trest, nahradzujúci trest odňatia slobody.¹⁷ Problematiku nútenej a povinnej práce rozoberá aj Dohovor č. 29 o nútenej alebo povinnej práci prijatý Medzinárodnou organizáciou práce už dňa 28.06.1930, ktorý na našom území nadobudol platnosť dňa 30.10.1958.¹⁸ Dohovor vo svojom článku 2 negatívne vymedzuje, že nútená alebo povinná práca nezahŕňa „*žiadnu prácu ani službu, ktorá sa od ktorejkoľvek osoby vymáha v dôsledku odsúdenia súdnym rozhodnutím, pokiaľ sa táto práca alebo služba vykonáva pod dohľadom a kontrolou verejného úradu a pokiaľ sa nazývaná osoba neprenajíma ani nedáva k dispozícii súkromným jednotlivcom, súkromným spoločnostiam ani súkromným právnickým osobám.*“¹⁹

3 Podmienky ukladania a výkonu trestu povinnej práce

V zmysle spomínaného ustanovenia § 54 Trestného zákona môže súd trest povinnej práce uložiť páchatel'ovi prečinu, pri ktorom horná hranica trestnej sadzby nepresahuje 5 rokov.²⁰ Z dikcie predmetného ustanovenia je zrejmé, že zámerom zákonodarcu je ukladanie tohto alternatívneho trestu páchatel'om menej závažných trestných činov. „*V súlade so zásadou depenalizácie umožňuje vykonať trest najmä odsúdeným, u ktorých by uloženie iného trestu predstavovalo neprimeraný zásah do práv v porovnaní so závažnosťou spáchaného trestného činu.*“²¹ Zároveň je podstatné, že ustanovením § 54 stanovená hranica trestnej sadzby nie je trestnou sadzbou určenou v osobitnej časti trestného zákona pre konkrétny trestný čin, ale ide o sadzbu, resp. jej hornú hranicu vymeranú súdom pre konkrétneho páchatel'a.²²

¹⁶ Pozri čl. 18 ods. 1 zákona č. 460/1992 Zb. Ústavy Slovenskej republiky v platnom znení.

¹⁷ Pozri čl. 18 ods. 2 písm. a) zákona č. 460/1992 Zb. Ústavy Slovenskej republiky v platnom znení.

¹⁸ Pozri Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 506/1990 Zb..

¹⁹ Pozri čl. 2 písm. c) Dohovoru č. 29 o nútenej alebo povinnej práci zo dňa 28.06.1930.

²⁰ Pozri § 54 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

²¹ Online verzia diela „Trestný zákon Veľký komentár“, spracovaného autorským kolektívom pod vedením prof. JUDr. Jozefa Čentéša, PhD., ktorý bol vydaný vo vydavateľstve Eurokódex, s.r.o. v septembri 2013. Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2594514&znenie=2020-01-01>[cit.2021.03.17].

²² Online verzia diela „Trestný zákon Veľký komentár“, spracovaného autorským kolektívom pod vedením prof. JUDr. Jozefa Čentéša, PhD., ktorý bol vydaný vo vydavateľstve Eurokódex, s.r.o. v septembri 2013. Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2594514&znenie=2020-01-01>[cit.2021.03.17].

Trest povinnej práce môže súd uložiť vzhľadom na okolnosti, závažnosť spáchaného prečinu a pomery páchateľa vo výmere 40 až 300 hodín.²³ Odpracovanie súdom stanoveného rozsahu trestu povinnej práce stanovuje časový harmonogram vypracovaný probačným úradníkom za súčinnosti odsúdeného. Napriek možnosti rozvrhnutia pracovného času, v rámci ktorého odsúdený vykonáva trest povinnej práce, je rozsah a doba, v ktorej musí byť tento trest vykonaný, limitovaný zákonom. Odsúdený musí v jednom kalendárnom mesiaci odpracovať v rozsahu najmenej 20 hodín²⁴, pričom je povinný trest povinnej práce vykonať najneskôr do jedného roka od nariadenia výkonu tohto trestu.²⁵ Nesplnenie povinnosti vykonať trest do jedného roka má za následok premenu trestu na nepodmienečný trest odňatia slobody.²⁶

Trest povinnej práce je možné uložiť aj mladistvému páchateľovi, kedy výmera trestu nesmie prevyšovať polovicu hornej hranice trestnej sadzby ustanovenej zákonom.²⁷ Mladistvý odsúdený je povinný pritom odpracovať 15 hodín za kalendárny mesiac.

Osobitou podmienkou uloženia a výkonu trestu povinnej práce je súhlas odsúdeného. Uloženie trestu vyžaduje predchádzajúci súhlas a bez jeho udelenia súd takýto trest uložiť nemôže.²⁸

O nariadení výkonu trestu povinnej práce rozhoduje súd, v obvode ktorého má odsúdený trest vykonať, po vykonateľnosti rozhodnutia, ktorým bol trest povinnej práce uložený²⁹, a to samostatným rozhodnutím, v ktorom súd určí druh, miesto výkonu trestu. Výmeru trestu určuje už súd konajúci v trestnej veci, za ktorú sa odsúdenému páchateľovi ukladá trest, a teda v rozhodnutí vo veci samej spolu s rozhodnutím o vine páchateľa.

Predtým ako príslušný súd na nariadenie výkonu trestu povinnej práce rozhodne o jeho výkone, probačný úradník súdu vyzve odsúdeného k prejednaniu podmienok výkonu trestu

²³ Pozri § 54 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

²⁴ Pozri § 2 ods. 3 zákona č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce) v platnom znení.

²⁵ Pozri § 55 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

²⁶ Online verzia diela „Trestný zákon Veľký komentár“, spracovaného autorským kolektívom pod vedením prof. JUDr. Jozefa Čentéša, PhD., ktorý bol vydaný vo vydavateľstve Eurokódex, s.r.o. v septembri 2013. Dostupné na internete: <https://www.epi.sk/eurokodex-komentar/Eurokodex-komentar-zakona-c-300-2005-Z-z.htm?fid=2594514&znenie=2020-01-01>[cit.2021.03.17].

²⁷ Pozri § 111 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

²⁸ IVOR, J. – ZÁHORA, J.: Repetitórium rekodifikovaného trestného práva. Bratislava: Iura Edition, 2012. s. 55.

²⁹ Pozri § 3 ods. 1 zákona č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce) v platnom znení.

povinnnej práce.³⁰ Prejednanie je zamerané najmä rozvrhnutie pracovného času, tak aby odsúdený vykonával trest vo svojom voľnom čase a v potrebnom rozsahu prihliadajúc na to, či je odsúdený zamestnaný alebo nie.³¹

Okrem prejednania podmienok a následného dohľadu nad odsúdeným³², probačný a mediačný úradník v súvislosti s výkonom trestu povinnnej práce plní aj ďalšie úlohy. V súvislosti so zabezpečením výkonu trestu povinnnej práce probační úradníci vedú evidenciu prác, ktoré sú svojou náplňou a charakterom vhodné na výkon trestu povinnnej práce. Probačný úradník zastáva pozíciu akéhosi sprostredkovateľa medzi odsúdeným a poskytovateľom práce. Práve na tomto mieste sa ukazuje potreba a dôležitosť inštitútu probačných a mediačných úradníkov, ktorí zohrávajú dôležitú úlohu pri efektívnom a účinnom výkone nielen trestu povinnnej práce, ale všetkých alternatívnych trestov.

Na zabezpečovaní pracovných možností pre odsúdených na výkon trestu povinnnej práce sa podieľa aj úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré aspoň raz za mesiac poskytujú súdom informácie o voľných pracovných miestach aktivačnej činnosti, ktoré sa nepodarilo obsadiť uchádzačmi o zamestnanie, ktorých úrady vo svojej evidencii evidujú.³³

Odsúdený uložený a nariadený trest povinnnej práce vykonáva v obvode svojho bydliska alebo aj mimo stanoveného obvodu, ak s tým odsúdený súhlasí.

Ako aj pri iných trestoch popri výkone trestu povinnnej práce môže byť odsúdenému nariadené plnenie povinností alebo dodržiavanie obmedzení podľa ustanovenia § 51 ods. 3, ods. 4 Trestného zákona,³⁴ ktoré spoločne s trestom pôsobia na odsúdeného páchatel'a a vedú ho k riadnemu životu. Dodržiavanie súdom uložených obmedzení a – alebo povinností počas výkonu trestu povinnnej práce kontroluje a dohliada probačný úradník.

Pri ukladaní trestu povinnnej práce je dôležité, aby súd dbal na aj možnosti odsúdeného s ohľadom na jeho zdravotný stav. Súd nemôže trest povinnnej osobe uložiť osobe, ktorá pre chorobu alebo úraz nie je schopná vykonávať pracovnú činnosť (dlhodobá práceneschopnosť

³⁰ Pozri § 3 ods. 2 zákona č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnnej práce) v platnom znení.

³¹ Pozri Dôvodovú správu k zákonu č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnnej práce).

³² IVOR, J. – ZÁHORA, J.: Repetitóriium rekodifikovaného trestného práva. Bratislava: Iura Edition, 2012. s. 55.

³³ Pozri § 4 ods. 4 zákona č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnnej práce) v platnom znení.

³⁴ Pozri § 55 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

alebo invalidita),³⁵ v opačnom prípade by bol takto uložený trest nevykonateľný. V prípade, ak sa počas výkonu trestu povinnej práce stane odsúdený práceneschopný, avšak len dočasne, súd po doručení potvrdenia o práceneschopnosti výkon trestu preruší na nevyhnutnú dobu, pričom táto doba sa do výkonu trestu nezapočítava. V prípade, ak zdravotný stav odsúdeného tomuto nedovoľuje vykonávať doterajšiu povinnú prácu, má súd možnosť rozhodnúť o preradení na iný vhodný druh práce. K odloženiu alebo prerušeniu výkonu trestu dochádza aj v prípade tehotnej odsúdenej alebo odsúdenej, ktorá je matkou novonarodeného dieťaťa, pričom doba odloženia či prerušenia môže trvať najviac jeden rok. Rovnako výkon trestu odňatia slobody alebo výkon väzby v inej trestnej veci má za následok odloženie alebo prerušenie výkonu trestu povinnej práce.³⁶

Zákon upravuje aj inštitút upustenia od výkonu trestu pre prípady, kedy sa odsúdený stane bez vlastného zavinenie trvalo práceneschopným alebo invalidným.³⁷ Upustenie od výkonu trestu povinnej práce je možné aj z iných vážnych dôvodov, ktoré však zákon bližšie nešpecifikuje, a teda ostáva na uvážení súdu ako posúdi vážnosť odsúdeným deklarovaných dôvodov. Upustenie od výkonu trestu povinnej práce má pre odsúdeného rovnaký účinok ako pri jeho vykonaní, nakoľko právoplatnosťou rozhodnutia o upustení sa považuje trest za vykonaný.³⁸

Ak odsúdený riadne vykoná trest povinnej práce a dodrží súdom uložené obmedzenia a povinnosti, dochádza k zahľadaniu odsúdenia a na odsúdeného sa hľadí, ako na netrestaného. V opačnom prípade dochádza k premene trestu povinnej práce na trest odňatia slobody. Súd za každé dve hodiny trestu povinnej práce, ktoré neboli vykonané, uloží a nariadi výkon jedného dňa trestu odňatia slobody nepodmienečne.³⁹

³⁵ Pozri § 55 ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

³⁶ Pozri § 5 zákona č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce) v platnom znení.

³⁷ Pozri § 55 ods. 5 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

³⁸ Pozri § 7 ods. 2 zákona č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce) v platnom znení.

³⁹ Pozri § 55 ods. 4 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

Záver

Záverom môžeme uviesť, že trest povinnej práce ako alternatívny trest prináša viaceré výhody, a to za súčasného naplnenia základných funkcií trestu. Trest povinnej práce je fakultatívny trestom, ktorý súd ukladá páchatelom menej závažnej trestnej činnosti, kedy vzhľadom na okolnosti trestného skutku nie je potrebné uloženie nepodmienečného trestu odňatia slobody, ale postačuje aj trest miernejší. Považujeme za potrebné vyzdvihnúť, že trest povinnej práce nie je len sankciou za spáchaný trestný čin, ale zároveň má silný výchovný účinok, pretože výkon tohto trestu pôsobí na resocializáciu a adaptáciu odsúdeného páchatel'a a napomáha mu v jeho ďalšej, najmä pracovnej realizácii, po skončení výkonu trestu. Riadny výkon trestu povinnej práce je povinnosťou odsúdeného, avšak jeho efektívnosť a účinnosť je tiež v rukách probačných úradníkov, ktorí sú zákonom poverení nielen dohľadom a dozorom nad odsúdenými, ale sú zároveň aj sprostredkovateľmi práce medzi odsúdeným a poskytovateľom práce. Postavenie a úloha probačných úradníkov je tak pri výkone trestu povinnej práce ako alternatívneho trestu nesmierne dôležitá a zohrávajú dôležitú úlohu pri skvalitňovaní a zefektívňovaní trestu povinnej práce. Pre odsúdených je tiež priaznivá tá skutočnosť, že vykonaním trestu povinnej práce dochádza k zahladeniu odsúdenia. V neposlednom rade trest povinnej práce plní svoj účel aj vo vzťahu k spoločnosti, nakoľko odsúdenými sú vykonávané práce verejnoprospešného charakteru alebo práce neziskového charakteru s pozitívnym vplyvom na spoločnosť v jej určitých sférach.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ČENTÉŠ, J. a kol.: Trestný zákon Veľký komentár. 5. aktualizované vydanie. EUROKÓDEX: Žilina, 2020. 1024 s. ISBN 978-80-8155-096-6.

IVOR, J. – ZÁHORA, J.: Repetitóriium rekonštitúovaného trestného práva. Bratislava: Iura Edition, 2012. 191 s. ISBN 978-80-8078-509-3.

Dohovor č. 29 o nútenej alebo povinnej práci zo dňa 28.06.1930.

Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 506/1990 Zb.

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústavy Slovenskej republiky v platnom znení.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v platnom znení.

Zákon č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce) v platnom znení.

www.justice.gov.sk

www.zvjs.sk

www.epi.sk

Dôvodová správa k zákonu č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce)

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Jaroslav Ivor – Marta Hlaváčová).

**SPOLUPRACUJÚCA OSOBA Z POHĽADU VÝZNAMU
A VIEROHODNOSTI JEJ VÝPOVEDE
COLLABORATING PERSON IN TERMS OF THE MEANING AND
CREDIBILITY OF HIS STATEMENT**

Jaroslav Ivor¹ – Jaroslav Klátik²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.145-167>

Abstrakt

Autori sa v príspevku zaoberajú v súčasnosti veľmi častým inštitútom v slovenskom trestnom konaní, ktorým je spolupracujúca osoba. Trestný poriadok umožňuje spolupracujúcu osobu, ktorá získala legálny benefit v podobe nepostihnutia, resp. miernejšieho postihnutia za svoju trestnú činnosť, v trestnom konaní vypočuť a následne jej výpoveď použiť ako zákonný dôkaz, rovnocenný s inými dôkazmi. Výpoveď spolupracujúcej osoby ako svedka podlieha voľnému hodnoteniu dôkazov, pričom nemá menšiu váhu ako ostatné dôkazy. Výpoveď takéhoto páchatel'a môže byť ovplyvnená snahou dosiahnuť vlastnú antirepresívnu výhodu.

Kľúčové slová

spolupracujúci obvinený, trestné konanie, trestný čin, trestný poriadok, svedok, prokurátor

Abstract

The authors deal in the article with a very common institute in Slovak criminal proceedings, which is a cooperating person. The Criminal Procedure Code allows a cooperating person who has obtained a legal benefit in the form of non-disability, resp. milder disability for his criminal activity, to be heard in criminal proceedings and subsequently to use his statement as legal evidence, equivalent to other evidence. The testimony of a cooperating person as a witness is subject to a free assessment of the evidence and does not carry less weight than the other evidence. The testimony of such an offender may be influenced by the attempt to achieve his own anti-repressive advantage.

Key words

penitent, criminal proceedings, crime, criminal law, witness, prosecutor

¹ Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc. je členom Katedry trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, jaroslav.ivor@umb.sk.

² prof. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD. je vedúcim Katedry trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, jaroslav.klatik@umb.sk.

Úvod

V súčasnosti snáď nie je častejšou témou nielen laickej ale aj odbornej verejnosti ako inštitút spolupracujúcej osoby, ktorá sa nesprávne označuje, a to aj v rámci trestného súdnictva a orgánov činných v trestnom konaní ako „kajúcnik“. Spolupracujúca osoba, ktorá má rôzne pomenovania ako „korunný svedok“, „spolupracujúci svedok“, „kajúcnik“, ak ide o páchatel'a tak „spolupracujúci páchatel'", ak ide o obvineného „spolupracujúci obvinený“, je páchatel' alebo účastník trestného činu, ktorý (dobrovoľne) vypovedá v prospech obžaloby proti sebe (t. j. priznáva sa) alebo proti tretej osobe, spravidla výmenou za zmiernenie alebo zrušenie trestu či podobnú úľavu. Zmyslom inštitútu spolupracujúceho páchatel'a, t. j. korunného svedka je získať páchatel'a k spolupráci na objasnení trestnej činnosti tým, že sa mu výmenou za príslušné informácie poskytnú úľavy, napr. beztrestnosť, zmiernenie trestu, zmiernenie podmienok výkonu trestu, nezaistenie majetku a podobne. Autori v príspevku považujú inštitút spolupracujúceho obvineného za legitímny nástroj trestného konania, ktorý vyhovuje požiadavkám účelu trestného konania, avšak za prísne daných zákonných podmienok a predovšetkým bez akejkoľvek dôvodnej pochybnosti o dôveryhodnosti osoby spolupracujúceho obvineného a vierohodnosti jeho výpovede, prípadne jeho obvinenia voči ostatným.³ Teda veľmi dôležitou otázkou je vierohodnosť výpovede spolupracujúceho obvineného, ktorý môže byť osobou s kriminálnou minulosťou nerešpektujúcou morálne zásady. Hlavne v tomto období musí byť aplikácia procesného inštitútu spolupracujúceho obvineného podrobená veľmi prísny nárokom. V tomto úvode sa tak možno odraziť od ustanovenia § 205 ods. 1 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok (ďalej aj „TP“), podľa ktorého, ak by vznesenie obvinenia podstatne sťažilo objasnenie korupcie, trestného činu založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny, alebo zločinu spáchaného organizovanou skupinou alebo zločineckou skupinou, trestného činu úkladnej vraždy alebo trestných činov terorizmu alebo zistenie páchatel'a tohto trestného činu, môže policajt s predchádzajúcim súhlasom prokurátora na nevyhnutnú dobu dočasne odložiť vznesenie obvinenia pre taký trestný čin, alebo pre iný trestný čin osobe, ktorá sa významnou mierou podieľa na objasnení niektorého z týchto trestných činov alebo na zistení páchatel'a. Dočasne odložiť vznesenie obvinenia sa nesmie voči organizátorovi, návodcovi alebo objednávateľovi

³ K spolupracujúcej osobe a k procesnému postupu bližšie: ŽILINKA, M.: Spolupracujúca osoba a procesné postupy podľa Trestného poriadku. In: Justičná revue, 59, 2007, č. 5, s. 622-627.

trestného činu, na ktorého objasnení sa podieľa. A to je práve ďalší problém okrem skúmania vierohodnosti výpovedí spolupracujúcich obvinených. Mnohí z týchto osôb nemajú podľa § 205 ods. 1 TP dočasne odložené vznesenie obvinenia pre skutky, ktorých boli páchatel'mi, napriek tomu sa voči nim nepostupuje ako k ostatným páchatel'om a pristupuje sa k nim ako k osobám, ktoré požívajú značné výhody.⁴ Druhým problémom je, že často je to práve spolupracujúci obvinený, ktorý bol organizátorom, alebo návodcom trestného činu spáchaného zločineckou skupinou, a napriek tomu je spolupracujúci obvinený trestne stíhaný na slobode na rozdiel od ostatných spolupáchatel'ov s menšou mierou účasti na spáchaní trestného činu. Autori tohto príspevku pomenujú tie najzákladnejšie problémy využívania tohto inštitútu s ohľadom na jeho dôveryhodnosť.

1 Proces hodnotenia dôveryhodnosti výpovede spolupracujúceho páchatel'a

Slovenské trestné konanie je súčasťou kontinentálneho systému práva založeného na dôslednom dokazovaní, ktoré odmieta akúkoľvek zásadu formálnej pravdy, napr. vo forme dohôd medzi páchatel'mi a štátnymi orgánmi. V ustanovení § 1 TP sa napokon uvádza, že Trestný poriadok upravuje postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov tak, aby trestné činy boli náležite zistené, ich páchatelia boli podľa zákona spravodlivo potrestaní a výnosy z trestnej činnosti boli odňaté, pričom treba rešpektovať základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb. Keď to preniesieme na osoby, voči ktorým vypovedajú spolupracujúce osoby, tak toto ustanovenie vyžaduje zistenie skutkového stavu bez dôvodných pochybností (v minulosti nazývaná zásada materiálnej pravdy), teda preukázanie aj priznaní páchatel'ov ďalším procesom dokazovania. Inštitút spolupracujúcej osoby by však mal byť využitý len v nevyhnutných prípadoch a v žiadnom prípade nie ako nejaký štandardný – bežný spôsob vyšetrovania. Mal by sa uplatniť najmä v prípade rôznych obzvlášť závažných zločinov podľa I. a II. hlavy osobitnej časti Trestného zákona, teda ak ide o trestné činy proti životu a zdraviu alebo trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti. V prípade vyšetrovania majetkových alebo hospodárskych trestných činov by mal byť inštitút využitý len ojedinele, až výnimočne, keďže by to mohlo viesť k rôznym nedôvodným trestným stíhaniam, napr. aby sa vyrovnávali medzi rôznymi skupinami účty, a aby sa viedol nejaký „konkurenčný boj“ a „nespolupracujúci“ páchatel' by bol mimo aktívnej podnikateľskej činnosti. Avšak v prípade ekonomickej

⁴ Bližšie: IVOR, J. a kol.: Trestné právo procesné. Bratislava: Iura Edition, 2006. s. 549 a nasl.

kriminality existuje vždy predpoklad, že inštitút spolupracujúcej osoby môže byť zneužitý. Často výpoveď spolupracujúcej osoby je jediným prameňom (zdrojom) dôkazu, ktorý majú orgány činné v trestnom konaní k dispozícii a práve takúto výpoveď považujú štátne orgány za dostačujúci dôkaz o vine. V súčasnosti sú výpovede takýchto spolupracujúcich osôb často jediným dôkazom a celé dokazovanie je v rovine jedného zdroja (prameňa) dôkazu bez akýchkoľvek vecných a listinných dôkazov.

V prípravnom konaní je takýto proces často nevyrovnaným súperením, keď orgán činný v trestnom konaní sa formálne dohodne so spolupáchateľom, ktorý vypovedá. Orgán činný v trestnom konaní musí preukázať ďalšími dôkazmi pravdivosť, zákonnosť a vierohodnosť takejto výpovede. Často však ide o nevyrovnaný „súboj“ medzi policajtom – prokurátorom a nespupracujúcim obvineným, ktorý je vo výkone väzby a nevie sa účinne brániť voči tvrdeniam spolupracujúcej osoby. Nie je tu tak zachovaná tzv. „rovnosť zbraní“ v trestnom konaní. Malo by platiť, že nie je možné vzniesť obvinenie len na základe výpovede spolupracujúcej osoby a iných dôkazov vyplývajúcich z jeho vlastných tvrdení, ktoré sú bezvýznamné a nepotvrdzujú vinu spolupáchateľa. V tomto smere najmä orgány činné v trestnom konaní musia pristupovať ku neprocesnej komunikácii so spolupracujúcim obvineným veľmi dôsledne a zároveň zdržanlivo, nekomunikovať s ním bez obhajcu, teda ani v minimálnom rozsahu neuviesť konkrétne skutkové okolnosti, ku ktorým by mal alebo mohol vypovedať. V opačnom prípade by bolo možné hovoriť o určitej manipulácii spolupracujúcej osoby zo strany či už policajta alebo prokurátora, čím môže byť naplnená skutková podstata zneužívania právomoci verejného činiteľa v jednočinnom súbehu s trestným činom marenia spravodlivosti. Tiež pri každom operatívnom stretnutí musí orgán činný v trestnom konaní spísať úradný záznam zo stretnutia so spolupracujúcim páchatel'om, založiť ho do spisového materiálu (vyšetrovacieho spisu), inak by to hraničilo s trestnou zodpovednosťou orgánu činného v trestnom konaní. Pokiaľ by bol vo výkone väzby a orgán činný v trestnom konaní by sa s ním stretol bez účasti jeho obhajcu, tak to možno považovať tiež za výrazné manipulovanie a ovplyvňovanie jeho postavenia a jeho neskoršej výpovede. Zápisnice o výsluchoch spolupracujúcich obvinených musia obsahovať doslovné vyjadrenia týchto osôb bez akejkoľvek úpravy, vlastného spresnenia, dopĺňania, aby výpoveď dávala určitý zmysel. Je to mimoriadne dôležité pre objektivitu ich tvrdení a vierohodnosti výpovede.

Proces hodnotenia vierohodnosti výpovede spolupracujúceho obvineného musí byť mimoriadne starostlivý; musia byť posúdené o. i. jeho osobnostné črty, jeho motivácia

k spolupráci s orgánmi činnými v trestnom konaní a súladnosť jeho výpovede s ostatnými dôkazmi zhromaždenými vo veci.

Pokiaľ ide o spoluprácu páchatel'a s orgánmi činnými v trestnom konaní treba zdôrazniť, že je otázna vierohodnosť výpovede takéhoto páchatel'a, ktorý môže zásadným spôsobom klamať a výraznou mierou zatajovať, bagatelizovať či skresľovať svoj vlastný podiel na trestnej činnosti v neprospech stíhaných osôb, proti ktorým vypovedá. Rovnako môže ísť o prípad pomsty, vybavovaní si účtov, konkurenčného boja a podobne.⁵ V zásade nie je možné, aby dôkaz vyplývajúci zo svedeckého výsluchu osoby, ktorá vystupuje ako spolupracujúci obvinený, bol jediným dôkazom, ktorý svedčí o vine obvineného. So zákonnosťou dokazovania použitím inštitútu spolupracujúceho obvineného vyvstáva teda celý rad praktických otázok a pochybností. Tou najzávažnejšou je nepochybne vierohodnosť spolupracujúceho obvineného, ktorý sám participoval na páchaní trestnej činnosti, a ktorý výmenou za istú formu beztrestnosti usvedčuje svojich spolupáchateľov. Pri hodnotení výpovedí spoluobvinených, v ktorých usvedčujú ostatných obvinených, by mali vnútroštátne orgány postupovať obozretnejšie než v prípade bežných svedkov, lebo takéto osoby môžu mať tendenciu vo vlastnom záujme zval'ovať vinu na ostatných, zvlášť pokiaľ nemôžu byť za lživé tvrdenia potrestaní.⁶ Rozpory v tvrdeniach svedkov, ktoré boli urobené v rôznom čase, ako aj vážne rozpory medzi rôznymi typmi dôkazov predložených obžalobou, zakladajú vážny dôvod pre spochybenie dôveryhodnosti svedka a dôkaznej hodnoty jeho svedectva ako takého, takáto pochybnosť predstavuje námietku schopnú ovplyvniť posúdenie skutkových okolností prípadu založených na takýchto dôkazoch a nakoniec aj výsledok súdneho procesu.⁷

V spojitosti s uznaním dôkazovej hodnoty výpovede spolupracujúceho „kajúcnika“ sa vyžaduje (avšak nedodržiava) celý rad podmienok. Takéto výpovede je potrebné hodnotiť podľa týchto faktorov:

- povahy delikventa, ktorý obviňuje (usvedčuje, dopĺňa svoje výpovede, rozširuje okruh spolupáchateľov), a vzťahy, ktoré predtým udržiaval s osobou označenou za spolupáchateľa,
- podrobnom preverení možnosti existencie nečestných motívov, ku ktorým sa iba ťažko môže priznať, napr. pomsta, osobná nenávisť, roztrpčenie, úplatok, prostredníctvom tzv.

⁵ Bližšie pozri: Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 29.11.2016, sp. zn. 4 To 10/2015.

⁶ Bližšie pozri: Rozsudok ESLP vo veciach Melnikov proti Rusku (rozsudok zo 14. januára 2010, č. 23610/03, § 75)

⁷ Bližšie pozri: Rozhodnutie Huseyn a iní proti Azerbajdžanu (rozsudok z 26. júla 2011, č. 35485/05, 45553/05, 35680/05, 360 85/05, § 206)

prísľubu výhod v súdnom procese atď., ktoré by viedli k obvineniu nevinnnej osoby. Tieto motívy umožňujú označiť výpoveď za falošnú alebo podvrhnutú, alebo prinajmenšom jej uberajú na vierohodnosti,

- vylúčení možnosti, že obviňujúca výpoveď je eventuálnym šikovným alibi s cieľom zbaviť sa vlastnej viny.

Preverenie vierohodnosti výpovede spolupracujúcich osôb musí byť nevyhnutnou súčasťou dokazovania zo strany orgánov prípravného konania. Dôsledne je potrebné preveriť majetkové a osobné pomery spolupracujúcich osôb. Tento inštitút by bolo možné efektívne uplatňovať najmä v prípade iných závažných trestných činov, najmä obchodovania s ľuďmi, drogovej trestnej činnosti, mravnostnej trestnej činnosti – najmä v prípade výroby, distribúcie a prechovávanía detskej pornografie, keďže sú spáchané takmer s istotou organizovanou skupinou alebo zločineckou skupinou.

2 Princíp právnej istoty

Princíp právnej istoty je integrálnou súčasťou generálneho princípu právneho štátu zaručeného v čl. 1 ods. 1 Ústavy SR, ktorý spočíva okrem iného v tom, že všetky subjekty práva môžu odôvodnene očakávať, že príslušné štátne orgány budú konať a rozhodovať podľa platných právnych predpisov, že ich budú správne vykladať a aplikovať. Je povinnosťou všetkých orgánov štátnej moci svojou činnosťou naplňovať legitímne očakávanú predstavu jednotlivca o právnom štáte, ktorého neoddeliteľnou súčasťou je právna istota, a s princípom právnej istoty logicky korešponduje zásada rozhodovať v obdobných veciach rovnako. Jediným všeobecným pravidlom určujúcim rozsah dokazovania je zásada vyjadrená v ustanovení § 2 ods. 10 TP, podľa ktorej orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie. Dôkazy obstarávajú z úradnej povinnosti. Právo obstarávať dôkazy majú aj strany. Orgány činné v trestnom konaní s rovnakou starostlivosťou objasňujú okolnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech, a v oboch smeroch vykonávajú dôkazy tak, aby umožnili súdu spravodlivé rozhodnutie.⁸

⁸ Pozri k tomu: ŽILINKA, M.: Prokurátor a rozhodovanie o sťažnosti pred začatím prípravného konania. In: Justičná revue, 51, 1999, č. 8 – 9, s. 54-55.

Je potrebné povedať, že takýto dôkaz, teda svedecká výpoveď osoby, ktorá spolupracuje s orgánmi činnými v trestnom konaní, je dôkaz zákonný, keďže inštitút spolupracujúceho obvineného je inštitútom legálnym, zakotveným zákonodarcom v Trestnom poriadku, a teda skutočnosť, že ide o výpoveď takejto osoby, nemožno považovať a priori za defektný prvok oslabujúci zistenú dôkazovú situáciu. Na strane druhej treba konštatovať, že Trestný poriadok neprípisuje výpovedi spolupracujúceho svedka (tzv. kajúcnika) vyššiu dôkaznú silu ako iným dôkazom, a nemožno jej mechanicky priznať tzv. prezumpciu pravdivosti.⁹

O tom, či niekto vypovedá alebo nevypovedá pravdu nerozhoduje viera (vlastné uváženie), ale rozhoduje o tom dokazovanie. Pri hodnotení výpovede spolupracujúceho svedka sa nemožno uspokojiť so strohým konštatovaním, že takáto osoba nemá dôvod klamať, a ďalšie overovanie takejto výpovede inými dôkazmi nie je v trestnom procese potrebné. Výpoveď spolupracujúcej osoby je nutné dôsledne (obozretne) posudzovať (preverovať a hodnotiť), a to nielen samostatne, ale aj v spojení s inými dôkazmi vykonanými v danom trestnom konaní. K vzneseniu obvinenia proti určitej osobe môže bezpochyby dôjsť aj na základe len jednej výpovede spolupracujúceho svedka, avšak táto musí byť zároveň podporená aj ďalšími priamymi alebo nepriamymi dôkazmi, ktoré vo svojom súhrne vytvárajú logickú a ničím nenarušenú sústavu dôkazov vzájomne sa dopĺňujúcich a na seba nadväzujúcich, ktoré vo svojom celku zhodne a spoľahlivo dokazujú skutočnosti v rozsahu, na základe ktorého je možné dospieť k dostatočne odôvodnenému záveru o spáchaní trestnej činnosti konkrétnou osobou. Nie je možné obviňovať akúkoľvek osobu len na základe výpovede spolupracujúcej osoby a dôkazov, ktoré plynú a viažu sa len na výpoveď tohto spolupracujúceho. V praxi sa môže stať, že za podporné dôkazy, ktoré môžu potvrdzovať vierohodnosť výpovede takejto osoby sú pre skutok vo vznesenom obvinení nepodstatné a so skutkovou vetou nesúvisiace fakty. Na základe ale tohto by nemalo byť aplikované ustanovenie § 206 ods. 1 TP. Pri takejto výpovedi spolupracujúcej osoby často hrozí určité „vyrovnávanie si účtov“ z minulosti, snaha o vlastné vyvinenie, resp. vyhnutie sa trestu prepadnutia majetku. Bolo by to aj v rozpore so zásadou stíhania len zo zákonných dôvodov podľa § 2 ods. 1 TP.¹⁰ Rovnako je pri takejto výpovedi možné, že voči spolupracujúcej osobe boli vyvíjané určité „nátlaky“ a „prísľuby“, čo už hraničí s nezákonnou vyjednávajúcou spravodlivosťou. Možno považovať prípadné konanie štátnych orgánov (policajta, prokurátora) za naplnenie skutkovej podstaty trestného činu zneužívania

⁹ Bližšie: ČENTÉŠ, J. a kol.: Trestné právo procesné. Osobitná časť. Šamorín: Heuréka, 2016. s. 68 a nasl.

¹⁰ Bližšie: MINÁRIK, Š. a kol.: Trestný poriadok. Stručný komentár: Bratislava, 2006. s. 25 a nasl.

právomoci verejného činiteľa a trestného činu marenia spravodlivosti, pokiaľ by mimo nariadenia výsluchu, mimo nariadenia procesného úkonu si zavolali páchateľa mimo vyšetrovaciu miestnosť a najmä bez účasti obhajcu by sa snažili dohodnúť s páchatelom na spolupráci s orgánmi činnými v trestnom konaní a teda ho „presvedčiť“, resp. nahovoriť na spoluprácu za čo ako odmenou môže byť prepustenie z výkonu väzby, možnosť podmieneného odkladu výkonu trestu odňatia slobody, nezaistenie majetku a podobne. Takéto praktiky v demokratickom a právnom štáte sú neprípustné a v rozpore s právom na stíhanie len zo zákonných dôvodov a s právom na spravodlivý trestný proces. V zmysle všeobecnej zásady – z neprávania nemôže vzniknúť právo (*ex iniuria ius non oritur*) nemožno z porušenia právnych predpisov vyvodzovať vznik práva. Táto nezákonnosť má dopad aj na dôkazy, ktoré z týchto úkonov obsahovo vychádzajú. Aj samotný výsluch osôb, ktorí sú zároveň páchatelmi „oznamovanej trestnej činnosti“, v procesnom postavení svedka, je v danom prípade otázný.

Takýto páchatelia sú pri vylúčení zo spoločného konania často vypočúvaní ako svedkovia, hoci predtým boli obvinení a vypočutí ako spolupáchatelia. I keď Trestný poriadok neobsahuje definíciu svedka, je možné ho definovať ako fyzickú osobu odlišnú od páchatel'a a spolupracujúceho obvineného, ktoré konštatovanie vychádza zo zásady, že nikto nemôže byť svedkom svojej vlastnej trestnej veci. Nie je možné stotožňovať v jednom trestnom konaní, a to i po vylúčení zo spoločného konania osobu svedka a osobu spolupracujúceho obvineného. Postavenie spolupracujúcej osoby si v zmysle súdnej praxe vyžaduje dôsledný prieskum dôveryhodnosti v kontexte všetkých individuálnych okolností vyšetrovanej veci, ako aj v kontexte všetkých individuálnych okolností viažucich sa na toho-ktorého spolupracujúceho páchatel'a. Takto získaný dôkaz je nedôveryhodný a do istej miery aj nezákonný. Podľa doktríny „ovocia z otráveného stromu“ sa neprípustnosť nevzťahuje len priamo na nezákonne získané dôkazy. Neprípustné sú aj akékoľvek iné dôkazy, ktoré boli získané na základe informácií získaných protiprávne – teda dôkazy, ktoré boli získané nepriamo zo zdroja, ktorý bol otrávený. Za zákonný spôsob získania dôkazu z dôkazných prostriedkov v zmysle § 119 ods. 3 TP treba považovať jednak splnenie formálnych, teda procesných podmienok vyžadovaných Trestným poriadkom alebo iným osobitným zákonom na vykonanie konkrétneho dôkazu a jednak splnenie obsahových (materiálnych) podmienok, teda aby úkon – použitý dôkazný prostriedok na vykonanie, resp. získanie dôkazu – bol zameraný na zistenie tých skutočností, na ktoré zameraný a použitý môže byť. Súčasná slovenská právna úprava (na rozdiel napr. od českej právnej úpravy) umožňuje spolupracujúcemu obvinenému, tzv.

„kajúcnikovi“ vyhnúť sa potrestaniu už v prípravnom konaní. To znamená, že „kajúcnik“ sa môže svojou výpoveďou vyhnúť nielen potrestaniu, ale aj odsúdeniu. Výlučne v slovenských pomeroch je zároveň typická a veľmi častá prax tzv. „výmeny“ kajúcnickej výpovede za prepustenie z väzby na slobodu. Podľa judikatúry ESLP použitie výpovedí, ktoré uskutočnili svedkovia výmenou za svoju beztretnosť, príp. za iné výhody, môže kompromitovať spravodlivosť konania proti obvinenému a tiež vyvolať chúlolistivé otázky v tom zmysle, že takéto výpovede už svojou povahou môžu byť predmetom manipulácie a môžu byť urobené len s cieľom získať na výmenu ponúkané výhody alebo kvôli osobnej pomste. Preto riziko, že niekto môže byť obvinený či súdený na základe neoverených tvrdení, ktoré nie sú úplne nezaujaté, nesmie byť podceňované. Ústavný súd SR a Najvyšší súd SR v minulosti v konkrétnych prípadoch uviedli, že svedkom – „kajúcnikom“ nemožno slepo veriť, ale všetky ich tvrdenia treba doložiť ešte aj ďalšími dôkazmi. V tomto ohľade je v zmysle rozsudku Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej aj „ESLP“) Adamčo významné aj to, akú výhodu takýto svedok získa ako odmenu za svoju výpoveď, pričom jej neprimeranosť v spojení s absenciou ďalších priamych dôkazov môže významne ovplyvniť spravodlivosť konania ako celku. ESLP k nedôslednosti hodnotenia výpovede kajúcnika v rozhodnutí vo veci Adamčo uviedol, že nebolo tvrdené a ani inak zistené, že pri posudzovaní dôkazu poskytnutého (kajúcnikom) M. v rámci trestného konania proti sťažovateľovi bola venovaná osobitná pozornosť skutočnosti, že tento dôkaz pochádza od svedka, ktorý sa sám zúčastnil na predmetnom trestnom čine. Naopak, skôr sa zdá, že dôkaz bol preskúmaný a posúdený vnútroštátnymi súdmi ako každý iný dôkaz. V tomto ohľade ESLP konštatuje, že intenzita prieskumu vyžadovaného vo vzťahu k dôkazu poskytnutého komplicom je priamo úmerná významu dohody, ktorú tento komplic získa výmenou za dôkaz, ktorý poskytne. V posudzovanom prípade výhoda, ktorú M. získal, prevýšila zníženie trestu alebo finančnú výhodu, keďže znamenala prakticky beztretnosť za zločin vraždy zo dňa 12.11.2019 vo veci Adamčo v. Slovenská republika (sťažnosť č. 45084/14).

3 Neúmerne výhody pre spolupracujúcich obvinených

Taký spôsob trestného stíhania, keď orgány činné v trestnom konaní diferencovaným prístupom vytvoria priestor na to, aby z údajných páchatel'ov trestnej činnosti bol jeden páchatel' obvinený a odsúdený a naproti tomu orgány činné v trestnom konaní druhému

páchateľovi (kajúcnikovi) vytvorí takú procesnú situáciu, ktorú môže tento „kajúcnik“ využiť tak, že sa rozhodne potom, čo mu bude vznesené obvinenie, už ďalej nespolocovať, čo vyústí do absolútnej dôkaznej núdze orgánov činných v trestnom konaní, je samo o sebe hrubým porušením spravodlivosti a súčasne aj porušením práva na spravodlivý trestný proces, nakoľko orgány činné v trestnom konaní nemôžu resignovať zo svojej povinnosti postupovať v súlade s účelom uvedeným v ustanovení § 1 TP tak, aby trestné činy boli náležite zistené, ich páchatelia boli podľa zákona spravodlivo potrestaní. Vedenie trestného stíhania voči obvinenému nemôže byť výsledkom neprípustnej selektívnej (ne)spravodlivosti, ktorého sa môžu orgány činné v trestnom konaní dopúšťať a ktorú orgány činné v trestnom konaní vytvárajú na úkor obvineného. Potrebné je pri spolupracujúcich obvinených sa zamerať na existenciu iných dôkazov o vine. ESLP upozorňuje, že intenzita kritického posudzovania výpovedí kajúcnikov musí byť priamo úmerná miere výhod, ktorá je spolupáchateľovi za takúto výpoveď ponúkaná. Ako už bolo povedané, pri každej výpovedi spolupracujúceho páchatel'a hrozí manipulácia výpovede, ktorá často nie je preukázaná počas celého trestného konania. Je neprípustné, aby so spolupracujúcim páchatel'om sa uskutočňovalo niekoľko výsluchov a pri každom by vypovedal o nových závažných a predtým nespomenutých skutočnostiach. Hraničilo by to s nevierohodnosťou výpovede a nedôveryhodnosťou takejto vypočúvanej osoby. Teda je potrebné sa vyhnúť akýmkoľvek náznakom manipulácie s osobou „kajúcnika“. Takáto manipulácia plynie jednoznačne s cieľom získania výhod v trestnom konaní. O takýchto svojich výhodách by však nemal spolupracujúci páchatel' „rokovat“ s orgánom činným v trestnom konaní, napr. za výpoveď určitého charakteru bude prepustený z výkonu väzby, alebo pokiaľ sa prizná a uvedie v rámci vlastnej trestnej činnosti spolupáchateľ'ov tak mu nebude zaistený majetok. Takéto jednanie nerobí z páchatel'a „kajúcnika“, ktorý by sa mal hlavne za svoje skutky kajat' a nepožívať výhody oproti iným páchatel'om. Z kajúcnika sa stáva akýsi „obchodný partner“ so štátom (prokurátorom), ktorému za určitú odmenu poskytne služby, resp. výhody. Takéto výhody by mal však uplatniť a zohľadniť jedine súd, ktorý rozhoduje o vine a treste na hlavnom pojednávaní a rozhodne by tieto výhody nemal voči spolupracujúcemu páchatel'ovi uplatňovať prokurátor alebo policajt, lebo by tu skôr išlo o určité krivenie práva, „kšeftovanie“ so spravodlivosťou, manipuláciu so skutkovým stavom. Rozhodne voči spolupracujúcemu obvinenému by sa podľa nášho názoru nemali uzatvárať dohody o vine a treste, keďže až súd, ktorý rozhoduje o vine a treste môže posúdiť dôveryhodnosť výpovedí. Prokurátor tak by nemal na základe výpovede spolupracujúceho

obvineného, ktorý nielen vypovedal proti sebe samému, ale hlavne voči ostatným páchatelom navrhnuť konanie o dohode o vine a treste podľa § 232 a nasl. TP. Bolo by to v rozpore so zásadou zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností podľa § 2 ods. 10 TP. I keď táto dohoda je schválená súdom v zmysle § 331 až 335 TP, súd často len formálne posúdi primeranosť výšky trestu a dohodu o vine a treste schváli. Je však najvyšší čas, aby orgány činné v trestnom konaní a tiež súd rozhodujúci o väzbe brali do úvahy riziko manipulácií pri zisťovaní skutkového stavu zo strany spolupracujúcich obvinených, ktoré môžu súvisieť s úmyslom získať výhody za svedectvo či dokonca s osobnou pomstou, na čo konštantne upozorňuje vo svojej rozhodovacej činnosti ESLP. Ak je jediným priamym dôkazom výpoveď spolupáchatel'a, ktorý za to získa v trestnom konaní neprimeranú výhodu, spochybňuje to celkovú spravodlivosť trestného konania vo vzťahu k jeho spolupáchatelom, ktorých usvedčil. Ak by sa však preukázala manipulácia výpovede spolupracujúcej osoby zo strany orgánu činného v trestnom konaní, napríklad aj v podobe rôznych vzájomných konzultácií bez účasti obhajcu, išlo by nielen o naplnenie skutkovej podstaty marenia spravodlivosti orgánom činným v trestnom konaní, ale v takom prípade by muselo byť trestné stíhanie voči takejto osobe ihneď zastavené, keďže by už tým okamihom bolo trestné stíhanie vedené bez zákonných dôvodov.

Nie je možné, aby prípadné prepustenie z výkonu väzby, užívanie majetku získaného z trestnej činnosti mohol spolupracujúci páchatel' získať po dohode s orgánom činným v trestnom konaní a po usvedčujúcej výpovedi voči určitým osobám. Je tu veľké procesné riziko, že spolupracujúci páchatel' by zavádzal, klamal a uvádzal ľahko overiteľné detaily v prekrytí so skutkovým dejom, len tak aby všetko bolo overiteľné a trestná činnosť priradená inej osobe. Z právno-teoretického hľadiska je povolenie úľav a výhod spolupracujúceho páchatel'a príkladom aplikovania tzv. zásady oportunity, ktorá je opakom tzv. zásady legality, na ktorej je tradične založená stredoeurópska trestnoprávna obžaloba, resp. náš kontinentálny trestný proces založený na dôslednom dokazovaní a obžalovacej zásade. Inštitút spolupracujúceho páchatel'a je teda v stredoeurópskom práve z tohto hľadiska problematický a preto by sa nemal využívať bežne ale iba výnimočne. Nepísanú dohodu medzi orgánom činným v trestnom konaní a páchatelom o spolupráci možno označiť za typický aspekt angloamerického chápania vyjednávanej spravodlivosti, resp. akýsi obchod štátu so zločinom a zločincami, ktorí nerešpektujú a nikdy nerešpektovali morálne princípy a úprimné pravdivé popisania skutočností. Štát nemôže dopustiť, aby inštitút spolupracujúceho obvineného sa stal nástrojom prokuratúry alebo polície k tomu, aby si „kupovali“ výpovede, ktoré môžu byť

nepravdivé. Prvotnou motiváciou spolupracujúceho obvineného poskytujúceho výpoveď je snaha zachrániť seba a svoju rodinu, zachrániť svoj majetok, ale môže tu hrať druhotne úlohu aj snaha vybaviť si účty v rámci kriminálneho spoločenstva alebo politického a podnikateľského prostredia. Preto je správne porovnávať výpoveď spolupracujúceho obvineného s inými dôkazmi. Ak je výpoveď spolupracujúceho obvineného jediným dôkazom proti inému, nemožno v rámci ústavnej zásady "v pochybnostiach v prospech obžalovaného" na takomto jedinom dôkaze postaviť rozhodnutie o vine. Zabránenie zneužitia moci možno dosiahnuť len dôveryhodným konaním policajta a prokurátora, ktorí prísne posúdia motiváciu páchatel'a spolupracovať. Pokiaľ by páchatel'ovi išlo za svoju spoluprácu jedine o výhody a kládol by si podmienky za výpoveď na určité osoby (o ktorých iba on tvrdí že sú páchatel'mi), pričom ani táto výpoveď nie je pravdivá tak výsledkom môže byť „justičný zločin“ v dôsledku nepravdivých výpovedí, čo spôsobuje faktickú štátnu korupciu. Inštitút spolupracujúceho obvineného, resp. „korunného svedka“ je aj predmetom skúmania tzv. „teórie hier“. Pomocou teórie hier sa dá dokázať, že (pri racionálnom postupe zúčastnených) inštitút korunného svedka spôsobuje, že aj keď sa korunný svedok i obžalovaný v skutočnosti dopustili len malého trestného činu, nakoniec budú obaja potrestaní tak, ako keby sa dopustili veľkého trestného činu.

Relevantné ustanovenia Trestného poriadku (zásada náležitého zistenia skutkového stavu a zásada voľného hodnotenia dôkazov) v záujme vylúčenia potenciálneho nebezpečenstva účelových, nepravdivých výpovedí ukladajú súdom povinnosť vykonať dôslednú previerku hodnovernosti, a teda kvality takto podaných svedectiev, ktorej prípadné zanedbanie by mohlo signalizovať porušenie garancií spravodlivého procesu.¹¹ Ústavný súd SR v rozhodovacej praxi pripustil (v súlade s rozhodovacou činnosťou ESĽP) použiteľnosť tzv. odklonov ako zákonných inštitútov (medzi ktoré patrí aj uznesenie o podmiennečnom zastavení spolupracujúceho obvineného podľa § 218 ods. 1 TP) v trestnom konaní, avšak za prísneho posúdenia obsahu výpovede spolupracujúcej osoby.¹² Zo znenia samotnej zákonnej úpravy vyplýva, že zákonodarca v záujme postihnutia závažných foriem trestnej činnosti, u ktorej je jej objasňovanie, takpovediac zvonku, veľmi sťažené, v niektorých prípadoch takmer nemožné, stanovil ako legitímny cieľ záujem spoločnosti na vyšetrení takejto trestnej činnosti, pričom

¹¹ Bližšie pozri: Rozhodnutie ústavného súdu z 8. novembra 2016, sp. zn. III. ÚS 758/2016, uverejnené v Zbierke nálezov a uznesení Ústavného súdu SR pod č. 53/2016).

¹² K odklonom bližšie: ŽILINKA, M.: K alternatívnym spôsobom vybavenia trestných vecí podľa zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok. In: Justičná revue, 58, 2006, č. 2, s. 199 – 203.

tento povýšil nad záujem potrestať jedného z jej „menej aktívnych“ aktérov, ktorý orgánom činným v trestnom konaní poskytne pri plnení danej úlohy nezanedbateľnú súčinnosť. Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva v otázke tzv. korunných svedkov poskytujúcich pomoc pri odhaľovaní trestnej činnosti výmenou za beztrestnosť¹³ alebo iné výhody upozornila na potrebu osobitnej obozretnosti pri použití takýchto výpovedí, súčasne však ESĽP v tomto kontexte konštatoval, že skutočnosť použitia výpovede podozrivého, ktorý bol zbavený obvinenia, nie je ešte sama osebe dôvodom na vyslovenie porušenia práva na spravodlivé súdne konanie, a to dokonca ani v takých prípadoch, keď je odsúdenie páchatel'a založené v určujúcej miere práve na výpovedi takéhoto svedka.¹⁴ V záujme zaistenia spravodlivosti konania je však prirodzenou požiadavkou adresovanou konajúcemu súdu dôkladná analýza vierohodnosti týchto výpovedí.¹⁵ ESĽP ešte uvádza, že výpoveď takého svedka (pri jej voľnom hodnotení) môže byť (potenciálne) ovplyvnená snahou dosiahnuť vlastnú antirepresívnu výhodu. Na druhej strane, svedok v čase svojej výpovede (najmä keď je vypočutý už v prípravnom konaní) nevie, či a s akými dôkazmi bude táto výpoveď konfrontovaná. Jeho rozhodnutie „pomôcť si“ je teda realizovateľné práve v prípade, ak hovorí pravdu, a naopak, rizikové pre prípad, že sa svedkom uvádzané okolnosti ukážu ako fiktívne, čo by jeho osobnú pozíciu mohlo skomplikovať.¹⁶ K rovnakým záverom dospel Najvyšší súd SR aj v rozsudku z 28. júna 2016, sp. zn. 2 To 14/2015 s tým, že poukázal na podmienky kladené vyššie uvedenou judikatúrou ESĽP pri použití výpovede tzv. korunného svedka.¹⁷

Ďalej k otázke potreby skúmania vierohodnosti spolupracujúcich osôb možno uviesť, že pokiaľ ide o spoluprácu páchatel'a s orgánmi činnými v trestnom konaní treba zdôrazniť, že je otázna vierohodnosť výpovede takéhoto páchatel'a, ktorý môže zásadným spôsobom klamať a výraznou mierou zatajovať, bagatelizovať či skresľovať svoj vlastný podiel na trestnej činnosti v neprospech stíhaných osôb, proti ktorým vypovedá. Rovnako môže ísť o prípad pomsty, vybavovania si účtov, konkurenčného boja a podobne. Preto je nutné vždy starostlivo zvážiť samotnú aplikáciu využitia tohto inštitútu. Pri vykonávaní dôkazu výsluchom spolupracujúceho obvineného, musia orgány činné v trestnom konaní vychádzať zo zásad a zákonností dokazovania rovnako, ako pri iných dôkazoch. Pokiaľ ide o obsah výpovede

¹³ Bližšie pozri: Rozhodnutie ESĽP vo veci Atanasov proti Bulharsku, z 3.3.2009, č. 20309/02.

¹⁴ Bližšie pozri: Rozhodnutie ESĽP vo veciach Cornelis proti Holandsku, z 25.5.2004, č. 994/03; Lorse proti Holandsku, z 27.1.2004, č. 44484/98; Verhoek proti Holandsku, z 27.1.2004, č. 54445/00.

¹⁵ Bližšie pozri: Uznesenie ústavného súdu z 8. novembra 2016, sp. zn. III. ÚS 758/2016, uverejnené v Zbierke nálezov a uznesení Ústavného súdu SR pod č. 53/2016.

¹⁶ Bližšie pozri: Rozsudok najvyššieho súdu z 26. novembra 2014, sp. zn. 2 To 9/2014.

¹⁷ Bližšie pozri: Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 07. 09. 2017, sp. zn. 2TdoV/7/2017.

spolupracujúceho obvineného, ktorý vypovedá v procesnom postavení svedka predpokladá sa, že bude vypovedať pravdu. Nie je vylúčené, že ku skresleniu, k nesprávnej a neúplnej interpretácii pravdy môže dôjsť kedykoľvek, aj keď neúmyselne, na základe nepresného vnímania určitej konkrétnej skutočnosti svedkom. Je nevyhnutné, aby orgány činné v trestnom konaní za každých okolností preskúmavali a všetkými dosiahnuteľnými dôkazmi získanými zákonným spôsobom z dôkazných prostriedkov aj overovali špecifickú výpoveď spolupracujúceho obvineného v procesnom postavení svedka. Ak má byť takýto dôkaz (získaný výsluchom spolupracujúceho obvineného v procesnom postavení svedka) v ďalšom konaní využitý, musí byť z hľadiska zákonnosti, vierohodnosti a najmä aj úplnosti jeho obsahu dôkladne preverený a teda, či súvisí s danou trestnou vecou, či bude takýto dôkaz vykonateľný a dostatočne hodnoverný. Účelom previerky takéhoto dôkazu je zistiť kvalitu, pramene správ, spoľahlivosť a úplnosť informácie a najmä jeho vzťah k iným dôkazom. Dôkazy sa preverujú najmä ich analýzou, porovnaním s inými zásadnými dôkazmi, ako i vykonávaním ďalších procesných úkonov. V zásade ale nie je možné, aby dôkaz vyplývajúci zo svedeckého výsluchu osoby, ktorá vystupuje ako spolupracujúci obvinený, bol jediným dôkazom, ktorý svedčí o vine obvineného. So zákonnosťou dokazovania použitím inštitútu spolupracujúceho obvineného vyvstáva teda celý rad praktických otázok a pochybností. Tou najzávažnejšou je nepochybne už spomínaná pravdovravnosť, resp. vierohodnosť spolupracujúceho obvineného, ktorý sám participoval na páchaní trestnej činnosti, a ktorý výmenou za istú formu beztrestnosti usvedčuje svojich spolupáchateľov. Je preto na mieste sa pýtať, či takýto obvinený nebude svojou dobrovoľnou spoluprácou s orgánmi činnými v trestnom konaní len účelovo zakrývať vlastnú trestnú činnosť a s akou pravdepodobnosťou bude takýto obvinený vypovedať pravdivo. Je nemožné považovať tvrdenie „kajúcnikov“ za 100 %-nú pravdu, absolútnu pravdu. Pravda zistená v trestnom konaní výpoveďou „kajúcnika“ je pravdou relatívnou a nie absolútnou. Tým však nemá byť povedané, že by sa v trestnom konaní nemalo usilovať o pravdu, že by sa nemalo usilovať o čo najväčšie priblíženie sa k objektívnej realite. Avšak práve zásada zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností podľa § 2 ods. 10 TP odmieta uznať výpoveď spolupracujúceho páchatel'a ako dostatočný a jediný dôkaz v trestnom konaní, keďže takáto výpoveď obsahuje značné dôvodné pochybnosti už len tým, že páchatel' sa prizná, objasňuje a usvedčuje. Pri hľadaní pravdy totiž vystupuje do popredia aj určitý aspekt neistoty, s ktorým musia orgány činné v trestnom konaní rátať. Je nemožné absolútne veriť „kajúcnikovi“, ktorý sa „kajá“ za svoje činy (pri výhodách v trestnom konaní) a jeho výpoveď považovať za

nevyvrátiteľnú a absolútnu pravdu. Už Zigmund Freud, ktorý bol psychiater, univerzitný profesor neuropatológie, zakladateľ psychoanalýzy k pravde povedal dva zaujímavé výroky, ktoré možno preniesť aj do „slepého dôverovania“ výpovedi kajúcnikov: „*Existuje práve tak málo stopercentnej pravdy ako stopercentného alkoholu.*“ alebo „*Iba deti, blázni a veľmi starí ľudia si môžu dovoliť hovoriť vždy pravdu.*“. Teda najmä spolupracujúci páchatel' takmer vždy vypovedá tak, aby získal určité výhody, zbavil sa podstatne väčšieho podielu na protiprávnom konaní a snažil sa zo seba urobiť „obet'“, ktorá bola nevedomky vrhnutá do trestnej činnosti.

Rovnako je otázne, či dôkaz získaný výpoveďou spolupracujúceho obvineného môže byť zároveň jediným usvedčujúcim dôkazom svedčiacim o vine obvineného a či je ako taký dostatočne presvedčivý pri usvedčovaní iných spolupáchatel'ov. Jednoznačne možno povedať, že bez ďalších podporných dôkazov proti obvineným, ktorými je možné hodnoverne preveriť výpoveď spolupracujúceho obvineného, by takýto postup v istej miere spochybňoval nielen zákonnosť, ale i spravodlivosť celého trestného konania.¹⁸ Špecifickosť postavenia kajúcnika, ktorý formálne vypovedá ako svedok o možnej trestnej činnosti iných osôb, hoci svedok z materiálneho hľadiska nie je (je totiž páchatel'om trestnej činnosti) spôsobuje to, že výpoveď takéhoto svedka nie je možné považovať za koniec dokazovania, ale má ísť o začiatok dokazovania a takáto výpoveď kajúcnika by sa nemala preceňovať (glorifikovať, či automaticky považovať za pravdivú), ale mala by sa dôsledne preverovať a to aj motivácia kajúcnika spolupracovať s prokuratúrou. Z hľadiska možnej motivácie pri výpovedi kajúcnika je podstatným poznať rozsah dohody medzi kajúcnikom a prokurátorom, t. j. rozsah výhody, ktoré boli kajúcnikovi štátom sľúbené za poskytnutie svedectva, napríklad, či sa výhody týkajú len možnej beztrestnosti kajúcnika, prípadne aj beztrestnosti jeho blízkych osôb, ktorí sa mohli dopustiť trestnej činnosti s kajúcnikom, respektíve, či nedotknuteľnosť získa aj majetok kajúcnika, ktorý mohol byť alebo bol nadobudnutý z časti alebo úplne z nelegálnych zdrojov. Poznanie dohody medzi kajúcnikom a štátom je dôležité pri posudzovaní dôveryhodnosti výpovede kajúcnika, ale napríklad aj pre vedenie obhajoby osôb, ktoré kajúcnik usvedčuje a v neposlednom rade môže byť zaujímavé aj pre verejnosť, pre ktorú môže byť cenným poznatkom za akých podmienok pri akej konkrétnej trestnej činnosti možno očakávať určité výhody a akú podobu také výhody od štátu môžu mať.

Možno poukázať na rozsudok EŠLP vo veciach Melnikov proti Rusku (rozsudok zo 14. januára 2010, č. 23610/03, § 75) ktorý konštatoval, že pri hodnotení výpovedí spoluobvinených,

¹⁸ Bližšie pozri: Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 29. 11. 2016, sp. zn. 4 To 10/2015.

v ktorých usvedčujú ostatných obvinených, by mali vnútroštátne orgány postupovať obozretnejšie než v prípade bežných svedkov, lebo takéto osoby môžu mať tendenciu vo vlastnom záujme zval'ovať vinu na ostatných, zvlášť pokiaľ nemôžu byť za lživé tvrdenia potrestaní, Huseyn a iní proti Azerbajdžanu (rozsudok z 26. júla 2011, č. 35485/05, 45553/05, 35680/05, 360 85/05, § 206) uviedol, že rozpory v tvrdeniach svedkov, ktoré boli urobené v rôznom čase, ako aj vážne rozpory medzi rôznymi typmi dôkazov predložených obžalobou, zakladajú vážny dôvod pre spochybnenie dôveryhodnosti svedka a dôkaznej hodnoty jeho svedectva ako takého, takáto pochybnosť predstavuje námietku schopnú ovplyvniť posúdenie skutkových okolností prípadu založených na takýchto dôkazoch a nakoniec aj výsledok súdneho procesu.

Pri inštitúte spolupracujúcich osôb nemožno opomenúť, že spoľahlivosť tvrdení spolupracujúcich páchatel'ov spočíva v prítomnosti ich motivácie, ktorá prináša riziko možného porušenia práva na spravodlivý proces zaručeného čl. 6 ods. 1 Dohovoru. Vplyv na mieru tohto rizika má aj skutočnosť, ak obvinený začne spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní potom, čo získal prístup a oboznámil sa s obsahom iných dôkazov, aby mohol prispôbiť tvrdenia aktuálnej dôkaznej situácii a vlastným potrebám. V procese hodnotenia dôkazov v zmysle základných zásad trestného konania predpokladaných v § 2 ods. 12 TP je nutné výpoveď každého spolupracujúceho jednotlivo podrobiť zisťovaniu výhod, ktoré výmenou za výpoveď získal, presne hodnotiť štádium trestného konania z pohľadu, ktoré informácie mu boli prístupné zo spisu, či z médií, hodnotiť modifikácie vo výpovediach a samostatne i rozpory s výpoveďami ďalších osôb a súhrnne uzavrieť podporenie inými dôkazmi alebo rozpor s nimi. V takých prípadoch je nevyhnutná a bezpodmienečná i hodnoverná individuálna verifikácia obsahu výpovede kajúcnika. U kajúcnikov aj drobné rozpory vyvolávajú vyššiu intenzitu pochybnosti ako drobné rozpory u výpovedi „nekajúcnikov“. Overovanie dôveryhodnosti „kajúcnika“ iba výpoveďou ďalšieho, resp. ďalších „kajúcnikov“ neposilňuje princíp spravodlivého trestného procesu. Výpovede kajúcnikov bez odstránenia vzájomných rozporov, najmä v prípade, ak neboli podporené ďalšími objektívnymi dôkazmi v nutnom rozsahu a kvalite, sú takého charakteru, že vyvolávajú vážne pochybnosti o ich vierohodnosti a pravdivosti. ESLP podmieňuje posúdenie vierohodnosti a prípustnosti použitia výpovede spolupracujúcej osoby v trestnom konaní otvoreným prístupom obhajoby k dohode prokurátora s takouto osobou pred jej výsluchom, poznaním obsahu dohody súdom a informovaním o jej postavení, zaručeným prístupom

obhajoby k jej výsluchu, vrátane možnosti klásť jej otázky a dostatočným preskúmaním takej výpovede, podporením tvrdení vo výsluchu inými dôkazmi. Výpoveď spolupracujúcej osoby je dôležitým, ale nie jediným dôkazom, na základe ktorého môže dôjsť k odsúdeniu. Použitie výpovedí, ktoré urobili svedkovia výmenou za beztrestnosť alebo nižší trest alebo iné výhody, môže kompromitovať spravodlivosť konania a nastoliť otázky v tom smere, že takéto výpovede svojou povahou môžu byť predmetom manipulácie a môžu byť urobené len s cieľom získať výmenou ponúkané výhody alebo kvôli osobnej pomste. Preto riziko, že niekto môže byť obvinený alebo odsúdený na základe neoverených tvrdení, ktoré nie sú úplne nezaujaté, nesmie byť podceňované (rozsudok Atanasov proti Bulharsku z 3. marca 2009, č. 20309/02).

ESLP vo veci Edwards a Lewis proti Spojenému kráľovstvu v rozsudku z 27. októbra 2004, č. 39647/98 a 40461/98, uviedol, že medzi požiadavkami spravodlivosti pred pokladanej čl. 6 ods. 1 Dohovoru figuruje povinnosť orgánov trestného stíhania zoznámiť obhajobu so všetkými významnými dôkazmi v prospech i v neprospech obvineného. Ak je dôkaz závažný, právu obvineného zodpovedá povinnosť súdu dôkaz vykonať a nesplnenie tejto povinnosti môže zakladať porušenie práva na spravodlivý proces podľa čl. 6 Dohovoru (Vidal proti Belgicku, rozsudok z 22. apríla 1992, č. 12351/86). ČL. 6 ods. 3 písm. b) Dohovoru vyžaduje, aby orgány obžaloby odhalili obhajobe všetky dôkazné materiály bez ohľadu na to, či sú v prospech alebo neprospech obvineného a či ich obžaloba chce použiť alebo ich použiť nechce (napr. Dowset proti Spojenému kráľovstvu rozsudok z 24. júna 2003, č. 39482/98, § 41). ESLP vo veciach proti Ukrajine, Bochan (rozsudok z 3. mája 2007, č. 7577/02), resp. Pronina (rozsudok z 18. júla 2006, č. 63566/00, § 25) konštatoval, že vnútroštátne súdy tým, že úplne ignorovali argumenty sťažovateľky týkajúce sa určitých otázok, hoci boli konkrétne, relevantné a závažné, nesplnili svoju povinnosť podľa čl. 6 ods. 1 Dohovoru uviesť dostatočné dôvody pre ich odmietnutie. Procesnému právu účastníka navrhnúť dôkazy zodpovedá povinnosť súdu nielen o vznesených návrhoch rozhodnúť, ale tiež, pokiaľ im nevyhovie, vo svojom rozhodnutí vyložiť, z akých dôvodov navrhnuté dôkazy nevykonali; ak tak neurobí, zaťaží svoje rozhodnutie nielen nedostatkami spočívajúcimi v porušení všeobecných procesných predpisov, ale súčasne postupuje v rozpore so zásadami spravodlivého procesu. Dôkazy, o ktorých v konaní nebolo súdom rozhodnuté, prípadne dôkazy, ktorými sa súd nezaoberal, preto takmer vždy založia nielen nepreskúmateľnosť vydaného rozhodnutia, ale súčasne tiež jeho protiústavnosť. Z týchto zásad však nijako nevyplýva povinnosť súdu vykonať všetky dôkazy, ktoré účastník navrhol.

4 Potreba skúmania a preverovania osoby spolupracujúceho páchatel'a

Často spolupracujúci obvinený, napriek tomu, že je sám páchatel'om trestnej činnosti, získava vďaka svojmu svedectvu voči iným osobám buď úplnú beztrestnosť (zastavenie trestného stíhania), podmienenú beztrestnosť (podmienečné zastavenie trestného stíhania spolupracujúceho obvineného) alebo „vyviazne“ iba so symbolickým, či podstatne zníženým trestom (mimoriadne zníženie trestu, dohoda o vine a treste). „Kajúcnik“, ako páchatel' trestnej činnosti, usvedčuje iné osoby svojou výpoveďou a za takéto svedectvo získava od štátu (prokuratúry) určité výhody. Kajúcnik a prokurátor teda uzatvárajú neformálnu zmluvu, v ktorej si dohodnú výhody, ktoré kajúcnikovi budú plynúť, ak bude opakovane vypovedať o určitej trestnej činnosti. K spolupráci však nemôže byť navádzaný napríklad operatívnou návštevou vo výkone väzby operatívnymi príslušníkmi PZ bez účasti obhajcu, bolo by to v rozpore s právom na obhajobu a s právom na stíhanie len zo zákonných dôvodov. Vzhľadom k tomu, že výpoveď kajúcnika je často jediným usvedčujúcim dôkazom o možnej trestnej činnosti, je mimoriadne dôležitým dôsledné overovanie a hodnotenie takejto výpovede, nakoľko tá môže byť pravdivá, avšak môže byť aj zámerne skreslená, či nepravdivá a to napríklad s cieľom získať čo najväčšie výhody od prokurátora, respektíve motivovaná snahou rozdrobiť, či preniesť svoju vinu na iné osoby a vytvoriť si tak lepšiu pozíciu na vyjednávanie výhod za poskytnutie svedectva. Orgány činné v trestnom konaní musia skúmať jeho predošlé protiprávne konanie, jeho predchádzajúce alebo súčasne trestne stíhané veci, čo má veľký vplyv na jeho prípadnú motiváciu klamať a zavádzať, vypovedať krivo a krivo obviňovať. Je tak potrebné preveriť osobou spolupracujúceho páchatel'a a až potom dôveryhodnosť jeho výpovede. Nie je na mieste „slepo“ veriť pravdovravnosti spolupracujúcej osoby, keďže aj na neho sa vzťahuje ustanovenie § 34 ods. 1 TP, teda uvádzať čokoľvek, čo môže slúžiť na jeho obhajobu, čo znamená že môže klamať. Uvádzať ako argument pravdovravnosti kajúcnika to, že ak by klamal tak by stratil všetky benefity je mimo racionálne uvažovanie, nakoľko možný budúci kajúcnik pozná aký je prístup k výpoveďiam kajúcnikov (bezhraničná viera v ich pravdivosť, neväzobné trestné stíhanie, nezaistenie majetku) a preto môže ísť kludne do rizika a klamať (prípadne hovoriť len čiastočnú pravdu), nakoľko existuje iba malá pravdepodobnosť, že by mu orgány činné v trestnom konaní prestali veriť, prípadne, že by vyvinuli nejaké rozsiahlejšie úsilie na overenie jeho výpovede. Všetky osoby vypovedajúce v trestnom konaní v akomkoľvek procesnom postavení (oznamovateľ, podozrivý, svedok, poškodený, obvinený,

znalec) môžu klamať úplne, čiastočne alebo aj hovoriť pravdu. Pri žiadnej z osôb vypovedajúcich v trestnom konaní nie je dopredu zaručené, že vypovedá pravdu; to platí o to viac pri „kajúcnikovi“, ktorý je sám páchatel'om trestnej činnosti (pokiaľ si ju sám nevymyslel) a aby sa vyhol trestu musí usvedčovať nielen seba, ale hlavne iné osoby (priznanie je síce poľahčujúca okolnosť, ale aj zaručený trest a preto kajúcnik musí hovoriť najmä o iných osobách). Jednou z najdôležitejších súčastí práva na stíhanie len zo zákonných dôvodov a spravodlivý proces je povinnosť náležite sa vysporiadať s relevantnými argumentmi procesnej strany trestného konania. Procesnej strane súd musí dať odpoveď na podstatné otázky a námietky spochybňujúce závery napadnutého uznesenia v závažných a samotné rozhodnutie ovplyvňujúcich okolnostiach.

V spojitosti s uznaním dôkazovej hodnoty výpovede spolupracujúceho kajúcnika sa vyžaduje celý rad podmienok. Nemalo by sa zakladať uznesenie o vznesení obvinenia iba na samotnom obvinení kajúcnikov, resp. ich výpovedí. Takéto výpovede je potrebné hodnotiť podľa týchto faktorov:

- povahy delikventa, ktorý obviňuje, a vzťahy, ktoré predtým udržiaval s osobou označenou za spolupáchatel'a,
- podrobnom preverení možnosti existencie nečestných motívov, ku ktorým sa iba ťažko môže priznať, napr. pomsta, osobná nenávisť, roztrpčenie, úplatok, prostredníctvom tzv. prísl'ubu výhod v trestnom procese atď., ktoré by viedli k obvineniu nevinnnej osoby; tieto motívy umožňujú označiť výpoveď za falošnú alebo podvrhnutú, alebo prinajmenšom jej uberajú na vierohodnosti,
- vylúčení možnosti, že obviňujúca výpoveď je eventuálnym šikovným alibi s cieľom zbaviť sa vlastnej viny.

Zjednodušene povedané, ide o akúsi zmluvu, kde na jednej strane obvinený prizná svoju vinu a na strane druhej prokurátor navrhne nižší trest (dohoda o vine a treste). Morálna oprávnenosť takéhoto postupu orgánov ochrany práva spočíva v tom, že dohoda o vine a treste je nepochybne na jednej strane prejavom ochoty páchatel'a prevziať zodpovednosť za svoj čin, čo môže byť prvým krokom k jeho resocializácii. Na druhej strane umožňuje poskytnutie určitých úľav obvinenému, ktorý poskytol spoluprácu, resp. spolupracuje pri svojom stíhaní alebo pri stíhaní iných páchatel'ov ako protihodnotu za takýto (ústretový) postoj a aktivitu, ktorá vedie k rýchlejšiemu a lacnejšiemu účelu trestného konania. Na podklade vyjadreného účelom dohody o vine a treste je poskytnutie benefitov obvinenému v podobe nižšieho trestu, ale

nesmie ísť o extrémne výhody, ktoré by znamenali popretie podstaty a zmyslu dohody o vine a treste (nezaistenie celého nezákonne získaného majetku spolupracujúcej osoby). Nikto nemôže bez ďalšieho dokazovania vychádzať z prezumpcie pravdivosti tvrdenia kajúcnika a z prezumpcie nepravdivosti tvrdení, ktoré skutkovú verziu kajúcnika nepotvrdzujú, respektíve vyvracajú. Nie je možné vylúčiť rôzne vplyvy na obsah výpovede kajúcnika. Z tohto dôvodu je potrebné dôsledne sa vysporiadať s dôveryhodnosťou kajúcnikov a s okolnosťami, za ktorých sa rozhodli vypovedať. Nestačí k tomu kvantitatívne hľadisko, koľkokrát sú vypočutí, voči koľkým osobám vypovedajú, ale je potrebné výsluchy potvrdiť vecnými a listinnými dôkazmi, prípadne inými skutočnosťami. K výpovediam svedkov treba vo všeobecnosti vyjadriť, že aj výpoveď svedka sa skladá z reťazca viacerých tvrdení. Overením vierohodnosti a nezaujatosti vypovedajúcej osoby a overením tej časti tvrdenia, ktorú možno testovať ďalším dokazovaním, možno myšlienkovito dospieť k dôvodnosti presvedčenia aj o pravdivosti/nepravdivosti zostávajúcich častí, resp. celej výpovede.

Záver

Z materiálneho hľadiska preto nie je možné, aby páchatel' trestného činu bol zároveň, v trestnej veci o tom istom skutku i svedkom, lebo ako páchatel' nemôže byť trestne stíhaný za nepravdivú svedeckú výpoveď, za trestný čin krivej výpovede. Spomínaná zásada znamená zákaz donucovať obvineného k akémukoľvek aktívnemu konaniu, ktorým by prispel k získaniu dôkazov proti sebe. Sebaobviňujúce vyjadrenie prednesené voči štátnej moci (prezentovanej orgánmi činnými v trestnom konaní) je urobené v súlade s týmto ústavným princípom a má povahu usvedčujúceho dôkazu len vtedy, že ho urobila osoba, ktorá mala procesné postavenie obvineného podľa § 33 TP a bola v tomto postavení vypočutá podľa § 121 TP, pritom bola poučená o právach obvineného podľa § 34 TP. Toto poučenie musí zodpovedať ustanoveniu § 34 ods. 5 TP v tom smere, že orgány činné v trestnom konaní a súd sú povinné vždy obvineného o jeho právach poučiť vrátane významu priznania sa a poskytnúť mu plnú možnosť na ich uplatnenie. Vytváranie kultu zaručenej pravdivosti výpovedi „kajúcnika“ podľa § 205 ods. 1 TP na podklade určitých argumentov je krok späť v trestnom práve a ide o výrazný odklon od logickej argumentácie a objektívneho posudzovania všetkých relevantných skutočností zistených v rámci dokazovania. Každý dôkaz v trestnom procese je totiž nutné posudzovať (hodnotiť) nezaujato (objektívne), preto musia orgány činné v trestnom konaní hodnotiť dôkazy

na základe výpovede „kajúcnikov“ spôsobom, že výpoveď „kajúcnika“ by mala viesť vyšetrovanie k iným dôkazom. Špecifickosť postavenia kajúcnika, ktorý formálne vypovedá ako svedok o možnej trestnej činnosti iných osôb, hoci svedok z materiálneho hľadiska nie je (je totiž páchatelom trestnej činnosti) spôsobuje to, že výpoveď takéhoto svedka nie je možné považovať za koniec dokazovania, ale má ísť o začiatok dokazovania a takáto výpoveď kajúcnika by sa nemala preceňovať (glorifikovať, či automaticky považovať za pravdivú), ale mala by sa dôsledne preverovať a to aj motivácia kajúcnika spolupracovať s policajtom a prokurátorom.¹⁹ Sme toho názoru, že inštitút spolupracujúceho svedka, resp. spolupracujúceho obvineného by mal mať charakter prostriedku operatívno-pátracej činnosti a použiť ho najmä v prípade I. a II. hlavy osobitnej časti TZ. Svojou výpoveďou by mal viesť orgány činné v trestnom konaní k určitým listinným a vecným dôkazom, ktorých vierohodnosť vrátane jeho výpovede posúdi súd rozhodujúci o vine a treste. Je v rozpore s individuálnou prevenciou a generálnou prevenciou, ak by spolupracujúci obvinený, t. j. páchatel trestnej činnosti by mal dostatočný mediálny priestor pre svoju obranu a tiež je nevhodné, aby takáto osoba sa zúčastňovala spoločenského života iba za to, že vypovedala voči spolupáchatelom. Bolo by to v rozpore s tzv. morálnym odsúdením spoločnosťou. Preto by mal najmä dozorujúci orgán dbať na dodržiavanie zákonnosti zo strany takýchto osôb, dbať na princíp zdržanlivosti pri vyjadreniach takýchto spolupracujúcich osôb, tzv. kajúcnikov a rešpektovať princíp prezumpcie neviny spolupáchatelov, ktorí sa často nachádzajú na základe výpovede spolupracujúcej osoby vo výkone väzby.

Na záver autori dávajú do diskusie tieto návrhy k postavenie spolupracujúceho páchatel'a:

- v prípade dočasného odloženia vznesenia obvinenia legislatívne zakotviť pre spolupracujúce osoby zaistenie majetku, a to ihneď pri uplatnení § 205 ods. 1 TP,
- spolupracujúce osoby by nemali byť vypočúvané v rámci „výsluchu svedka“ v prípravnom konaní, ale by sa mal zakotviť dôkazný prostriedok „Výsluch osoby, voči ktorej bolo dočasne odložené vznesenie obvinenia“ – „Výsluch spolupracujúceho obvineného“ - Výsluch spolupracujúceho svedka“,
- výpoveď spolupracujúcej osoby by mal byť iba podporným dôkazom (nie jediným dôkazom a usvedčujúcim dôkazom), na ktorom by nemohla byť postavená obžaloba bez iných zákonných dôkazov (výsluch svedkov, poškodených, vecné a listinné dôkazy),

¹⁹ Bližšie pozri: Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Adamčo proti Slovenskej republike z 12.11.2019 (sťažnosť č. 45084/14).

PRÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN III. – Sekcia verejného práva

online vedecká konferencia – 7. máj 2021

- z hľadiska práva na spravodlivý trestný proces by mali ostatné subjekty (obvinení, poškodení, obhajcovia) poznať tzv. neformálnu dohodu postavenú na výhodách („benefitoch“) pre spolupracujúceho spolupáchateľa („kajúcnika“), ktorý sa rozhodol spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní na usvedčovaní spolupáchateľov,
- legislatívne zakotviť, že inštitút spolupracujúcej osoby („kajúcnika“) by nemal byť dôkazným prostriedkom a prameňom dôkazu, ale predovšetkým prostriedkom operatívno-pátracej činnosti (obdobne ako „agent“), najmä z dôvodu, že výpoveď spolupracujúcej osoby by mala prispieť k väčšej aktívnosti a procesnej činnosti operatívno-pátracích orgánov (napr. v rámci národnej kriminálnej agentúry) pri vyhľadávaní dôkazov,
- k výsluchu svedka v trestnom konaní legislatívne zakotviť, že osoba svedka nemôže byť v tej istej veci osobou, voči ktorej sa dočasne odložilo vznesenie obvinenia podľa § 205 ods. 1 TP,
- zrušiť možnosť beztrestnosti spolupracujúceho páchatel'a a zrušiť zastavenie trestného stíhania voči spolupracujúcemu obvinenému v ustanovení § 205 ods. 3 TP,
- skúmať dôveryhodnosť spolupracujúceho obvineného a jeho výpovede aj prostredníctvom súdneho znalca, ktorý by posúdil jeho pravdivosť,
- zakotviť do Trestného poriadku, že nie je dovolené bez účasti obhajcu dohodovať medzi s obvineným vo výkone väzby spoluprácu na objasnení korupcie, trestného činu založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny, alebo zločinu spáchaného organizovanou skupinou alebo zločineckou skupinou, trestného činu úkladnej vraždy alebo trestných činov terorizmu alebo zistenie páchatel'a tohto trestného činu; obvinený vo výkone väzby (najmä kolúzne väzby) je značne pod psychickým tlakom a jeho motivácia byť prepustený na slobodu (často je obvinený ochotný urobiť čokoľvek, aby bol prepustený z väzby a mohol byť so svojou rodinou) môže hraničiť so zavádzajúcimi tvrdeniami a nedôvodným sebaobvinením a obvinením iných osôb.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ČENTÉŠ , J. a kol.: Trestné právo procesné. Osobitná časť. Šamorín: Heuréka, 2016. 495 s. ISBN 978-80-8173-021-4.

IVOR, J. a kol.: Trestné právo procesné. Bratislava: Iura Edition, 2006. 990 s. ISBN 978-80-8078-101-X.

MINÁRIK, Š. a kol.: Trestný poriadok. Stručný komentár: Bratislava, 2006. 1392 s. ISBN 978-80-8078-369-3.

ŽILINKA, M.: Spolupracujúca osoba a procesné postupy podľa Trestného poriadku. In: Justičná revue, 59, 2007, č. 5, s. 622-627. ISSN 1335-646.

ŽILINKA, M.: Prokurátor a rozhodovanie o sťažnosti pred začatím prípravného konania. In: Justičná revue, 51, 1999, č. 8 – 9, s. 54-55. ISSN 1335-646.

ŽILINKA, M.: K alternatívnym spôsobom vybavenia trestných vecí podľa zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok. In: Justičná revue, 58, 2006, č. 2, s. 199 – 203. ISSN 1335-646.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v platnom znení.

Rozhodnutie EŠLP vo veciach Melnikov proti Rusku (rozsudok zo 14. januára 2010, č. 23610/03, § 75).

Rozhodnutie EŠLP vo veci Atanasov proti Bulharsku, z 3.3.2009, č. 20309/02.

Rozhodnutie EŠLP vo veciach Cornelis proti Holandsku, z 25.5.2004, č. 994/03; Lorsé proti Holandsku, z 27.1.2004, č. 44484/98; Verhoek proti Holandsku, z 27.1.2004, č. 54445/00.

Rozhodnutie EŠLP vo veci Adamčo proti Slovenskej republike z 12.11.2019 (sťažnosť č. 45084/14).

Rozhodnutie Huseyn a iní proti Azerbajdžanu (rozsudok z 26. júla 2011, č. 35485/05, 45553/05, 35680/05, 360 85/05, § 206)

Uznesenie Ústavného súdu SR z 8. 11. 2016, sp. zn. III. ÚS 758/2016.

Rozsudok Najvyššieho súdu SR z 26. 11. 2014, sp. zn. 2 To 9/2014.

Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo 07. 09. 2017, sp. zn. 2 TdoV/7/2017.

Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 29. 11. 2016, sp. zn. 4 To 10/2015.

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Jaroslav Ivor – Jaroslav Klátik).

MEDZINÁRODNÝ TRESTNÝ SÚD A JEHO ÚZEMNÁ PÔSOBNOSŤ THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND ITS TERRITORIAL JURISDICTION

Radka Kačáková¹ – Ľubica Saktorová²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.168-178>

Abstrakt

Príspevok sa venuje aktivitám Medzinárodného trestného súdu s konkrétnym akcentom na nedávne rozhodnutie, v rámci ktorého senát súdu pre prípravné konanie posudzoval otázky prípustnosti prípadu na báze teritoriality. Palestína má v medzinárodnom práve stále nejasné postavenie, napriek tomu sa stala zmluvnou stranou Rímskeho štatútu a údajné zločiny spáchané na jej území sú dnes predmetom vyšetrovania Medzinárodného trestného súdu. Prípud vyvolal turbulentné politické, ale aj odborné a akademické diskusie. Po deskripcii vzniku a činnosti súdu a analýze stavu záverom v krátkosti zhodnotíme, aký význam pre medzinárodné právo práve tento prípad môže mať.

Kľúčové slová

Palestína, teritorialita, Medzinárodný trestný súd, právomoc, Rímsky štatút

Abstract

The paper deals with the activities of the International Criminal Court with a specific emphasis on a recent decision in which the Pre-Trial Chamber of the Court considered the admissibility of the case on the basis of territoriality. Palestine still has a vague position in international law, yet it has become a party to the Rome Statute, and alleged crimes committed on its territory are now under investigation by the International Criminal Court. The case provoked turbulent political as well as professional and academic discussions. After a description and analysis of the situation, we will finally shortly evaluate the significance of this case for international law.

Key words

Palestine, territoriality, International Criminal Court, jurisdiction, Rome Statute

¹ Bc. Radka Kačáková, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, radka.kacakova@student.umb.sk

² JUDr. Ľubica Saktorová, PhD., LL.M., M.A. – odborná asistentka, Katedra medzinárodného, európskeho práva a právnej komunikácie, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, lubica.saktorova@umb.sk

Úvod

Medzinárodný trestný súd (ang. International Criminal Court, ďalej aj ako „ICC“) bol zriadený na základe Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu (ang. the Rome Statute of the International Criminal Court), známy ako „Rímsky štatút“ (ang. Rome Statute ďalej aj ako „Štatút“)³, ktorý bol prijatý 17. júla 1998 stošesťdesiatimi štátmi v Ríme. Jeho prijatie bolo výsledkom niekoľkoročnej snahy, ktorá bola započatá rezolúciou Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov (ďalej len „OSN“)⁴. V roku 1948 Valné zhromaždenie OSN jednomyseľne prijalo Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídiá⁵ (ďalej len „Dohovor“), známeho ako Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 260 z 9. decembra 1948.⁶ Valné zhromaždenie OSN uznávajúc, že vzhľadom na to, že vo všetkých obdobiach histórie spôsobila genocída nespočetné straty na ľudských životoch a je presvedčené, že prostriedkom na zabránenie jej ďalšieho šírenia je nevyhnutná potreba medzinárodnej spolupráce, prijalo tento Dohovor. Článok VI Dohovoru ustanovuje, že osoby obvinené z genocídy „budú súdené príslušným súdom štátu, na ktorého území bol čin spáchaný, alebo takým medzinárodným trestným tribunálom, ktorý má na to jurisdikciu.“⁷ V tom istom uznesení Valné zhromaždenie OSN tiež vyzvalo Komisiu pre medzinárodné právo „aby preskúmala potrebu a možnosť zriadenia medzinárodného súdneho orgánu pre procesy s osobami obvinenými z genocídy.“

Na základe záveru Komisie, že založenie medzinárodného súdu na súdenie osôb obvinených z genocídy alebo iných zločinov podobnej závažnosti je žiaduce a možné, Valné zhromaždenie ustanovilo výbor, ktorý pripravoval návrhy týkajúce sa zriadenia takejto inštitúcie. Od tohto času sa otázka zriadenia Medzinárodného trestného súdu začala pravidelne skúmať. V decembri 1989 Valné zhromaždenie v reakcii na žiadosť Trinidad a Tobago požiadalo Komisiu pre medzinárodné právo, aby pokračovala v prácach na vytváraní Medzinárodného trestného súdu s jurisdikciou zahŕňajúcou obchodovanie s drogami. Neskôr v roku 1993 prepukol konflikt v bývalej Juhoslávii a medzinárodnú pozornosť si opäť vyžadovali vojnové zločiny, zločiny proti ľudskosti a genocída, ktoré sa tam uskutočňovali v podobe „etnických čistiek“. V snahe ukončiť páchanie týchto zločinov zriadila Bezpečnostná

³ Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu prijatý 17. júla 1998 s platnosťou od 1. júla 2002.

⁴ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN zo 4. decembra 1989 A/RES/44/39 (1989).

⁵ Ang. *The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*.

⁶ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 9. decembra 1948 260 A (III) (1948).

⁷ Pozri čl. 6 Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídiá 1948.

OSN *ad hoc*⁸ Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu⁹ na základe rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 827 z roku 1993¹⁰, ktorý mal za úlohy potrestať páchatel'ov týchto činov a odradiť tak iné osoby od podobných zločinov v budúcnosti.

Krátko nato Komisia pre medzinárodné právo úspešne dokončila prácu na návrhu Štatútu Medzinárodného trestného súdu a v roku 1994 ho predložila Valnému zhromaždeniu OSN. Pre zváženie hlavných podstatných otázok, najmä hmotnoprávných a administratívnych spojených s návrhom Štatútu, ustanovilo Valné zhromaždenie *ad hoc* komisiu¹¹. V roku 1995 bola zriadená Prípravná komisia¹² s cieľom pripraviť všeobecne prijateľný konsolidovaný návrh textu, ktorý mal byť predložený na diplomatickej konferencii.

Prípravná komisia, ktorá sa schádzala v rokoch 1996 až 1998, zvolala svoje posledné zasadnutie v marci a 3. apríla 1998 ukončila svoje práce. Na svojom päťdesiatom druhom zasadnutí Valné zhromaždenie rozhodlo Rezolúciou č. 52/160 z 15. decembra 1998¹³ o zvolaní Diplomatickej konferencie splnomocnencov OSN o založení Medzinárodného trestného súdu¹⁴, ktorou vyzvalo členské štáty OSN, zástupcov medzinárodných trestných tribunálov pre Rwandu a bývalú Juhosláviu a zároveň aj občiansku spoločnosť, aby sa tejto konferencie zúčastnili. Konferencia sa následne konala v Ríme od 15. júna do 17. júla 1998, aby finalizovala a prijala Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu¹⁵. Zúčastnilo sa jej spolu 160 štátov¹⁶ prostredníctvom svojich splnomocnených zástupcov. Počas konferencie sa už na návrhu Štatútu neuskutočnili žiadne zmeny a bol prijatý 17. júla 1998.

⁸ *Z lat.* znamená „len pre daný prípad, len pre daný účel“.

⁹ Celým názvom Medzinárodný trestný tribunál pre stíhanie osôb zodpovedných za závažné porušenia medzinárodného humanitárneho práva spáchané na území bývalej Juhoslávie od roku 1991.

¹⁰ Rezolúcia Bezpečnostnej Rady OSN z 25. mája 1993 S/RES/827 (1993).

¹¹ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 9. decembra 1994 A/RES/49/53 (1994).

¹² Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 11. decembra 1995 A/RES/50/46 (1995).

¹³ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 15. decembra 1997 A/RES/52/160 (1997), cit. „*Recalling that, in its resolution 51/207, it further decided that a diplomatic conference of plenipotentiaries should be held in 1998, with a view to finalizing and adopting a convention on the establishment of an international criminal court,*“.

¹⁴ Ang. *Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court*

¹⁵ Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu prijatý 17. júla 1998 s platnosťou do 1. júla 2002. Ang. *Rome Statute of the International Criminal Court*.

¹⁶ Zoznam zúčastnených štátov je súčasťou príloh Záverečného aktu OSN diplomatickej konferencie splnomocnencov o založení Medzinárodného trestného súdu (U.N. Doc. A/CONF.183/10).

1 Jurisdikcia Medzinárodného trestného súdu

Od 1. júla 2002 vykonáva Medzinárodný trestný súd jurisdikciu v trestných činoch genocídy, zločinov proti ľudskosti, vojnových zločinov a trestných činov agresie¹⁷. Súčasne je oprávnený konať, ak trestné činy boli spáchané štátnym občanom zmluvného štátu alebo na území zmluvného štátu alebo v štáte, ktorý uznal jurisdikciu súdu alebo ak trestné činy boli postúpené prokurátorovi Medzinárodného trestného súdu Bezpečnostnou radou OSN podľa rezolúcie prijatej podľa kapitoly VII Charty OSN¹⁸. V prípade jurisdikcie *ratione temporis*, súd má jurisdikciu len nad trestnými činmi, ktoré boli spáchané po nadobudnutí platnosti Rímskeho štatútu. V prípade štátu, ktorý pristúpi k Štatútu neskôr, Súd je oprávnený vykonávať jurisdikciu voči tomuto štátu až po tom, ako tento Štatút pre neho nadobudne platnosť¹⁹.

V zmysle článku 13 Rímskeho štatútu výkon jurisdikcie je daný, ak štát, zmluvná strana Rímskeho štatútu požiada prokurátora, aby vykonal vyšetrovanie situácie, na základe ktorej došlo k spáchaniu jedného alebo viacerých trestných činov. Tak sa konania začali napríklad v situáciách Konžskej demokratickej republiky, Ugandy, dvakrát Stredoafrickej republiky a Mali. Po druhé, ak Bezpečnostná rada OSN konajúc podľa kapitoly VII Charty OSN postúpi prokurátorovi situáciu, z ktorej rovnako vyplýva, že došlo k spáchaniu jedného alebo viacerých takých trestných činov. Tento scenár sa doposiaľ odohral v súvislosti so situáciami v Dárfúre a Líbyi. Na základe odporúčaní Bezpečnostnej rady OSN môže súd vykonávať jurisdikciu aj nad štátmi, ktoré nie sú zmluvnými stranami Rímskeho štatútu, a to najmä v súvislosti s konaním, ktoré je v rozpore so Ženevskými a Haagskymi konvenciami a ich protokolmi.²⁰ Napokon môže iniciovať vyšetrovanie sám prokurátor *proprio motu*²¹ na základe relevantných informácií o trestnom čine v rozsahu jurisdikcie ICC po schválení sudcami senátu prípravného konania. Takéto informácie môžu poskytovať jednotlivci, medzivládne alebo mimovládne

¹⁷ Článok 5 ods. 2, Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu, cit.: „Súd bude vykonávať jurisdikciu v prípade trestného činu agresie, keď sa v súlade s článkami 121 a 123 prijme, ustanovenie, ktoré bude definovať tento trestný čin a určí podmienky, za akých Súd vykonáva jurisdikciu v súvislosti s týmto trestným činom. Takého ustanovenie musí byť v súlade s príslušnými ustanoveniami Charty Organizácie Spojených národov.“

¹⁸ Charta OSN z 24. októbra 1945.

¹⁹ Pozri čl. 12, Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu.

²⁰ WENQI, Z. On co-operation by states not party to the International Criminal Court, In *Int'l review of red cross* (2006), vol. 88 (861) s. 92.

²¹ Z *lat.* znamená „z vlastnej iniciatívy“. Popisuje oficiálny akt uskutočnený bez formálnej žiadosti inej strany. *Proprio motu* sa používa na označenie rozhodnutia prokurátora Medzinárodného trestného súdu o začatí vyšetrovania bez podania žiadosti Bezpečnostnou radou OSN alebo zmluvným štátom; túto právomoc mu udeľuje článok 15 ods. 1 Rímskeho štatútu.

organizácie alebo akékoľvek iné relevantné zdroje.²² To boli prípady Kene, Pobrežia Slonoviny, Gruzínska a Bangladéša/Mjanmarska.

2 Proprio motu právomoc prokurátora

Vyšetrovanie trestných činov *proprio motu* prokurátorom je jednou z najkontroverznejších tém v diskusiách štátov, ktoré odmietli ratifikovať Rímsky štatút. Právomoc je stanovená článkom 15 Rímskeho štatútu.²³

Prokurátor je povinný posúdiť závažnosť informácií súvisiacich s prípadom. Sledujúc tento účel môže požadovať od štátov, OSN, medzivládnych alebo iné mimovládnych organizácií ďalšie informácie a rovnako je oprávnený prijímať svedecké písomné alebo ústne výpovede v sídle ICC. Pokiaľ dospeje k záveru, že existuje dôvod pokračovať vo vyšetrovaní, predloží senátu prípravného konania žiadosť o poverenie vyšetrovaním spolu so všetkými získanými materiálmi. Ak tento senát usúdi, že existuje dôvod na pokračovanie vyšetrovania a prípad spadá do jurisdikcie ICC, vydá prokurátorovi poverenie o začatí vyšetrovania. Zamietnutie takejto žiadosti senátom avšak nezakladá budúcu prekážku predloženia následnej žiadosti prokurátora, ktorá bude vychádzať z nových skutočností alebo dôkazov, ktoré súvisia s tým istým prípadom.²⁴

Článok 15 teda poukazuje na skutočnosť, že zneužitie *proprio motu* právomoci prokurátora začať konanie pred Medzinárodným trestným súdom je nepravdepodobné. Dôvodom je jednoznačne fakt, že senát prípravného konania má právo zamietnuť žiadosť prokurátora v súvislosti so začatím vyšetrovania, ak neexistuje primeraný základ pre pokračovanie vo vyšetrovaní a ak prípad nespadá do jurisdikcie ICC. Ďalšou kontrolou právomoci prokurátora je ustanovenie článku 16, ktorý umožňuje Bezpečnostnej rade OSN odložiť vyšetrovanie. Z tohto ustanovenia vyplýva, že Bezpečnostná rada nie je povinná uvádzať dôvod na odloženie vyšetrovania alebo trestného stíhania.²⁵

²² Understanding the International Criminal Court str. 17, [online] Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/pids/publications/uicceng.pdf>.

²³ Pozri : QUADRI, Kafayat: The proprio motu power of the ICC Prosecutor: the reason some states have refused to ratify the Rome Statute, str. 11. International Journal of Humanities and Management Sciences (IJHMS) Volume 2, Issue 1 (2014) ISSN 2320–4044 [online].

²⁴ Pozri čl. 15, Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu.

²⁵ QUADRI, K.: The proprio motu power of the ICC Prosecutor: the reason some states have refused to ratify the Rome Statute. In: International Journal of Humanities and Management Sciences (IJHMS) Volume 2, Issue 1 (2014), s. 14.

3 Územná pôsobnosť nad štátom Palestína a stanoviská prokurátorky

V januári 2015 podala Palestína vyhlásenie podľa článku 12 ods. 3 Rímskeho štatútu, čím prijala jurisdikciu Medzinárodného trestného súdu na údajné trestné činy „*spáchané na okupovanom palestínskom území vrátane východného Jeruzalema od 13. júna 2014*“. Palestína postúpila dňa 22. mája 2018 situáciu prokurátorky podľa článku 13 písm. a) a článku 14 Štatútu.²⁶

Pristúpenie Palestíny k Rímskemu štatútu je v súlade s prístupom, ktorý ICC zaujal voči iným „atypickým“ subjektom. Napríklad Cookove ostrovy ako samosprávny subjekt, ktorý je vo voľnom združení s Novým Zélandom, teda sa vo všeobecnosti nepovažujú za nezávislé a rovnako nie sú členským štátom OSN ani nemajú status pozorovateľa pri OSN sa v roku 2008 stali zmluvnou stranou Štatútu.²⁷

Prokurátorka v zmysle Rímskeho štatútu môže od senátu ICC pre prípravné konanie žiadať rozhodnutie v otázke jurisdikcie alebo prípustnosti.²⁸ Pokiaľ ide o vyššie uvedený záver týkajúci sa rozsahu územnej pôsobnosti ICC, prokurátorka uvádza, že sa riadila postavením Palestíny ako zmluvnej strany Rímskeho štatútu od 2. januára 2015. Rovnako pripomína, že na účely výkonu svojej právomoci nemusí ICC osobitne hodnotiť postavenie Palestíny, ani jej štátnosti. Pristúpenia Palestíny k Štatútu predstavuje dva následky. Po prvé, štát, ktorý sa stane zmluvnou stranou Štatútu podľa článku 125 ods. 3 tým prijíma jurisdikciu ICC podľa článku 12. Po druhé, článok 12 ods. 2 špecifikuje prípady, na základe ktorých môže ICC vykonávať svoju právomoc v dôsledku toho, že sa štát stal zmluvnou stranou podľa článku 12 ods. 1 alebo ktorý podal vyhlásenie podľa článku 12 ods. 3 a článku 125 ods. 3 Štatútu. V tejto súvislosti prokurátorka tvrdí, že obmedzenie Palestíny pri výkone svojej právomoci nad celým okupovaným územím treba posudzovať na pozadí práva palestínskeho ľudu na sebaurčenie, ktorého výkon bol vážne narušený, *inter alia*, uložením určitých nezákonných opatrení.²⁹

Na druhej strane, Izrael zastáva pozíciu, že Súd nemá jurisdikciu nad situáciou v Palestíne, nakoľko nie je splnený základný predpoklad výkonu jeho právomoci – a to, že štát s trestnou jurisdikciou nad svojím územím deleguje túto právomoc na Medzinárodný trestný

²⁶ Pozri čl. 3, Decision on the „Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court’s territorial jurisdiction in Palestine“, ICC-01/18.

²⁷ Pozri čl. 123, Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court’s territorial jurisdiction in Palestine, ICC-01/18-12.

²⁸ Ibid.

²⁹ Pozri čl. 24, Decision on the „Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court’s territorial jurisdiction in Palestine“, ICC-01/18.

súd.³⁰ Podľa Izraela pristúpenie Palestíny k Štatútu nemôže samo o sebe predstavovať základ pre jurisdikciu ICC, pretože nie je vyriešená otázka existencie suverénneho palestínskeho štátu. Svoje námietky odvodzuje z viacerých dôvodov. (1) Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 67/19³¹ nemala v úmysle právne dospieť k záveru, či je Palestína kvalifikovaná ako štát a svojím účinkom sa výslovne obmedzila na OSN; (2) kroky generálneho tajomníka OSN ako depozitára mnohostranných zmlúv, ako sám objasnil, nie sú určujúce pre „vysoko politickú a kontroverznú“ otázku, akou je otázka palestínskej štátnosti; a (3) Palestínsku účasť na zhromaždení štátov a zmluvných strán Súdu tiež nemožno považovať za formovanie alebo preukázanie takejto štátnosti.³²

Pozícia, ktorú zastáva Izrael a ktorú podporujú niektoré štáty je, že bez úplnej kontroly nad územím Palestína nespĺňa kritériá štátnosti v medzinárodnom práve, a teda nie je „štátom“ na účely výkonu jurisdikcie ICC. Taktiež nie sú štátom na účely konania pred ICC okupované územia, nakoľko teda práve tu chýba splnenie základných podmienok aj podľa Montevidejských kritérií, a to: stále obyvateľstvo, definované teritórium, vláda, kapacita vstúpiť do diplomatických vzťahov s inými štátmi. Ďalšie argumenty Izraela a príbuzných mocností samozrejme opakujú rétoriku politizácie ICC prípadne striktnej politickej selekcie prípadov, ktoré ICC pripustí na riešenie a podobne.

Po prijatí žiadosti alebo právoplatného vyhlásenia vydaného podľa článku 12 ods. 3 Rímskeho štatútu prokurátor v súlade s nariadením Úradu prokurátora otvára predbežné preskúmanie situácie.

Prokurátorka dňa 16. januára 2015 oznámila začatie predbežného preskúmania situácie v Palestíne s cieľom zistiť, či sú splnené kritériá Rímskeho štatútu na začatie vyšetrovania.³³ Konkrétne podľa článku 53 ods. 1 Rímskeho štatútu prokurátorka pri tomto rozhodovaní zväži otázky právomoci ICC, prípustnosti prípadu a záujmov spravodlivosti. Prokurátorka dňa 20. decembra 2019 oznámila, že po dôkladnom, nezávislom a objektívnom posúdení všetkých spoľahlivých informácií, ktoré má jej úrad k dispozícii, sa predbežné preskúmanie situácie v Palestíne skončilo rozhodnutím, že všetky zákonné kritériá Rímskeho štatútu pre začatie

³⁰ Pozri čl. 26, Decision on the „Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court’s territorial jurisdiction in Palestine“, ICC-01/18.

³¹ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 29. novembra 2012 A/RES/67/19 (2012).

³² Pozri čl. 27, Decision on the „Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court’s territorial jurisdiction in Palestine“, ICC-01/18.

³³ The Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, opens a preliminary examination of the situation in Palestine [online] Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=pr1083>.

vyšetrovania boli splnené.³⁴ Vzhľadom na právne a faktické problémy spojené s touto situáciou však prokurátorka podľa článku 19 ods.3 Rímskeho štatútu požiadala senát ICC pre prípravné konanie o rozhodnutie o rozsahu územnej pôsobnosti Medzinárodného trestného súdu podľa článku 12 (2 písm. a) Rímskeho štatútu v Palestíne.³⁵ Dňa 28. januára 2020 vydal senát ICC pre prípravné konanie (ďalej aj ako „PK“) uznesenie, ktorým sa stanovuje postup a harmonogram predkladania pripomienok k žiadosti prokurátorky podľa článku 19 ods. 3 Rímskeho štatútu týkajúceho sa rozsahu územnej pôsobnosti súdu v situácii v štáte Palestína. Dňa 5. februára 2021 senát PK väčšinou hlasov rozhodol, že územná pôsobnosť súdu v situácii v Palestíne sa rozšíri na územia okupované Izraelom od roku 1967, konkrétne na Gazu a Západný breh Jordánu vrátane východného Jeruzalema.³⁶ Dňa 3. marca 2021 oznámila prokurátorka Medzinárodného trestného súdu Fatou Bensouda začatie vyšetrovania týkajúceho sa „situácie v Palestíne“, ktoré sa týka zločinov, ktoré tu boli údajne spáchané od júna roku 2014.³⁷

4 Interpretácie teritoriality v prípade Palestíny zo strany senátu

Zdanlivo formalistická analýza, ktorá viedla k rozhodnutiu senátu o jurisdikcii, bola nasledovná: Palestína bola v roku 2015 prijatá ako zmluvná strana Rímskeho štatútu ICC, a teda k Zhromaždeniu zmluvných strán (ASP) (namietala len jediná krajina ako zmluvná strana ICC – a to Kanada). Podľa väčšiny členov senátu PK by teda bolo rozporuplné umožniť subjektu pristúpiť k Rímskemu štatútu a stať sa zmluvnou stranou, pričom by sa súčasne obmedzil účinok Štatútu a popierali sa dôsledky spojenia tým, že sa odmietne umožniť tejto strane predložiť prokurátorovi prípad tak, ako môžu iné zmluvné štáty. Text Rímskeho štatútu, ktorý uvádza ako jeden z dôvodov jurisdikcie ICC „*štát, na ktorého území k predmetnému správaniu došlo*“, sa musí vykladať ako odkaz na „štát, zmluvnú stranu“ Štatútu. V dôsledku toho sa Palestína na účely Rímskeho štatútu kvalifikuje ako štát „*na území ktorého došlo*

³⁴ Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination of the Situation in Palestine, and seeking a ruling on the scope of the Court's territorial jurisdiction [online] Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=20191220-otp-statement-palestine>.

³⁵ „Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court's territorial jurisdiction in Palestine“, No. ICC-01/18-12

³⁶ Decision on the „Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court's territorial jurisdiction in Palestine“ No. ICC-01/18

³⁷ Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, respecting an investigation of the Situation in Palestine [online] Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=210303-prosecutor-statement-investigation-palestine>.

k predmetnému správaniu“. Toto určenie, podľa rozhodnutia senátu prípravného konania, nehovorí nič o postavení Palestíny v medzinárodnom práve verejnom - vrátane toho, či spĺňa predpoklady štátnosti, ale je kvalifikované a posudzované len v rámci výkladu Rímskeho štatútu. Tým sa však úvaha senátu PK neskončila. Pokiaľ išlo o určenie rozsahu územnej jurisdikcie Palestíny, väčšina sa opierala o sériu rezolúcií Valného zhromaždenia OSN. Patrili k nim rezolúcia Valného zhromaždenia 67/19 (2012), ktorá uznala Palestínu ako „nečlenský pozorovateľský štát v OSN“ a ktorá sa zameriava na právo Palestínčanov na sebaurčenie a nezávislosť v ich štáte „na palestínskych územiach okupovaných od roku 1967.“³⁸ Citovaná bola aj rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN 2334 (2016), ktorá opätovne potvrdila riešenie problému dvoch štátov (tj. myšlienku palestínskeho štátu) a odhodlanie, že izraelské zakladanie osád na okupovanom palestínskom území je nezákonné a je významnou prekážkou dosiahnutia riešenia celej situácie založením dvoch zvrchovaných štátov.³⁹ Senát PK poznamenal, že rezolúcie Valného zhromaždenia o sebaurčení, ako aj rezolúcia 2334 sa odvolávajú na územia okupované Izraelom v roku 1967 (Západný breh Jordánu vrátane východného Jeruzalema a pásma Gazy). Na základe uvedených rezolúcií sa senát vysporiadal s teritorialitou v tomto prípade tak, že sa územná jurisdikcia v situácii v Palestíne rozširuje aj na tieto územia. Senát pre PK sa vyhol otázke statusu Palestíny ako štátu mimo rámca Rímskeho štatútu, pričom považuje za zbytočné a neopodstatnené rozhodovať o otázke štátnosti Palestíny. Senát pre PK sa síce opieral o palestínske právo na sebaurčenie presne tak, ako je uznané v už spomínaných rozhodnutiach OSN, ale iba na účely určenia územnej pôsobnosti v prípade Palestíny. Pri tomto rozhodovaní zdôraznil, že v súlade s Rímskym štatútom musí byť uplatňovanie a výklad práva v súlade s medzinárodne uznávanými ľudskými právami. Právo na sebaurčenie, ako sa uvádza v rozhodnutí, je práve takým právom a právo Palestíny na sebaurčenie v rámci okupovaných palestínskych území bolo výslovne uznané orgánmi ako sú Medzinárodný súdny dvor či Valné zhromaždenie OSN.⁴⁰ V tejto podobe rozhodnutie senátu PK replikuje procesné vylúčenie osôb ktoré „nemajú“ štát, Medzinárodného súdneho dvora (vo veci Východného Timoru z roku 1991), s cieľom nespôsobiť beztrestnosť v prípade údajných zločinov spáchaných na osobách a osobami na okupovaných územiach. Záver, že sa územná pôsobnosť ICC rozširuje aj na tieto okupované časti, sa teda ukázal byť v súlade s právom na sebaurčenie.

³⁸ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 29. novembra 2012 A/RES/67/19 (2012).

³⁹ Rezolúcia Bezpečnostnej Rady OSN z 23. december 2016 S/RES/2334 (2016).

⁴⁰ Decision on the „Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court’s territorial jurisdiction in Palestine“ No. ICC-01/18.

Záver

Rozhodnutie senátu ICC pre prípravné konanie zo dňa 5. februára 2021 môže mať do budúcnosti zásadný význam pre zabránenie problému, ktorý vyplýva z Rímskeho štatútu. Tento problém spočíva v tom, že určením, že (okrem prípadu, keď je prípad pridelený ICC rozhodnutím Bezpečnostnej rady OSN) iba štáty (buď na osobnom, alebo na územnom základe) môžu zveriť jurisdikciu Medzinárodnému trestnému súdu; Rímsky štatút zachováva koloniálny predpoklad, podľa ktorého môžu byť aktérmi na medzinárodnom právnom poli iba tí, ktorým bol priznaný status štátu. Nakoľko sa však personálna jurisdikcia MTS vzťahuje iba na fyzické osoby a nie štát, procesne sú zo zodpovednosti za medzinárodné trestné činy akoby čiastočne vylúčené osoby, ktoré nemajú „vlastný štát“. Zdanlivo formálne rozhodnutie senátu pre prípravné konanie ICC v skutočnosti predstavuje prekonanie tohto vylúčenia spôsobom, ktorý predstavuje významný vývoj v medzinárodnom práve verejnom.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- CASSESE, A.: *The Oxford Companion to International Criminal Law*, 2nd eds. OUP 2008.
- Decision on the “Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court’s territorial jurisdiction in Palestine”, ICC-01/18 (2021).
- Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídie z roku 1948.
- Final act of The United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the establishment of an International Criminal Court U.N. Doc. A/CONF.183/10.
- Geneva Conventions and the Additional protocols z roku 1949.
- Charta Organizácie Spojených národov z roku 1945.
- Prosecution request pursuant to article 19(3) for a ruling on the Court’s territorial jurisdiction in Palestine, ICC-01/18-12 (2020).
- QUADRI, K.: The proprio motu power of the ICC Prosecutor: the reason some states have refused to ratify the Rome Statute. In: *International Journal of Humanities and Management Sciences (IJHMS) Volume 2, Issue 1. ISSN 2320–4044.*
- Rezolúcia Bezpečnostnej Rady OSN z 23. december 2016 S/RES/2334 (2016).
- Rezolúcia Bezpečnostnej Rady OSN z 25. mája 1993 S/RES/827 (1993).
- Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 11. decembra 1995 A/RES/50/46 (1995).

Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 15. decembra 1997 A/RES/52/160 (1997).

Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 29. novembra 2012 A/RES/67/19 (2012).

Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN z 9. decembra 1948 260 A (III) (1948).

Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN zo 17. decembra 1996 A/RES/51/207 (1996).

Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN zo 4. decembra 1989 A/RES/44/39 (1989).

Rome Statute of the International Criminal Court, 17th July 1998, 2187, U.N.T.S. 90.

Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination of the Situation in Palestine, and seeking a ruling on the scope of the Court's territorial jurisdiction [online]. Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=20191220-otp-statement-palestine>.

Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, respecting an investigation of the Situation in Palestine [online]. Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=210303-prosecutor-statement-investigation-palestine>.

The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide.

The International Criminal Court: The Rules of Procedure and Evidence.

The Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, opens a preliminary examination of the situation in Palestine [online]. Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?name=pr1083>.

Understanding the International Criminal Court [online]. Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/pids/publications/uicceng.pdf>.

WENQI, Z.: On co-operation by states not party to the International Criminal Court, In Int'l review of Red cross (2006), vol. 88 (861).

Obsah článku podlieha licenci Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Radka Kačáková – Ľubica Saktorová).

INTERRUPCIE – ÍRSKO VERZUS POĽSKO

ABORTION – IRELAND VERSUS POLAND

Veronika Kavecká¹ – Marica Pirošíková²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.179-191>

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou interrupcii v Poľsku a Írsku. Opisujeme vývoj právnej úpravy v uvedených krajinách a analýzou rozsudkov Európskeho súdu pre ľudské práva približujeme, čo im vyčítal medzinárodný súd, pokiaľ ide o jej uplatnenie v aplikačnej praxi.

Kľúčové slová

interrupcia, právo na rešpektovanie súkromného života, Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Európsky súd pre ľudské práva

Abstract

The contribution deals with issue of abortion in Poland and Ireland. We describe the development of legal regulation of these countries and by analyzing the judgments of the European Court of Human Rights we are approaching what international court reproach to its application in administration practice.

Key words

abortion, the right to respect for private life, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights

Úvod

Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) v rozsudku *A B C proti Írsku*³ výslovne uviedol, že článok 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) nemôže byť interpretovaný tak, že tehotenstvo a jeho ukončenie sa týka výlučne súkromného života ženy, pretože len čo žena otehotnie, jej súkromný život sa stáva úzko

¹ Bc. Veronika Kavecká, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, veronika.kavecka@student.umb.sk

² JUDr. Marica Pirošíková pôsobí na ako doktorandka na Katedre občianskeho a pracovného práva Univerzity Mateja Bela. Zároveň je advokátka. Od ukončenia Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v roku 2000 pôsobila v Kancelárii zástupcu Slovenskej republiky pred Európskym súdom pre ľudské práva, v rokoch 2002 až 2007 ako spoluzástupkyňa a od roku 2007 do roku 2020 ako zástupkyňa Slovenskej republiky v konaní pred Európskym súdom pre ľudské práva.

³ Z judikatúry: *Prípady A B C proti Írsku* [online] Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva č. 25579/05 Dostupné na internete: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-102332%22%5D%7D>.

prepojený s vyvíjajúcim sa plodom. Právo ženy na rešpektovanie jej súkromného života musí byť vážené ďalšími súperiáciami právami a slobodami vrátane tých, ktoré prináležia nenarodenému dieťaťu. Problém interrupcií je stále aktuálnym a závažným problémom, o ktorom sa vedú vo viacerých štátoch celospoločenské diskusie. Vzhľadom na to, že táto téma je opakovane otváraná aj na úrovni Národnej rady Slovenskej republiky, je cieľom príspevku priblíženie vývoja právnych úprav, poľskej a írskej, ktoré boli v čase ich posudzovania ESLP prísnejšie ako súčasná slovenská právna úprava. Rozsudky ESLP vydané v tomto ohľade sú významným návodom, ako postupovať v podobných otázkach aj v iných štátoch. Z judikatúry ESLP je zrejmé, že v otázke interrupcií ponecháva štátom široký priestor pre voľnú úvahu, čo sa týka okolností, za ktorých sa interrupcie povoľujú. V tomto ohľade uvádzame, že Andorra, Malta a San Marino neumožňujú interrupcie vôbec. Lichtenštajnsko umožňuje interrupcie len v prípade vážneho ohrozenia života, alebo zdravia matky a sexuálneho násillia.⁴ Monako umožňuje interrupcie len v prípade ohrozenia života, alebo zdravia matky, deformácie plodu a sexuálneho násillia.

1 Írsko

V roku 1983 sa konalo v Írsku referendum, ktorého výsledkom bolo prijatie článku 40.3.3 Ústavy Írskej republiky, a to jej ôsmym dodatkom (53.67% hlasovalo 841,233 hlasmi za tento dodatok a 416,136 bolo proti). Podľa relevantnej časti článku 40.3.3 „*Štát uznáva právo na život plodu a s náležitým ohľadom na rovnaké právo na život matky, zaručuje sa vo svojich zákonoch rešpektovať, a pokiaľ je to možné svojimi zákonmi chrániť a obhajovať toto právo...*”.⁵

Príkladom prísnosti írskej legislatívy bol spor *Attorney General verus X proti Írsku* z roku 1992. Týkal sa štrnásťročného dievčaťa, ktoré bolo znásilnené a so schválením rodičov bolo odhodlané vycestovať kvôli interrupcii do Veľkej Británie. Keď sa o tejto skutočnosti dozvedel prokurátor podal žalobu na vrchný súd, ktorý vycestovanie zakázal. Argumentmi rodičov bol strach o spáchanie samovraždy, ktorým sa ich dcéra viackrát vyhrážala a keďže vyššie citovaný ôsmy dodatok Ústavy Írskej republiky zaručoval aj ochranu života matky, trvali

⁴ Dostupné na internete: <https://reproductiverights.org/european-abortion-law-comparative-overview-0/> [cit. 2021-05-30].

⁵ Znenie 8. dodatku Ústavy Írskej republiky.

na vycestovaní za zákrokom.⁶ Až po následnom odvolaní najvyšší súd dospel k záveru, že vycestovanie povolí, pretože tehotenstvo pre matku predstavovalo závažné riziko, ktorému sa čiastočne venuje spomínaný ôsmy dodatok Ústavy Írska a je dodatočne potrebné prijať právne predpisy, ktoré túto problematiku bližšie objasnia.⁷

O írskej legislatíve a praxi niekoľkokrát rozhodoval aj ESLP. Prípady *Open Door and Dublin Well Woman proti Írsku* sa týkali poskytovania poradenstva ženám o možnostiach ukončenia tehotenstva v zahraničí. Sťažujúce sa spoločnosti poskytovali služby týkajúce sa všetkých aspektov zdravia žien vrátane informácií o liečbe neplodnosti, či možnostiach umelého oplodnenia. Ich úlohou nebolo obhajovať alebo odporúčať interrupcie. Sťažujúce sa spoločnosti pred ESLP namietali porušenie článku 10 Dohovoru v dôsledku nariadenia najvyššieho súdu, ktorý im zabránil v Írsku poskytovať informácie o možnostiach interrupcie v zahraničí. ESLP neakceptoval argument Írskej vlády, že obmedzenie v danom prípade sledovalo účel ochrany pred zločinnosťou, pretože uvedené poradenstvo ani podstúpenie interrupcie v zahraničí neboli považované za trestné činy. Napriek tomu prihliadal na to, že ochrana poskytovaná v írskom práve nasciturovi je založená na morálnych hodnotách, čo sa prejavilo v referende v roku 1983, keď sa väčšina Írov postavila proti interrupcii. Preto zásah štátu podľa ESLP v danom prípade sledoval legitímny cieľ „ochrany morálky“, ktorého jedným z aspektov je aj právo nascitura na život. ESLP bol prekvapený absolútnou povahou rozhodnutia najvyššieho súdu, ktorým sa „definitívne“ zakázalo poskytovanie informácií tehotným ženám o možnostiach podstúpenia interrupcie v zahraničí bez ohľadu na vek, zdravotný stav alebo dôvody vedúce k získaniu informácií. Preto opatrenia považoval za excesívne a neprimerané. Upozornil na to, že spoločnosti poskytovali len poradenské služby, vôbec neobhajovali alebo neodporúčali interrupcie. Zamerali sa len na objasňovanie rôznych možností. Preto nepokladal za jednoznačný vzťah medzi poskytnutou informáciou a zničením nenarodeného života. Nariadenie najvyššieho súdu podľa ESLP navyše nezabránilo veľkému počtu írskych žien v podstupovaní interrupcií v zahraničí a môže mať nežiaduce účinky na ženy

⁶Z judikatúry: *Attorney General v X and Others* [online] Rozhodnutie Najvyššieho súdu č. 401 z roku 1992. Dostupné na internete: <https://www.reproductiverights.org/sites/crr.civicactions.net/files/documents/Ireland-%20Attorney%20General%20v%20X%20and%20Others.pdf> cit. [2020-02-18].

⁷ AMNESTY INTERNATIONAL: *She is not a criminal - The impact of ireland's abortion law*. 2015. EUR index: 29/1597/2015, s. 21.

s nižším vzdelaním alebo nedostatočnými príjmami. Obmedzenie získavať a šíriť informácie bolo podľa ESĽP neprimerané sledovanému legitímnemu cieľu.⁸

Odozvou na uvedené prípady v krajine bolo referendum v roku 1992, ktorým sa docielilo uzákonenie slobody vycestovať do zahraničia kvôli interrupcii,⁹ a taktiež sloboda prístupu k získaniu informácií o legálne dostupných možnostiach výkonu interrupčných služieb v inom štáte.¹⁰

Ďalší významným prípadom, o ktorom rozhodovala 16. decembra 2010 veľká komora ESĽP je *A B C proti Írsku*. Týkal troch žien, ktoré neplánovane otehotneli a v roku 2005 odcestovali do Veľkej Británie, aby tu z rôznych dôvodov ukončili svoje tehotenstvo. Írska právna úprava v tom čase legálnu interrupciu neumožňovala, avšak neobsahovala žiadne obmedzenia, ktoré by bránili ženám s týmto cieľom vycestovať do zahraničia. Prvou sťažovateľkou v tomto prípade bola slobodná matka štyroch detí. Žena mala v minulosti problémy s alkoholom a všetky jej deti boli preto zverené do pestúnskej starostlivosti. Sťažovateľka sa rozhodla pre interrupciu s tým, že zvýši svoje šance na opätovné zverenie detí do svojej starostlivosti. Druhá sťažovateľka podstúpila interrupciu z presvedčenia, že v súčasnej životnej situácii nebude schopná dieťa sama riadne vychovávať. Posledná z poškodených mala rakovinu a pravidelne podstupovala liečbu chemoterapiou, čo viedlo k tomu, že sa po zistení svojho tehotenstva začala obávať o život svoj i svojho plodu. Po tom, čo jej ošetrujúci lekár odmietol poskytnúť dostatok informácií o možnom riziku spojenom s pôrodom, rozhodla sa odcestovať do Veľkej Británie, kde jej následne bolo tehotenstvo rovnako ako predchádzajúcim dvom ženám legálne prerušené. Všetky tri ženy zhodne tvrdili, že nemožnosť podstúpiť interrupciu v Írsku celú procedúru interrupcie značne skomplikovala, neúmerne zvýšila nutné výdavky a pôsobila všeobecne značne traumaticky. Dôležitým argumentom potom bola tiež stigmatizácia sťažovateľiek zo strany spoločnosti, nehľadiac na zdravotné riziká, ktoré nemožnosť interrupcie obzvlášť v prípade tretej sťažovateľky spôsobila. Ženy namietali porušenie článkov 2, 3 a 8 Dohovoru. V prípade článku 2 (právo na život) ESĽP napriek namietaným zdravotným komplikáciám spojeným so zákrokom, v prípade tretej sťažovateľky takisto napriek reálnemu ohrozeniu života, u žiadnej z nich porušenie nepotvrdil z dôvodu nedostatočnej preukázateľnosti. K rovnakému záveru dospel ESĽP aj pri posúdení práva na

⁸Z judikatúry: Prípady *Open Door and Dublin Well Woman proti Írsku* [online] Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, č.14234/88. Dostupné na internete: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57789%22%7D>.

⁹ 13. dodatok Ústavy Írskej republiky z roku 1992.

¹⁰ 14. dodatok Ústavy Írskej republiky z roku 1992.

ochranu pred mučením a ponižujúcim zaobchádzaním, ktoré zaručuje článok 3. Hoci pripustil u všetkých značnú psychickú aj fyzickú záťaž spôsobenú následkom cesty, nepovažoval ju za natoľko intenzívnu, aby ju bolo možné podradiť pod článok 3. Pri posudzovaní porušenia práva na ochranu súkromia EŠLP síce uznal, že takýto zákaz zasahuje do ich súkromného života, ale je v súlade s ústavou. EŠLP poskytol pomerne široký priestor na voľnú úvahu v záujme dosiahnutia spravodlivej rovnováhy medzi ochranou práv žien a ochranou práva na život nenarodených detí v súlade s Írskou ústavou. EŠLP argumentoval aj možnosťou žien cestovať kvôli interrupciám do zahraničia. Preto pri prvých dvoch sťažovateľkách nekonštatoval porušenie článku 8. Ten však Írsko porušilo v prípade tretej sťažovateľky, keď nesplnilo svoj pozitívny záväzok vzhľadom na absenciu akejkoľvek implementujúcej legislatívy alebo upravujúceho režimu poskytujúceho účinné a dostupné konanie, ktorým by mohla tretia sťažovateľka zistiť, či je oprávnená na zákonnú interrupciu v Írsku v súlade s článkom 40.3.3 Írskej ústavy garantujúceho právo na život nenarodeného dieťaťa s náležitým ohľadom na rovnaké právo na život matky.¹¹

Znenie ôsmeho dodatku, ktorý dával rovnakú váhu ochrane života plodu, ako ochrane života matky, bolo nahradené tridsiatym šiestym ústavným dodatkom, schváleným v referende v máji 2018, podľa ktorého článok 40.3.3. ústavy umožňuje parlamentu upraviť ukončenie tehotenstva. V referende 66 % voličov hlasovalo v prospech zrušenia ústavného zákazu interrupcií. Májovému referendu predchádzali neúspešné ústavné referendá v rokoch 1992 a 2002. Medzi 1. januárom 2014 a 31. decembrom 2018, bola interrupcia upravená zákonom o ochrane života počas tehotenstva z roku 2013, podľa ktorého bola interrupcia nezákonná s výnimkou jej vykonania z dôvodu záchrany života matky.¹²

V roku 2012, pritiahla írsky právna úprava celosvetovú pozornosť z dôvodu úmrtia Savity Halappanavara, tridsaťjedenročnej zubárky indického pôvodu, ktorej nebola poskytnutá včasná lekárska starostlivosť, keď v sedemnástom týždni tehotenstva u nej začal samovoľný potrat. Savita Halappanavar bola 21. októbra 2012 hospitalizovaná v Univerzitnej nemocnici v Galway. Trpela silnými bolesťami chrbta. Ukázalo sa, že príčinou bolesti je prebiehajúci samovoľný potrat. Bolo jasné, že plod nie je možné zachrániť. Niekoľkokrát prosila o prerušenie tehotenstva, ale kvôli stále detekovateľným srdečným ozvám plodu jej to nebolo umožnené. Lekári plod vybrali až po troch dňoch, keď už ozvy prestali. To už ale bolo príliš

¹¹ Z judikatúry: *Prípady A B C proti Írsku* [online]. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva č. 25579/05. Dostupné na internete: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-102332%22%7D>.

¹² 36. dodatok Ústavy Írskej republiky z roku 2018.

neskoro: silne krvácala a následkom katastrofickej sepsy nakoniec zomrela. Jej smrť silne otriasla írskou spoločnosťou a podstatne ovplyvnila budúci vývoj v otázke ľudských práv, práv žien a práva na interrupcie.¹³

Aktuálna právna úprava v Írsku bola prijatá v roku 2018 zákonom o regulácii tehotenstva „Health (Regulation of pregnancy)“. Interrupcia môže byť vykonaná na žiadosť ženy pokiaľ tehotenstvo nepresahuje lehotu 12 týždňov.¹⁴ Ďalej v prípade, ak dvaja odborní lekári (jeden pôrodník a druhý odborník v príslušnom medicínskom odbore) zhodne potvrdia, že existuje riziko vážneho ohrozenia života, alebo riziko vážneho poškodenia zdravia tehotnej ženy¹⁵, alebo plod nie je životaschopný¹⁶ (2 odborníci potvrdia, že je veľmi pravdepodobné, že plod odumrie ešte pred narodením, alebo najneskôr do 28 dní po narodení). V prípade bezprostredného rizika vážneho ohrozenia života, alebo vážneho poškodenia zdravia tehotnej ženy sa vyžaduje posúdenie jedným odborným lekárom.¹⁷

O každom výkone interrupcií sa najneskôr 28 dní od zákroku vydá správa, ktorá slúži pre vedenie štatistík. Tie každoročne ministerstvo vydáva a eviduje hlavne počty zákrokov, ktorá z podmienok stanovených právnou úpravou bola dôvodom vykonania konkrétneho zákroku, a taktiež evidenciu štátnej príslušnosti žien, ktoré zákrok podstúpili s vylúčením informácii, ktoré by mohli viesť k identifikácii žien.¹⁸

Paragraf 23 uvedeného zákona klasifikuje ako trestný čin, každé úmyselné ukončenie života plodu, ktoré nie je v súlade s touto právnou úpravou. Sankciou za neplnenie zákonnej úpravy bude pokuta alebo trest odňatia slobody na obdobie nepresahujúce 14 rokov, alebo uloženie obidvoch súčasne. Ako jeden z trestných činov je možné klasifikovať skutok, ktorého sa dopustila osoba, ktorá predpíše, dodá alebo zaobstará akúkoľvek látku, prístroj alebo inú vec, ktorej použitie smeruje k ukončeniu tehotenstva a bude použitá inak ako v súlade s touto právnou úpravou.¹⁹

¹³ Dostupné na internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Death_of_Savita_Halappanavar.

¹⁴ § 12 zákona o regulácii tehotenstva č. 31/2018 Health (Regulation of pregnancy) Act.

¹⁵ § 9 zákona č. 31/2018 zákona o regulácii tehotenstva „Health (Regulation of pregnancy) Act“.

¹⁶ §11 zákona č. 31/2018 zákona o regulácii tehotenstva „Health (Regulation of pregnancy) Act“.

¹⁷ Dostupné na internete: <https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/act/2018/31/eng/enacted/a3118.pdf> [cit. 2020-03-13].

¹⁸ § 20 zákona č. 31/2018 zákona o regulácii tehotenstva „Health (Regulation of pregnancy) Act“.

¹⁹ Pozri § 23 odsek 2 zákona č. 31/2018 zákona o regulácii tehotenstva „Health (Regulation of pregnancy) Act“.

2 Poľsko

V rokoch 1956 – 1992 boli interrupcie zákonom povolené a štatisticky bolo ročne vykonaných až 500 000 potratov. Výkon interrupcie slúžil ako prostriedok kontroly pôrodnosti kvôli nedostatočnej dostupnosti antikoncepčných prostriedkov. Pádom komunistického režimu sa táto téma viac spolitizovala a dochádza k väčšiemu vplyvu katolíckej cirkvi na verejné dianie.²⁰ V roku 1992 bol podaný návrh anti-interrupčného zákona, ktorý navrhoval povolenie interrupcie len pri možnosti ohrozenia života matky. Voči tomuto návrhu poslanci iniciovali vytvorenie výboru pre referendum, ktoré podporilo obyvateľstvo petíciou. Parlament ignoroval petíciu a taktiež zamietol aj prísny návrh zákona.²¹ O rok na to, 15. februára 1993, dochádza k zmene prijatím zákona č. 78/1993 o plánovaní rodičovstva, ochrane ľudského plodu a podmienkach prípustnosti ukončenia tehotenstva v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o plánovaní rodičovstva“), ktorý je podstatne prísnejší oproti predošlej právnej úprave majúcej pôvod v zákone č. 61/1956, ktorý bral ohľad pri výkone interrupcie aj na sociálnu situáciu ženy.²² Podľa uvedeného zákona môže byť interrupcia vykonaná len lekárom a ak tehotenstvo ohrozuje život alebo zdravie matky; prenatalne testy alebo iné lekárske nálezy indikujú vysoké riziko, že plod bude vážne a nezvratne poškodený alebo bude trpieť nevyliciteľnou život ohrozujúcou chorobou; sú silné dôvody na domnienku, že tehotenstvo je dôsledkom incestu alebo znásilnenia. Následne bol tento zákon s účinnosťou od 30. júna 1996 zmenený tak, že umožňoval interrupciu počas prvých dvanástich týždňov z dôvodu materiálnych ťažkostí na strane matky alebo ťažkej osobnej situácie, v akej sa matka nachádzala. V máji 1997 naposledy uvedené ustanovenie vyhlásil ústavný súd za protiústavné.

Právna úprava, ktorú posudzoval EŠLP umožňovala interrupciu ak tehotenstvo ohrozovalo život alebo zdravie matky; prenatalne testy alebo iné lekárske nálezy indikovali vysoké riziko, že plod bude vážne a nezvratne poškodený alebo bude trpieť nevyliciteľnou život ohrozujúcou chorobou; alebo boli silné dôvody na domnienku, že tehotenstvo bolo dôsledkom trestného činu.

²⁰ KÜHN, Z.: Ochrana lidského plodu v trestním právu. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1998, s. 41.

²¹ NOWICKA W.: The Struggle for Abortion Right in Poland, Im: Advocating for abortion access. Johannesbourge. s.170. Dostupné na internete: https://www.sxpolitics.org/frontlines/book/pdf/capitulo5_poland.pdf.

²² KLIMENT, M. – CUPANÍK, V.: Riziká ohrozujúce reprodukčné práva občanov konflikt záujmov, Bratislava: SAV, s. 19.

ESLP pri posudzovaní situácie v Poľsku výslovne uviedol, že štátom v tejto oblasti patrí široký priestor pre voľnú úvahu, čo sa týka okolností, za ktorých sa interrupcie povoľujú. Poľsko však v prípadoch posudzovaných ESLP v praxi účinne nezabezpečilo prístup k legálnej interrupcii podľa uvedeného zákona.

V prípade *Tysięc proti Poľsku*, matka dvoch detí, čakala v roku 2000 ďalšie dieťa. Už v tom čase trpela niekoľkými poruchami a chorobami očí. Počas tehotenstva jej niekoľko očných lekárov potvrdilo, že tehotenstvo a pôrod môžu zapríčiniť zhoršenie jej zdravotného stavu. Práve preto sa rozhodla pre podstúpenie interrupcie, ktorá jej však nebola umožnená. Po pôrode skutočne došlo k zhoršeniu jej zdravotného stavu, takmer oslepla. Pred vnútroštátnymi súdmi nebola úspešná a preto sa obrátila na ESLP. ESLP konštatoval porušenie článku 8 Dohovoru zaručujúceho právo na rešpektovanie súkromného života s tým, že sťažovateľke bol odopretý prístup k účinnému mechanizmu spôsobilému určiť, či boli podmienky na vykonanie legálnej interrupcie splnené.²³

Prípád *R. R. proti Poľsku* sa týkal sťažnosti tehotnej matky dvoch detí, ktorá čakala dieťa, o ktorom sa predpokladalo, že trpí závažnou genetickou abnormalitou, a ktorej bol zámerne odmietnutý včasný prístup ku genetickým testom, na ktoré mala nárok, lekármi, ktorí boli proti interrupcii. Jej dieťa sa narodilo s Turnerovým syndrómom²⁴. Tejto poľskej občianke bola v 18. týždni tehotenstva odporúčaná amniocentéza (odber plodovej vody), pretože nebolo možné vylúčiť možnosť genetickej poruchy plodu. Nikto jej však na odber plodovej vody nebol ochotný udeliť potrebný lekársky súhlas. Žiadala teda o výkon interrupcie, no ani v tom jej nikto nevyhovel, pretože lekári sa domnievali že zákrok by ohrozil jej život. Následne žena vycestovala 150 kilometrov do ďalšej nemocnice, kde jej odmietli vykonať genetické testy a dokonca s ňou zaobchádzali podľa jej slov ponižujúco a informovali ju, že v danej klinike už 150 rokov nebola vykonaná žiadna interrupcia. V 23. týždni tehotenstva jej následne boli vykonané genetické testy, na ktoré musela čakať 2 týždne, pričom uplynula lehota na výkon interrupcie podľa znenia zákona o plánovaní rodičovstva, predtým ako je plod spôsobilý samostatného života, za čo sa normálne považuje lehota 24. týždňa tehotenstva. V 25. týždni tehotenstva jej boli doručené testy, ktoré potvrdili genetickú vadu u dieťaťa. Jej následná žiadosť o vykonanie zákroku bola zamietnutá z dôvodu uplynutia lehoty na zákonom povolenú interrupciu. V júli 2002 sťažovateľka porodila dieťa s Turnerovým syndrómom, po ktorom ju

²³ Z judikatúry: „Prípád *Tysięc proti Poľsku*“, [online] Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva č. 5410/03 z 20. marca 2007. Dostupné na internete <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79812>.

²⁴ Dostupné na internete: <http://sazch.sk/turnerov-syndrom/>.

opustil manžel. Dňa 11. mája 2004 podala proti dotknutým lekárom a nemocniciam občianskoprávnu žalobu a od doktora S. B. požadovala odškodnenie z dôvodu novinového článku uverejneného v novembri 2003, v ktorom poskytol osobné údaje o jej zdraví a obvinil ju a jej manžela z toho, že sú nezodpovednými rodičmi. Dňa 19. októbra 2005 Krajský súd v Krakove priznal sťažovateľke 10 000 poľských zlotých (PLN), ktoré jej bol povinný vyplatiť doktor S. B. z dôvodu jeho vyhlásenia v tlači, ale odmietol všetky ďalšie sťažovateľkine nároky voči lekárom a nemocniciam zodpovedným za vybavenie jej prípadu. R. R. sa odvolala na Odvolacom súde v Krakove, ktorý zamietol jej odvolanie z 28. júla 2006. Dňa 11. júla 2008 najvyšší súd prijal sťažovateľkinu kasačnú sťažnosť a rozhodol, že R. R. bol v dôsledku spôsobu, akým bolo nakladané s jej prípadom, a v dôsledku jej odmietania spôsobený stres, úzkosť a poníženie. Dňa 30. októbra 2008 Odvolací súd v Krakove priznal R. R. 20 000 PLN, pretože jej doktor S. B. včas neodporučil vykonať genetické testy. Doktorovi S. B. taktiež nariadil zaplatiť sťažovateľke 30 000 PLN z dôvodu jeho vyhlásenia v tlači. Ďalej konštatoval, že nemocnice sú zodpovedné za nedbalé konanie svojich zamestnancov a že lekári v rozpore s § 39 zákona o lekárskom povolání neurobili záznam o ich odmietnutiach poskytnúť lekársku starostlivosť a ich dôvodoch. Súd sťažovateľke priznal 5 000 PLN, ktoré jej bola povinná vyplatiť nemocnica T., a 10 000 PLN, ktoré jej bola povinná vyplatiť Univerzitná nemocnica v Krakove.

ESLP konštatoval, že R. R. bolo zo strany poľských súdov vo vzťahu k otázke predloženej ESLP priznané nedostatočné odškodnenie (35 000 PLN), preto dospel k záveru, že sťažovateľka nestratila svoj status obete. ESLP dospel k záveru o porušení článku 3 Dohovoru zakazujúceho zlé zaobchádzanie s tým, že tak predtým, ako boli známe výsledky testov, tak aj potom bolo sťažovateľkino utrpenie zhoršené skutočnosťou, že zo zákona mala nárok na potrebné diagnostické výkony a tieto služby boli po celý čas dostupné. Spôsob, akým lekári zaoberajúci sa sťažovateľkiným prípadom so sťažovateľkou zaobchádzali, bol obzvlášť poľutovaniahodný. ESLP mohol len súhlasiť s názorom poľského najvyššieho súdu, že sťažovateľka bola ponižovaná.²⁵ ESLP dospel k záveru, že nebolo preukázané, že by poľské právo obsahovalo účinné mechanizmy, ktoré by sťažovateľke umožnili prístup k dostupným diagnostickým službám a ktoré by jej na základe získaných výsledkov umožnili prijať informované rozhodnutie o tom, či bude, alebo nebude žiadať o interrupciu. ESLP znovu

²⁵ „Nikoho nemožno mučiť alebo podrobovať neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu.“ čl. 3 Dohovoru o ochranu ľudských práv a slobôd

zopakoval, že účinné uplatnenie príslušnej časti zákona z roku 1993 vyžadovalo zabezpečenie toho, aby tehotné ženy mali prístup k diagnostickým službám, ktoré by ukázali, či plod bol, alebo nebol poškodený – k službám, ktoré boli k dispozícii. ESLP dospel k záveru, že poľské úrady nespĺnili svoj záväzok zabezpečiť účinné rešpektovanie súkromného života R. R., a preto došlo k porušeniu článku 8 Dohovoru.²⁶ ESLP ďalej jednomyselne rozhodol, že nevznikla žiadna samostatná otázka podľa článku 13 Dohovoru.

V prípade *P. a S. proti Poľsku* sťažovateľku - slečnu P. ako 14-ročnú znásilnil jej spolužiak. Práve preto sa rozhodla pre interrupciu. Sťažovateľka P. a jej matka S. mali potvrdenie z polície, že P. bola znásilnená, a tak v nemocnici v L. požiadali o interrupciu. Tú gynekológ odmietol a zároveň bez ich súhlasu privolali kňaza, ktorý mal sťažovateľku P. odhovoriť od interrupcie. Vedenie nemocnice súčasne informácie poskytlo médiám, v dôsledku čoho sťažovateľku P. začali obťažovať aktivisti a aktivistky proti interrupciám. V nemocnici vo V. bola interrupcia opäť zamietnutá a matku sťažovateľky P. obvinili z toho, že svoju dcéru k interrupcii núti, dočasne jej odobrali dcéru zo starostlivosti a umiestnili do zariadenia pre mladistvých, aby zabránili jej prístupu k interrupcii. Nakoniec, po sťažnostiach na ministerstve zdravotníctva, sťažovateľke interrupciu umožnili v nemocnici v G. ale bez následnej „popotratovej“ starostlivosti. Po neúspechoch na vnútroštátnych súdoch, podali sťažovateľky sťažnosť na ESLP. ESLP sa po prvýkrát zaoberal mimoriadnou zraniteľnosťou dospelých, ktorí potrebujú služby súvisiace s interrupciou a potvrdil autonómiu mladých ľudí, pokiaľ ide o ich reprodukčné zdravie a deklaroval povinnosti Poľska poskytovať služby súvisiace s interrupciou mladistvým, najmä, pokiaľ ide o tehotenstvo v dôsledku znásilnenia. ESLP rozhodol o porušení práva na rešpektovanie súkromného života, a to konkrétne vo veciach zverejnenia osobných dát sťažovateľiek a v nezabezpečení bezproblémového prístupu k legálne vykonanej interrupcii. Vo vzťahu k prvej sťažovateľke ďalej rozhodol o porušení článku 5 ods. 1 Dohovoru vzhľadom na jej umiestnenie do ústavu pre mladistvých zdôrazňujúc jej zraniteľné postavenie a berúc do úvahy celkové okolnosti prípadu aj k porušeniu článku 3, ktorý zakazuje ponižujúce zaobchádzanie.²⁷

V súčasnosti je interrupcia v Poľsku možná len v prípade, ak je tehotenstvo dôsledkom trestného činu alebo z dôvodu ohrozenia života a zdravia matky. K poslednej zmene zákona

²⁶ Z judikatúry: „Prípady R.R. proti Poľsku“ [online] Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva č. 27617/04 z 26. mája 2011, Dostupné na internete :[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-104911%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-104911%22]}).

²⁷ Z judikatúry: „Prípady P. a S. proti Poľsku“, [online] Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva č. 57375/08 z 30. októbra 2012, Dostupné na internete: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114098>.

došlo 27. januára 2021, kedy bol zverejnený rozsudok poľského ústavného súdu, ktorý v októbri 2020 rozhodol, že zákon povoľujúci vykonávanie interrupcií v prípade poškodeného plodu je protiústavný. Návrh na zákaz interrupcií v prípade poškodenia plodu podali pravicoví poslanci, podľa ktorých je ukončenie tehotenstva v tomto prípade v rozpore s ústavou, ktorá zaručuje ochranu života každej ľudskej bytosti. Komisárka Rady Európy pre ľudské práva Dunja Mijatovičová v reakcii na verdikt súdu na Twitteri napísala, že ide o „*smutný deň pre práva žien*“. „*Odstránenie (právneho) základu pre takmer všetky legálne interrupcie v Poľsku je v podstate ich zákazom a porušením ľudských práv,*“ uviedla na sociálnej sieti. Takýto krok poľskej justície bude podľa jej slov viesť k tomu, že Poľky budú cestovať za interrupciami do zahraničia alebo podstupovať nelegálne zákroky.²⁸

Štatistiky uvádzajú, že v roku 2019 bolo vykonaných 1110 interrupcií v krajine s 38 miliónovou populáciou. Z toho 1074 legálne vykonaných interrupcií bolo z dôvodu vývojových chýb plodu.

Znenie článku 4 odseku 4 zákona č. 17/1993 o plánovaní rodičovstva, ochrane ľudského plodu a podmienkach prípustnosti interrupcie uvádza, že ukončenie tehotenstva vykoná lekár v nemocnici. Na zákrok je potrebný písomný súhlas ženy. V prípade maloletej alebo úplne nespôsobilej ženy sa vyžaduje písomný súhlas jej zákonného zástupcu. Keďže v Poľsku sa 80 percent obyvateľstva sa hlási ku kresťanstvu je naozaj zložitá nájsť lekára, ktorý by bol ochotný neuplatniť výnimku z výhrady svedomia a uskutočniť zákrok.

Znenie paragrafu 4 oddiel c zákona o plánovaní rodičovstva pojednáva o povinnej lekárskej mlčanlivosti a zákazom zverejňovania informácii súvisiacich s tehotenstvom, ktorého nedodržanie môže viesť k peňažnému odškodneniu ako to bolo v prípade R.R proti Poľsku.

3 Vyhodnotenie

V írskej právnej úprave došlo postupne k významným zmenám. Pôvodne boli interrupcie v tejto krajine úplne zakázané a problémom bolo ich nevykonanie aj v prípade vážneho ohrozenia zdravia ženy. Po tragickej smrti Savity Halappanavar, tridsaťjedenročnej zubárky indického pôvodu, ktorej nebola poskytnutá včasná lekárska starostlivosť, keď v sedemnástom týždni tehotenstva u nej začal samovoľný potrat, došlo k zásadným legislatívnym zmenám a v súčasnosti prijatá právna úprava povoľuje interrupciu do 12. týždňa

²⁸ Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/world-europe-54642108>.

tehotenstva alebo vtedy, ak je ohrozený život gravidnej ženy alebo jej hrozí vážne poškodenie zdravia. Takisto je interrupcia možná v prípade abnormálnosti plodu, čo by mohlo viesť k smrti plodu pred narodením alebo do 28 dní po narodení. Od roku 1980 približne 170 000 Írok vycestovalo na interrupciu do susednej Británie.

Opačným smerom sa vyvíja v nadväznosti na rozhodovaciu činnosť poľského ústavného súdu právna úprava v Poľsku, ktorá povoľuje interrupciu len v prípade, ak je tehotenstvo dôsledkom trestného činu alebo z dôvodu ohrozenia života a zdravia matky. Zaujímavé je, že prijatie poľskej právnej úpravy v roku 1993 podporovalo len 20 percent obyvateľstva a 60 percent s ňou nesúhlasilo. Pre porovnanie v roku 2018 štatistiky uvádzajú, že až 75 percent obyvateľstva sa stotožňuje s myšlienkou ochrany života a len 13 percent podporuje kontroverzné riešenia.²⁹ Netreba však podceňovať riziko, na ktoré upozornila po poslednom rozhodnutí poľského ústavného súdu Komisárka Rady Európy pre ľudské práva, že Poľky budú cestovať za interrupciami do zahraničia alebo podstupovať nelegálne zákroky.

Záver

Cieľom príspevku je poukázať na to, že ESLP v otázke interrupcií poskytuje štátom široký priestor pre voľnú úvahu. Zároveň však ESLP v rozsudkoch týkajúcich sa Poľska dospel k záveru o závažných porušeníach Dohovoru s poukázaním na neexistenciu účinného mechanizmu, ktorý by ženám umožňoval účinný prístup k zákonným interrupciám v Poľsku. ESLP napríklad uviedol, že ak poľské právo povoľovalo interrupciu v prípadoch poškodenia plodu, v Poľsku by mal existovať primeraný právny a procesný rámec, ktorý by zaručoval tehotným ženám dostupnosť k relevantným, úplným a spoľahlivým informáciám o zdraví plodu. Samotný ESLP nekritizoval sprísňovanie právnej úpravy interrupcií v Poľsku, avšak kládol dôraz na jej účinnú realizáciu v aplikačnej praxi, a teda vytvorenie vhodných podmienok pre výkon zákrokov, ktoré právna úprava povoľuje. Pokiaľ by teda Slovenská republika chcela právnu úpravu týkajúcu sa interrupcií sprísňovať je nevyhnutné, aby sa vyvarovala závažným porušeniam práv žien, ku ktorým došlo v Poľsku a v tých prípadoch, na ktoré sa vzťahujú výnimky a umožniť im včasný a účinný prístup k všetkým potrebným informáciám a diagnostikám.

²⁹ Dostupné na internete: <https://blog.postoj.sk/47403/zakon-nic-neriesi-naozaj> [cit 2020-03-07].

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

AMNESTY INTERNATIONAL: She is not a criminal- The impact of ireland's abortion law. 2015.

KLIMENT, M. – CUPANÍK, V.: Riziká ohrozujúce reprodukčné práva občanov konflikt záujmov. Bratislava: SAV. ISBN :80-85549-25-5.

NOWICKA, W.: The Struggle for Abortion Right in Poland. In: Advocating for abortion access. Johannesboure. s.170 Dostupné na internete: https://www.sxpolitics.org/frontlines/book/pdf/capitulo5_poland.pdf

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Ústava Írskej republiky.

Zákon č. 31/2018 o regulácii tehotenstva „Health (Regulation of pregnancy) Act“.

Zákon č. 78/1993 o plánovaní rodičovstva, ochrane ľudského plodu a podmienkach prístupnosti ukončenia tehotenstva v znení neskorších predpisov.

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva č. 25579/05.

Rozhodnutie Najvyššieho súdu č. 401 z roku 1992.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva č. 27617/04 z 26. mája 2011.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva č. 5410/03 z 20. marca 2007.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva č. 57375/08 z 30. októbra 2012.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva č.14234/88.

bbc.com

blog.postoj.sk

data.oireachtas.ie

en.wikipedia.org

reproductiverights.org

sazch.sk

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Veronika Kavecká – Marica Pirošíková).

PROBLEMATIKA NELEGÁLNEHO ZAMESTNÁVANIA Z POHĽADU TRESTNÉHO ZÁKONA

THE ISSUE OF ILLEGAL EMPLOYMENT FROM THE PERSPECTIVE OF THE CRIMINAL CODE

Jaroslav Klátik¹ – Jozef Michalko²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.192-200>

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou nelegálneho zamestnávania v Slovenskej republike z pohľadu Trestného zákona, pričom sa zameriava na trestný čin neoprávneného zamestnávania ako výsledku transponovania Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2009/52/ES z 18. júna 2009 do slovenského právneho poriadku.

Kľúčové slová

migrácia, nelegálne zamestnávanie, nelegálna práca, neoprávnené zamestnávanie, trestný čin, Trestný zákon

Abstract

The contribution deals with the issue of illegal employment in the Slovak Republic from the perspective of the Criminal Code, focusing on the offense of illegal employment as a result of the transposition of Directive 2009/52/ES of the European Parliament and of the Council of 18 June 2009 into slovak law order.

Key words

migration, illegal employment, illegal work, unauthorized employment, crime, Criminal law

Úvod

Jednou z primárnych úloh trestného práva je ochrana spoločnosti a jednotlivcov pred páchaním pre spoločnosť najnebezpečnejších činov, ktoré Trestný zákon klasifikuje ako činy trestné. Protiprávne konanie, ktoré má charakter trestného činu je súčasťou života ľudskej

¹ Autor príspevku prof. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD. je akademicky činný na Katedre trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Jeho publikačná činnosť v oblasti trestného práva je podporená skúsenosťami z praxe advokáta a obhajcu. E-mail: jaroslav.klatik@umb.sk.

² Spoluautor príspevku JUDr. Jozef Michalko pracuje ako vyšší súdny úradník na Okresnom súde Banská Bystrica a zároveň je študentom externej formy doktorandského štúdia na Katedre trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

spoločnosti už od nepamäti a môžeme povedať, že sa vyskytuje v každom aspekte moderného ľudského spoločenstva, oblasť pracovnoprávných vzťahov nevynímajúc.

Úroveň ochrany pracovnoprávných vzťahov, pracovných podmienok zamestnancov a bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci priamo odzrkadľuje spoločenskú a ekonomickú vyspelosťou každého štátu. Problematika nelegálneho zamestnávania v Slovenskej republike z pohľadu Trestného zákona akcentuje výlučne vo vzťahu k nelegálnej pracovnej migrácii príslušníkov z tretích krajín, je preto namieste otázka, či je miera takejto ochrany dostatočná a najmä spravodlivá vo vzťahu k vlastným občanom.

1 Nelegálne zamestnávanie v podmienkach Slovenskej republiky

Problematiku nelegálneho zamestnávania v Slovenskej republike upravuje primárne zákon č. 82/2005 Z. z. o nelegálnej práci a nelegálnom zamestnávani a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý pojem nelegálne zamestnávanie vymedzuje na účely správneho konania pozitívne, ale i negatívne.

Zákonodarca tento pojem vymedzuje pozitívne v § 2, pričom nelegálnym zamestnávaním sa rozumie zamestnávanie právnickou alebo fyzickou osobou, ktorá pri podnikaní využíva závislú prácu fyzickej osoby, s ktorou nemá založený pracovnoprávny vzťah alebo štátnozamestnanecký pomer, alebo ide o príslušníka tretej krajiny bez splnenia podmienok na jeho zamestnávanie alebo štátneho príslušníka tretej krajiny, ktorý sa na území Slovenskej republiky zdržiava bez príslušných povolení.³ K nelegálnemu zamestnávaniu dochádza aj v prípade, ak podnikateľ využíva závislú prácu fyzickej osoby, s ktorou má založený pracovnoprávny vzťah alebo štátnozamestnanecký pomer, pričom ale túto osobu neprihlásil do registra poistencov a sporiteľov starobného dôchodkového sporenia do siedmich dní od uplynutia lehoty stanovenej osobitným predpisom na prihlásenie do tohto registra, najneskôr však do začatia kontroly nelegálnej práce a nelegálneho zamestnávania, ak kontrola začala do siedmich dní od uplynutia lehoty na prihlásenie do tohto registra.⁴

Naopak, negatívne vymedzenie nelegálneho zamestnávania je ustanovené v § 2a ods. 2 zákona č. 82/2005 Z. z.. O nelegálne zamestnávanie sa nejedná v prípade, kedy osoba

³ Pozri § 2 ods. 2 zákona č. 82/2005 Z. z. o nelegálnej práci a nelegálnom zamestnávani a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

⁴ Pozri § 2 ods. 3 zákona č. 82/2005 Z. z. o nelegálnej práci a nelegálnom zamestnávani a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

naplňajúca skutkovú podstatu správneho deliktu nelegálneho zamestnávania je fyzickou osobou, ktorá je podnikateľom, alebo je právnickou osobou, ktorá je spoločnosťou s ručením obmedzeným a ktorá má najviac jedného spoločníka, ktorý je fyzickou osobou pre ktorú vykonáva prácu osoba, ktorá je príbuzným v priamom rade, súrodeneц alebo manžel tejto fyzickej osoby podnikateľa alebo spoločníka spoločnosti s ručením obmedzeným s najviac jedným spoločníkom a súčasne je dôchodkovo poistený, alebo je poberateľom dôchodku podľa osobitných predpisov alebo je žiakom alebo študentom do 26 rokov veku.⁵

2 Nelegálne zamestnávanie verzus neoprávnené zamestnávanie

Pojmy nelegálne zamestnávanie a neoprávnené zamestnávanie sa na prvý pohľad môžu laickej verejnosti javiť ako synonymické slovné spojenia, ktoré sa často nevedome zamieňajú, pravdou však zostáva, že sa jedná o dva autonómne pojmy trestného a správneho práva.

Trestné právo využíva pojem neoprávnené zamestnávanie za účelom vymedzenia trestného činu podľa § 251a Trestného zákona. Správne právo naproti tomu využíva administratívno-právny pojem nelegálne zamestnávanie, ktorý vymedzuje v § 2 zákona č. 82/2005 Z. z. o nelegálnej práci a nelegálnom zamestnávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov, a to v súvislosti so zákazom nelegálneho zamestnávania.

Je však potrebné povedať, že bez ohľadu na to, či sa jedná o neoprávnené zamestnávanie alebo nelegálne zamestnávanie, má takéto nezákonné konanie vždy výrazné negatívne následky pre celú spoločnosť, a preto by nemalo takéto konanie zostať bez primeranej pozornosti.

Určitým nedostatkom sa javí byť súčasné vymedzenie základnej skutkovej podstaty trestného činu neoprávneného zamestnávania a to tým, že sa dotýka výlučne zamestnávania štátnych príslušníkov z tretích krajín, ktorí sa neoprávnené zdržiavajú na území Slovenskej republiky, pričom nelegálne zamestnávanie občanov Slovenskej republiky ostáva z hľadiska trestného práva beztrestné a Trestný zákon občanom Slovenskej republiky v tomto prípade neposkytuje žiadnu ochranu. Nelegálne zamestnávanie občanov Slovenskej republiky a štátnych príslušníkov štátov Európskej únie, Islandu, Nórska, Lichtenštajnska, Švajčiarska,⁶ môže byť na Slovensku v súčasnosti sankcionované výlučne len ako správny delikt.

⁵ Pozri § 2a ods. 2 zákona č. 82/2005 Z. z. o nelegálnej práci a nelegálnom zamestnávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

⁶ Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/vztah-zamestnanca-zamestnavateľa/nelegalna-praca-nelegalne-zamestnavanie/> [cit. 2021-05-10].

Skutková podstata trestného činu neoprávneného zamestnávania sa tak nezhoduje s vymedzením pojmu nelegálneho zamestnávania podľa § 2 zákone č. 82/2005 Z. z.⁷ Podľa § 251a Trestného zákona je totiž v rámci nelegálneho zamestnávania sankcionovaná len osoba, ktorá zamestnáva štátneho príslušníka z tretej krajiny, ktorý sa na území Slovenskej republiky zdržiava v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom.

3 Trestný čin neoprávneného zamestnávania

Trestný čin neoprávneného zamestnávania je upravený v piatej hlave druhej časti Trestného zákona, kde je v § 251a vymedzená jeho skutková podstata, pričom je dôležité poznamenať, že samotné zakotvenie tohto trestného činu v slovenskom právnom poriadku priamo vyplýva z implementovania záväzkov, ktoré vyplynuli zo Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2009/52/ES zo dňa 18.06.2009. Táto Smernica stanovila minimálne normy pre opatrenia a sankcie voči osobám, ktoré zamestnávajú štátnych príslušníkov z tretích krajín, ktorí sa na území členských štátov zdržujú nelegálne.⁸

Smernica v článku 9 prikazuje členským štátom zabezpečiť, aby porušenie zákazu zamestnávať štátnych príslušníkov z tretích krajín, ktorí sa neoprávnené zdržiavajú na území členského štátu, bolo vnesené do právneho poriadku ako úmyselný trestný čin. Smernica tiež v tomto článku špecifikuje porušenie zákazu nelegálneho zamestnávania, pričom sa jedná napríklad o prípady, kedy sa páchatel' dopúšťa nelegálneho zamestnávania opakovane alebo k porušovaniu zákazu dochádza za osobitne vykorisťujúcich a nevýhodných pracovných podmienok, alebo aj v prípade, kedy dochádza k nelegálnemu zamestnávaniu maloletých.⁹

Podľa § 251a Trestného zákona sa prečinu neoprávneného zamestnávania¹⁰ dopustí osoba, ktorá využije závislú prácu fyzickej osoby, ktorá sa na území Slovenskej republiky nachádza nelegálne, teda v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi. Základná skutková podstata trestného činu neoprávneného zamestnávania upravená v odseku 1 § 251a Trestného zákona znie: „*Kto neoprávnené zamestná osobu, ktorá sa na území Slovenskej republiky zdržiava v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom, hoci bol za obdobný*

⁷ Dostupné na internete: [https://www.trend.sk/spravy/nelegalne-zamestnavanie-obcanov-sr-nebude-trestnym-cinom\[cit.2021.05.10\]](https://www.trend.sk/spravy/nelegalne-zamestnavanie-obcanov-sr-nebude-trestnym-cinom[cit.2021.05.10]).

⁸ ČENTÉŠ, J. a kol.: Trestný zákon. Veľký komentár. Bratislava: EUKÓDEX, 2018. s. 537.

⁹ Pozri článok 9 Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2009/52/ES zo dňa 18.06.2009, ktorou sa stanovujú minimálne normy pre sankcie a opatrenia voči zamestnávateľom štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa neoprávnené zdržiavajú na území členských štátov.

¹⁰ BURDA, E. a kol.: Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011.

čin v predchádzajúcich dvadsiatich štyroch mesiacoch postihnutý, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.¹¹ Objektom trestného činu neoprávneného zamestnávania je vo všeobecnosti záujem štátu na ochrane trhovej ekonomiky, čo vyplýva z jeho zaradenia do piatej hlavy Trestného zákona medzi trestné činy hospodárske, konkrétne trestné činy ohrozujúce trhovú ekonomiku. Môžeme povedať, že konkrétnym objektom je záujem na ochrane pracovného trhu pred neželaným zamestnávaním osôb tretích krajín v súvislosti s ich nelegálnou ekonomickou migráciou.¹² Objektívna stránka trestného činu neoprávneného zamestnávania spočíva v neoprávnenom zamestnávaní osoby, ktorá sa na území Slovenskej republiky zdržiava v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi.¹³

Pod pojmom všeobecne záväzné právne predpisy vo vzťahu k trestnému činu neoprávnenému zamestnávaniu v tomto prípade rozumieme najmä zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov a zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov. V kontexte neoprávneného zamestnávania pritom za osobu, ktorá sa na území Slovenskej republiky zdržiava nelegálne, rozumieme cudzinca – štátneho príslušníka tretej krajiny, ktorý nie je občanom členského štátu Európskej únie, Islandu, Nórska, Lichtenštajnska, Švajčiarska.¹⁴

O trestnosti takéhoto konania, kedy dochádza k zamestnávaniu osoby, ktorá sa na území Slovenskej republiky zdržiava v rozpore so zákonom ale môžeme hovoriť len v prípade, ak bol páchatel' za obdobný skutok už postihnutý, a to v období posledných 24 mesiacov. „*Súčasťou objektívnej stránky skutkovej podstaty je skutočnosť, že páchatel' bol za obdobný čin v predchádzajúcich dvadsiatich štyroch mesiacoch postihnutý v administratívnom alebo inom konaní.*“¹⁵ Do pozornosti je ale potrebné dať, že pre trestnosť činu nie je nevyhnutné, aby bol páchatel' už za obdobný skutok potrestaný výlučne v rámci trestného konania. Na trestnosť činu neoprávneného zamestnávania stačí predchádzajúci postih za správny delikt nelegálneho zamestnávania v rámci správneho konania.¹⁶

¹¹ Pozri § 251a ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

¹² BURDA, E. a kol.: Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011.

¹³ PORADCA.: Trestný zákon po ostatnej novele s komentárom. Žilina: Poradca, 2018, číslo 13 – 14/218, roč. XXIII., s. 269.

¹⁴ PORADCA.: Trestný zákon po ostatnej novele s komentárom. Žilina: Poradca, 2018, číslo 13 – 14/218, roč. XXIII., s. 269.

¹⁵ BURDA, E. a kol.: Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011.

¹⁶ PORADCA. Trestný zákon po ostatnej novele s komentárom. Žilina: Poradca, 2018, číslo 13 – 14/218, roč. XXIII., s. 269.

Subjekt trestného činu neoprávneného zamestnávania možno charakterizovať ako všeobecný, kedy sa tohto trestného činu môže dopustiť každý, kto neoprávnene zamestná štátneho príslušníka z tretej krajiny nachádzajúceho sa na území Slovenskej republiky v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi, pričom týmto subjektom môže byť nielen fyzická osoba, ale i právnická osoba v zmysle zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov.¹⁷ Subjektívna stránka trestného činu neoprávneného zamestnávania vyžaduje zavinenie, úmyselné konanie páchatel'a¹⁸, nakoľko s poukazom na ustanovenie § 17 Trestného zákona¹⁹, ustanovenie § 251a Trestného zákona nezakladá zavinenie z nedbanlivosti.

„Odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 bez ohľadu na predchádzajúci postih za obdobný čin a) na chránenej osobe, b) závažnejším spôsobom konania, c) za osobitne vykorisťujúcich pracovných podmienok vrátane pracovných podmienok vyplývajúcich z diskriminácie, keď existuje nápadný nepomer v porovnaní s pracovnými podmienkami oprávnene zamestnaných osôb, ktorý má vplyv na zdravie a bezpečnosť a je v rozpore s ľudskou dôstojnosťou, alebo d) na osobe, ktorá je obeťou obchodovania s ľuďmi.“²⁰

Ustanovenie § 251a ods. 2 TZ obsahuje ďalšiu základnú skutkovú podstatu²¹ podmienenú vyššou trestnou sadzbou a to v prípade, ak páchatel' spácha tento čin na chránenej osobe, alebo závažnejším spôsobom konania, alebo na osobe, ktorá je obeťou obchodovania ľuďmi.²² Napriek vyššej trestnej sadzbe nie je možné skutkovú podstatu v § 251a ods. 2 Trestného zákona považovať za kvalifikovanú skutkovú podstatu, nakoľko svojimi znakmi nie je totožná so základnou skutkovou podstatou obsiahnutou v § 251a ods. 1 Trestného zákona.

Zo znenia § 251a ods. 2 Trestného zákona možno vyvodiť, že na trestnosť skutku sa už podľa tejto základnej skutkovej podstaty nevyžaduje predchádzajúci postih páchatel'a skutku za obdobný skutok v minulosti,²³ na rozdiel od skutkovej podstaty v odseku 1 § 251a Trestného zákona.²⁴

¹⁷ Pozri § 3 zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

¹⁸ BURDA, E. a kol.: Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011.

¹⁹ Pozri § 17 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona.

²⁰ Pozri § 251a ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

²¹ BURDA, E. a kol.: Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011.

²² Pozri § 251a ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

²³ Pozri § 251a ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

²⁴ BURDA, E. a kol.: Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011.

Zvýšená trestná sadzba sa vzťahuje aj na páchatel'a, ktorý čin spácha za osobitne vykorisťujúcich pracovných podmienok, kedy je prítomný výrazný nepomer v porovnaní s pracovnými podmienkami oprávnené zamestnaných osôb a kedy môže mať tento nepomer vplyv i na zdravie a bezpečnosť zamestnanca, alebo je v rozpore s ľudskou dôstojnosťou.²⁵

4 Neprekročenie tieňa právnej úpravy nelegálneho zamestnávania pri implementovaní Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2009/52/ES z 18. júna 2009

Na prvý pohľad sa môže zdať, že implementovaním smernice a zaradením trestného činu neoprávneného zamestnávania podľa ustanovenia § 251a Trestného zákona si Slovenská republika splnila svoj záväzok a došlo tak k postihovaniu nelegálneho zamestnávania v rámci systému trestného práva.

Áno, smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/52/ES mala podľa nášho názoru významný vplyv na postihovanie nelegálnej pracovnej migrácie, ale neriešila problém nelegálneho zamestnávania na Slovensku.

Vyššie uvedené dôvodíme tým, že smernica sa venuje výlučne otázke nelegálneho zamestnávania vo svetle zamestnávania štátnych príslušníkov z tretích krajín, ktorí sa v európskom priestore zdržiavajú v rozpore s príslušnými právnymi predpismi. Smernica teda nereflektuje na všetky druhy nelegálneho zamestnávania, teda ani na jeden z našich nadnesene povedané národných športov, a to „zamestnávanie na čierne“. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/52/ES z 18. júna 2009 určila len minimálne kritériá pre postihovanie nelegálnej pracovnej migrácie príslušníkov z tretích krajín, ktoré by mali platiť v celom spoločenstve.

Problémom alebo skôr osobitosťou Slovenska oproti ostatným členským štátom je vynaliezavosť, ktorou pristupujeme k plneniu zákonných povinností, pričom naša snaha nespočíva v čo najúčinnejšom dodržiavaní všeobecne záväzných právnych predpisov, ale v snahe, čo najúčinnejšie tento právny predpis alebo povinnosť obísť.

Práve preto Európsky parlament a Rada nemohli v Smernici 2009/52/ES reflektovať na tento náš národný fenomén v podobe zamestnávania osôb bez pracovnej zmluvy, respektíve obchádzanie zákona v súvislosti s vykonávaním práce formou niektorej z dohôd podľa

²⁵ Pozri § 251a ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v platnom znení.

Zákonníka práce. Je potrebné povedať, že to ani nebolo cieľom tejto Smernice, preto túto skutočnosť nemôžeme pričítať na vrub Európskej únie.

Je skôr otázne, prečo sa s týmto problémom nevysporiadal zákonodarca priamo pri implementovaní tejto Smernice a zaradení trestného činu neoprávneného zamestnávania do nášho právneho poriadku tak, aby tento postihoval všetky druhy nelegálneho zamestnávania, teda aj tie, ktoré sú u nás najpálčivejším problémom.

Výsledkom je už aj samotné pomenovanie trestného činu podľa ustanovenia § 251a Trestného zákona, a teda neoprávnené zamestnávanie. Nie nelegálne, ale neoprávnené, pretože nelegálne zamestnávanie by bolo každé zamestnávanie osôb v rozpore s právnymi predpismi, pričom neoprávnené zamestnávanie v zmysle trestného zákona predstavuje výlučne zamestnávanie štátnych príslušníkov z tretích krajín, ktorí sa u nás nachádzajú v rozpore s právnymi predpismi.

Je potom nelegálne zamestnávanie neoprávnené zamestnávanie? Odpoveď je veľmi zaujímavá - áno je, a aj nie je. Nie je preto, lebo Slovenská republika neprekročila tieň implementovania európskych smerníc a nevyužila príležitosť na jeho postihovanie vo forme, ktorá je u nás najčastejšie vyskytujúca sa, a áno nelegálne zamestnávanie je neoprávnené zamestnávanie, pretože trestný čin neoprávneného zamestnávania podľa § 251a Trestného zákona postihuje práve nelegálne zamestnávanie, ale len v jednej jeho forme, a to vo forme zamestnávania štátnych príslušníkov z tretích krajín, ktorí sa na Slovensku zdržiavajú v rozpore s právnymi predpismi.

Záver

Problematika nelegálneho zamestnávania z pohľadu Trestného zákona sa zameriava výlučne na zamestnávanie štátnych príslušníkov z tretích krajín, ktorí sa na území Slovenskej republiky nachádzajú v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi, a to prostredníctvom trestného činu neoprávneného zamestnávania podľa § 251a Trestného zákona. Ochrana pracovnoprávných vzťahov, trhovej ekonomiky, trhu práce a bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci v súvislosti s nelegálnym zamestnávaním občanov Slovenskej republiky je tak výlučne na správnom práve. Je preto na mieste otázka, či si občania Slovenskej republiky nezaslúžia rovnakú mieru ochrany Trestným zákonom pred ich ohrozením negatívnymi

vplyvmi, ktoré nelegálne zamestnávanie so sebou prináša, aká je poskytovaná osobám, ktoré sa na našom území zdržiavajú v rozpore so zákonom.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BURDA, E a kol.: Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2011, 1608 s. ISBN 978-80-7400-394-3.

ČENTÉŠ, J. a kol.: Trestný zákon. Veľký komentár. Bratislava: EUROKÓDEX, 2018. 1008 s. ISBN 978-80-8155-076-8.

PORADCA: Trestný zákon po ostatnej novele s komentárom. Žilina: Poradca, 2018, číslo 13 – 14/218, roč. XXIII., 424 s. ISSN 1335-1583.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/52/ES zo dňa 18.06.2009, ktorou sa stanovujú minimálne normy pre sankcie a opatrenia voči zamestnávateľom štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa neoprávnene zdržiavajú na území členských štátov

Zákon č. 82/2005 Z. z. o nelegálnej práci a nelegálnom zamestnávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v platnom znení

Zákon č. 91/2016 Z. z. trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení

www.employment.gov.sk

www.trend.sk

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Jaroslav Klátik – Jozef Michalko).

PROTIOPATRENIA TRETÍCH STRÁN A MEDZINÁRODNÉ PRÁVO THIRD PARTY COUNTERMEASURES AND INTERNATIONAL LAW

Ján Králik¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.201-211>

Abstrakt

Článok skúma súčasný medzinárodnoprávny vývoj a nazeranie na jednu z kontroverzných oblastí medzinárodného práva, protiopatrení tretích strán. Ako bolo uvedené v komentári k čl. 54 Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za protiprávne konanie z roku 2001, vtedajší stav medzinárodného práva v oblasti protiopatrení prijatých vo všeobecnom alebo kolektívnom záujme bol nejasný. Štátna prax podľa stavu v roku 2001 bola zriedkavá, pričom sa týkala obmedzeného počtu štátov. V danom období sa javilo, že neexistuje jasne uznané oprávnenie tretích štátov prijať protiopatrenia v spoločnom záujme. Počas nasledujúcich dvadsiatich rokov však niekoľko štátov alebo napríklad aj Európska únia, takéto opatrenia prijali, napríklad proti Rusku, či Líbyi. Z toho dôvodu si článok kladie za cieľ posúdiť, či v súčasnosti možno považovať protiopatrenia tretích strán za jednoznačne súladné s medzinárodným právom, poukazujúc na nedávnu prax subjektov medzinárodného spoločenstva.

Kľúčové slová

Kolektívne protiopatrenia, medzinárodné obyčajové právo, Návrh článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne konanie, poškodený štát, zodpovednosť štátu

Abstract

This article examines current international legal developments and views on one of the controversial areas of international law, third party countermeasures. As stated in the commentary to Art. 54 to The Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts of 2001, the then state of international law in the field of countermeasures taken in the general or collective interest, were unclear. State practice as of 2001 was rare, involving a limited number of states. At the time, it appeared that there was no clearly recognized right of third states to take countermeasures in the common interest. Over the next twenty years, however, several states as well as the European Union, for example, took such measures against Russia or Libya. For this reason, the article aims to assess whether, at present, third-party countermeasures can be considered to be clearly in line with international law, referring to the recent practice of the subjects of the international community.

Key words

Collective countermeasures, customary international law, Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, injured state, state responsibility

¹ JUDr. Ján Králik, LL.M., Ph.D., M.A. je odborným asistentom na Katedre medzinárodného, európskeho práva a právnej komunikácie na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Úvod

Otázka súladu protiopatrení tretích strán s medzinárodným právom je jednou z kontroverzných oblastí medzinárodného práva, ktorá nie je dosiaľ uspokojivo medzinárodným právom vyriešená a na legálnosť protiopatrení tretích strán existujú rôzne pohľady. V praxi môžu mať tieto opatrenia rôzne formy vrátane donucovacích opatrení, obchodného a zbrojného embarga, pozastavenia členstva v medzinárodných a regionálnych organizáciách, zákazov cestovania vysokých štátnych úradníkov a zmrazenia aktív.

V Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne konanie (ďalej len „*Návrh článkov o zodpovednosti štátov*“), ktoré boli vypracované Komisiou OSN pre medzinárodné právo v roku 2001 a pripojené ako príloha k Rezolúcii Valného zhromaždenia OSN,² sa v dôsledku absentujúceho konsenzu medzi štátmi otázku protiopatrení tretích strán nepodarilo vyriešiť uspokojivo a ponechalo vyriešenie tejto otázky na budúci progresívny rozvoj medzinárodného práva.

Keďže od prijatia Návrhu článkov o zodpovednosti štátov uplynulo dvadsať rokov, cieľom tohto príspevku je ponúknuť úvahu, či je možné spoľahlivo v súčasnosti preukázať súladnosť protiopatrení tretích strán s medzinárodným právom, berúc do úvahy prax štátov a možnú existenciu opinio juris v tejto oblasti. V doktríne medzinárodného práva sa počas uplynulých rokov začali objavovať názory niektorých autorov, ktoré v dôsledku rozvíjajúcej sa praxe štátov hovorili o vytvorení nového pravidla medzinárodného obyčajového práva v oblasti protiopatrení tretích strán.³

V našom príspevku v krátkosti zhodnotíme aj tieto názory, avšak vzhľadom na limitovaný rozsah sa im nebude možné venovať detailnejšie. Zameriame sa preto na problematické aspekty posudzovania otázok protiopatrení tretích strán a poskytnutie rámca pre detailnejší budúci výskum.

Zámerom prvej časti príspevku bude v krátkosti uviesť čitateľa do problematiky, z toho dôvodu bude priblížený doterajší právny stav právnej problematiky protiopatrení tretích strán

² Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 56/83, príloha č. 10 [online] [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: <<https://undocs.org/en/A/RES/56/83>>.

³ Pozri napr. DAWIDOVITZ, M.: *Third-Party Countermeasures in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017; ďalej pozri TAMS, CH. J.: *Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005; pozri KATSELLI PROUKAKI, E.: *The Problem of Enforcement in International Law Countermeasures, the Non-Injured State and the Idea of International Community*. Routledge, 2010.

v oblasti medzinárodného práva. V tejto časti bude pozornosť venovaná relevantným ustanoveniam Návrhu článkov o zodpovednosti štátov.

V druhej časti priblížime doterajšiu prax štátov s dôrazom na nedávne možné príklady využitia protiopatrení v prípadoch, ktoré sa týkali štátov ako Líbya, Sýria, či Ruská federácia. Dané príklady budeme konfrontovať s názormi relevantných autorov zaoberajúcich sa skúmaním otázky protiopatrení a ich súladu s medzinárodným právom. V tejto časti taktiež poukážame na niektoré problematické aspekty považovania protiopatrení za súladné s medzinárodným právom.

Návrh článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne konanie

V tejto časti sa zamierame na definovanie oprávneného subjektu, teda štátu, ktorému medzinárodné právo priznáva možnosť uchýliť sa k protiopatreniam. Ako bude vysvetlené v nasledujúcich riadkoch, takouto možnosťou disponuje jedine štát, ktorému bola spôsobená ujma a ktorý možno označiť za poškodený (injured state). Poškodeným štátom rozumieme štát, ktorého individuálne právo bolo medzinárodne protiprávnym činom odopreté alebo narušené, alebo ktorý bol týmto činom osobitne dotknutý.⁴ Ide taktiež o štát, ktorého príslušníci utrpeli priamu ujmu.⁵

V Návrhu článkov o zodpovednosti štátov je v čl. 22 stanovené, že protiprávnosť konania štátu, ktoré nie je v súlade s jeho medzinárodným záväzkom voči inému štátu, je vylúčená v takom rozsahu, v akom ho možno považovať za protiopatrenie podľa druhej kapitoly tretej časti Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne konanie.⁶ Na účely bližšieho vysvetlenia danej problematiky je teda potrebné preskúmať relevantné ustanovenia druhej kapitoly tretej časti zmieneného návrhu článkov. Pred tým je však užitočné bližšie priblížiť subjekty, ktoré sa môžu dovolávať zodpovednosti štátu, ktorého konanie porušuje medzinárodné právo.

⁴ Komisia OSN pre medzinárodné právo: Komentár k Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie, 2001, Príloha č. 10 (A/56/10), III. časť, paragraf 2, str. 116.

⁵ KERN, A.: Economic Sanctions Law and Public Policy. Palgrave Macmillan UK, 2009. s. 62.

⁶ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 56/83, príloha č. 10, čl. 22 [online] [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: <<https://undocs.org/en/A/RES/56/83>>.

Okrem poškodeného štátu má možnosť dovolávať sa zodpovednosti štátu, ktorého konanie porušuje medzinárodné právo aj štát, ktorý nie je poškodený, a to v nasledujúcich prípadoch:⁷

- a) porušeným záväzkom je viazaná skupina štátov vrátane toho, ktorý sa zodpovednosti dovoláva, pričom tento záväzok bol prijatý na ochranu kolektívneho záujmu štátov, alebo
- b) porušeným záväzkom je viazané medzinárodné spoločenstvo ako celok.

V zmysle uvedeného sa môže teda akýkoľvek štát dovolávať zodpovednosti štátu, ktorý porušuje medzinárodné právo, ak ide o porušenie záväzku, ktorým je viazaná skupina štátov a ide o záväzok prijatý na ochranu kolektívneho záujmu štátov, pričom je v zásade jedno, či kolektívny záujem skupiny štátov plynie z medzinárodnej zmluvy alebo medzinárodného obyčajového práva. Na základe písm. b) citovaného ustanovenia je porušeným záväzkom viazané celé medzinárodné spoločenstvo (nie len určitá skupina štátov). V tomto prípade ide o tzv. záväzok erga omnes.⁸

Za dôležité však považujeme zmieniť, že štát iný ako poškodený štát disponuje len obmedzenými možnosťami, akými môže reagovať na porušenie medzinárodného práva zo strany zodpovedného štátu. Tento štát môže požadovať od zodpovedného štátu na základe čl. 48 ods. 2:⁹

- a) aby upustil od medzinárodne protiprávneho správania sa a v súlade s článkom 30 prijal ubezpečenia a garancie, že nedôjde k jeho opakovaniu, a
- b) splnenie záväzku na náhradu škody podľa predchádzajúcich článkov v záujme poškodeného štátu alebo „užívateľov“ porušeného záväzku.

Z predmetného ustanovenia vyplýva, že možnosti štátu iného ako poškodeného sú limitované a obmedzené na menší rozsah práv oproti právam, ktoré má samotný poškodený štát. Na základe druhej kapitoly tretej časti návrhu článkov o zodpovednosti štátov má (jedine) poškodený štát možnosť uchýliť sa k protiopatreniam. Protiopatrenia môžu vylúčiť protiprávnosť konania iba poškodeného štátu voči štátom, ktorý spáchal medzinárodne protiprávny čin.¹⁰

⁷ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 56/83, príloha č. 10, čl. 48 ods. 1 [online] [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: <<https://undocs.org/en/A/RES/56/83>>.

⁸ Pozri napr. Medzinárodný súdny dvor, Barcelona Traction Case (Belgicko proti Španielsku), rozsudok z 5. februára 1970, paragraf 33, s. 32.

⁹ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 56/83, príloha č. 10, čl. 48 ods. 2 [online] [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: <<https://undocs.org/en/A/RES/56/83>>.

¹⁰ Tamže, čl. 49 ods. 1.

Je to teda výlučne iba tento poškodený štát, ktorý sa môže uchýliť k protiopatreniam. To znamená, že vylúčiť protiprávnosť konania iného štátu, ako štátu poškodeného, nie je na základe medzinárodného práva možné. Protiopatrenia sa častokrát vyskytujú v podobe rôznych ekonomických sankcií a nemôžu zahŕňať použitie sily alebo dotýkať sa záväzkov na ochranu základných ľudských práv, či iných záväzkov plynúcich z kogentných noriem medzinárodného práva.¹¹

Návrh článkov o zodpovednosti štátov síce obsahuje v danej časti aj ustanovenie, čl. 54 s názvom „Opatrenia prijaté iným ako poškodeným štátom“, hovoriace o akýchsi zákonných opatreniach¹², ktoré môžu využiť iné ako poškodené štáty, avšak tieto nie sú v normatívnej časti textu bližšie definované. Ide o kompromisnú doložku, ktorá bola napokon zahrnutá do návrhu článkov namiesto protiopatrení tretích strán. Predmetná doložka neponúka definíciu zákonných opatrení, pričom teda nie je možné zákonné opatrenia stotožňovať s protiopatreniami podľa medzinárodného práva, avšak z dôvodu absencie definície, ani takéto právo jednoznačne vylúčiť.

V komentári k danému článku Komisia OSN pre medzinárodné právo uvádza niekoľko príkladov, ktoré možno označiť ako protiopatrenia tretích strán, avšak Komisia zároveň konštatuje, že „*prax štátov je nedostatočná a týka sa obmedzeného počtu štátov*“. Ďalej v predmetnom komentári z roku 2001 uvádza, že „*v súčasnosti sa zdá, že neexistuje jasne uznané oprávnenie štátov uvedených v článku 48 prijať protiopatrenia v kolektívnom záujme*.“ Vzhľadom na uvedenú absenciu jasného pravidla umožňujúceho využitie protiopatrení tretími stranami sa prostredníctvom predmetnej doložky riešenie otázky ponecháva na ďalší budúci vývoj medzinárodného práva.¹³

Z toho dôvodu je potrebné priblížiť v ďalších častiach tohto príspevku vývoj praxe štátov s poukazom na potenciálny rozvoj protiopatrení tretích štátov ako súčasť pravidiel medzinárodného obyčajového práva.

¹¹ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 56/83, príloha č. 10, čl. 50 ods. 1 [online] [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: <<https://undocs.org/en/A/RES/56/83>>.

¹² Tamže, čl. 54.

¹³ Komentár k Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie III. časť, Kapitola 2, komentár k čl. 54, paragraf 6, str. 139.

Exkurz do vývoja praxe protiopatrení tretích strán po roku 2001

Na úvod tejto časti je potrebné poznamenať, že problematickým aspektom správneho posúdenia praxe štátov v oblasti protiopatrení je náročnosť správneho determinovania situácií pri reagovaní štátov na porušenia medzinárodného práva. Protiopatrenia je potrebné odlišovať od retorzie, ktorú od protiopatrení odlišuje, že pri výkone retorzie štáty nekonajú v rozpore so záväzkami podľa medzinárodného práva. Retorzia postihuje len faktické záujmy, ktoré nie sú chránené medzinárodným právom.¹⁴ Protiopatrenia je taktiež potrebné odlišovať od zániku zmluvy alebo prerušenia jej vykonávania v dôsledku jej porušenia podľa čl. 60 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve, keďže iba podstatné porušenie zmluvy zo strany zmluvného štátu oprávňuje druhú zmluvnú stranu odvolávať sa naň ako na dôvod vypovedania zmluvy a nie je teda protiopatrením. Porušenie iných zmluvných pravidiel (ktoré nie je podstatným porušením) môže ospravedlniť prijatie protiopatrení poškodeným štátom, ale nepredstavuje dôvod na ukončenie podľa zmluvného práva.¹⁵ Protiopatrenia tretích strán je taktiež potrebné odlišovať od práva na kolektívnu alebo individuálnu sebaobranu.

Prax však ukazuje, že posúdenie reakcií štátov na konanie iných štátov je náročné, keďže štáty zriedka označujú svoje konania, ktorým reagujú na domnelé porušenie medzinárodnoprávných noriem, ako protiopatrenia tretích strán. Súčasne nevidujeme žiadne rozhodnutia medzinárodných súdnych orgánov, ktoré by sa týkali využitia protiopatrení tretími stranami. Na základe uvedenej absencie samozrejme nemožno vylúčiť súlad protiopatrení tretích strán s medzinárodným právom, daný fakt však ilustruje náročnosť spoľahlivého posúdenia danej problematiky, ktorý vyvoláva viaceré otázky.

Aj napriek tomu, že prax (podľa niektorých autorov) v oblasti protiopatrení tretích strán alebo kolektívnych protiopatrení po roku 2001 existuje, je selektívna a pochádza prevažne, aj keď nie výlučne, zo skupiny štátov, ktorú možno označiť ako západné štáty.¹⁶

V doktríne medzinárodného práva sa však objavujú aj tvrdenia, ktoré poukazujú na fakt, že prax štátov naznačuje konštituovanie protiopatrení ako pravidla medzinárodného obyčajového práva. Autori poukazujú napríklad na sankcie európskych štátov uvalené na

¹⁴ KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť), tretie vydanie. Košice: Wolters Kluwer. 2017, s. 208.

¹⁵ Medzinárodný súdny dvor, Projekt Gabčíkovo-Nagymaros (Maďarsko proti Slovensku), rozsudok z 25. septembra 1997, paragraf 106, s. 65.

¹⁶ FOCARELLI, C.: International Law as Social Construct: The Struggle for Global Justices. Oxford: Oxford University Press. 2012, s. 477.

Zimbabwe v roku 2002. S poľutovaním nad porušovaním občianskych a politických práv a zastrašovaním opozičných skupín sa Rada EÚ rozhodla prijať rôzne ekonomické sankcie, vrátane zmrazenia majetku členov zimbabwejskej vlády.¹⁷

Začiatkom roku 2011 Švajčiarsko v reakcii na násilné represie voči civilnému obyvateľstvu v Líbyi uvalilo ekonomické sankcie na hlavu štátu Líbye, plukovníka Kaddáfího. Za zaujímavé považujeme zmieniť, že taktiež Rada Ligy arabských štátov jednomyselným hlasovaním rozhodla o pozastavení členstva Líbye v Lige arabských štátov, pričom ako uvádza Dawidowitz, čl. 18 Paktu Ligy arabských štátov umožňuje pozastavenie členstva „každému štátu, ktorý si neplní povinnosti vyplývajúce z tohto paktu“.¹⁸

Uvedený autor ďalej dodáva, že Pakt nezmieňuje nijakú povinnosť členských štátov Ligy arabských štátov dodržiavať medzinárodné ľudské práva a humanitárne právo, na základe čoho možno dôvodne predpokladať, že za takýchto okolností akceptujú použitie protiopatrení tretích strán. Všetky tieto kroky boli prijaté pred vykonávacími opatreniami prijatými Radou bezpečnosti proti Líbyi podľa kapitoly VII Charty OSN, a preto si vyžadovali nezávislé odôvodnenie.¹⁹

Na druhej strane je však potrebné poznamenať, že nemožno dostatočne z konania týchto štátov preukázať, že svoje kroky odôvodňovali práve použitím protiopatrení tretích strán, čím by vyjadrili svoje presvedčenie o právnej záväznosti a existencii tohto pravidla v rámci medzinárodného obyčajového práva.²⁰

Ako ďalšie príklady Dawidowitz uvádza sankcie Európskej únie voči Sýrii z roku 2011 v reakcii na rozsiahle porušovanie medzinárodných ľudských práv a humanitárneho práva, ktorých sa dopustil sýrsky režim, pričom k sankciám sa pripojili štáty ako Austrália, Japonsko, Kanada, Švajčiarsko alebo USA.²¹

¹⁷ TAMS, CH. J.: *Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 224.

¹⁸ DAWIDOVITZ, M.: *Questioning the development of international law with regard to third-party countermeasures: A progressive development of international law?* In: *Questions of International Law* [online]. 30. júna 2016 [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: < <http://www.qil-qdi.org/questioning-development-international-law-regard-third-party-countermeasures-lessons-libya-syria-ukraine-beyond/> > .

¹⁹ Tamže.

²⁰ Pozri Medzinárodný súdny dvor, *Pevninská plytčina Severného mora* (Spolková republika Nemecko proti Dánsku/Spolková republika Nemecko proti Holandsku), rozsudok z 20. februára 1969, paragraf 77, s. 44.

²¹ DAWIDOVITZ, M.: *Questioning the development of international law with regard to third-party countermeasures: A progressive development of international law?* In: *Questions of International Law* [online]. 30. júna 2016 [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: < <http://www.qil-qdi.org/questioning-development-international-law-regard-third-party-countermeasures-lessons-libya-syria-ukraine-beyond/> > .

Známe sú taktiež sankcie EÚ²², Austrálie, Japonska a USA voči Ruskej federácii, ktorými tieto štáty reagovali na situáciu na Ukrajine.²³ Boli prezentované názory, podľa ktorých je aplikovateľným ustanovením odôvodňujúcim použitie takýchto sankcií čl. XXI Všeobecnej dohody o clách a obchode, ktorý sa týka výnimiek z národnej bezpečnosti.²⁴ V takom prípade by nešlo o protiopatrenia tretích strán, ale odvolanie sa na ustanovenie medzinárodnej dohody umožňujúce prijatie akýchkoľvek opatrení, ktoré štát považuje za potrebné uskutočniť na ochranu svojich základných bezpečnostných záujmov. Taktiež existujú názory, podľa ktorých tento článok nebol aplikovaný a sankcie možno vnímať ako protiopatrenia tretích strán.²⁵ Na základe ďalších názorov sú zmienené opatrenia v rozpore s medzinárodným právom.²⁶

Ako jeden z nedávnych príkladov je užitočné uviesť ekonomické sankcie Európskej únie na predstaviteľov mjanmarskej armády z dôvodu sústavného vážneho porušovania ľudských práv Rohingov. Desiat' nečlenských štátov sa pripojilo k tomuto vyhláseniu Európskej únie. Išlo o Albánsko, Arménsko, Bosnu a Hercegovinu, Čiernu Horu, Island, Lichtenštajnsko, Modlavsko, Nórsko, Severné Macedónsko a Turecko.²⁷

Na základe zmienených príkladov možno konštatovať využitie inštitútu ekonomických sankcií aj inými štátmi, ako tými, ktoré boli označené ako „západné“. Prax po roku 2001 sa v tomto smere teda jednoznačne rozširuje aj o ďalšie štáty. Otáznym však naďalej zostáva, či dané konania môžeme považovať za protiopatrenia tretích strán alebo štáty konali z iných dôvodov.

Na daný fakt poukazuje napríklad Lanovoy, ktorý uvádza, že autori posudzujúci otázku protiopatrení tretích strán označia analyzované prípady za využitie inštitútu protiopatrení tretích strán, pretože neexistoval žiadny iný právny základ, ktorý by vysvetľoval konanie prijaté tretím

²² Pozri napr. VEEBEL, V.: Lessons from the EU-Russia sanctions 2014-2015. *Baltic Journal of Law & Politics* 8:1, 2015, s. 165-194.

²³ K sankciám USA proti Ruskej federácii pozri HOFER, A.: The ‘Curiouser and Curiouser’ Legal Nature of Non UN Sanctions: The Case of the US Sanctions against Russia. *Journal of Conflict and Security Law* 23(1). 2018, s. 75-104.

²⁴ DESIERTO, D.: The EU/US v. Russia Trade Wars: Revisiting GATT Article XXI and the International Law on Unilateral Economic Sanctions. In: *EJIL: Talk!* [online]. 22. septembra 2014. [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: <<https://www.ejiltalk.org/the-eu-us-v-russia-trade-wars-revisiting-gatt-article-xxi-and-the-international-law-on-unilateral-economic-sanctions-2/>> .

²⁵ DAWIDOVITZ, M.: Questioning the development of international law with regard to third-party countermeasures: A progressive development of international law? In: *Questions of International Law* [online]. 30. júna 2016 [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: < <http://www.qil-qdi.org/questioning-development-international-law-regard-third-party-countermeasures-lessons-libya-syria-ukraine-beyond/>> .

²⁶ BURKE, J.J.A.: Economic sanctions against the Russian federation are illegal under public international law. *Russian Law Journal*. 2015, s. 126.

²⁷ Vyhlásenie vysokej predstaviteľky v mene EÚ o pripojení sa určitých krajín k rozhodnutiu Rady o reštriktívnych opatreniach voči Mjanmarsku/Barme zo 7. februára 2019.

štátom, a tak sa nevyhnutne musí toto konanie považovať za protiopatrenie v reakcii na predchádzajúce medzinárodné protiprávne konanie.

Daní zástancovia protiopatrení tretích strán ako súladných s medzinárodným právom ďalej opomenuli, že v niektorých prípadoch, ako je to napríklad v prípade sankcií zo strany EÚ, možno konanie štátov založiť nie na pravidlách zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne konanie, ale na základe primárnych noriem medzinárodného práva, napríklad využívajúc inštitút sankčných opatrení vyplývajúcich priamo zo zmluvy uzavretej medzi dotknutými stranami.²⁸ Tieto aspekty je potrebné v ďalšom výskume zobrať do úvahy a dôsledne rozlišovať jednotlivé situácie.

Záver

V príspevku sme sa venovali problematike protiopatrení tretích strán a ich súladu s medzinárodným právom. Ide o kontroverznú otázku, ktorá nie je medzinárodným právom spoľahlivo vyriešená. Návrh článkov o zodpovednosti štátov z r. 2001, vypracovaný Komisiou OSN pre medzinárodné právo totiž neposkytol jednoznačnú odpoveď o súlade resp. nesúlade protiopatrení tretích strán s medzinárodným právom a vyriešenie tejto otázky ponechal na budúcu prax. Široký konsenzus štátov pre jasné determinovanie tejto otázky teda nebol v rámci medzinárodného spoločenstva prítomný.

Po roku 2001 evidujeme rozšírenú prax štátov, ktoré reagovali rôznymi spôsobmi na porušenia medzinárodného práva iných štátov, pričom samotné štáty neboli priamo poškodené, a teda nemožno vylúčiť, že tak konali prostredníctvom protiopatrení ako tretie strany.

Z dôvodu nemožnosti spoľahlivého preukázania, či uvedené štáty konali využívajúc inštitút protiopatrení alebo konali na základe iných skutočností, ako aj absencie širšieho opinio juris sa však javí, že protiopatrenia tretích strán dosiaľ nedosiahli úroveň medzinárodných obyčajových pravidiel.

V ďalšom výskume je potrebné sa pri posudzovaní konkrétnych príkladov zamerať, či štáty, ktoré sankcionujú iné štáty porušujúce medzinárodné pravidlá robia tak prostredníctvom protiopatrení ako tretie strany alebo na základe iných skutočností. Taktiež je vhodné skúmať,

²⁸ LANOVOY, V.: *Third-Party Countermeasures in International Law*. By Martin Dawidowicz. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. Pp. xxiv, 431. Index. *The American Journal of International Law* 113(1). 2019, 200-204. Pozri tiež FOCARELLI, C.: *International law and third-party countermeasures in the age of global instant communication*. *QIL, Zoom-in* 29. 2016, s. 17-23.

či tak štáty robia, vyjadrujú svoje presvedčenie o právnej záväznosti a existencii tohto pravidla v rámci medzinárodného obyčajového práva. Preukázanie opinio juris je však v obdobných prípadoch, v ktoré majú presah aj do politickej oblasti veľmi náročné. Z toho dôvodu by bolo možné o vzniku medzinárodného obyčajového pravidla hovoriť iba v prípade rozsiahlej a konzistentnej praxi štátov, ktorá v súčasnosti vzhľadom na vyššie pomenované problematické aspekty nie je prítomná.

Je preto otázne, či je reálne možné, berúc do úvahy súčasné geopolitické rozloženie síl, očakávať v blízkej budúcnosti jasné vymedzenie medzinárodného obyčajového pravidla stanovujúceho protiopatrenia tretích strán za súladné s medzinárodným právom. Ako vhodnejšie by sa javilo rozpracovanie nových právne záväzných pravidiel zo strany medzinárodného spoločenstva preskúmaním návrhou článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne konanie, avšak ani táto možnosť sa nejaví ako reálna.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BURKE, J.J.A.: Economic sanctions against the Russian federation are illegal under public international law. *Russian Law Journal*. 2015, s. 126-141.

DAWIDOVITZ, M.: Questioning the development of international law with regard to third-party countermeasures: A progressive development of international law? In: *Questions of International Law* [online]. 30. júna 2016 [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: <<http://www.qil-qdi.org/questioning-development-international-law-regard-third-party-countermeasures-lessons-libya-syria-ukraine-beyond/>> .

DAWIDOVITZ, M.: *Third-Party Countermeasures in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, 438 s.

DESIERTO, D.: The EU/US v. Russia Trade Wars: Revisiting GATT Article XXI and the International Law on Unilateral Economic Sanctions. In: *EJIL: Talk!* [online]. 22. septembra 2014. [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: <<https://www.ejiltalk.org/the-euus-v-russia-trade-wars-revisiting-gatt-article-xxi-and-the-international-law-on-unilateral-economic-sanctions-2/>> .

FOCARELLI, C.: International law and third-party countermeasures in the age of global instant communication. *QIL, Zoom-in* 29. 2016, s. 17-23.

FOCARELLI, C.: *International Law as Social Construct: The Struggle for Global Justices*. Oxford: Oxford University Press. 2012, 571 s.

HOFER, A.: The ‘Curiouser and Curiouser’ Legal Nature of Non UN Sanctions: The Case of the US Sanctions against Russia. *Journal of Conflict and Security Law* 23(1). 2018, s. 75-104.

KATSELLI PROUKAKI, E.: *The Problem of Enforcement in International Law Countermeasures, the Non-Injured State and the Idea of International Community*. Routledge. 2010, 360 s.

KERN, A.: *Economic Sanctions Law and Public Policy*. Palgrave Macmillan UK, 2009, 359 s.

KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, tretie vydanie. Košice: Wolters Kluwer. 2017, 520 s.

Komisia OSN pre medzinárodné právo, *Komentár k Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie*, 2001.

LANOVOY, V.: *Third-Party Countermeasures in International Law*. By Martin Dawidowicz. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. Pp. xxiv, 431. Index. *The American Journal of International Law* 113(1). 2019, 200-204.

Medzinárodný súdny dvor, *Barcelona Traction Case (Belgicko proti Španielsku)*, rozsudok z 5. februára 1970.

Medzinárodný súdny dvor, *Pevninská plytčina Severného mora (Spolková republika Nemecko proti Dánsku/Spolková republika Nemecko proti Holandsku)*, rozsudok z 20. februára 1969.

Medzinárodný súdny dvor, *Projekt Gabčíkovo-Nagymaros (Maďarsko proti Slovensku)*, rozsudok z 25. septembra 1997.

Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 56/83, príloha č. 10 [online] [cit.2021-06-14]. Dostupné na internete: <<https://undocs.org/en/A/RES/56/83>>.

TAMS, CH. J.: *Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, 363 s.

VEEBEL, V.: *Lessons from the EU-Russia sanctions 2014-2015*. *Baltic Journal of Law & Politics* 8:1, 2015, s. 165-194.

Vyhlásenie vysokej predstaviteľky v mene EÚ o pripojení sa určitých krajín k rozhodnutiu Rady o reštriktívnych opatreniach voči Mjanmarsku/Barme zo 7. februára 2019.

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Ján Králik).

DIEŤA AKO OBEŤ DROGOVEJ KRIMINALITY

CHILD AS A VICTIM OF A DRUG CRIME

Silvia Ondrejková¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.212-229>

Abstrakt

Článok vychádza z aktuálnych teoretických a praktických poznatkov o drogovej kriminalite. Predmetom skúmania je charakterizovanie pojmov drogy, drogová kriminalita a dieťa ako obeť drogovej kriminality. Cieľom článku je prostredníctvom vybraných súdnych rozhodnutí poukázať na detské obeť drogovej kriminality na území Slovenskej republiky. V článku boli použité štandardné metódy využívané v odboroch sociálnych vied či spoločenských vied, a to analýza, komparácia, syntéza a štatistika.

Kľúčové slová

Dieťa, drogy, drogová kriminalita.

Abstract

The article is based on current theoretical and practical knowledge about drug crime. The subject of the research is the characterisation of drugs, drug crime and child as a victim of drug crime. The aim of the article is to point out, through selected court decisions, to child victims of drug crime in the Slovak Republic. The article used standard methods for writing in social sciences, namely analysis, comparison, synthesis and statistics.

Key words

Child, drugs, drug crime.

Drogy

Na to, aby sme mohli sme mohli priblížiť problematiku detských obetí drog, je potrebné hneď v úvode ozrejmiť a vysvetliť základné pojmy, ktoré sa danej témy týkajú. Najväčšou hrozbou drogovej kriminality vôbec je dopad na život a zdravie užívateľov drog. Pre pojem droga existuje množstvo definícií vo viacerých vedeckých odvetviach, preto nie je možné zabezpečiť, aby význam tohto pojmu ostal nemenný a platil neustále. Väčšina z definícií však vychádza práve z definície Svetovej zdravotníckej organizácie, ktorá je vo všeobecnosti vnímaná ako ustálená a drogu vymedzuje ako „látku (substanciu), ktorá ak je vpravená do

¹ Mgr. Silvia Ondrejková, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta, interná doktorandka Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín, silvia.ondrejкова@umb.sk

*organizmu, môže pozmeniť jednu alebo viac jeho funkcií, pôsobí priamo alebo nepriamo na centrálnu nervovú sústavu a môže mať priznané postavenie lieku.*² Definíciu pojmu droga však v Trestnom zákone nenájdeme. Jediným ustanovením, v ktorom sa nachádza tento pojem je § 135 – Prechovávanie drog pre vlastnú potrebu. Pojem droga sa však nachádza iba v názve ustanovenia, v samotnom jeho obsahu už nie. Z obsahu je však možné vyvodit', že na účely trestného práva sa drogou rozumie omamná látka, psychotropná látka, jed a prekursor. Nasledovné pojmy bližšie definuje zákon č. 139/1998 Z.z. o omamných látkach, psychotropných látkach a prípravkoch v znení neskorších predpisov. Omamnými látkami sa na účely tohto zákona rozumejú látky spôsobilé nepriaznivo ovplyvniť psychiku človeka, jeho rozpoznávacíe alebo ovládacie schopnosti a sociálne správanie. Ide o látky vyvolávajúce návyk a fyzickú závislosť charakterizovanú zmenami správania sa so závažnými zdravotnými a psychosociálnymi následkami. Takýmito látkami sú napríklad ópium, kokaín alebo heroín. Psychotropnými látkami sú látky ovplyvňujúce stav ľudskej psychiky tým, že pôsobia na centrálnu nervovú sústavu, avšak s menej závažnými psychosociálnymi následkami a následkami na zdraví. Príkladom psychotropnej látky je napríklad amfetamín. Jedom je látka, ktorá už v malých množstvách spôsobuje poškodenie biologických funkcií až smrť organizmu. Jed, ktorý má špecifické účinky sa nazýva toxín³ a prekursorom sa rozumie chemická látka, ktorá slúži na výrobu omamnej alebo psychotropnej látky, alebo pri ich výrobe. Ide napríklad o efedrín, ktorý sa využíva pri výrobe metamfetamínu. Prekursor je obvykle základom na tvorbu syntetických drog. Iné prekursory sa používajú aj ako katalyzátory alebo rozpúšťadlá a niektoré sa využívajú aj v procese spracovávania prírodných drog.⁴ Návykovými látkami sú všetky látky schopné nepriaznivo ovplyvniť psychiku človeka, jeho sociálne správanie a ovládacie alebo rozpoznávacíe schopnosti.⁵ S uvedenými pojmami sa spájajú aj dôsledky, ktoré vyvolávajú. Ide predovšetkým o návyk, ktorý Svetová zdravotnícka organizácia definuje ako stav, v ktorom užívateľ nemá nutkavú potrebu užiť drogu, ale silnú túžbu po nej. Závislosť od drogy je psychologická a nie fyziologická. Predpoklad na zvyšovanie dávky u konzumenta

² ČENTĚŠ, J.: Hmotnoprávne aspekty trestnej činnosti páchanej v súvislosti s nealkoholovou toxikomániou v Slovenskej republike. Bratislava: Ševt, 2007. s. 15. [cit. 2021-06-12]. Dostupné na internete: <https://docplayer.net/47945953-Hmotnopravne-aspekty-trestnej-cinnosti-pachanej-v-suvvislosti-s-nealkoholovou-toxikomaniou-v-slovenskej-republike-judr.html>.

³ Jed. [cit. 2021-06-12]. Dostupné na internete: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Jed>.

⁴ ČENTĚŠ, J.: Hmotnoprávne aspekty trestnej činnosti páchanej v súvislosti s nealkoholovou toxikomániou v Slovenskej republike. Bratislava: Ševt, 2007. s. 20. [cit. 2021-06-12]. Dostupné na internete: <https://docplayer.net/47945953-Hmotnopravne-aspekty-trestnej-cinnosti-pachanej-v-suvvislosti-s-nealkoholovou-toxikomaniou-v-slovenskej-republike-judr.html>.

⁵ § 130 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších právnych predpisov.

je nízky, resp. úplne chýba. Ďalším súvisiacim pojmom je závislosť. Táto predstavuje príznaky, ktoré vznikajú ako následok pôsobenia drog na psychiku človeka a jeho organizmus, keďže droga najčastejšie pôsobí práve takýmto spôsobom – súčasne na duševnú aj telesnú stránku jedinca. Pri závislosti hovoríme o psychickom alebo fyzickom, prípadne i kombinovanom stave závislosti od drogy. Podľa svetovej zdravotníckej organizácie ide o „*psychický a niekedy tiež telesný stav vyplývajúci zo vzájomného pôsobenia medzi živým organizmom a drogou, charakterizovaný zmenami správania a inými reakciami, ktoré vždy zahŕňajú nutkanie brať drogu stále alebo pravidelne pre jej psychické účinky a niekedy tiež preto, aby sa zabránilo nepríjemnostiam vyplývajúcim z jej neprítomnosti. Tolerancia môže byť prítomná alebo neprítomná. Osoba môže byť závislá od viac ako jednej drogy.*“ V tejto súvislosti je možné rozlišovať psychickú a fyzickú závislosť jednotlivých osôb. Pri psychickej závislosti ide o zmenu duševného stavu vznikajúcu podávaním drogy. Môže ísť o nutkanie ale aj o neodolateľnú potrebu drogu užiť, hoci užívateľ sám vie, že jeho konanie je nerozumné a pravdepodobne ju ani užiť nechce. Vznik psychickej závislosti sa najčastejšie viaže práve na zážitky spájané s užitím drog. Práve psychická závislosť sa stáva rizikovou pre mladých ľudí, ktorí svoj voľný čas trávia prevažne v skupinách priateľov, s ktorými sa cítia dobre. Naopak, fyzická závislosť sa vyvíja dlhodobejšie a závisí aj od častejšieho užívania drog, v prípade, ak sa užitie drogy na určitý čas preruší, prichádzajú abstinenčné príznaky. Tieto sa začnú aktivovať vtedy, keď sa hladina drog v tele začne znižovať. Z uvedeného vyplýva, že droga má dve základné vlastnosti. Prvou je jej psychotropný efekt, ktorý je schopný modifikovať prežívanie jednotlivcov meniac spôsob jeho videnia a prežívania sveta. Druhou vlastnosťou je, že droga má potenciál závislosti, teda jej pravidelné a dlhodobé užívanie môže vyvolať závislosť. Na základe toho je možné drogy, podľa ich účinkov na psychiku, následne deliť do viacerých skupín. V súčasnosti už drogy prestávajú byť záležitosťou podsvetia, podnikateľov a kriminálnikov a čoraz viac sa dostávajú aj do stredných vrstiev spoločnosti. Na trhu neustále narastá ich množstvo a ten sa začína orientovať predovšetkým na deti a mládež. To, okrem iného vedie aj k prudkému nárastu prvokonzumentov. Faktorov, ktoré ovplyvňujú ponuku je mnoho. Patrí sem prevažne geografické umiestnenie štátu, rozvíjajúce sa hospodárstvo s neustálym nárastom medzinárodného obchodu často s nedostatočnou kontrolou na hraniciach, rozvoj chemického a farmaceutického priemyslu, liekov a liečiv, ktoré sú potenciálnym zdrojom surovín pre výrobu drog. Ide predovšetkým o lieky obsahujúce látky akými sú napríklad efedrín a pseudoefedrín, ktorých ukončenie alebo aspoň eliminácia a sťaženie predaja

by mohlo prípadne znížiť aj schopnosť podomovej výroby. Ďalej veľké množstvo domácich nelegálnych výrobcov, príliv cudzincov, ochota niektorých jedincov zapojiť sa do obchodovania hoci aj za nízke odmeny či vidina vysokého zisku spojeného s ilegálnym obchodom, bude aj naďalej lákať veľký počet osôb. Je však samozrejmé, že ide o fenomén, ktorý by neexistoval, keby po ňom nebolo dopytu. Preto, keď hovoríme o drogovej kriminalite, je potrebné si uvedomiť aj jej odvodenú príčinu.⁶

S prihliadnutím na rozmanitosť, dostupnosť a objemy omamných a psychotropných látok na európskej úrovni aj vzhľadom na ich jednoduchú dostupnosť v rámci schengenského priestoru je možné konštatovať, že drogová scéna Slovenskej republiky pozitívne reaguje na trendy vývoja či už európskej alebo svetovej drogovej scény. Pre predstavu o drogovom trhu na úrovni Európskej únie stačí poukázať na štatistiky EMCDDA publikované v Správe o drogovej scéne v EÚ za rok 2019, kde sa uvádza, že v roku 2017 boli v rámci EÚ zobchodované drogy ako kokaín, heroín, marihuana či extáza a amfetamíny v minimálnej hodnote 30 miliárd eur. Na porovnanie, rozpočet Európskej únie na rok 2019 bol schválený vo výške 165,8 miliardy eur⁷. To znamená, že nelegálne obchodovanie s omamnými a psychotropnými látkami a prekursorami iba v rámci Európskej únie predstavovalo ročne minimálne 18% celého rozpočtu Európskej únie.⁸

V súčasnosti sa veková hranica prvých kontaktov s drogami znižuje a médiá nás pravidelne informujú o narastajúcom počte mladistvých závislých na drogách. Ľahká dostupnosť drog medzi mládežou ich zaradila medzi takmer bežnú súčasť života mladej generácie, pre ktorú nie je problém nájsť a vyhľadať kontakty s drogovým prostredím. Drogová kriminalita spojená s deťmi a mládežou je čoraz aktuálnejšou témou. O tom, že deti sa v poslednom období častejšie stávajú obeťami drogovej kriminality svedčí aj množstvo súdnych rozhodnutí v tejto oblasti. V tomto prípade však o deťoch ako o obetiach drogovej kriminality môžeme hovoriť vo viacerých významoch. Môže ísť o deti, ktoré sa dobrovoľne stanú konzumentmi drog a tým aj, v prenesenom význame, ich obeťami, obeťami drogovej

⁶ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Prezídium policajného zboru, národná kriminálna agentúra, národná protidrogová jednotka. *Správa o stave a vývoji drogovej scény na území Slovenskej republiky v roku 2017*. Bratislava: 2018, s. 25. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na internete: <file:///C:/Users/ondre/Downloads/Drogova%20scena%202017.pdf>

⁷ Rozpočet Európskej únie na rok 2019. [cit. 2021-04-01]. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/sk/infographics/eu-budget-2019/>

⁸ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction and Europol. *EU Drug Markets Report 2019*. [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. [cit. 2021-05-01]. s.29. Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/12078/20192630_TD0319332ENN_PDF.pdf

kriminality sa môžu stať aj vtedy, ak ich rodičia sú na drogách závislí a svoje deti zanedbávajú či vtedy, ak pomáhajú drogovým dilerom so zobchodovaním drog. Drogová kriminalita týkajúca sa detských obetí často súvisí aj s inou trestnou činnosťou, a to predovšetkým s majetkovou, kedy sa deti dopúšťajú drobných krádeží, aby si za získaný profit následne mohli obstarat' drogu, prípadne si na tento účel priamo požičajú finančnú hotovosť, ktorú potom nie sú schopné vrátiť, v čoho dôsledku môže dôjsť k páchaniu ďalšej trestnej činnosti, ako napríklad v prípade vydierania uvedeného nižšie, kedy sa dieťa stalo obeťou takéhoto trestného činu.

Drogová kriminalita

Kriminalitou sa zaoberá veda o kriminalite – Kriminológia. Rovnocenná definícia kriminológie je aj veda o zločine. V podmienkach Slovenskej republiky je však na účely kriminológie pojem zločin nejasný. Z latinského prekladu slova crimen sa zločinom rozumie laicky trestný čin. Z trestnoprávneho hľadiska je však význam tohto slova odlišný. V zmysle § 9 Trestného zákona je trestným činom v menej závažnej podobe prečin a v závažnejšej podobe zločin. Preto je nutné chápať obe definície rovnocenne, nakoľko by sa definícia kriminológie ako vedy o zločine mohla pre právnu obec zdať zavádzajúcou. Kriminológia skúma kriminalitu ako sociálne – patologický jav, ako najzávažnejšie porušenie sociálnych pravidiel správania sa. Takýmto nežiadúcim javom je napríklad alkoholizmus či drogové závislosti.⁹ Širším pojmom je pojem delikvencia, ktorý zahŕňa aj trestné činy spáchané osobami, ktoré nie sú trestne zodpovedné.¹⁰ V zmysle legálneho ponímania kriminality je kriminalitou trestná činnosť, ktorá je sankcionovaná a vykazuje znaky trestných činov uvedených v Osobitnej časti Trestného zákona. V európskych krajinách je kriminalita tradične stotožňovaná práve s trestnou činnosťou a teda legálne vnímanie kriminality je uprednostňované pred sociologizujúcim vnímaním. Jeho výhodou je určitosť, presnosť a jednoznačnosť.¹¹

Doterajšie poznatky z výskumov drogovej kriminality však nasvedčujú, že vo veľkej miere ide o kriminalitu latentnú. Vysoká miera latencie sa spája predovšetkým s užívaním omamných a psychotropných látok a sofistikovaným spôsobom komunikácie. Problémom je,

⁹ KLIMEK, L. a kol.: Kriminológia vo vnútroštátnom a medzinárodnom rozmere. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 22.

¹⁰ Tamiež, s. 9.

¹¹ KLIMEK, L. a kol.: Kriminológia vo vnútroštátnom a medzinárodnom rozmere. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 28.

že v uvedenej situácii zväčša chýba oznamovateľ takejto protiprávnej činnosti, ktorý je pre iné druhy kriminality typickým. Preto tu kľúčovú úlohu zohrávajú najmä policajné zložky, ktoré samé svojou aktívnou činnosťou musia odhaľovať tento druh kriminality.¹²

Právne vymedzenie drogových trestných činov nájdeme v Trestnom zákone v § 171 až § 174. Ide o trestné činy nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov a prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi¹³, ktoré primárne chránia život a zdravie osôb ale i celú spoločnosť pred ohrozením vyplývajúcim z nekontrolovateľného nakladania s omamnými a psychotropnými látkami, jedmi a prekurzormi.¹⁴ Zároveň spoločnosť chráni aj pred nekontrolovaným nakladaním s omamnými, psychotropnými látkami, jedmi a prekurzormi, ktoré ohrozujú život a zdravie, resp. záujem spoločnosti na kontrole *nakladania* s takýmito látkami.¹⁵ Z hľadiska objektívnej stránky stačí samotné ohrozenie života alebo zdravia. Trestnej činnosti sa teda dopustí ten, kto

1.) podľa § 171

- a) neoprávnene prechováva pre vlastnú potrebu omamnú látku, psychotropnú látku, jed alebo prekurzor,
- b) neoprávnene prechováva pre vlastnú potrebu omamnú látku, psychotropnú látku, jed alebo prekurzor vo väčšom rozsahu.

2.) podľa § 172 neoprávnene

- a) vyrobí,
- b) dovezie, vyvezie, prevezie alebo dá prepraviť,
- c) kúpi, predá, vymení, zadováži,
- d) prechováva po akúkoľvek dobu omamnú látku, psychotropnú látku, jed alebo prekurzor, alebo kto takú činnosť sprostredkuje.

3.) podľa § 173 sebe alebo inému zadováži alebo prechováva predmet určený na nedovolenú výrobu omamnej látky, psychotropnej látky, jedu a prekurzora.

¹² ČERNÍK, J. - LISOŇ, M.: Drogová kriminalita: Úvod do štúdia. Bratislava: Akadémia PZ, Bratislava, 1997, s. 34.

¹³ §§ 171-173 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

¹⁴ IVOR, J. – POLÁK, P. – ZÁHORA, J.: Trestné právo hmotné II. Osobitná časť. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. s.81

¹⁵ MENCEROVÁ, I. a kol.: Trestné právo hmotné: Osobitná časť. 2. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2018, s. 71.

4.) podľa § 174 sa tohto trestného činu dopustí ten, kto zvádza iného na zneužívanie inej návykovej látky než alkoholu alebo ho v tom podporuje alebo kto zneužívanie takej látky inak podnecuje alebo šíri.

Trestný čin šírenia toxikománie predstavuje zvyčajne vášnivú a chorobnú túžbu po drogách. Svetová zdravotnícka organizácia vymedzuje toxikomániu ako „*stav periodickej alebo chronickej intoxikácie jedinca, pričom tento stav je vyvolávaný opakovaným užitím drogy prírodnej alebo syntetickej a škodí jednotlivcovi, ako i celej spoločnosti.*” Toxikománia je podmienená nielen neodolateľným nutkaním či potrebou pokračovať v užívaní drogy a túžbou drogu získať dokonca akýmkoľvek prostriedkami, ale aj psychickou závislosťou od jej účinkov a potrebou neustáleho zvyšovania dávok.¹⁶ Z hľadiska triedenia trestných činov podľa následku, ktorý je trestným činom spôsobený ide o ohrozujúci trestný čin. Toto ustanovenie chráni pred nebezpečným ohrozovaním návykovou látkou inou akou je alkohol.

Zvádzaním sa rozumie určitá forma návodu. Takéhoto konania sa zvyčajne dopúšťa práve osoba, ktorá sama požíva návykovú látku. Podporovaním môže byť napríklad aj finančný príspevok na zabezpečenie, resp. samotné sprostredkovanie takejto látky. Pod podnecovaním a šírením toxikománie možno rozumieť predovšetkým propagovanie pozitívnych účinkov drog.

Dieťa ako obeť drogovej kriminality

Často sa o drogovej kriminalite hovorí ako o kriminalite bez obetí, čo je v skutočnosti dané špecifickým postavením konzumentov, ktorí samých seba nevnímajú ako obeť alebo poškodených a čo na viac, často sa stáva, že kryjú osoby, ktoré im drogy dodávajú.

Právna úprava obetí trestných činov je v slovenskom právnom poriadku daná zákonom č. 274/2019 Z.z. o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorým sa vykonáva transpozícia Smernice 2012/29/EÚ¹⁷ a Smernice 2004/80/ES do právneho poriadku Slovenskej republiky. Pojem obeť môžeme v najširšom zmysle chápať ako osobu, ktorá utrpela nejaké poranenie alebo škodu. V rámci odbornej literatúry však existuje viacero chápaní tohto pojmu. V najširšom zmysle môžeme za obeť považovať jednotlivca alebo skupinu ľudí, ktorí utrpeli akúkoľvek ujmu spôsobenú nie len trestným činom, ale napríklad aj živelnou pohromou,

¹⁶ NOVOMESKÝ, F.: Drogy: História, medicína, právo. Martin: Advent Orion, 1996. s. 13.

¹⁷ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov a ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/220/SVV (Ú. v. EÚ L 315/57, 14.11.2012).

katastrofou, diskrimináciou či vojnou. V širšom význame sa pod pojmom obeť rozumie osoba, prípadne organizácia, právny či morálny poriadok, ktorý je poškodený alebo zničený trestným činom. V užšom zmysle je obeťou iba fyzická osoba, ktorá trestným činom utrpela akúkoľvek ujmu či už na živote, zdraví, majetku, cti či iných právach.¹⁸

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že každá obeť je svojim spôsobom zraniteľná. Avšak, niektoré z obetí sú obzvlášť zraniteľnými, a to predovšetkým z dôvodu ich prípadnej ďalšej viktimizácie. Nakoľko práve pri takýchto osobách existuje vysoká pravdepodobnosť, že im hrozí ďalšia ujma, vyžadujú osobitné postavenie. Zraniteľnosť spočíva najmä v určitých osobnostných črtách týchto osôb, ich zdravotných ťažkostiach či v ich samotnom správaní. Tieto faktory vytvárajú určitý stav, podmienený ich vplyvmi, ktorý možno nazvať ako náchylnosť stať sa obeťou trestného činu. Preto je veľmi dôležité vytvárať také opatrenia, ktoré v čo najvyššej miere zamedzia pravdepodobnosti vzniku ďalších škôd.¹⁹

Obzvlášť zraniteľná obeť má zákonom priznaný širší rozsah pomoci, podpory a služieb, na ktoré má nárok a zároveň, v trestnom konaní, má nárok nie len na špecifický postup zo strany subjektov poskytujúcich pomoc obetiam, ale aj zo strany orgánov činných v trestnom konaní.

Na účely zákona o obetiach trestných činov sa obzvlášť zraniteľnou obeťou rozumie aj dieťa. *„Dieťaťom sa rozumie osoba mladšia ako osemnásť rokov, a ak nie je vek osoby známy a existuje dôvod domnievať sa, že je dieťaťom, považuje sa za dieťa, až kým sa nepreukáže opak“.*

Vychádzajúc z klasickej definície obeť, podľa ktorej sa jednotlivec stáva obeťou vtedy, ak je objektívne narušené jeho právo a zároveň taký stav subjektívne prežíva s nevôľou alebo bolesťou, možno práve deti považovať, z hľadiska viktimológie, za osobitnú skupinu obetí. Avšak, práve v prípade detí nemožno s uvedenou definíciou súhlasiť doslovne, a to z dôvodu, že môžu nastať prípady, kedy páchatelia zmenia dieťaťati stav vedomia, napríklad podaním omamných alebo psychotropných látok. Toho následkom deti nemusia pociťovať ani bolesť ani nevôľu. Dokonca, samé seba nemusia v danom momente vnímať ako obeť, ako je tomu napríklad pri násilí páchanom na deťoch, kedy si deti nie sú vedomé, že sú násiliu vystavované. Z dlhodobého hľadiska sa deti síce stávajú najčastejšie obeťami násilnej a mravnostnej kriminality, čo na nich zanecháva nie len vnútorné psychické napätie a stres, ale aj celkový a ťažko napravitelný zásah v živote, s ktorým sa len veľmi ťažko vyrovnávajú, avšak za

¹⁸ KLIMEK, L. a kol.: Kriminológia vo vnútroštátnom a medzinárodnom rozmere. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 322.

¹⁹ ZÁHORA, J.: Zákon o obetiach trestných činov. Komentár. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 64.

posledné obdobie nie je možné opomenúť ani neustále rozširujúci sa trend drogovej kriminality, ktorá, bohužiaľ, neobchádza ani deti. Traumatizácia z trestnej činnosti sa môže prejavovať až po niekoľkých rokoch,²⁰ či už v podobe krátkodobých dôsledkov, ktorými sú smútok, úzkosť či plač a tiež dôsledkov dlhodobých, ktoré sa môžu odraziť v ich štúdiu či neskoršom pracovnom živote a zároveň môžu zapríčiniť ich izoláciu od ostatných ľudí²¹. Preto je na mieste, aby sa rodičia s deťmi snažili mať čo najbližší vzťah a udržiavali komunikáciu, ktorá im môže naznačiť, že práve ich dieťa sa stalo obeťou trestného činu.²²

Vzhľadom na nízky vek týchto osôb, ich nedostatočnú rozumovú a vôľovú vyspelosť v spojení s ich bezbranosťou voči páchatelovi a ich naivite, kvôli ktorej často nie sú schopné rozoznať úmysel, sú deti považované za obzvlášť zraniteľné obeť trestnej činnosti. Základ ochrany dieťaťa jednoznačne spočíva na rodine a tiež na najbližšom sociálnom prostredí dieťaťa, v škole. Avšak, ak tieto inštitúcie zlyhajú, je úlohou štátu aby zabránil tomu, aby k páchaniu trestnej činnosti na takýchto osobách došlo. Typickým prejavom sociálno-patologického správania u detí je predovšetkým ich stále prebiehajúci vývoj či už fyzický alebo psychický, sociálna nezrelosť a náhle zmeny v ich správaní, a to najmä v období dospievania. Deti sa postupne odpútavajú od rodičov, spochybňujú ich názory a v ich správaní prevažuje citová stránka nad rozumovou. Zväčša odmietajú prijať to, čo im hovorí spoločnosť, snažia sa vytvoriť si vlastný svet a svoje hodnoty. V snahe o samostatnosť sa však môže stať, že nastanú krízové situácie, s ktorými sa nebudú vedieť sami vyrovnávať, čo môže viesť k negatívnemu sebahodnoteniu. S pocitom nízkeho sebavedomia súvisí ich náchylnosť na užitie prvej dávky drogy za účelom zvýšenia vlastnej hodnoty, prípadne vyzdvihnutia svojej osoby v očiach kamarátov.²³ Charakteristickou črtou je predovšetkým odmietanie pomoci od rodičov, pedagógov a okolia, z čoho pramení ich snaha vystupovať ako samostatná dospelá osoba. Neuvedomujú si pri tom však svoju biologickú nezrelosť a neskúsenosť. V snahe zapáčiť sa rovesníkom, sú často schopní urobiť čokoľvek. Takéto správanie sa pre nich stáva atraktívnym z dôvodu túžby po dobrodružstve, uznaní a úspechu. Často ich k tomu môže viesť aj nezáujem okolia a svoje konanie vnímajú ako určitý prostriedok na posilnenie vlastnej identity alebo ako prostriedok na upriamanie pozornosti či potrestanie rodičov za ich nevšímavosť.²⁴

²⁰ Ide o tzv. „*sleeper effect*“.

²¹ ČÍRTKOVÁ, L.: Dítě jako oběť trestného činu. In: Právo a rodina. 2005, roč. 7, č. 5, s. 16.

²² HANUŠOVÁ, J.: Sexuální zneužívání dětí. Příznaky a následky. In: Právo a rodina. 2006, roč. 8, č. 5, s. 12.

²³ MATOUŠEK, O. – MATOUŠKOVÁ, A.: Mládež a delikvence. Praha : Portál s. r. o., 2011, s. 56.

²⁴ KOUDELKOVÁ, A.: Psychologické otázky delikvence. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 99.

Obetami drogovej kriminality sa deti môžu stať či už ako konzumenti alebo ako osoby využívané na obchod s drogami.²⁵Náchylnosť detí stať sa obetami drogovej kriminality potvrdzuje nespočetné množstvo súdnych rozhodnutí, z ktorých priamo, ale často aj nepriamo vyplýva, že sa stali obetami drogovej kriminality. Či už ide o rozhodovania vo veciach týkajúcich sa priamo drogových trestných činov, alebo aj rozhodnutia v iných veciach, v ktorých najmä počas dokazovania vyšli tieto skutočnosti najavo.

Drogy sa, bohužiaľ, v dnešnej dobe dostávajú k čoraz mladším deťom. Túto skutočnosť potvrdzuje aj prípad maloletého chlapca, ktorý bol umiestnený v detskom domove a neskôr v reedukačnom centre a vykazoval dlhodobé problémové správanie. U chlapca bola opakovane potvrdená prítomnosť marihuany v jeho organizme. V čase jeho umiestnenia v detskom domove, detský domov musel opakovane riešiť návrhy na zvýšenú výchovnú starostlivosť, ktoré aj napriek neúnavnej snahe o zlepšenie, nevedli k jeho náprave. Jeden z týchto návrhov, kvôli nezládnuteľnému správaniu maloletého, spísali aj ostatné deti z detského domova, ktoré s ním boli umiestnené v skupine. Maloletý nerešpektoval pokyny a nariadenia vychovávateľov, fajčil na izbe či na balkóne aj napriek tomu, že mu to bolo výslovne zakázané. Vyskytovali sa u neho agresívne fyzické a často aj vulgárne prejavy voči ostatným deťom a k celému okoliu. Maloletý svojím správaním ohrozoval predovšetkým seba, svoje zdravie a svojím impulzívnym a agresívnym správaním aj ostatné deti a vychovávateľov. Následne bol podrobený psychologickému vyšetreniu, kde psychologička, okrem iného, konštatovala, že vzhľadom k jeho návykom na konzumáciu drog je nutná jeho pravidelná kontrola a v prípade, ak by nebol nezládol otvorený systém v rámci detského domova, bolo by nevyhnutné hľadať také zariadenie, kde by sa zamedzilo kontaktu s návykovou látkou a ak by sa dopustil vážneho priestupku, bude potrebné navrhnúť umiestnenie v reedukačnom centre. Nakoľko jeho správanie nebolo zvládnuteľné bežným spôsobom v prostredí detského domova, kde boli vyčerpané všetky možnosti, okresný súd nariadil detskému domovu povinnosť odovzdať maloletého do starostlivosti reedukačného centra. Zo správy reedukačného centra vyplýva, že správanie maloletého sa zlepšilo. Maloletý sa vyhýbal otvoreným konfliktom, nedopúšťal sa žiadnych závažnejších priestupkov, v rovesníckej skupine mal priateľské vzťahy, dospelých formálne rešpektoval, avšak prejavila sa u neho letargia a k plneniu školských povinností bolo potrebné ho viesť, občas aj s vyvíjaním mierneho tlaku. Ako konštatovala psychologička,

²⁵ ČERNÍK, J. - LISONĚ, M.: Drogová kriminalita: Úvod do štúdia. Bratislava: Akadémia PZ, Bratislava, 1997, s. 34.

dôvodom takéhoto správania sa maloletého boli práve málo stimulujúce rodinné pomery, konflikty medzi rodičmi a nevyriešené bytové možnosti, ktoré sa prejavili najmä v stagnácii jeho výkonov v škole.^{26 27}

V ďalšom prípade, ktorého predmetom konania bol síce zločin vydierania vyšlo najavo, že poškodený maloletý dlhodobo užíval drogy. Obžalovaný mal od maloletého poškodeného žiadať finančné prostriedky pod hrozbou násilia. Poškodený vypovedal, že obžalovanému dlžil len 50 EUR za „trávu“. Z listinných dôkazov sa potvrdila nie len komunikácia ohľadne vyššej finančnej hotovosti, ale aj to, že maloletý poškodený bol dovtedy užívateľom drog. Túto skutočnosť zistil Okresný súd Trenčín z výpovedí, keď sa maloletý poškodený snažil utajiť svoje drogové problémy a aj finančné podlžnosti voči ostatným osobám. Už v pôvodnom rozsudku súd poukazoval na jeho zníženú dôveryhodnosť, nakoľko dlhy, ktoré maloletý spôsobil boli zapríčinené pôžičkou na drogy.²⁸ V uvedenom prípade sa síce konanie pred súdom nevedlo priamo za drogovú trestnú činnosť, avšak z prípadu je zrejmé, že zločin vydierania, za ktorý bol obžalovaný odsúdený, bol dôsledkom konania maloletého, ktorý bol obžalovanému dlžný peniaze, ktoré potreboval na nákup drog.

Nedovolená výroba omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi

V uvedenom prípade súd schválil dohodu o vine a treste uzatvorenú medzi prokurátorkou Krajskej prokuratúry Nitra a obvineným mladistvým. Mladistvý bol uznaný vinným za to, že zadovažoval, prechovával a následne predával, dával bezplatne alebo aj vymieňal za iné veci drogu - marihuanu konzumentom, ktorými bolo najmenej šesť osôb, z toho išlo aj o chránenú osobu – dieťa a osobu mladšiu ako pätnásť rokov. Dopustil sa teda obzvlášť závažného zločinu nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držania a obchodovania s nimi podľa § 172 odsek 1 písmeno c), písmeno d), odsek 2 písmeno c), písmeno d), odsek 3 písmeno b) Trestného zákona s poukazom na § 138 písmeno b), písmeno j) Trestného zákona a s poukazom na § 139 odsek 1 písmeno a) Trestného zákona. Za to mu súd uložil *„podľa § 172 odsek 3 Trestného zákona, zistiť poľahčujúce okolnosti podľa § 36 písmeno j), písmeno l), písmeno n) Trestného zákona a nezistiť*

²⁶ Rozsudok Okresného súdu Skalica, sp. zn.: 8P/156/2017 zo dňa: 07.02.2018.

²⁷ Pozri aj Uznesenie Okresného súdu Partizánske, sp. zn.: 6P/52/2020 zo dňa 31.08.2020.

²⁸ Rozsudok Okresného súdu Trenčín, sp. zn.: 2T/114/2017 zo dňa: 03.07.2018.

príťažujúcu okolnosť podľa § 37 Trestného zákona s použitím § 117 odsek 1 Trestného zákona, § 38 odsek 2, odsek 3 Trestného zákona, § 51 odsek 1 Trestného zákona a § 39 odsek 4 Trestného zákona trest odňatia slobody vo výmere 2 (dva) roky. “ Podľa § 51 odsek 1 Trestného zákona súd výkon uloženého trestu podmienene odložil a zároveň uložil probačný dohľad nad správaním obvineného v skúšobnej dobe. Podľa § 51 odsek 2 Trestného zákona v spojení s § 119 odsek 1 Trestného zákona súd ustanovil skúšobnú dobu na 3 (tri) roky. Podľa § 51 odsek 4 písmeno g) Trestného zákona súd uložil povinnosť spočívajúcu v príkaze podrobiť sa v súčinnosti s probačným a mediačným úradníkom alebo iným odborníkom programu sociálneho výcviku alebo inému výchovnému programu. Zároveň mu bol uložený aj trest prepadnutia veci, a to mobilného telefónu a finančnej hotovosti uloženej na účte banky. Bolo mu uložené aj ochranné opatrenie – zhabanie veci, a to elektronickej váhy²⁹.

Ďalší prípad sa týka obžalovanej, ktorá sa taktiež dopustila obzvlášť závažného zločinu nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držania a obchodovania s nimi podľa § 172 odsek 1 písm. c/, písm. d/, odsek 2 písm. c/, písm. d/ Trestného zákona s poukazom na ustanovenie § 138 písm. j/ Trestného zákona a §139 odsek 1 písm.a/ Trestného zákona s tým, že zadovážila a prechovávala vo svojom byte rôzne druhy omamných a psychotropných látok, najmä však metamfetamín, ktoré následne distribuovala medzi bežných užívateľov drog, a to aj maloletej osobe. V uvedenej veci rozhodoval Krajský súd o odvolaní obžalovanej. Ten mal za to, že v uvedenom prípade nebolo rozhodujúce či obžalovaná poznala vek osoby, ale to, že spôsob predaja drogy jednoznačne nasvedčoval jej ľahostajný vzťah k následku, a teda aj k veku týchto osôb a nakoľko si ich vek nijakým spôsobom neoverovala, mala byť uzrozumená s tým, že sa môže jednať aj o osobu mladšiu ako 18 rokov. Okresný súd obžalovanú odsúdil k nepodmienečnému trestu odňatia slobody vo výmere 10 rokov, uložil jej ochranný dohľad na 2 roky, trest prepadnutia veci – finančnej hotovosti a injekčnej striekačky. Odvolací súd nezistil žiadne pochybenie, ktoré by malo mať vplyv na objasnenie veci a uplatnenie práva na obhajobu a na základe dokazovania vykonaného súdom prvého stupňa nemal krajský súd žiadne pochybnosti o tom, že sa obžalovaná dopustila skutku. Krajský súd potvrdil správnosť všetkých výrokov a odvolanie obžalovanej ako nedôvodné zamietol.³⁰

²⁹ Rozhodnutie o návrhu na schválenie dohody o vine a treste, Okresný súd Nitra, sp. zn.: 5Tk/1/2018 zo dňa: 19.07.2018.

³⁰ Uznesenie Krajského súdu Trnava, sp. zn.: 3To/127/2019 zo dňa: 24.09.2019.

Okresný súd Banská Bystrica rozhodol, že obžalovaný sa dopustil obzvlášť závažného zločinu Nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držania a obchodovania s nimi podľa § 172 ods. 1 písm. c), písm. d), ods. 2 písm. d) Trestného zákona s poukazom na § 139 ods. 1 písm. c) Trestného zákona. Zároveň bol oslobodený spod obžaloby pre zločin Sexuálneho zneužívania podľa § 201 ods. 1, ktorého sa mal dopustiť na tej istej osobe – jeho dcére, nakoľko nebolo preukázané, že sa skutok stal. Pod vplyvom alkoholu držal svoju dcéru rukou zozadu za krk a za ruku a nútil ju, aby spolu s ním vyfajčila dva kusy cigariet zo sušiny rastlín rodu Cannabis, pričom mal vedomosť, že v tom čase maloletá nedovršila fyzický vek 15 rokov, teda neoprávnene zadovážil a prechovával po akúkoľvek dobu omamnú látku a čin spáchal na chránenej osobe a voči osobe mladšej ako pätnásť rokov, čím spáchal obzvlášť závažný zločin nedovolennej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držania a obchodovania s nimi podľa § 172 ods. 1 písm. c), písm. d), ods. 2 písm. d), ods. 3 písm. b) Trestného zákona s poukazom na § 139 ods. 1 písm. c) Trestného zákona. Za to bol podľa § 172 ods. 3, § 38 ods. 2, ods. 3 a 8, § 36 písm. j), § 39 ods. 1, ods. 3 písm. b), § 46 Trestného zákona odsúdený na trest odňatia slobody vo výmere 10 (desať) rokov nepodmienečne.^{31 32}

Záver

V závere je možné konštatovať, že z trestnoprávneho hľadiska stále rezonujú diskusie o trestnoprávnej zodpovednosti či už za držanie alebo konzumáciu drog. Aj napriek tomu, že štatistiky neodhalia celkovú kriminalitu a s prihliadnutím na kriminalitu latentnú sa objektívnosť štatistických ukazovateľov stáva skôr relatívnou, dokážu nám vytvoriť aspoň obraz o registrovanej trestnej činnosti. Podiel drogovej kriminality³³ za posledné tri roky nepresiahol 3%³⁴ vo vzťahu k celkovej kriminalite. Na prvý pohľad sa to javí ako nízky podiel,

³¹ Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica, sp. zn.: 1Tk/1/2020.

³² Pozri aj Rozsudok Okresného súdu Nové Mesto nad Váhom, sp. zn.: 1T/11/2020 zo dňa 13.07.2020, Rozsudok Okresného súdu Trenčín, sp. zn.: 3Tk/3/2019 zo dňa 08.09.2020, Rozsudok Krajského súdu Trenčín, sp. zn.: 23To/108/2020 zo dňa 30.11.2020.

³³ V štatistikách kriminality však nájdeme iba údaje o trestných činoch, ktoré boli odhalené, a preto je nevyhnutné pamätať aj na latentnú kriminalitu, nakoľko práve drogová kriminalita sa vyznačuje vysokou mierou latencie. Na to, aby sme dospeli k objektívnym výsledkom by teda bolo potrebné k celkovej drogovej kriminalite pripočítať aj kriminalitu latentnú.

³⁴ Štatistika spracovaná autorkou z jednotlivých Štatistik kriminality v Slovenskej republike za roky 2017 – 2020 zverejnených na web stránke Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. Údaje predstavujú podiel drogovej kriminality k celkovej kriminalite. V roku 2018 sa celkovej kriminality dopustilo 61 392 páchatel'ov, z čoho 1573 páchatel'ov sa dopustilo drogovej kriminality, teda približne 2,56%. Zaujímavosťou vyplývajúcou zo štatistiky je

treba však povedať, že rozhodne nejde o zanedbateľné čísla. Je možné predpokladať, že tento trend bude pokračovať aj v nasledujúcom období, nakoľko ho ovplyvňuje aj vývin drogových scén a záujmy konzumentov v susedných krajinách, najmä v Českej republike. Tým, že sa neustále rozširuje ponuka nových psychoaktívnych látok, zvyšuje sa aj záujem o ne medzi konzumentmi. Drogová kriminalita je závažný celosvetový problém. Užívanie drog sa v poslednom období stalo výsadou predovšetkým mladej generácie, ktorá už v relatívne nízkom veku začína s experimentovaním, ktoré sa postupne pretaví do pravidelného užívania neuvedomujúc si riziká závislosti na týchto látkach. Avšak, s užívaním drog u detí ide ruka v ruke aj páchanie inej trestnej činnosti. Drogová kriminalita detí však vychádza predovšetkým z ich závislosti na drogách, čo znamená, že drogová kriminalita aj iné trestné činy sú páchané v dôsledku drogovej závislosti. Príčin, pre ktoré mladí ľudia začínajú s drogami je mnoho. Ide predovšetkým o negatívne pôsobiace rodinné a sociálne prostredie, zlá či nesprávna výchova, rozvod rodičov, vplyv rovesníkov či anonymita väčších miest. V poslednom období sa problémovým stáva aj obchod s drogami, ktorý sa zameriava práve na mládež, predstavujúcu najľahšiu korisť. Drogová problematika a s ňou spojená trestná činnosť však nie je len otázkou represie. Zásadnú úlohu v tomto prípade zohráva prevencia, ktorá je dôležitá najmä v prípade tejto, najviac ohrozenej, skupiny. Preventívne opatrenia, by mali pôsobiť takým spôsobom, aby k trestnému stíhaniu mládeže dochádzalo v čo najnižšej miere. Ide však o zložitý proces, ktorý si vyžaduje adekvátne nie len sociálne a pracovné, ale aj vzdelávacie programy pomoci. Avšak, prevencia by primárne mala vychádzať zo samotného rodinného prostredia. Priaznivé podmienky v oblasti prevencie by mali byť taktiež vytvorené na úrovni škôl, v kultúrnej či sociálnej oblasti tak, aby mládež mala priestor na efektívne využívanie voľného času, zdravý vývoj a skvalitňovanie životných podmienok a celkovú socializáciu. Škola by mala vytvárať v deťoch pozitívny prístup k zdravému a zdraviu neohrozujúcemu životnému štýlu a prehľbovať negatívny vzťah k agresívnemu správaniu a rizikám spojených s užívaním

skutočnosť, že pod vplyvom drog bolo spáchaných 159 skutkov, z toho napríklad 3 vraždy či 6 dopravných nehôd. Ohrozenia pod vplyvom návykovej látky sa dopustilo 56 páchatel'ov pod vplyvom drog, pričom pod vplyvom alkoholu to bolo až 4512 páchatel'ov. Páchatelia pod vplyvom drog sa opäť najčastejšie dopúšťali násilnej a majetkovej kriminality. Zo štatistiky za rok 2019 vyplýva, že zistenej drogovej kriminality sa dopustilo približne 2,92 % z celkového počtu páchatel'ov, konkrétne 1723 páchatel'ov z celkového počtu 58 829 páchatel'ov. Pod vplyvom drog konalo 206 páchatel'ov, pričom v porovnaní s predošlými dvoma rokmi sa takýto páchatelia častejšie dopúšťali majetkovej, než násilnej kriminality. Štatistika vyhotovená za rok 2020 obsahuje iba údaje zozbierané od januára do novembra. Z uvedeného vyplýva, že celkový počet zistených páchatel'ov bol 54 244, drogovaj kriminality sa dopustilo 1513 páchatel'ov, čo predstavuje 2,78 % podiel na celkovej kriminalite. Z uvedeného je možné konštatovať, že páchanie kriminality má klesajúcu tendenciu a percentuálny podiel drogovaj kriminality na celkovej kriminalite za posledné 3 roky neprekročil 3 %.

návykových látok, a tým zároveň zvyšovať ich povedomie nie len o zdravotných a sociálnych, ale aj právnych dôsledkoch takého správania sa. V tomto prípade je však veľmi dôležité, aby mal pedagóg odborné znalosti a profesionálnu zdatnosť na to, aby dokázal pozitívne vplývať na osobnostný rozvoj žiaka. Prevencia by sa mala stať povinnou a neoddeliteľnou súčasťou nášho každodenného života. Mala by vychádzať z vnútorného presvedčenia každého jednotlivca. Cieľom prevencie by sa však nemala stať iba absencia sociálno-patologických javov. Mala by vychádzať zo sociálne priaznivého správania a hodnôt v spoločnosti. Prevencia kriminality by sa mala stať prirodzenou súčasťou rodiny, školskej politiky a programov miest a obcí, ktoré by zabezpečili adekvátne a optimálne podmienky na realizáciu prevencie v praxi.

Sankcie ustanovené našou platnou právnou úpravou sú vo všeobecnosti jedny z najprísnejších v rámci Európskej únie. Bolo by vhodné, predovšetkým u detí a mládeže, aby tieto tresty boli nižšie, resp. plnili skôr výchovný účel a namiesto zameriavania sa na samotný následok vo forme uloženia trestnej sankcie, riešili príčiny takéhoto správania sa a prípadnú liečbu. Rovnako tak stojí za zváženie aj podporenie tejto diskusie v oblasti priestupkového konania. Informácie o trendoch a miere užívania drog v spoločnosti by nepochybne mali byť základom pre formovanie racionálnej a primeranej drogovej politiky a zároveň tak by mali byť smerodajné pri hodnotení jej efektivity. Mladí ľudia majú v tejto oblasti nízku úroveň právneho vedomia a ich povedomie sa často zvýši až vtedy, keď sú trestne stíhaní. Je veľmi dôležité, aby dnešná mládež mala dostatočné vedomosti o tom, čo je drogová kriminalita nielen z pohľadu zdravia, ale najmä z hľadiska prípadného trestného stíhania, nakoľko nie je vhodné začínať svoju kariéru práve trestnou činnosťou.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ČERNÍK, J. - LISONĚ, M.: Drogová kriminalita: Úvod do štúdia. Bratislava: Akadémia PZ, Bratislava, 1997. 103 s. ISBN 80-8054-031-4.

IVOR, J. – POLÁK, P. – ZÁHORA, J.: Trestné právo hmotné II. Osobitná časť. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. 648 s. ISBN 978-80-8168-586-6.

KLIMEK, L. a kol.: Kriminológia vo vnútroštátnom a medzinárodnom rozmere. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020. 780 s. ISBN 978-80-571-0251-9.

KOUDELKOVÁ, A.: Psychologické otázky delikvence. Praha : Victoria Publishing, 1995, 114 s. ISBN 978-8071870227.

MATOUŠEK, O. – MATOUŠKOVÁ, A.: Mládež a delikvence. Praha : Portál s. r. o., 2011. 344 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

MENCEROVÁ, I. a kol.: Trestné právo hmotné: Osobitná časť. 2. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2018. 448 s. ISBN 978-80-8173-057-3.

NOVOMESKÝ, F.: Drogy: História, medicína, právo. Martin: Advent Orion, 1996. 120 s. ISBN 80-88719-49-6.

ZÁHORA, J.: Zákon o obetiach trestných činov. Komentár. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018. 414 s. ISBN 978-80-8168-850-8.

ČÍRTKOVÁ, L.: Dítě jako oběť trestného činu. In: Právo a rodina. 2005, roč. 7, č. 5. 12-16 s. ISSN 1212-866X.

HANUŠOVÁ, J.: Sexuální zneužívání dětí. Příznaky a následky. In: Právo a rodina. 2006, roč. 8, č. 5. 12-16 s. ISSN 1212-866X.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/29/EÚ z 25. Októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov a ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/220/SVV (Ú. v. EÚ L 315/57, 14.11.2012).

Zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších právnych predpisov.

Zákon č. 225/1988 Z.z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi.

Zákon č. 2015/2006 Z.z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi.

Zákon č. 274/2017 Z.z. o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Rozhodnutie o návrhu na schválenie dohody o vine a treste, Okresný súd Nitra, sp. zn.: 5Tk/1/2018 zo dňa 19.07.2018.

Rozsudok Okresného súdu Skalica, sp. zn.: 8P/156/2017 zo dňa 07.02.2018.

Rozsudok Okresného súdu Trenčín, sp. zn.: 2T/114/2017 zo dňa 03.07.2018.

Uznesenie Krajského súdu Trnava, sp. zn.: 3To/127/2019 zo dňa 24.09.2019.

Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica, sp. zn.: 1Tk/1/2020 zo dňa 26.05.2020.

Rozsudok Okresného súdu Nové Mesto nad Váhom, sp. zn.: 1T/11/2020 zo dňa 13.07.2020

Uznesenie Okresného súdu Partizánske, sp. zn.: 6P/52/2020 zo dňa 31.08.2020.

Rozsudok Okresného súdu Trenčín, sp. zn.: 3Tk/3/2019 zo dňa 08.09.2020

Rozsudok Krajského súdu Trenčín, sp. zn.: 23To/108/2020 zo dňa 30.11.2020.

ČENTĚŠ, J. Hmotnoprávne aspekty trestnej činnosti páchanej v súvislosti s nealkoholovou toxikomániou v Slovenskej republike. Bratislava: Ševt, 2007. s. 15. [cit. 2021-06-12]. Dostupné na internete: <https://docplayer.net/47945953-Hmotnopravne-aspekty-trestnej-cinnosti-pachanej-v-suvlosti-s-nealkoholovou-toxikomaniou-v-slovenskej-republike-judr.html>.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction and Europol. EU Drug Markets Report 2019. [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. [cit. 2021-05-01]. s.29. Dostupné na internete: https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/12078/20192630_TD0319332ENN_PDF.pdf

Rozpočet Európskej únie na rok 2019. [cit. 2021-04-01]. Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/sk/infographics/eu-budget-2019/>

Správa o stave a vývoji drogovej scény - Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Prezídium policajného zboru, národná kriminálna agentúra, národná protidrogová jednotka. Správa o stave a vývoji drogovej scény na území Slovenskej republiky v roku 2017. Bratislava: 2018, s. 25. [cit. 2021-06-11]. Dostupné na internete: <file:///C:/Users/ondre/Downloads/Drogova%20scena%202017.pdf>

Štatistika kriminality v Slovenskej republike za rok 2017. Štatistika podľa druhu kriminality za obdobie od 01.01.2017 do 31.12.2017. [cit. 2021-06-11]. Dostupné na internete: https://www.minv.sk/?Statistika_kriminality_v_SR_za_rok_2017

Štatistika kriminality v Slovenskej republike za rok 2018. Štatistika podľa druhu kriminality za obdobie od 01.01.2018 do 31.12.2018. [cit. 2021-06-11]. Dostupné na internete: https://www.minv.sk/?statistika_kriminality_2018

Štatistika kriminality v Slovenskej republike za rok 2019. Štatistika podľa druhu kriminality za obdobie od 01.01.2019 do 31.12.2019. [cit. 2021-06-11]. Dostupné na internete: https://www.minv.sk/?statistika_kriminality_v_slovenskej_republike_za_rok_2019_xml

Štatistika kriminality v Slovenskej republike za rok 2020. Štatistika podľa druhu kriminality za obdobie od 01.01.2020 do 30.11.2020. [cit. 2021-06-11]. Dostupné na internete: https://www.minv.sk/?statistika_kriminality_v_slovenskej_republike_za_rok_2020_xml

PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN III. – Sekcia verejného práva

online vedecká konferencia – 7. máj 2021

Obsah článku podlieha licenci Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Silvia Ondrejková).

SENÁT ÚSTAVNÉHO SÚDU SLOVENSKEJ REPUBLIKY AKO
INICIÁTOR KONANIA O SÚLADE PRÁVNÝCH PREDPISOV
THE SLOVAK REPUBLIC CONSTITUTION COURT SENATE AS AN
INITIATOR OF THE PROCEDURE ON THE LEGAL RULES

Júlia Ondrová¹ – Michal Úradník²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.230-245>

Abstrakt

S účinnosťou od 1. januára 2025 novela Ústavy Slovenskej republiky, schválená ústavným zákonom č. 422/2020 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov, pripúšťa spolu so sťažnosťou podľa ustanovenia § 127 ods. 1 ústavy podať návrh, aby senát ústavného súdu inicioval konanie podľa čl. 125 ods. 1 ústavy. Príspevok sa zaoberá posúdením novej právnej úpravy v komparácii s právnou úpravou platnou v Českej republike. V závere autori predstavujú jeden z možných konceptov formulácie "novej" ústavnej sťažnosti, a to vo vizibilite namietania súladu niektorých právnych noriem finančného práva.

Kľúčové slová

ústavná sťažnosť, návrh, senát ústavného súdu, súlad právnych predpisov, finančné právo

Abstract

Since the 1st of January 2025, the enforcement is valid of the Slovak Republic Constitution Amendment approved by the Constitution Act No. 422/2020 Coll. as amended. According to the Amendment of the SR Constitution No. 460/1992 §127 section 1 of the Constitution, it is acceptable to submit a proposal together with a complaint to the Constitution Senate to initiate a procedure as it is stated by Article 125 paragraph I of the Constitution. The contribution deals with the assessment of the newly approved legal amendment in comparison with the valid legal amendment of the Czech Republic. In the conclusion the authors introduce one of the possible formulation concepts of "the new" Constitution complaint from the point of perceptibility if the presented objection is in conformity with the certain legal financial law-norms.

Key words

Constitution complaint, proposal, the Constitution Court Senate, legal orders compliance, financial law

¹ JUDr. Júlia Ondrová, PhD. – odborná asistentka, Katedra ústavného práva a teórie práva, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Julia.Ondrova@umb.sk

² Mgr. Michal Úradník – interný doktorand, Katedra obchodného a finančného práva, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, michal.uradnik@umb.sk

Úvod

Ochranu ústavnosti možno v zmysle ústavnoprávnej teórie diferencovať na dve základné skupiny, a to abstraktnú a konkrétnu. Konkrétna kontrola ústavnosti sa v právnom priestore Slovenskej republiky realizuje skôr v kontexte rozhodovacej činnosti všeobecných súdov,³ kedy súd v súvislosti s rozhodovaním o konkrétnej veci môže prerušiť konanie a predložiť vec ústavnému súdu. Vice versa, pri abstraktnej kontrole noriem je napadnutý právny predpis preskúmaný bez priamej súvislosti s konkrétnym prípadom aplikácie tohto predpisu.⁴ Pri abstraktnej kontrole ústavnej konformity nie je možné prihliadať na ekonomické, sociálne či politické dôsledky právnej normy. Bolo by neprijateľné, aby sa potvrdil súlad zákona, zjavne odporujúceho ústave, a to len z dôvodu jeho priaznivých sociálnych či iných účinkov. V rámci uplatnenia abstraktnej kontroly nemusí dôjsť reálne k porušeniu hodnôt chránených ústavným zákonom č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov (ďalej ako „ústava“), postačuje len samotné podozrenie. V konklúzií uvedeného nie je právne významný skutkový stav a s ním spojené dokazovanie, či preskúmaná právna norma mala za následok porušenie ústavy.⁵ Dôležitou je existencia právnej normy, ktorej súlad s právnym predpisom vyššej právnej sily sa napáda.

Podstatou abstraktnej kontroly ústavnosti je, že z iniciatívy oprávnených subjektov a na základe ich návrhu Ústavný súd Slovenskej republiky chráni ústavnosť bez toho, aby existoval konkrétny právny spor pred akýmkoľvek orgánom verejnej moci, v dôsledku existencie ktorého by aplikáciou konkrétneho právneho predpisu mohlo dôjsť k ohrozeniu alebo porušeniu základných práv alebo slobôd alebo k iným ústavnoprávne neprípustným následkom.

Konanie o súlade právnych predpisov – in abstracto

Účelom konania o súlade právnych predpisov⁶ je ústavnoprávne prípustným spôsobom odstrániť z právneho poriadku Slovenskej republiky právnu normu nižšej právnej sily, ktorá

³ K tomu pozri: čl. 144 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky a § 74 písm. d) zákona o ústavnom súde.

⁴ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 40/2014 zo dňa 17.12.2014.

⁵ DRGONEC, J.: Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky. Šamorín : Heuréka, 2012. s. 137.

⁶ BARANÍK, K.: Ústava na hviezdnom nebi : vzťah Ústavy Slovenskej republiky k medzinárodnému právu. 1. vyd. Praha : Leges, 2020. s. 227-229.

odporuje právnej norme vyššej právnej sily. Pri tejto činnosti je Ústavný súd Slovenskej republiky postavený do pozície negatívneho zákonodarcu.⁷

Subjekty oprávnené na podanie návrhu na začatie konania o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 Ústavy Slovenskej republiky bližšie upravuje ustanovenie § 74 zákona č. 314/2018 Z. z. o Ústavnom súde Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej ako „zákon o ústavnom súde“). V kontexte označeného ustanovenia je možné oprávnené subjekty diferencovať do dvoch skupín, a to podľa obmedzenia právomoci na podanie návrhu na konanie. S neobmedzenou právomocou na podanie návrhu na konanie o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ústavy disponuje jedna pätina poslancov Národnej rady Slovenskej republiky, prezident Slovenskej republiky, vláda Slovenskej republiky a generálny prokurátor Slovenskej republiky. Uvedené znamená, že tieto subjekty môžu podať Ústavnému súdu Slovenskej republiky návrh na začatie označeného druhu konania pred ústavným súdom bez povinnosti splnenia zákonom o ústavnom súde vyžadovanej povinnosti. Ostatné subjekty, ako súd, predseda súdnej rady a verejný ochranca práv môžu podať návrh na konanie len po splnení zákonom predpokladaných podmienok, a preto disponujú len obmedzenou právomocou na podanie návrhu.

Pokiaľ ide o súd, je potrebné si uvedomiť, že návrh na začatie konania podľa čl. 125 ústavy môžu podať všetky súdy tvoriace všeobecnú sústavu súdov, ale nie Ústavný súd Slovenskej republiky, ktorý nemôže ex offo začať konať.⁸ Tým by bola porušená základná zásada súdnych konaní, a síce konania súdov výlučne len na návrh. Výnimku predstavuje len konanie o súlade uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky o zrušení amnestie alebo individuálnej milosti prijatého podľa čl. 86 písm. i) Ústavy Slovenskej republiky s ústavou, kedy Ústavný súd Slovenskej republiky začne predmetný druh konania bez návrhu, pretože konanie sa začína dňom vyhlásenia uznesenia prijatého Národnou radou Slovenskej republiky vo veci zrušenia rozhodnutia prezidenta o udelení individuálnej milosti alebo amnestie v zbierke zákonov.

Všeobecný súd ale nemôže napadnúť akýkoľvek zákon alebo ustanovenie zákona, o ktorom by teoreticky mohol mať pochybnosti o neústavnosti, ale môže napadnúť len taký

⁷ ONDROVÁ, J.: Abstraktná kontrola ústavnosti právnych predpisov pred Ústavným súdom Slovenskej republiky a Ústavným súdom Českej republiky. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2016. s. 39.

⁸ „... Ústavný súd teda v rámci konania o súlade právnych predpisov nemôže sám rozhodnúť o zrušení napadnutého právneho predpisu. Môže „len“ vysloviť (konštatovať) existenciu nesúlady napadnutého právneho predpisu s ústavou, resp. s iným právnym predpisom vyššej právnej sily. ... “ - Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 3/2014 zo dňa 12.02.2014.

právny predpis, ktorého aplikácia pripadá do úvahy vo veci, ktorú prerokúva. Ak sa napadnuté ustanovenie neaplikuje v konaní pred všeobecným súdom, je nutné považovať všeobecný súd za zjavne neoprávnenú osobu a návrh odmietnuť. Legitimácia všeobecného súdu na podanie návrhu na začatie konania pred ústavným súdom teda predpokladá spojitosť konania pred všeobecným súdom vyjadrenú tak, že podaniu návrhu musí predchádzať rozhodovacia činnosť takého súdu. V tejto rozhodovacej činnosti ako zákonom upravenom postupe je potrebné podľa úsudku všeobecného súdu vyložiť a použiť všeobecne záväzný právny predpis, ktorého nesúlad s ústavou, so zákonom alebo s medzinárodnou zmluvou, ktorou je Slovenská republika viazaná, všeobecný súd mieni uplatniť v návrhu na začatie konania pred ústavným súdom.⁹

Pokiaľ ide o predsedu Súdnej rady Slovenskej republiky, tento môže podať návrh na začatie konania o súlade právnych predpisov podľa § 125 ústavy len v prípade, ak namieta právny predpis, ktorý sa týka výkonu súdnictva. Účelom jeho práva je ochrana súdnej moci a ústavného postavenia sudcov pred protiústavnou zákonodarnou činnosťou parlamentnej väčšiny.¹⁰

Posledným z oprávnených subjektov s obmedzenou právomocou na podanie návrhu na začatie konania o súlade právnych predpisov je verejný ochranca práv. Podľa § 74 písm. g) zákona o ústavnom súde môže verejný ochranca práv podať návrh na začatie konanie o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ústavy len ak ďalšie uplatňovanie napádaného právneho predpisu môže ohroziť základné práva alebo slobody alebo ľudské práva a základné slobody vyplývajúce z medzinárodnej zmluvy, ktorú Slovenská republika ratifikovala a ktorá bola vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom. Príkladom jeho aktívnej legitimácie je aj podanie návrhu verejného ochrancu práv o posúdení súladu poplatkovej povinnosti pri miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady podľa vtedy platného a účinného ustanovenia § 77 ods. 2 písm. a) zákona o miestnych daniach s ústavou, Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Dohovorom o právach dieťaťa,¹¹ a to v kontexte prenosu poplatkovej povinnosti z maloletej osoby na osobu jej právneho zástupcu.

S účinnosťou od 1. januára 2025 novela Ústavy Slovenskej republiky, prijatá ústavným zákonom č. 422/2020 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992

⁹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 12/2012 zo dňa 11.07.2012.

¹⁰ Tamtiež.

¹¹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 11/2018 zo dňa 12.09.2018. K tomu pozri aj: ÚRADNÍK, M.: Poplatková povinnosť a správne určenie osoby poplatníka v intenciách zákona o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady. In: Interpolis '20. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2020. s. 310 - 317.

Zb. v znení neskorších predpisov, pripúšťa spolu so sťažnosťou podľa ustanovenia § 127 ods. 1 ústavy podať návrh, aby senát ústavného súdu inicioval konanie podľa čl. 125 ods. 1 ústavy, a síce že všeobecne záväzný právny predpis, jeho časť alebo jeho jednotlivé ustanovenie, ktoré sa týka podanej ústavnej sťažnosti, odporuje ústave, ústavnému zákonu, medzinárodnej zmluve podľa čl. 7 ods. 5 ústavy alebo zákonu. Zmieňovaná právna úprava tak od 1. januára 2025 bude znamenať doplnenie subjektov s obmedzenou právomocou na podanie návrhu na začatie konania o súlade právnych predpisov, a síce o senát ústavného súdu, ktorému v zmysle rozvrhu práce a náhodným výberom pomocou technických a programových prostriedkov bola pridelená na konanie a rozhodnutie ústavná sťažnosť obsahujúca predmetný návrh. Zjednodušené vyjadrené, senát ústavného súdu nebude pri každej preskúmvanej ústavnej sťažnosti oprávnený ex offio podať návrh na začatie konania o súlade právnych predpisov, ale len v prípade, ak ústavná sťažnosť predmetný návrh v zmysle čl. 127 ods. 5 ústavy účinnej od 1. januára 2025 obsahuje a tento návrh senát ústavného súdu vyhodnotil ako dôvodný.

Ak senát ústavného súdu dospeje k záveru, že predmetný návrh podaný spolu s ústavnou sťažnosťou je dôvodný, konanie o sťažnosti preruší a podá návrh na začatie konania podľa čl. 125 ods. 1 ústavy. V takom prípade je v zmysle ustanovenia § 131a zákona o ústavnom súde účinného d 1. januára 2025 senát ústavného súdu viazaný rozsahom návrhu sťažovateľa podľa § 123 ods. 4 zmieňovaného zákona, avšak nie dôvodmi, ktoré sťažovateľ v podanom návrhu uvádza. Návrh na začatie konania podľa čl. 125 ods. 1 ústavy predloží ústavnému súdu sudca spravodajca. Senát ústavného súdu pokračuje v prerušenom konaní o podanej ústavnej sťažnosti až po právoplatnosti rozhodnutia ústavného súdu v konaní podľa čl. 125 ods. 1 ústavy. Právny názor ústavného súdu, obsiahnutý v rozhodnutí vydanom v konaní podľa čl. 125 ods. 1 ústavy, je pre senát ústavného súdu, konajúci o ústavnej sťažnosti podľa čl. 127 ústavy, záväzný.

Posúdenie návrhu ústavného sťažovateľa

Uvedenú novelu ústavy je potrebné vnímať v niekoľkých rovinách. Pozitívom je skutočnosť, že ústavodarca priznal fyzickým a právnickým osobám možnosť podať spolu s ústavnou sťažnosťou návrh, aby senát ústavného súdu, konajúci vo veci podanej sťažnosti, inicioval konanie o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ods. 1 ústavy.

Záporne však možno hodnotiť časové posunutie nadobudnutia účinnosti časti prijatej novely. V dôvodovej správe k vykonanej novele ústavy, vláda Slovenskej republiky, ako predkladateľ vyššie pertraktovaného ústavného zákona č. 422/2020 Z. z., pomerne stroho konštatovala, že posunutie účinnosti súvisí so súčasným preťažením Ústavného súdu Slovenskej republiky. Prednesený dôvod možno síce považovať za pravdivý a logický, na druhej strane ale posunutie účinnosti až po skončení funkčného obdobia parlamentu a vlády vyvoláva pochybnosti o skutočnom zámere ústavodarcu.

Právnu úpravu precizujúcu podať spolu s ústavnou sťažnosťou návrh, aby senát ústavného súdu inicioval konanie o súlade právnych predpisov (čl. 125 ods. 1 ústavy) je možné vnímať kriticky aj k časovému okamihu preskúmania samotného návrhu. Z druhej vety čl. 127 ods. 5 ústavy účinnej od 1. januára 2025 vyplýva, že ak senát ústavného súdu dospeje k záveru, že tento návrh je dôvodný, konanie o ústavnej sťažnosti preruší a podá návrh na začatie konania podľa čl. 125 ods. 1. ústavy, pričom právny názor ústavného súdu obsiahnutý v rozhodnutí je pre senát ústavného súdu, konajúci následne o ústavnej sťažnosti, záväzný. Z uvedeného ale nie je zrejmé, či senát ústavného súdu, ktorému bola pridelená ústavná sťažnosť aj s takýmto návrhom má 1) preskúmať najskôr samotný návrh a ak je dôvodný, konanie o ústavnej sťažnosti prerušiť a až po rozhodnutí v iniciovanom konaní podľa čl. 125 ods. 1 ústavy v konaní o ústavnej sťažnosti pokračovať, alebo 2) najskôr skúmať ústavnú sťažnosť, pričom návrh inkorporovaný v ústavnej sťažnosti bude znášať aj jej osud. Uvedené by znamenalo, že odmietnutie ústavnej sťažnosti v rámci predbežného prerokovania by malo za následok aj odmietnutie akéhokoľvek ďalšieho posudzovania predmetného návrhu. Vice versa, zmieňovaný návrh podaný spolu s ústavnou sťažnosťou by senát ústavného súdu posudzoval až potom, ako samotnú ústavnú sťažnosť prijal podľa § 56 ods. 5 zákona o ústavnom súde na ďalšie konanie, a to aspoň v časti ústavnej sťažnosti, s ktorou súvisí aj samotný návrh, aby senát ústavného súdu inicioval konanie o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ods. 1 ústavy.

Autori článku sa domnievajú o správnosti druhej alternatívy. In concreto, senát ústavného súdu by mal najskôr posúdiť samotnú ústavnú sťažnosť a až potom ako ju prijme na ďalšie konanie (§ 56 ods. 5), a to aspoň v tej časti, ktorej sa týka aj podaný návrh, má senát ústavného súdu posúdiť aj dôvodnosť samotného návrhu. Uvedené autori odvodzujú z obsahu poskytnutia ústavnej ochrany základných práv a slobôd, ako aj z textácie čl. 127 ods. 5 prvej vety v znení účinnom od 1. januára 2025, a síce „... ktoré sa týka podanej sťažnosti, ...“. Podstatou podaného návrhu je, že napáda konformitu niektorého právneho predpisu, ktorý sa

týka podanej ústavnej sťažnosti. Uvedené implikuje výsledok, že ak sa musí napádaný právny predpis týkať podanej ústavnej sťažnosti, musel byť aplikovaný v prípade sťažovateľa a práve jeho aplikácia viedla k porušeniu základných práv a slobôd, ktorých ochrany sa teraz sťažovateľ ústavnou sťažnosťou domáha. V konklúzii uvedeného je preto logický záver, aby návrh podaný spolu s ústavou sťažnosťou znášal jej osud. Ak bude ústavná sťažnosť v rámci predbežného prerokovania odmietnutá, okrem iného to znamená, že nie sú splnené zákonné podmienky na poskytnutie ústavnej ochrany namietaných základných práv a slobôd, a tým nie je možné ani vyhovieť návrhu sťažovateľa, aby senát ústavného súdu podal návrh na konanie o súlade právnych predpisov. S istou mierou právnej abstrakcie totiž aj samotné konanie o súlade právnych predpisov, v ústavnej sťažnosti napádaného právneho predpisu, možno vnímať ako poskytnutie ochrany základných práv a slobôd, ktorých sa sťažovateľ podaním ústavnej sťažnosti domáha.

Kritiku možno vysloviť aj k absencii legislatívnej precizácie pridelovania vecí sudcovi spravodajcovi. Dikcia § 131a ods. 3 zákona o ústavnom súde v znení účinnom od 1. januára 2025 ustanovuje, že v konaní pred ústavným súdom podľa čl. 125 ods. 1 ústavy, iniciovanom senátom ústavného súdu na základe návrhu podaného spolu s ústavnou sťažnosťou podľa čl. 127 ods. 5 ústavy, zostáva sudcom spravodajcom sudca ústavného súdu, ktorý je sudcom spravodajcom vo veci v senáte ústavného súdu. Predmetné znamená, že sudcom spravodajcom v konaní o súlade právnych predpisov je ten sudca ústavného súdu, ktorý je sudcom spravodajcom v senáte ústavného súdu rozhodujúcim vo veci podanej ústavnej sťažnosti. Prednesená právna úprava síce pôsobí právne perfektne, ale otázkou právneho posúdenia ostáva, kto bude sudcom spravodajcom v konaniach podľa čl. 125 ods. 1 písm. c) a d) ústavy. Podľa čl. 131 ods. 1 ústavy ústavný súd rozhoduje v pléne, okrem iného, aj v konaní o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ods. písm. a) a písm. b) ústavy,¹² t.j. o súlade zákonov, nariadení vlády a všeobecne záväzných právnych predpisov ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy s právnymi predpismi vyššej právnej sily. Odsek 2 článku 131 ústavy jednoznačne ustanovuje, že o ostatných veciach rozhoduje ústavný súd v trojčlenných senátoch.¹³ V senátoch ústavného súdu sú tak posudzované a rozhodované konania o všeobecne záväzných právnych predpisoch vydávaných obcami a vyššími územnými celkami v rámci výkonu samosprávy alebo preneseného výkonu štátnej správy. A práve

¹² Obdobne: ustanovenie § 7 ods. 1 písm. a) zákona o ústavnom súde.

¹³ Obdobne: ustanovenie § 10 zákona o ústavnom súde.

v prípade, ak sú napadnuté v ústavnej sťažnosti podzákonné právne predpisy vydávané územnou samosprávou, nie je zrejmé, či senát, ktorému bola pridelená ústavná sťažnosť, obsahujúca návrh podľa čl. 127 ods. 5 ústavy v znení účinnom od 1. januára 2025, bude konať aj vo veci posúdenia súladu napádaných právnych predpisov, alebo len vypracuje návrh, ktorý podá a tento sa v zmysle rozvrhu práce a náhodným výberom pomocou technických a programových prostriedkov prideli inému senátu, v ktorom ale ako sudca spravodajca nebude činní niektorý zo sudcov príslušného senátu, ale ústavný sudca, ktorý je sudcom spravodajcom v senáte konajúcom o ústavnej sťažnosti. Zo znenia čl. 127 ods. 5 druhej vety ústavy v znení účinnom od 1. januára 2025¹⁴, sa ale možno dôvodne domnievať, že v konaní o súlade právnych predpisov iniciovanom v zmysle čl. 127 ods. 5 ústavy senátom ústavného súdu bude konať a rozhodovať iný senát ústavného súdu.

Ako absenciu legislatívnej dokonalosti, najmä čo do legislatívneho zámeru, možno hodnotiť právny stav, kedy návrh na to, aby senát ústavného súdu inicioval konanie o súlade právnych predpisov, môže podať len fyzická osoba alebo právnická osoba spolu s ústavnou sťažnosťou podľa čl. 127 ods. 5 ústavy. Autori sa domnievajú, že ústavodarca mal vykonanou novelou ústavy doplniť právo, aby obdobný návrh mohli v rámci komunálnej sťažnosti podľa čl. 127a ústavy podať aj orgány územnej samosprávy.

Právna úprava platná v Českej republike

V danej súvislosti je žiaduce poukázať aj na právnu úpravu platnú v Českej republike. Z dôvodu, aby sa umožnil jednotlivým osobám prístup k Ústavnému súdu Českej republiky, do právneho poriadku Českej republiky sa zaviedla možnosť podania návrhu na zrušenie právnych predpisov spolu s ústavnou sťažnosťou v zmysle § 74 zákona č. 182/1993 Sb. o Ústavním soudu v znení neskorších predpisov (ďalej aj ako „zákon o ústavním soudu“). Zavedením tejto možnosti sa sledovalo predovšetkým to, aby sa česká právna úprava v tejto oblasti priblížila medzinárodnému štandardu. To potvrdzuje aj dôvodová správa k § 74 citovaného zákona, v zmysle ktorej sa aj s ohľadom na jednotlivé medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách tak, ako sú príslušnými medzinárodnými inštitúciami vykladané a aplikované, sleduje potreba zaistiť aj jednotlivým osobám prístup k ústavnému súdu

¹⁴ „... Ak senát ústavného súdu dospeje k záveru, že tento návrh je dôvodný, konanie o sťažnosti preruší a podá návrh na začatie konania podľa čl. 125 ods. 1. ...“.

s návrhmi na zrušenie právnych predpisov za zákonom vymedzených podmienok. Nedostatok takejto úpravy by mohol viesť k tomu, že sťažovatelia sa s návrhmi smerujúcimi proti vnútroštátnemu právu budú obracať priamo na príslušné medzinárodné inštitúcie.¹⁵ Česká odborná verejnosť pripísala tomuto ustanoveniu „*celkom mimoriadny význam pre demokratický vývoj právnej kultúry a označila ho za „výrazný zvrät v ponímaní vzťahov medzi občanom a štátom“*“. Po prvý raz sa totiž v Českej republike umožnilo, aby jednotlivec svojím procesným úkonom priamo vyvolal konanie, v ktorom sa o jeho návrhu na zrušenie zákona, iného právneho predpisu alebo ich jednotlivých ustanovení, rozhoduje súdnym spôsobom. Dovtedy jednotlivec mohol využiť iba právne nezáväzné prostriedky, akými boli petície alebo iné právne nezáväzné podnety, sťažnosti, oznámenia a podobne (smerujúce k subjektom oprávneným podať návrh na zrušenie zákona, iného právneho predpisu alebo ich jednotlivých ustanovení); tieto prostriedky však nemali také účinky, aké má ústavná sťažnosť spolu s návrhom na zrušenie zákona alebo iného právneho predpisu, prípadne ich jednotlivých ustanovení.¹⁶

Ústavnou sťažnosťou podľa § 74 zákona o ústavných súde možno navrhnúť zrušenie právneho predpisu len v tom prípade, že jeho uplatnením nastala skutočnosť, ktorá je predmetom ústavnej sťažnosti, a len ak sťažovateľ tvrdí, že právny predpis alebo jeho ustanovenie je v rozpore s ústavným zákonom (alebo iným zákonom, ak ide o podzákonný právny predpis). Inými slovami, napadnutý právny predpis musel byť v sťažovateľom prípade skutočne aplikovaný a sťažovateľ musí uviesť, s akým ústavným zákonom, prípadne zákonom, s akým ich ustanovením je napadnutý právny predpis v rozpore. Návrh na zrušenie právneho predpisu má vo vzťahu k ústavnej sťažnosti tzv. vedľajší charakter, čo znamená, že zdieľa jej osud. Ak je preto ústavná sťažnosť z nejakého dôvodu odmietnutá, je tým automaticky odmietnutý aj návrh na zrušenie právneho predpisu. Bez vzťahu ku konkrétnemu rozhodnutiu alebo zásahu orgánu verejnej moci nie je fyzická osoba alebo právnická osoba oprávnená zrušenie právneho predpisu navrhovať. Priamy návrh na zrušenie právneho predpisu by ústavný súd musel odmietnuť ako návrh podaný niekým zjavne neoprávneným.

V súvislosti s konaním podľa § 74 citovaného zákona vzniká otázka, ako postupovať v prípade podania návrhu na zrušenie právneho predpisu spolu s ústavnou sťažnosťou proti rozhodnutiu alebo inému zásahu verejnej moci, ktorým bolo sťažovateľovi v plnom rozsahu

¹⁵ OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B.: Základy teórie konštitucionalizmu. Bratislava : EUKÓDEX, s.r.o., 2011. s. 484 – 485.

¹⁶ NEDZBALOVÁ, L.: Vývoj ústavnej sťažnosti v Českej a Slovenskej republike. In: Dni práva. Days of Law. 2012. [online]. Masarykova univerzita : Brno, 2013. [cit. 07.02.2021]. s. 480. Dostupné na internete: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/sbornik.pdf

vyhovené, resp. nemalo voči nemu žiadne negatívne dôsledky, napáda však protiústavnosť procedúry, ktorá rozhodnutiu predchádzala, resp. že ju vôbec musel podstúpiť. Plénum Ústavného súdu Českej republiky v danom prípade odmietlo návrh na zrušenie právneho predpisu s tým, že uplatnenie napadnutých ustanovení nevyvolalo voči sťažovateľom žiadne negatívne účinky, čo malo za následok, že sťažovatelia neboli osobami aktívne legitimovanými na podanie tohto návrhu.¹⁷ Na podklade uvedeného je potrebné zasah do ústavne zaručených práv interpretovať materiálne ako dotknutie sa autonómnej slobodnej sféry jednotlivca, ktorá môže byť výrazne obmedzená aj tým, že zákon viaže uplatnenie ústavne zaručených práv a slobôd na procesný režim, a k zásahu do práv a slobôd jednotlivca dôjde aj vtedy, keď mu je po absolvovaní predpísanej procedúry vyhovené.¹⁸

Z dôvodu, že v tomto prípade ide o dve rozdielne konania pred ústavným súdom Českej republiky, sťažovateľ je povinný podať samostatný návrh na zrušenie právneho predpisu, t. j. nemôže byť obsiahnutý v texte ústavnej sťažnosti. Návrh na zrušenie zákona, iného právneho predpisu alebo ich jednotlivých ustanovení je možné podať len spolu s ústavnou sťažnosťou, t. j. nie je ho možné podať pred podaním ústavnej sťažnosti a rovnako ani potom, ako už bolo o ústavnej sťažnosti rozhodnuté.

Ak bol spolu s ústavnou sťažnosťou podaný návrh na zrušenie právneho predpisu a ak medzi predmetom ústavnej sťažnosti a napadnutým právnym predpisom neexistuje bezprostredný právny vzťah, dochádza k odmietnutiu návrhu na zrušenie právneho predpisu ako návrhu podaného zjavne neoprávnenou osobou. V prípade, že bezprostredný právny vzťah bude absentovať len medzi predmetom ústavnej sťažnosti a časťou napadnutého právneho predpisu, podľa ustálenej judikatúry Ústavného súdu Českej republiky ústavný súd posúdi časť takéhoto návrhu ako návrh podaný zjavne neoprávnenou osobou, ktorý bude odmietnutý, a len so zostávajúcou časťou návrhu sa ústavný súd bude meritórne zaoberať. Nemožno vylúčiť, že k spomínaným záverom môže dospieť až plénum Ústavného súdu Českej republiky.

O ústavnej sťažnosti rozhoduje senát Ústavného súdu Českej republiky, avšak, ak bol spolu s návrhom podľa článku 87 ods. 1 c) alebo d) Ústavy Českej republiky podaný aj návrh na kontrolu právnych predpisov, dôjde zo strany senátu k prerušeniu konania o ústavnej sťažnosti. Následne príslušný senát postúpi návrh na kontrolu noriem plénu Ústavného súdu

¹⁷ Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. Pl. ÚS 10/94 zo dňa 07.02.1995.

¹⁸ WAGNEROVÁ, E. – DOSTÁL, M. – LANGÁŠEK, T.: Zákon o Ústavním soudu s komentářem. Praha : ASPI, 2007, s. 368.

Českej republiky. V konaní o ústavnej sťažnosti sa opätovne pokračuje až po skončení konania o kontrole právnych noriem. Ak už v pléne prebieha iné konanie o kontrole právnych noriem, predmetom ktorého je preskúmanie súladnosti toho istého zákona, iného právneho predpisu alebo jednotlivého ustanovenia, v poradí neskôr doručený návrh sťažovateľa na zrušenie právneho predpisu bude zo strany Ústavného súdu Českej republiky odmietnutý. V takomto prípade vzniká sťažovateľovi právo byť vedľajším účastníkom v skôr začatom konaní o kontrole právnych noriem. Pre úplnosť je potrebné uviesť, že zrušenie napadnutého právneho predpisu nemá automaticky za následok vyhovie ústavnej sťažnosti a rovnako odmietnutie, resp. zamietnutie návrhu na kontrolu noriem nespôsobuje odmietnutie, resp. zamietnutie ústavnej sťažnosti.

Ďalším subjektom oprávneným na iniciovanie konania o kontrole právnych noriem je v zmysle ustanovenia § 64 ods. 1 písm. c) a ods. 2 písm. c) zákona o ústavných súde aj senát Ústavného súdu Českej republiky, ktorý rozhoduje o ústavnej sťažnosti, ak má za to, že uplatnením napadnutého právneho predpisu nastala skutočnosť, ktorá je predmetom ústavnej sťažnosti. Aj bez návrhu sťažovateľa spracuje návrh na konanie o kontrole právnych noriem sudca spravodajca, ktorému bola pridelená ústavná sťažnosť. V komparácii s právnym poriadkom platným v Slovenskej republike možno konštatovať, že senát ústavného súdu Slovenskej republiky predmetným oprávnením nedisponuje. Uvedené preto možno rovnako signifikovať ako právny nedostatok novely ústavy vykonanej vyššie zmieňovaným ústavným zákonom č. 422/2020 Z. z.

Prípady aplikačnej praxe

Ako príklad¹⁹ aplikácie „novej“ ústavnoprávnej úpravy od 1. januára 2025 je možné aspoň marginálne uviesť porušenie zásady *ne bis in idem*, kedy sú subjekty za identické protiprávne konanie potrestané²⁰ normami daňového práva a následne práva trestného, resp. inými právnymi normami príslušných právnych predpisov.

¹⁹ K tomu pozri aj: PETRÍKOVÁ, L.: Discrimination and employment in intercultural environment. In: *Employment issues in the European Union : selected aspects*. 1. vyd. Radom, Poland : Publishing House Kazimierz Pulaski University of Technology and Humanities in Radom. pp. 53-73. PETRÍKOVÁ, L.: Zákaz diskriminácie podľa veku v systéme práva Európskej únie. In: *Štát a právo*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2019. roč. 6, č. 1 (2019), s. 37-49.

²⁰ K trestaniu na úseku daní pozri: KUBINCOVÁ, T.: Vybrané otázky ukladania sankcií pri správe daní. In: *Banskobystrické zámocké dni práva : zborník z 3. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie na tému „Identifikácia únosnej miery autonómie právnych odvetví a súčasnej potreby ich synergie“*, 23.-24. november

Vychádzajúc z textácie zákona č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej ako „zákon o dohľade“), in concreto dikcií § 35f a § 40a, možno rezultovať skutočnosť, že v prípade ak dohliadaný subjekt poruší svoje povinnosti, je za svoje *contra legem* konanie potrestaný dvakrát. Prvým druhom potrestania je uloženie sankcie podľa ustanovenia § 35f zákona o dohľade, najčastejšie v podobe pokuty, a to až do výšky 100.000,- EUR²¹ a druhým trestom je povinnosť zaplatiť osobitný príspevok podľa § 40a zákona o dohľade. Napriek skutočnosti, že platenie osobitného príspevku nie je formálne zaradené medzi sankcie precizované v ustanovení § 35f zákona o dohľade a v zmysle dôvodovej správy²² zákonodarca jeho zavedenie odôvodnil potrebou krytia nákladov Národnej banky Slovenska vznikajúcich jej v súvislosti s vykonávaním dohľadu, možno konštatovať, že osobitný príspevok vykazuje znaky ďalšej sankcie. Dôvodom je skutočnosť, že vznik povinnosti platiť osobitný príspevok sa viaže na právoplatné rozhodnutie, čo implikuje výsledok, ak niet porušenia povinností, niet ani sankcií a ani osobitného príspevku. Vice versa, porušenie povinností vedie k uloženiu sankcií a povinnosti platiť osobitný príspevok.²³

Ďalej možno poukázať na porušenie právnych predpisov precizujúcich povinnosti daňového subjektu, ktoré vedú nielen k naplneniu skutkovej podstaty správneho deliktu v intenciách ustanovenia § 154 zákona č. 563/2009 Z. z. o správe daní (daňový poriadok) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, ale často aj k naplneniu skutkovej podstaty niektorého z trestných činov v intenciách zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov na úseku daní. Exempli causa skrátenie dane a poistného (§ 276 Trestného zákona), neodvedenie dane a poistného (§ 277 Trestného zákona), daňový podvod (§ 277a Trestného zákona), marenie výkonu správy daní (§ 278a Trestného zákona)

2017, Víglaš. Sekcia verejného práva. 1. vyd. [online]. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2018. [cit. 2021-05-18]. s. 132-143. Dostupné na internete: <https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/iii-banskobystricke-zamocke-dni-prava/> , KUBINCOVÁ, T.: Zásada zákonnosti ako základná zásada správy daní. In: *Banskobystrické dni práva : zborník z 2. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie na tému „Kvalita normotvornej a aplikačnej stránky zákonnosti ako determinant právneho štátu“*, 23.-24. november 2016, Víglaš. Sekcia verejného práva. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2017. s. 256-267.

²¹ Dikcia § 35f ods. 2 Zákona o dohľade ďalej upravuje možnosť zvýšenia uloženej pokuty, a to až na sumu 200.000,- EUR v prípade dohliadaného subjektu, ktorý opakovane porušil práva finančného spotrebiteľa alebo opakovane porušil povinnosti v oblasti ochrany finančných spotrebiteľov v období 12 mesiacov nasledujúcich po sebe.

²² K tomu pozri: znenie Dôvodovej správy k zákonu č. 373/2014 Z. z. k bodu 29 – Dostupné na internete: <https://www.najpravo.sk/dovodove-spravy/rok-2014/373-2014-z-z.html> [cit. 2021-02-18].

²³ K tomu pozri: ÚRADNÍK, M.: Ingerencia právnických profesií v ochrane finančného spotrebiteľa. In: Bratislavské právnické fórum 2020 = Bratislava legal forum 2020 : právnické profesie ako most medzi svetmi ekonómie a práva. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2020. s. 77-87.

a iné. Otázkou právneho posúdenia ostáva skutočnosť prípustnosti dvojitého potrestania osoby za jedno právom reprobované konanie založené na totožnom skutkovom základe, ku ktorému v aplikačnej praxi dochádza.

Na podklade prednesených aplikačných problémov porušovania zásady *ne bis in idem* by mohla osoba, u ktorej došlo k dvojitému potrestaniu za rovnaké protiprávne konanie spolu s ústavnou sťažnosťou namietajúcou porušenie svojich práv podať aj návrh, aby senát ústavného súdu inicioval konanie o súlade právnych predpisov, v ktorom by bol preskúmaný (ne)súlady v jej prípade aplikovaných právnych predpisov, ktoré umožnili jej dvojité potrestanie, a to vo vizibilite princípov právneho štátu, právnej istoty,²⁴ zákazu dvojitého potrestania či práva na spravodlivý proces.

S prihliadnutím na obsah vyššie predneseného konania Ústavného súdu Slovenskej republiky vedenom pod sp. zn. PL. ÚS 11/2018, v ktorom ústavný súd rozhodol o návrhu verejnej ochrankyne práv a jej námietke o ústavnej konformite vtedy účinného znenia § 77 ods. 7 zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady, je možné konštatovať, že v rovnakom alebo obdobnom prípade bude s účinnosťou od 1. januára 2025 možné, aby sa nesúlady právneho predpisu domáhal priamo sťažovateľ v ústavnej sťažnosti.

Záver

Odhliadnuc od vyššie uvedenej kritiky právnej presnosti legislatívnej precizácie nového inštitútu, je potrebné pertraktovanú právnu úpravu vnímať pozitívne. Na jednej strane sa fyzickým osobám a právnickým osobám umožní, aby spoločne s ústavnou sťažnosťou podali návrh, aby senát ústavného súdu inicioval konanie o súlade právnych predpisov a na strane druhej senát ústavného súdu, na podklade uvedeného návrhu ústavného sťažovateľa, bude môcť iniciovať konanie podľa čl. 125 ods. 1 ústavy, pričom predmetné nebolo doteraz vôbec možné. Aplikačná prax následne ukáže, aký význam má autormi prezentovaný inštitút a v akých oblastiach práva sa uplatňuje. Záverom si autori dovoľujú vysloviť výsledok, a síce, právo senátu

²⁴ K právnej istote pozri: MAĎAR, M.: Predvídateľnosť súdnych rozhodnutí ako súčasť práva na spravodlivý proces. In: Banskobystrické dni práva : zborník z 2. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie na tému „Kvalita normotvornej a aplikačnej stránky zákonnosti ako determinant právneho štátu“, 23.-24. november 2016, Víglaš. Sekcia verejného práva. [online]. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2017. [cit. 2021-05-17]. s. 134-145. Dostupné na internete: <https://www.pr.f.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/ii-banskobystricke-zamocke-dni-prava/>

iniciovať konanie o súlade právnych predpisov na podklade návrhu ústavného sťažovateľa znásobí počet konaní už teraz preťaženého Ústavného súdu Slovenskej republiky. Za účelom optimalizácie predpokladaného stavu je potrebné zabezpečiť stav, aby väčšinu „sťažnostnej“ agendy ústavného súdu rozhodovali všeobecné súdy tak, že sa fyzické osoby a právnické osoby nebudú po meritórnom rozhodnutí domáhať ochrany svojich základných práva a slobôd aj na ústavnom súde. Právne relevantným by bolo aj zvýšenie počtu sudcov Ústavného súdu Slovenskej republiky.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

BARANÍK, K.: *Ústava na hviezdnom nebi : vzťah Ústavy Slovenskej republiky k medzinárodnému právu*. 1. vyd. Praha : Leges, 2020. 296 s. ISBN 978-80-7502-452-7

DRGONEC, J.: *Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Šamorín : Heuréka, 2012. 251 s. ISBN 978-80-89122-48-6

ONDROVÁ, J.: *Abstraktná kontrola ústavnosti právnych predpisov pred Ústavným súdom Slovenskej republiky a Ústavným súdom Českej republiky*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2016. 175 s. ISBN 978-80-557-1161-4

OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B.: *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava : EUROKÓDEX, 2011. 544 s. ISBN 978-80-8944-754-1

WAGNEROVÁ, E. – DOSTÁL, M. – LANGÁŠEK, T.: *Zákon o Ústavném soudu s komentářem*. Praha : ASPI, 2007. 636 s. ISBN 978-80-7357-305-8

Články v časopisoch a zborníkoch:

KUBINCOVÁ, T.: Vybrané otázky ukladania sankcii pri správe daní. In: *Banskobystrické zámocké dni práva : zborník z 3. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie na tému „Identifikácia únosnej miery autonómie právnych odvetví a súčasnej potreby ich synergie“*, 23.-24. november 2017, Víglaš. Sekcia verejného práva. [online]. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2018. [cit. 2021-05-18]. s. 132-143. ISBN 978-80-557-1404-2. Dostupné na internete: <https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/iii-banskobystricke-zamocke-dni-prava/>

PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN III. – Sekcia verejného práva

online vedecká konferencia – 7. máj 2021

KUBINCOVÁ, T.: Zásada zákonnosti ako základná zásada správy daní. In: *Banskobystrické dni práva : zborník z 2. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie na tému „Kvalita normotvornej a aplikačnej stránky zákonnosti ako determinant právneho štátu“*, 23.-24. november 2016, Viglaš. Sekcia verejného práva. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2017. s. 256-267. ISBN 978-80-557-1285-7.

MAĎAR, M.: Predvídateľnosť súdnych rozhodnutí ako súčasť práva na spravodlivý proces. In: *Banskobystrické dni práva : zborník z 2. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie na tému „Kvalita normotvornej a aplikačnej stránky zákonnosti ako determinant právneho štátu“*, 23.-24. november 2016, Viglaš. Sekcia verejného práva. [online]. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2017. [cit. 2021-05-17]. s. 134-145. ISBN 978-80-557-1285-7. Dostupné na internete: <https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/ii-banskobystricke-zamocke-dni-prava/>

NEDZBALOVÁ, L.: Vývoj ústavnej sťažnosti v Českej a Slovenskej republike. In: *Dni práva. Days of Law*. 2012. [online]. Masarykova univerzita : Brno, 2013. [cit. 07.02.2021]. s. 466 - 482. Dostupné na internete: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/sbornik.pdf

PETRÍKOVÁ, L. Discrimination and employment in intercultural environment. In: *Employment issues in the European Union : selected aspects*. 1. vyd. Radom, Poland : Publishing House Kazimierz Pulaski University of Technology and Humanities in Radom. pp. 53-73. ISBN 978-83-7351-916-9. ISSN 1642-5278.

PETRÍKOVÁ, L. Zákaz diskriminácie podľa veku v systéme práva Európskej únie. In: *Štát a právo*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2019. roč. 6, č. 1 (2019), s. 37-49. ISSN 1339-7753.

ÚRADNÍK, M.: Ingerencia právnických profesií v ochrane finančného spotrebiteľa. In: *Bratislavské právnické fórum 2020 = Bratislava legal forum 2020 : právnické profesie ako most medzi svetmi ekonomie a práva*. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2020. ISBN 978-80-7160-558-4. s. 77-87.

ÚRADNÍK, M.: Poplatková povinnosť a správne určenie osoby poplatníka v intenciách zákona o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady. In: *Interpolis '20*. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2020. ISBN 978-80-557-1804-0. s. 310 - 317.

Súdne rozhodnutia:

Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. Pl. ÚS 10/94 zo dňa 07.02.1995.

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 12/2012 zo dňa 11.07.2012.

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 3/2014 zo dňa 12.02.2014.

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 40/2014 zo dňa 17.12.2014.

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 11/2018 zo dňa 12.09.2018.

Právne predpisy:

ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

ústavný zákon č. 422/2020 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

zákon č. 182/1993 Sb. o Ústavní súde v znení neskorších predpisov

zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov

zákon č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

zákon č. 563/2009 Z. z. o správe daní (daňový poriadok) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

zákon č. 314/2018 Z. z. o Ústavnom súde Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Iné:

Dôvodová správa k zákonu č. 373/2014 Z. z. k bodu 29 – Dostupné na internete:

<https://www.najpravo.sk/dovodove-spravy/rok-2014/373-2014-z-z.html> [cit. 2021-02-18].

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Júlia Ondrová – Michal Úradník).

INTERNÁ A EXTERNÁ SÚDNA KONTROLA OBMEDZENÍ ĽUDSKÝCH PRÁV POČAS NÚDZOVÉHO STAVU

INTERNAL AND EXTERNAL JUDICIAL REVIEW OF THE LIMITATIONS OF HUMAN RIGHTS DURING AN EMERGENCY STATE

Marica Pirošíková¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.246-258>

Abstrakt

Príspevok autorky sa zaoberá obmedzeniami ľudských práv počas núdzového stavu a ich právnym základom v Slovenskej republike. Všetky núdzové opatrenia a obmedzenia ľudských práv podliehajú trom všeobecným podmienkam, a to nevyhnutnosti, proporcionality a dočasnosti. Príspevok sa zaoberá aj stanoviskami Benátskej komisie týkajúcimi sa núdzových opatrení. Podľa Benátskej komisie musia mať vnútroštátne súdy úplnú jurisdikciu na preskúmanie obmedzujúcich opatrení z hľadiska ich zákonnosti a oprávnenosti a ich súladu s príslušnými ustanoveniami Dohovoru. Autorka následne uvádza príklady interného súdneho prieskumu z rôznych krajín a porovnáva ich so situáciou v Slovenskej republike. V závere upozorňuje na sťažnosti notifikované Európskym súdom pre ľudské práva Slovenskej republiky majúce pôvod v opatreniach Úradu verejného zdravotníctva SR.

Kľúčové slová

núdzový stav, ľudské práva, právny štát, Benátska komisia, Európsky súd pre ľudské práva, zákonnosť, nevyhnutnosť, proporcionality, dočasnosť, Úrad verejného zdravotníctva SR, súdna kontrola

Abstract

The author's paper deals with the limitations of human rights during an emergency state and their legal basis in the Slovak Republic. All emergency measures and limitations of human rights are subject to three general conditions of necessity, proportionality and temporality. The paper also deals with the opinions of the Venice Commission on emergency measures. According to the Venice Commission, national courts must have full jurisdiction to review measures of restriction in the light of their legality and legitimacy and their compliance with the relevant provisions of the Convention. Then the author gives examples of internal court proceedings review in different countries and compares them with the situation in the Slovak Republic. In conclusion, she draws attention to the complaints notified by the European Court of Justice for Human Rights to the Slovak Republic originating in the measures of the Public Health Authority of the Slovak Republic.

¹ JUDr. Marica Pirošíková pôsobí na ako doktorandka na Katedre občianskeho a pracovného práva Univerzity Mateja Bela. Zároveň je advokátka. Od ukončenia Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v roku 2000 pôsobila v Kancelárii zástupcu Slovenskej republiky pred Európskym súdom pre ľudské práva, v rokoch 2002 až 2007 ako spoluzástupkyňa a od roku 2007 do roku 2020 ako zástupkyňa Slovenskej republiky v konaní pred Európskym súdom pre ľudské práva.

Key words

state of emergency, human rights, Rule of law, Venice Commission, European Court of Human Rights, legality, necessity, proportionality, temporariness, Public Health Authority of the Slovak Republic, judicial review

Úvod

Každá krajina má svoju vlastnú definíciu okolností, ktoré môžu viesť k vyhláseniu stavu núdze, ako aj postupov, ktoré treba pritom dodržiavať. Výnimky zo základných ľudských práv sú osobitne zásadným problémom, pretože skúsenosti ukazujú, že k najväznejším porušeniam ľudských práv dochádza zvyčajne počas núdzového stavu. Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva (ďalej len „Benátska komisia“) preto zdôrazňuje, že stav núdze možno predĺžiť iba na základe „*procesu nepretržitých úvah [...], ktorý si vyžaduje neustále preskúmanie potreby núdzových opatrení*“. Stav núdze musí byť výnimočný a dočasný. Nesmie trvať dlhšie ako trvanie núdze a nesmie sa stať trvalým. V priebehu stavu núdze môže dôjsť len k takým obmedzeniam ľudských práv, ktoré sú v demokratickej spoločnosti nevyhnutne potrebné, t. j. zodpovedajú naliehavej spoločenskej potrebe, pri ktorej verejný záujem prevažuje nad záujmom jednotlivca. V opačnom prípade zásah štátu do základných ľudských práv a slobôd nemožno považovať za primeraný.² Významnou zárukou proti rizikám zneužitia právomoci výkonnej moci je súdne preskúmanie núdzových opatrení. Benátska komisia štátom pripomenula, že právo na spravodlivý proces a na účinné opravné prostriedky zakotvené v článku 6 a 13 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) sa naďalej uplatňujú počas núdzového stavu. To znamená, že jednotlivci, ktorých sa týkajú núdzové opatrenia, musia byť schopní napadnúť tieto opatrenia súdnou cestou. Vnútroštátne súdy musia mať podľa Benátskej komisie úplnú jurisdikciu na preskúmanie obmedzujúcich opatrení z hľadiska ich zákonnosti, oprávnenosti a ich súladu s príslušnými ustanoveniami Dohovoru.

² Pozri aj PIROŠÍKOVÁ, M.: *Kedy dochádza k najväznejším porušeniam ľudských práv? Počas núdzového stavu*. In: Denník POSTOJ [online]. 3. 11. 2020 [cit. 2020-11-03]. Dostupné na internete: <https://www.postoj.sk/64799/kedy-dochadza-k-najvaznejším-poruseniam-ludskych-prav-pocas-nudzoveho-stavu>. PIROŠÍKOVÁ, M.: *Núdzový stav v Slovenskej republike z hľadiska medzinárodných ľudskoprávných štandardov*. Zo súdnej praxe 1/2021, s. 2-14.

1 Predbežná správa Benátskej komisie o opatreniach prijatých v členských štátoch v dôsledku krízy COVID 19

Vo svojej Predbežnej správe o opatreniach prijatých v členských štátoch EÚ v dôsledku krízy COVID-19, ktorá je zverejnená aj v slovenskom preklade na stránke Ústavného súdu SR (ďalej len „ústavný súd“)³ Benátska komisia uviedla, že „*konceptia núdzového pravidla je založená na predpoklade, že v určitých situáciách politickej, vojenskej a hospodárskej núdze musí systém obmedzení ústavnej vlády ustúpiť pred zvýšením výkonnej moci. Avšak aj v prípade núdzového stavu musí prevažovať základná zásada právneho štátu.*“⁴ Právny štát je založený na piatich základných princípoch, ktorými sú: zákonnosť, právna istota, predchádzanie zneužívaniu právomocí, rovnosť pred zákonom, nediskriminácia a prístup k spravodlivosti.⁵

Aby bol núdzový stav legitímny, musí brať do úvahy povahu, závažnosť a trvanie mimoriadnej situácie, a to by malo určovať druh, rozsah a trvanie núdzových opatrení, ku ktorým sa krajina môže zákonne uchýliť. Benátska komisia zdôraznila, že všetky núdzové opatrenia, odstúpenia od ľudských práv⁶ a obmedzenia ľudských práv podliehajú trom všeobecným podmienkam, a to nevyhnutnosti, proporcionalite a dočasnosti. Tieto podmienky sa pravidelne uplatňujú a interpretujú v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“), Súdneho dvora Európskej únie a rôznych ústavných (a iných) súdov členských štátov EÚ. Uvedené tri podmienky (nevyhnutnosť, proporcionalita a dočasnosť) treba posudzovať v súvislosti s vývojom situácie, pričom sa môžu stať prísnejšími, ak sa situácia zhorší, alebo menej prísny, ak sa situácia zlepšuje. V niektorých prípadoch však výnimočné okolnosti, ktoré viedli k vyhláseniu núdzového stavu, nemusia byť počas tohto stavu úplne prekonané a môžu si vyžadovať dlhodobjšiu zmenu platného právneho rámca a rozdelenie právomocí v rámci štátu. V takom prípade platia dva hlavné princípy – princíp nadobudnutých práv a princíp vzájomnej kontroly a vyváženia medzi zložkami moci. Princíp vzájomnej kontroly a vyváženia medzi zložkami moci vyžaduje, aby boli rozdielne zložky moci v štáte vybavené rôznymi právomocami tak, aby žiadna z nich nemala monopol na štátnu moc, a aby sa mohli navzájom kontrolovať.

³ K tomu pozri <https://www.ustavnysud.sk/-/benatska-komisia-2020>.

⁴ Pozri CDL-AD (2011) 049, Stanovisko k návrhu zákona o právnom režime núdzového stavu Arménska, ods. 44.

⁵ Pozri Benátska komisia, CDL-AD (2016) 007, Rule of Law Checklist (Zoznam na podporu právneho štátu).

⁶ Pozri článok 15 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

2 Súdne preskúmanie núdzových opatrení

Významnou zárukou proti rizikám zneužitia právomoci výkonnej moci je podľa Benátskej komisie súdne preskúmanie núdzových opatrení. Právo na spravodlivý proces a na účinné opravné prostriedky zakotvené v článku 6 a 13 Dohovoru sa naďalej uplatňujú počas núdzového stavu. To znamená, že jednotlivci, ktorých sa týkajú núdzové opatrenia, musia byť schopní napadnúť tieto opatrenia súdnou cestou.⁷ Vo svojom stanovisku z roku 2006 k ochrane ľudských práv v núdzových situáciách Benátska komisia uviedla, že „*vnútroštátne súdy musia mať úplnú jurisdikciu na preskúmanie obmedzujúcich opatrení z hľadiska ich zákonnosti a oprávnenosti a ich súladu s príslušnými ustanoveniami Dohovoru*“. Toto sa plne vzťahuje aj na núdzové opatrenia prijaté v súčasnej kríze Covid-19. Niektoré akty týkajúce sa stavu núdze, najčastejšie jeho vyhlásenie samo, môžu byť vylúčené z preskúmania súdnou cestou alebo môžu byť predmetom iba obmedzeného (formálneho) preskúmania. Súdnictvo môže navyše výkonnému orgánu v rozhodovacom procese poskytnúť väčšiu diskrečnú právomoc pri prijímaní opatrení potrebných na zvládnutie núdzového stavu. Nikdy však nesmie nechať výkonný orgán konať bez akýchkoľvek obmedzení a akejkoľvek kontroly. Interné preskúmanie (parlamentom a súdom) je doplnené externým preskúmaním, ktoré vykonávajú medzinárodné súdne (napr. ESLP), kvázi súdne alebo iné orgány.

2.1 Interná súdna kontrola

Pokiaľ ide o internú súdnu kontrolu obmedzení ľudských práv počas núdzového stavu v zahraničí už súdy prijali množstvo zaujímavých rozhodnutí. Vzhľadom na to, že v Slovenskej republike takéto súdne rozhodnutia absentujú, upozorníme na niektoré z nich.

Francúzska Štátna rada (Le Conseil d'État) ako najvyššia súdna inšancia správneho súdnictva vo Francúzskej republike vydala 21. apríla 2021 bilančný materiál týkajúci sa ročného fungovania tohto súdu počas pandémie Covid-19.⁸ Z uvedeného materiálu vyplýva, že počas dvanástich mesiacov Štátna rada prerokovala 647 vecí na základe podaní jednotlivcov, asociácií či profesijných organizácií, ktoré spochybňovali vedenie pandémie zo strany vlády.

⁷ Benátska komisia, CDL-AD(2020)014, Správa o dodržiavaní demokracie, ľudských práv a zásad právneho štátu počas núdzového stavu – úvahy, ods. 88.

⁸ Dostupné na internete: <https://www.conseil-etat.fr/actualites/actualites/covid-19-retour-en-chiffres-sur-un-an-de-recours-devant-le-conseil-d-etat-juge-de-l-urgence-et-des-libertes>

Štátna rada urgentne intervenovala, niekedy počas 48 hodín, aby overila, či obmedzenia slobôd nariadené z dôvodu ohrozenia verejného zdravia boli opodstatnené. V 51 prípadoch Štátna rada nariadila zrušenie prípadne zmenu opatrení nariadených vládou alebo inými orgánmi výkonu verejnej moci. Vo viac ako 200 prípadoch došlo k vyriešeniu veci počas pojednávania, štátu boli pripomenuté jeho povinnosti alebo boli sporné opatrenia zmenené príslušnými orgánmi ešte pred vyhlásením rozhodnutia vo veci samej. V týchto prípadoch mohlo dôjsť k formálnemu zamietnutiu žaloby, avšak k vyriešeniu veci prispelo už samotné pojednávanie vo veci samej.

V súvislosti so súčasnou situáciou je zaujímavé rozhodnutie Štátnej rady z 2. apríla 2021 týkajúce sa 83 ročného dôchodcu, ktorý žiadal zrušenie cestovateľských obmedzení tak, aby sa viac nevzťahovali na zaočkované osoby. Išlo o obmedzenie francúzskeho premiéra z 19. marca 2021, ktorý obmedzil cestovanie v 19 regiónoch, v ktorých bola situácia najkritickejšia. Dôchodca, ktorý už bol zaočkovaný, s bydliskom v jednom z týchto regiónov, namietal zásah do svojej slobody pohybu, pretože považoval obmedzenia v cestovaní, zákaz vychádzania a opatrenia lockdownu za takýchto okolností za nie viac nevyhnutné a primerané pre zaočkované osoby. Štátna rada prijala rozhodnutie zohľadňujúc fakt, že šírenie vírusu sa výrazne zhoršilo naprieč celou krajinou, s čím súvisel nápor na nemocnice, čo viedlo k všeobecnými reštrikciám aplikovaným na celú krajinu. Uviedla, že aj keď očkovanie poskytuje efektívnu ochranu, očkovaní ľudia môžu byť stále nositeľmi vírusu a prispieť k jeho šíreniu, a to v rozsahu dosiaľ neznámom. Zrušenie cestovných obmedzení by preto mohlo zvýšiť riziko infekcie, najmä u zraniteľných osôb, ktoré nie sú z väčšej časti zaočkované. Z týchto dôvodov nevyhodnotila platné obmedzenia pre očkované osoby ako neprimerané.

Nemecký spolkový najvyšší súd ešte v marci 2020 rozhodol, že úplný zákaz náboženských obradov predstavuje zásah do základných práv, pričom je potrebné povoliť také výnimky, ktoré zabezpečia dostatočnú ochranu pred infekciou. Rozhodol tak po tom, ako Dolné Sasko zakázalo piatkové obrady počas Ramadánu. Poukázal na to, že zníženie rizika infekcie sa dá dosiahnuť obmedzením spevov, prekrytím dýchacích ciest a rozostupmi. V decembri 2020 belgický správny súd rozhodol, že úplné uzatvorenie miest na náboženské obrady nie je v súlade s princípom proporcionality a nariadil, aby administratívne opatrenia boli upravené do tej podoby, aby sa náboženské obrady mohli konať za prísnych hygienických podmienok. Štátna

rada vo Francúzsku zas vo svojom rozhodnutí z 29. novembra 2020 dospela k názoru o protiprávnosti plošného limitu 30 ľudí bez ohľadu na veľkosť chrámu.⁹

V Českej republike Mestský súd v Prahe zrušil opatrenia Ministerstva zdravotníctva ČR z 26. marca a 17. apríla 2020, ktoré sa týkali obmedzenia maloobchodného predaja, a opatrenia z 23. marca a 15. apríla 2020, ktoré obmedzovali voľný pohyb osôb. Mestský súd v Prahe v konaní 14 A 41/2020 zdôraznil, že právny poriadok obmedzenie základných práv a slobôd počas núdzového stavu predpokladá v článku 6 ústavného zákona o bezpečnosti ČR a § 5 a 6 zákona č. 240/2000 Sb. o krízovom riadení a o zmene niektorých zákonov (ďalej len ako „krízový zákon“). Z týchto ustanovení podľa súdu vyplýva, že možnosťami obmedzenia základných práv a slobôd počas trvania núdzového stavu alebo stavu ohrozenia štátu disponuje predovšetkým vláda. Zákon nepripúšťa delegovanie tejto právomoci na nikoho iného, t. j. ani na členov vlády. Súdom posudzované opatrenia všeobecnej povahy však neboli vydané v predpokladanom režime podľa krízového zákona ale podľa zákona o ochrane verejného zdravia. Podľa súdu v konaní nevyšlo najavo nič, čo by vláde bránilo v postupe podľa ústavného zákona o bezpečnosti ČR a nadväzujúceho krízového zákona. Vzhľadom na to došiel k záveru, že ministerstvo zdravotníctva nedisponovalo dostatočnou vecnou pôsobnosťou na vydanie napadnutých opatrení, návrhu navrhovateľa vyhovel a napadnuté opatrenia všeobecnej povahy zrušil k 27. aprílu 2020, pričom vláda mala do tej doby možnosť vydať krízové opatrenia zákonným spôsobom, t. j. formou opatrení prijatých vládou a nie ministerstvom zdravotníctva. Vláda následne zrušené opatrenia ministerstva schválila ako krízové opatrenia podľa krízového zákona, čím naďalej zostali v platnosti.¹⁰ Zároveň však rozhodnutie mestského súdu napadlo ministerstvo zdravotníctva kasačnou sťažnosťou. Najvyšší správny súd sa vo svojom rozsudku 6 As 114/2020 z 26. februára 2021 stotožnil s ministerstvom zdravotníctva, že mestský súd chybné posúdil otázku právomoci a pôsobnosti sťažovateľa vydať napadnuté opatrenia. Zároveň nevyhlásil, že vydanie napadnutých opatrení vzhľadom na ich obsah skutočne neprináleží do právomoci sťažovateľa podľa § 69 zákona o ochrane verejného zdravia, zatiaľ čo vláda ich mohla prijať podľa krízového zákona. Nestotožnil sa ale s dôvodom, pre ktorý mestský súd k takémuto záveru došiel. V tomto ohľade uviedol, že základom argumentácie mestského súdu bol jeho právny názor, že vyhlásením

⁹Pozri aj MAZURIEWICZ, P.: *Religious Freedom in the Time of the Pandemic*. Dostupné na internete: <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/2/103>.

¹⁰Pozri aj ÚLEHLOVÁ, S.: *Soudní ochrana základních práv během nouzového stavu*. Dostupné na internete: <https://www.centrumlidskaprava.cz/soudni-ochrana-zakladnich-prav-behem-nouzoveho-stavu>.

núdzového stavu vláda „prepla“ na iný právny režim, v ktorom prináležala právomoc prijať mimoriadne krízové opatrenia iba vláde, zatiaľ čo v dispozícii sťažovateľa zostali len úkony striktne spadajúce pod jeho rezort, napríklad vyčlenenie lôžok v zdravotníckych zariadeniach alebo zákaz návštev pacientov v zdravotníckych zariadeniach. Najvyšší správny súd nenašiel pre tento názor oporu v právnej úprave. Za rozhodnú považoval otázku, či také obmedzenia, aké boli prijaté prostredníctvom napadnutých mimoriadnych opatrení môže sťažovateľ vôbec vydať (a za akýchkoľvek okolností) ako opatrenia všeobecnej povahy podľa § 69 zákona o ochrane verejného zdravia. Pokiaľ takouto právomocou disponuje, potom v nej nie je obmedzený v dôsledku vyhlásenia núdzového stavu; pokiaľ však takouto právomocou podľa zákona o ochrane verejného zdravia vôbec nedisponuje, potom je prijatie opatrení prekračujúcich rámec jeho právomocí konaním ultra vires. Najvyšší správny súd vymedzil mestskému súdu hľadiská, podľa ktorých majú byť opatrenia vydané s odkazom na § 69 zákona o ochrane verejného zdravia posudzované. Bez ohľadu na skutočnosť, či je aktuálne vyhlásený núdzový stav alebo nie, je nutné podľa konkrétneho obsahu prijatých opatrení (okruhu a rozsahu zakazovaných či obmedzovaných činností alebo nariaďovaných aktivít) posúdiť, či takéto opatrenia spadajú do zákonného zmocnenia sťažovateľa alebo nie a či tieto opatrenia spĺňajú aj podmienku proporcionality zásahu verejnej moci do subjektívnych práv jednotlivcov. Pritom je nutné posudzovať zákonnosť a primeranosť jednotlivých zákazov, príkazov a obmedzení.

Mestský súd v Prahe rozsudkom z 13. novembra 2020 v konaní sp. zn. 18 A 59/2020 zrušil aj opatrenie Ministerstva zdravotníctva ČR z 19. októbra 2020, ktoré rozšírilo povinnosť nosiť rúška aj vonku. Podľa príslušného opatrenia sa od 21. októbra nosenie rúšok kvôli COVIDu-19 rozšírilo aj na vonkajšie územia obcí v prípade, ak je človek bližšie ako dva metre k inému. Výnimku dostali napríklad členovia jednej domácnosti alebo ľudia pri športovaní. Rúška začali byť povinné aj v motorovom vozidle, ak v ňom človek necestuje sám alebo s členmi svojej domácnosti. Rezort podľa súdu dostatočne nevysvetlil, prečo sa rozhodol sprísniť predchádzajúce opatrenie, ktoré vyžadovalo nosenie rúšok len vo vnútorných verejných priestoroch. V opatrení z 19. októbra 2020 chýbajú podľa súdu konkrétne, zrozumiteľné a podložené úvahy, na základe ktorých by súd mohol účinne a zodpovedne preskúmať, či je z hľadiska dosiahnutia deklarovaného cieľa skutočne nevyhnutné trvať na povinnom nosení ochranných prostriedkov dýchacích ciest v aktuálne ustanovenom rozsahu. Pre nepreskúmateľnosť však opatrenie zrušil až k 21. novembru 2020, aby mal rezort

dostatočný časový priestor na to, aby obdobné opatrenie opätovne prijal a zohľadnil v ňom všetky výhrady súdu. Ministerstvo vydalo 20. novembra 2020 nové opatrenie.

Ústavný súd ČR zrušil 22. februára 2021 nálezom sp. zn. PL. ÚS 106/20¹¹ časť protiepidemických opatrení, ktoré sa týkali maloobchodu a služieb. Vláda ich totiž podľa súdu nedostatočne zdôvodnila. Návrh na ústavný súd podala skupina 63 senátorov v novembri 2020. Tvrdili pritom, že zákaz neprimerane a iracionálne zasahoval do základného práva slobodne podnikat'. Namietali najmä nerovnaký prístup k podnikateľom podľa predávaného druhu tovaru. Vláda pritom v napadnutých uzneseniach ani pri ich prijímaní nevysvetlila, prečo prišlo k zákazu u niektorých prevádzok a prečo iné majú zo zákazu výnimku. S ohľadom na pomerne krátku „životnosť“ prijímaných krízových opatrení ústavný súd v minulosti konštatoval, že ak dôjde v priebehu konania pred ústavným súdom k zrušeniu krízového opatrenia, ale obsahovo obdobná norma bude zahrnutá do nového krízového opatrenia, navrhovateľ môže návrh náležite doplniť. K tejto situácii došlo aj v tejto veci, čo ústavnému súdu umožnilo, aby sa návrhom zaoberal vecne. Ústavný súd zdôraznil, že nespochybňuje existenciu legitímneho cieľa, ktorý napadnuté opatrenie sleduje. Týmto cieľom je podľa vyjadrenia vlády zabránenie alebo aspoň zmiernenie šírenia ochorenia Covid-19, s tým súvisiacim kolapsom systému zdravotníctva a rozsiahlej ujme na zdraví a životoch obyvateľov. Iná je však otázka, či je dostatočne ospravedlňiteľné a primerané a odlišné zaobchádzanie s jednotlivými skupinami podnikateľov, ktoré napadnuté opatrenia zavádzajú. Konkrétne, či pre toto odlišné zaobchádzanie existujú dostatočne silné dôvody, a to aj v tom ohľade, či nebolo možné sledovaný cieľ dosiahnuť použitím menej invazívnych prostriedkov zasahujúcich do základných práv dotknutých subjektov. K tejto zásadnej otázke pomeru zavedeného úplného zákazu maloobchodného predaja a poskytovania služieb za súčasného stanovenia výnimiek sa však vláda nijako nevyjadřila a nie je ani zrejmé, či použitie menej invazívnych obmedzujúcich prostriedkov vôbec zvažovala. Vláda zvolila riešenie spočívajúce v paušálnom zákaze akéhokoľvek maloobchodného predaja a poskytovania služieb v prevádzkach, pričom súčasne stanovila veľké množstvo výnimiek, pripomínajúce až „telefónny zoznam“ (celkom 36). Základným deficitom tohto postupu je však okolnosť, že zo žiadneho relevantného zdroja nie je zrejmé, na základe čoho vláda dospela práve k tomuto riešeniu. Ani praktická neistota a nedostatok perfektných informácií neznamenajú, že vláda môže urobiť „čokoľvek“

¹¹ Dostupné z: <https://www.usoud.cz/aktualne/ustavni-soud-zrusil-cast-usneseni-vlady-zakazujici-maloobchodni-prodej-a-poskytovani-sluzeb>

a spoliehať sa pritom iba na inštinkt či politický kompromis. Rozhodnutie vlády sa totiž musí opierať o odborné odporúčenia, vychádzajúce z maximálnej miere dostupných znalostí o danej chorobe a jej šírení. Ústavnému súdu prekážal napríklad výber predajní, ktoré zostali otvorené a ktoré museli byť naopak zatvorené. Kým železiarstva či kvetinárstva zostávali otvorené, nákup detskej obuvi alebo zimného oblečenia nebol v špecializovaných kamenných predajniach možný.

Prvostupňový súd v Bruseli v skrátrenom konaní 31. marca 2021 rozhodol, že právny základ, na ktorom sú založené všetky koronavírusové opatrenia, nie je dostatočný a dal vláde 30 dní na poskytnutie adekvátneho právneho základu alebo ukončenie opatrení, inak jej hrozí pokuta vo výške 5 000 eur za deň omeškania po prekročení lehoty, maximálne však 200 000 eur. Proti rozhodnutiu podala odvolanie ministerka vnútra.¹²

2.2 Situácia v Slovenskej republike

Podľa informácií zverejnených na stránke ESLP tento oznámil 5. decembra 2020 vláde SR sťažnosti majiteľov viacerých fitness centier. Sťažnosti sa týkajú namietanej nezákonnosti série opatrení prijatých Úradom verejného zdravotníctva Slovenskej republiky (ďalej iba „ÚVZ“) v súvislosti s prevenciou šírenia vírusu Covid-19. V dôsledku opatrení boli fitness centrá zatvorené od marca do júna 2020. Pred ESLP tvrdia, že v dôsledku uvedeného utrpeli majetkovú škodu a ušlý zisk a prišli o klientelu. Namietajú porušenie článku 1 Protokolu č. 1. ESLP položil vláde dve otázky. V prvej sa pýta, či sťažovatelia vzhľadom na okolnosti prípadu, charakter namietaných opatrení a judikaturu ústavného súdu vyčerpali vnútroštátne prostriedky nápravy. V druhej otázke, či došlo k zásahu do práv sťažovateľov na pokojné užívanie majetku a či bol tento zásah v súlade s požiadavkou zákonnosti. V tomto ohľade pripomínáme, že ústavný súd opakovane odmietol ústavné sťažnosti podané v súvislosti opatreniami ÚVZ s tým, že majú charakter hybridného správneho aktu a sú preskúmateľné správnym súdom v rámci konania o správnej žalobe podľa tretej časti prvej hlavy Správneho súdneho poriadku. Podľa ústavného súdu „*príslušný súd v konaní podľa Správneho súdneho poriadku bude opatrenie posudzovať aj podľa kritérií prípustnosti a primeranosti zásahu do základných práv, čo predpokladá vykonanie testu legality, legitimacy a proporcionality*“. Ústavný súd poukázal

¹² Dostupné na internete: https://www.rtbf.be/info/belgique/detail_coronavirus-en-belgique-l-etat-saisit-la-cour-d-appel-concernant-les-accusations-d-illegalite-des-mesures-covid?id=10731724

prítom aj na rozsudok Mestského súdu v Prahe sp. zn. 14 A 41/2020 z 24. apríla 2020. V tejto súvislosti pripomíname, že v Českej republike obdobné správne akty, ktoré nie sú ani normatívnymi právnymi aktmi, ale ani individuálnymi právnymi aktmi boli v legislatívnej podobe upravené zákonom č. 500/2004 Sb. Správni rád v znení pozdžších predpisů ako „opatrenia všeobecnej povahy“. Pokiaľ ide o EŠLP položené otázky poukazujeme na odlišné stanovisko sudcu Petra Straku pripojené k nálezu vo veci sp. zn. PL. ÚS 22/2020, ktorý dospel k záveru, že ústavný súd mohol preskúmať v rámci abstraktnej kontroly ústavnosti aj opatrenia ÚVZ súvisiace s vyhláseným núdzovým stavom. Uviedol, že rozhodnutie v správnom súdnictve, kde je pravdepodobné podanie kasačnej sťažnosti, sa ani len nepribližuje z časového hľadiska rozhodnutiu v 10-dňovej lehote, ktorú má ústavný súd pri núdzovom stave dodržať. S pravdepodobnosťou hraničiacou istote treba počítať s tým, že rozhodnutie správneho súdu len v prvom stupni nenastane skôr, ako dôjde k vyčerpaniu maximálnej lehoty ustanovenej pre núdzový stav (90 dní). To samo o sebe otvára podľa ústavného sudcu Straku otázku efektivity súdnej ochrany. Akokoľvek, ak by bol EŠLP úplne presvedčený o účinnosti správnej žaloby tak, ako na ňu odkázal ústavný súd, sťažnosť by vyhlásil za neprijateľnú bez jej oznámenia vláde už na úrovni samosudcu z dôvodu nevyčerpania vnútroštátnych prostriedkov nápravy. Podobne, mohol na úrovni samosudcu vyhlásiť sťažnosť za zjavne nepodloženú, ak by namietaný zásah považoval bez akýchkoľvek pochybností za zákonný a primeraný. Vzhľadom na to, že zásadné súdne rozhodnutie v Slovenskej republike v tomto ohľade absentuje, rozhodnutie EŠLP bude kľúčové pre ďalší postup pri riešení dôsledkov obmedzovania ľudských práv na základe hybridných správnych aktov ÚVZ.

Pripomíname, že v Slovenskej republike je zákonom o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia č. 355/2007 Z.z. je Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky (ďalej „ÚVZ“) rozpočtová organizácia štátu (§ 5 zákona). Napriek právnej forme rozpočtovej organizácie, naznačujúcej subjekt súkromného práva, bolo ÚVZ priznané postavenie orgánu verejného zdravotníctva (§ 3 ods. 1 písm. b) zákona), ktorý má oprávnenie vydávať rozhodnutia a všeobecne záväzné predpisy. Zákomom č. 286/2020 Z. z. s účinnosťou od 15. októbra 2020 zákonodarca v § 59b ods. 1 splnomocnil Ministerstvo zdravotníctva SR (ďalej „ministerstvo zdravotníctva“), ÚVZ alebo regionálny ÚVZ na vydanie všeobecne záväzného predpisu ak vznikne potreba nariadenia opatrenia podľa § 12 alebo § 48 ods. 4 na celom území Slovenskej republiky, určitej časti jej územia alebo pre skupinu inak ako jednotlivo určených osôb. V nadväznosti na uvedené legislatívne zmeny verejná ochrankyňa práv 10. februára 2021

podala na ústavný súd návrh na začatie konania o súlade právnych predpisov podľa článku 125 ods. 1 písm. a) ústavy, pričom upozornila aj na problém nebezpečného, neobmedzeného rozširovania oprávnení a moci ÚVZ, ktoré vykonáva bez efektívneho súdneho dohľadu a podľa zákona mu zostávajú k dispozícii aj po ukončení krízovej situácie. Podobné riziko vzniká podľa nej aj pri niektorých všeobecne formulovaných oprávneniach ministerstva zdravotníctva. Oprávnenie umožňujúce orgánom výkonnej moci vykonať čokoľvek, čo považujú za nevyhnutné a týmto spôsobom zasiahnuť do akýchkoľvek základných práv a slobôd obyvateľov a obyvateľiek, a to za splnenia len vágnych podmienok, sa javí ako v rozpore s princípom právneho štátu, a podľa verejnej ochrankyne práv môže byť v nesúlade s ústavou a predstavuje závažné ohrozenie základných práv a slobôd. Generálny prokurátor Slovenskej republiky Maroš Žilinka tiež podal ústavnému súdu návrh na začatie konania o súlade právnych predpisov podľa článku 125 ods. 1 písm. a) ústavy. Cieľom podaného návrhu je predovšetkým odstrániť pochybnosti o súlade oprávnenia ÚVZ vydávať vyhlášky ako všeobecné záväzné právne predpisy, s ústavou a ústavným zákonom o bezpečnosti štátu z hľadiska formálnej publicity (proces tvorby a zverejnenia), materiálnej publicity (účinnosť a záväznosť) týchto vyhlášok a požiadavky princípov právneho štátu. V nadväznosti na uvedené generálny prokurátor žiada aj o odstránenie ústavných pochybností o spôsobe vykonania retroaktívnej zmeny povahy opatrení vydávaných ÚVZ pred účinnosťou ustanovenia § 59b zákona č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia na vyhlášky, prechodným ustanovením uvedeného zákona. Tým sa podľa názoru generálneho prokurátora odňala možnosť účinnej súdnej ochrany proti aktom ÚVZ garantovanej článkom 46 ods. 2 ústavy. Ďalej generálny prokurátor v podanom návrhu žiada aj o odstránenie ústavných pochybností o vylúčení nároku na náhradu škody a ušlého zisku z dôvodu vykonávania opatrení podľa zákona č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia, ktoré sa týkajú neurčitého počtu osôb, čím sa pripojil k už podanému návrhu prezidentky Slovenskej republiky. Generálny prokurátor zároveň navrhuje pozastavenie účinnosti ustanovení, na základe ktorých sú vydávané vyhlášky ÚVZ ako všeobecné záväzné právne predpisy vyhlasované vo Vestníku vlády Slovenskej republiky. Advokát Schmidt zas v médiách upozornil na stanovisko ÚV SR k správnej žalobe podanej kvôli zákazu chodenia do prírody bez potvrdenia o negatívnom teste majúcom pôvod v uznesení vlády. ÚV SR vo svojom vyjadrení k tejto žalobe zdôrazňuje, že

napadnuté uznesenie vlády je opatrením všeobecnej povahy a nemožno ho považovať za individuálny správny akt, ktorý by podliehal súdnemu prieskumu.¹³

Záver

Významnou zárukou proti rizikám zneužitia právomoci výkonnej moci je právo na spravodlivý proces a na účinné opravné prostriedky zakotvené v článku 6 a 13 Dohovoru, ktoré sa naďalej uplatňujú počas núdzového stavu. Jednotlivci, ktorých sa týkajú núdzové opatrenia, musia byť schopní napadnúť tieto opatrenia súdnou cestou. Vnútroštátne sudy musia mať podľa Benátskej komisie úplnú jurisdikciu na preskúmanie obmedzujúcich opatrení z hľadiska ich zákonnosti, oprávnenosti a ich súladu s príslušnými ustanoveniami Dohovoru. V Slovenskej republike bol v rozpore s uvedenými medzinárodnými záväzkami zvolený taký právny základ protiepidemických opatrení, aby ich preskúmateľnosť súdmi nebola možná. V tomto ohľade však upozorňujeme, že súdna moc by mala súdny prieskum opatrení zabezpečiť aplikujúc prednostne článok 6 a 13 Dohovoru berúc do úvahy znenie článku 154c ústavy. Významný v tomto ohľade je aj článok 46 ods. 2 ústavy, podľa ktorého z právomoci súdu nesmie byť vylúčené preskúmanie rozhodnutí orgánov verejnej správy týkajúce sa základných práv a slobôd.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

MAZURIEWICZ, P.: *Religious Freedom in the Time of the Pandemic*. Dostupné na internete: <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/2/103>.

PIROŠÍKOVÁ, M.: *Kedy dochádza k najväznejším porušeniam ľudských práv? Počas núdzového stavu*. In: Denník POSTOJ [online]. 3. 11. 2020 [cit. 2020-11-03]. Dostupné na internete: <https://www.postoj.sk/64799/kedy-dochadza-k-najvaznejším-poruseniam-ludskych-prav-pocas-nudzoveho-stavu>.

PIROŠÍKOVÁ, M.: *Núdzový stav v Slovenskej republike z hľadiska medzinárodných ľudskoprávnych štandardov*. Zo súdnej praxe 1/2021, s. 2-14.

¹³Dostupné na internete: <https://www.hlavnydenik.sk/2021/04/08/vlada-zamerne-zasahuje-do-ludskych-prav-v-rozpore-so-stanoviskom-benatskej-komisie-marica-pirosikova/>

ÚLEHLOVÁ, S.: *Soudní ochrana základních práv během nouzového stavu*. Dostupné na internete: <https://www.centrumlidskaprava.cz/soudni-ochrana-zakladnich-prav-behem-nouzoveho-stavu>.

Obsah článku podlieha licenci Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Marica Pirošíková).

THE LEGAL REGULATION OF AI IN THE EU: THE POLICY MEASURES AND THE FUTURE PERSPECTIVE

Yevhen Shcherbyna¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.259-271>

Abstract

The paper is devoted to the topic of the issues surrounding the existing policy measures regarding artificial intelligence in the EU. This technology brings new opportunities and can be quite useful in various spheres of social life but at the same time, it raises ethical concerns and issues in respect of the potential intrusion of the technology into peoples' private lives. The paper will include the analysis of the approaches towards the legal definition of AI, its types, pros, cons and consequences of the incorporation of the technology in our social relations. Also, the future perspective of the regulatory framework on AI will be analyzed.

Key words

AI and Law, Artificial Intelligence Regulation, The Legal Framework for AI, The EU perspective on the regulation of AI, Artificial Intelligence Act.

Introduction

Artificial intelligence is a concept that draws more and more attention during the last couple of years. As a technology, it represents a tool that is capable of assisting human activity in many different fields: from the games and the entertainment sector to the solution of complex mathematical equations and the creation of neural networks that can help humanity cure diseases. That being said, this technology that is mostly referred to as rather beneficial and the one that can facilitate human life in many aspects, at the same time, raises some concerns regarding the possible intervention of it into people's privacy. To put it simply, the development of artificial intelligence raises some ethical worries, concerns that should be addressed.

This paper constitutes an attempt to analyze the policies and a regulatory framework that have been developed in the EU for the last couple of years and whose aim is to gradually implement the technology of artificial intelligence into the existing bulk of legislation that regulates social relations arising from the interconnection of human privacy and data protection on the one hand and new technologies on the other hand.

¹ Ph.D. student, Law School, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania; Contact: yeshcherbyna1@stud.mruni.eu; ORCID 0000-0002-5400-6403.

It is likely that the EU's current vectors of development in the sphere of AI legislation will have a significant impact on the other global players in this domain.

The notion of artificial intelligence. Strong and weak AI

Before we proceed with the current legal status of artificial intelligence in the European Union, to have a better understanding of what we are dealing with, it is important to outline the concept of an AI itself; its defining characteristics and the types of technology at hand.

Currently, there is no universally accepted definition of artificial intelligence across the scholarly community as the debates regarding the spectre of the essential features of this technology that must be included in such a notion are still ongoing.² Among the plethora of the already proposed definitions, these range from the purely tech-oriented to the ones that aim at being usable for the legal domain.

One of the first attempts to define the concept of artificial intelligence traces back to the year 1955 where John McCarthy, Marvin L. Minsky, Nathaniel Rochester and Claude E. Shannon first presented their paper called 'A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence' where the authors deduced the following: '*...the artificial intelligence problem is taken to be that of making a machine behave in ways that would be called intelligent if a human were so behaving*'.³ This is of somewhat vague concept places the human factor at the decisive element – a machine would be treated as to be intelligent if this machine acts in a manner as replicating the human patterns of behaviour.

To find the definition of the concept of artificial intelligence that would be better suitable for the subsequent legal application, we can refer to a more modern analysis – the one that was conducted by the Independent High-Level Expert Group on Artificial Intelligence – the body that was specifically set up by the European Commission with the purpose to research the peculiarities of functioning and the potential hurdles of the AI-driven technologies for the upcoming regulatory framework in the relevant field of social relations. One of their reports, that subsequently formed part of the Commission's Communication on the topic of Artificial Intelligence, provides for the following definition of the technology at hand: '*Artificial*

² SCHUETT, J.: A Legal Definition of AI. In: ArXiv: 1909.01095v1 [online]. Frankfurt: 2019 [cit. 2021-05-02], p. 3. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3453632.

³ GIUFFRIDA, I. – LEDERER, F. – VERMEYS, N.: A Legal Perspective on the Trials and Tribunals of AI: How Artificial Intelligence, the Internet of Things, Smart Contracts, and Other Technologies Will Affect the Law. In: Case Western Reserve Law Review, 2018, Vol. 68, Iss. 3. ISSN 0008-7262, p. 752.

*Intelligence (AI) refers to systems that display intelligent behaviour by analysing their environment and taking actions – with some degree of autonomy – to achieve specific goals’.*⁴

Together with the provided definition, the Communication gives us further clarifications on the possible types of the AI-driven solutions stating that these can be presented in the following forms: ‘*AI-based systems can be purely software-based, acting in the virtual world, (e.g. voice assistants, search engines, speech and face recognition systems) or AI can be embedded in hardware devices (e.g. advanced robots, autonomous cars, drones or Internet of Things applications)*’.⁵

The definition of the concept and the further clarification on the possible forms of the AI-driven applications provide us with the possibility to deduce the key distinctive features of the notion of the technology at hand:

- This is a set of algorithms, procedures or scripts;
- that manifests in a form of a system;
- and enables such a system to autonomously perceive and interact with the surrounding environment;
- to take certain actions and derive conclusions from such actions and interaction with the environment;
- learn from the consequences of such an interaction;
- in a way that simulates human-like behavioural patterns.

A certain degree of autonomy and an ability to learn in a human-like fashion are the distinctive features that separate AI-driven applications from the bulk of the various other systems that are constructed in the form of algorithms, scripts, etc. but, unlike AI, are pre-programmed and limited in their functionality and the learning potential.

The scope of the technology and the types of AI

Again, as with the definition of artificial intelligence itself, there are ongoing debates as to what fields of application AI encompasses. Certain scholars and practitioners including the developers of AI-driven solutions like the founders of Ross Intelligence platform⁶ – a legal

⁴ BAUER, W. et al: A Definition of AI: Main Capabilities and Scientific Disciplines. In: Report/study by the High-Level Expert Group on Artificial Intelligence [online]. Brussels: European Commission, 2019 [cit. 2021-05-03], p. 1. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-main-capabilities-and-scientific-disciplines>.

⁵ Ibid.

⁶ ROSS Intelligence, an AI-driven legal-research software. More at: <https://www.rossintelligence.com/about-us>.

research software aimed at speeding up lawyers' document research process derive four main types of technologies that fall within the scope of artificial intelligence, namely: machine learning, speech recognition, natural language processing, and image recognition.⁷ This approach is rather narrow as it leaves aside such AI-driven applications as AI-driven tools for computer games, AI embedded into the IoT devices etc.

On the contrary, the European Parliament that together with the Commission and the Council conduct the preparatory works for the upcoming EU-level regulatory framework aimed at covering the AI-related issues seems to take the wider approach indicating in its publications devoted to the issues of artificial intelligence that such a concept includes a wide variety of applications ranging from smartphone digital assistants and machine translation tools to the autonomous cars, smart farming applications and AI-driven robots.⁸ Such an approach to interpreting artificial intelligence rather widely can be an indicator of a general trend in the EU's policy regarding the regulatory approach when it comes to addressing the challenges that the new technologies pose before the regulatory authorities. The idea here is to cover almost all possible applications that AI-driven solutions can intervene with to ensure that the rights and freedoms of EU citizens remain protected.

This is a common issue when it comes to the creation of the legal framework in respect of the modern disruptive technologies: the legislator needs to maintain the fragile balance between the promotion of the further development of technology to remain competitive on the global market while at the same time it is necessary to establish the safeguard mechanisms that would allow for the prevention of the excessive intrusion of technology into the human lives. Artificial intelligence qualifies for such a concept of a disruptive technology that requires high attention from policymakers.

Strong and weak AI

When it comes to the categorization of the different AI-driven applications into multiple groups depending on their function-set, purpose, level of automation, etc., there are various approaches to that which, again, cannot boast a certain degree of uniformity in the scholarly

⁷ GIUFFRIDA, I. – LEDERER, F. – VERMEYS, N.: A Legal Perspective on the Trials and Tribunals of AI: How Artificial Intelligence, the Internet of Things, Smart Contracts, and Other Technologies Will Affect the Law. In: Case Western Reserve Law Review, 2018, Vol. 68, Iss. 3. ISSN 0008-7262, p. 753.

⁸ What is Artificial Intelligence and how it is Used? [online]. Brussels: European Parliament, 2020 [cit. 2021-05-03], Available at: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200827STO85804/what-is-artificial-intelligence-and-how-is-it-used>.

society. Thus, for this paper, I will concentrate on the division that I regard as to be one of the most important from the standpoint of the policymaking – the grouping based on the degree of autonomy and ‘freedom’ that such AI-driven solutions are equipped with. When it comes to such freedom of actions, it is possible to divide the AI solutions into the so-called: ‘weak’ and ‘strong’ AI.⁹ The idea behind such a division is the following: the AI-driven solutions that are characterized as the ‘strong’ ones are theoretically capable of ‘demonstrating cognitive abilities’ similar to the ones of a human and in their education reach beyond what was initially pre-programmed by the developers of such an AI machine. On the contrary, the so-called ‘weak’ AI-driven applications typically cannot go farther from what was initially designed as their feature-set by their constructors.¹⁰

A good illustration of technological applications that can be implemented in both the weak AI and strong AI forms is a chat-bot. These are the AI-driven solutions that facilitate human activity in various ways. Say, we have a situation where a person needs to find transport tickets and plan the most convenient itineraries for an upcoming vacation. Such a person may refer to one of the existing plethoras of chat-bots that can help to automate that process by managing the person’s inputs e.g. dates of the trip, budget, etc. and providing him/her with the possible directions and ticket options.¹¹ These types of chat-bots are deemed to belong to the group of the ‘weak AI’ tools as they are pre-programmed with strict functionality in mind – to assist people to find the best possible itineraries and public transport options for their trips, in our case. One cannot ask such a chat-bot any random question on, say, politics and expect an answer to that question.

On the other hand, chatbots can be created specifically to be able to hold a conversation on various topics and to learn from the communication with real people. These types of chat-bots can be referred to as the category of the ‘strong-AI’ as there are no pre-designed outputs for any types of questions that people may pose. An example of such a chatbot may be the creation of Microsoft – the bot for Twitter named Tay. It was designed with the idea to engage in communication with US-based Twitter users and learn based on the outcomes of such a communication. The attempt was unsuccessful as the bot’s development took an unpredictable

⁹ MAJID AL-RIFAIE, M. – BISHOP, M.: Weak vs. Strong Computational Creativity. In: Conference: AISB 2012: Computing and Philosophy [online]. Conference Paper, 2012 [cit.2021-05-04], p. 3. Available at: https://www.researchgate.net/publication/262223177_Weak_vs_Strong_Computational_Creativity.

¹⁰ Ibid.

¹¹ An example of a chat-bot with such a functionality: Mindsay bots developed for these use-cases. More at: <https://www.mindsay.com/chatbot/travel>.

and undesired direction when Tay started to post tweets that have been recognized by the audience of the platform as those that contain racism. Microsoft eventually shut the chatbot down after only 16 hours of operation.¹²

The abovementioned example of a chatbot that has almost no boundaries as regards the possible directions of its ‘evolution’ is not only an illustration of an application that belongs to one of the two large groups of AI-driven solutions – the so-called ‘strong AI’ but also serves as an important warning that such a disruptive technology, if approached without the due caution, may cause some significant negative impact on humanity in the form of the intrusion into their daily lives and the possible violation of their rights and freedoms. This situation is also an indication that artificial intelligence as a technology will not be left uncontrolled and without any regulatory framework. Indeed, such a framework is already under development in various jurisdictions including the EU. During the following chapters, we will have a closer look at what are the goals of the European Union when it comes to the creation of a legal framework for AI systems.

The EU’s policy on AI: current state and aims

As the technology that involves AI-driven solutions matures and the number of issues revolving around AI multiply year by year, countries around the world start to think about the possibility to develop and present the regulatory policy that would introduce the legal boundaries within which the AI-systems can operate. In other words, many jurisdictions are now interested in creating the coherent and clear ‘rules of the game’ for developers of AI-driven applications, their distributors and other participating actors – all to ensure that the consumers’ fundamental rights and freedoms remain protected.

As for the European Union, up to this moment (at the Union level), there is no primary legislation in force that would comprehensively regulate social relations that involve an AI-based element.¹³ The primary legislation in the form of a directive or a regulation, though, is not the only source that can reveal the policy vectors in respect of the future of the artificial

¹² HUNT, E.: Tay, Microsoft’s AI chatbot, gets a crash course in racism from Twitter. In: The Guardian 2016 [online]. [cit. 2021-05-05], Available at: <https://www.theguardian.com/technology/2016/mar/24/tay-microsofts-ai-chatbot-gets-a-crash-course-in-racism-from-twitter>.

¹³ At the time the paper was in preparation (April-May 2021), the European Commission published a Proposal for a Regulation that would address the issues surrounding the use of AI-driven solutions. The so-called ‘Artificial Intelligence Act’ is ought to become as important a piece of legislation in the relevant field as the GDPR in the sphere of data protection. The key points of this Regulation will also be covered in the paper.

intelligence technology within the Union. Currently, there are multiple sources that belong to the category of ‘soft law’ that can shed some light on the regulatory trends regarding AI. Among the known samples of soft-law in the area of AI are the European Parliament study devoted to ‘The ethics of artificial intelligence: Issues and initiatives’; the European Commission’s ‘Report on the safety and liability implications of Artificial Intelligence, the Internet of Things and robotics’; the European Commission’s ‘Liability for Artificial Intelligence and other emerging digital technologies’ – a report prepared by the Expert Group on Liability and New Technologies Formation; and the European Commission’s ‘White Paper on Artificial Intelligence’ – a landmark document establishing a ‘European approach to excellence and trust’.

The main pillars of the upcoming regulatory framework in respect of artificial intelligence are set in this White Paper. It is envisioned that the two ecosystems working in conjunction will be established to set the boundaries for the participants of the social relations that involve an AI element – the ‘ecosystem of excellence’ and the ‘ecosystem of trust’.¹⁴ The ecosystem of excellence provides for the promotion of the cooperation between the EU Member States in the sphere of supervision over the process of development and deployment of the AI-driven solutions and exchange of the data regarding the regulatory initiatives in the EU MS in respect of the AI technology to level the playing field on the market of the mentioned technological applications and ensure the congruence of the regulatory tools that are to be adopted in respect of the AI-systems. In addition to that, the consolidation of the EU MS’ efforts in the field of investment programmes to boost the effectiveness of the research and development initiatives is also set as the key priority within the framework of the ecosystem of excellence.¹⁵

In my point of view, the core idea behind the set of efforts described under the ecosystem of excellence is the creation of the cooperative environment within the Union that would incentivize the exchange of ideas and solutions in the sphere of artificial intelligence and would ensure the leading role of the EU in the global AI race. In other words, the global competitiveness of the EU and unity is key when it comes to the ecosystem of excellence.

¹⁴ White Paper on Artificial Intelligence – a European approach on excellence and trust. In: White Paper [online]. Brussels: European Commission, 2020 [cit.2021-05-06]. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf.

¹⁵ VAN EECKE, P. et al: AI Outlook: Europe initiates AI regulation introducing the principle of trustworthy AI. In: Technology’s Legal Edge. A global technology sector blog, DLA Piper [online]. 2020 [cit.2021-05-08], Available at: <https://www.technologyslegaledge.com/2020/03/ai-outlook-europe-initiates-ai-regulation-introducing-the-principle-of-trustworthy-ai/#page=1>.

That being said, artificial intelligence as a technology characterises a high degree of disruptiveness¹⁶ and thus the creation of a regulatory regime that concentrates solely on the stimulation of the uncontrolled progression and scaling would be at least naïve.

Since the development of the AI-driven applications, when approached carelessly, may pose a threat to human rights and freedoms (especially in the domain of data protection), the EU policymakers decide to, simultaneously with the creation of the ecosystem of excellence, establish the ecosystem of trust. This ecosystem can be regarded as the flip side of the coin – the set of mechanisms that, while not hampering the efficient development of the AI-driven solutions, ensure the preservation of an already established set of standards in the domain of the rights and freedoms of the EU citizens – the potential consumers of the mentioned new technologies.

The core elements of the ecosystem of trust are the following: the emphasis on the applicability of the neighbouring legislation on the social relations that involve an AI element (such as the data protection, consumer protection or product safety legislation, etc.); the importance of the adaptation of the existing neighbouring legislation to the new reality where AI plays a significant role in many spheres of social life (this is due to the potential ambiguity and opacity of the artificial intelligence as a technology where its influence on the people's lives may manifest itself in an indirect form), etc.¹⁷ And the most significant novel that subsequently served as a core pillar of the Commission's Proposal for a Regulation dealing with the issues of artificial intelligence (the Artificial Intelligence Act), is the idea of the so-called 'risk-based approach' towards the AI-driven applications – the model that I will be going to describe in more detail in the subsequent chapter of the current paper and that presumes the attribution of any new AI-system to one of the prescribed groups of AI-driven solutions based on its potential risk.¹⁸

¹⁶ The idea behind the so-called 'disruptive technology' or 'disruptive innovation' refers to the emergence of a technology that can significantly alter a given industry's patterns of competition. For more details, see CHRISTENSEN, C.M. – RAYNOR, M.E. – McDONALD, R.: What is Disruptive Innovation? In: Harvard Business Review [online]. Brighton MA, 2015 [cit.2021-05-08], Available at: <https://hbr.org/2015/12/what-is-disruptive-innovation>.

¹⁷ VAN EECKE, P. et al: AI Outlook: Europe initiates AI regulation introducing the principle of trustworthy AI. In: Technology's Legal Edge. A global technology sector blog, DLA Piper [online]. 2020 [cit.2021-05-08], Available at: <https://www.technologyslegaledge.com/2020/03/ai-outlook-europe-initiates-ai-regulation-introducing-the-principle-of-trustworthy-ai/#page=1>.

¹⁸ White Paper on Artificial Intelligence – a European approach on excellence and trust. In: White Paper [online]. Brussels: European Commission, 2020 [cit.2021-05-06], p.16 Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf.

The mentioned novelties constitute the foundation of the future primary legislation that will specifically aim at artificial intelligence technology. That being said, the current overview would be incomplete without mentioning the existing neighbouring legislation that has an indirect influence on the social relations that involve AI as their element. Among the most notable pieces of legislation in the neighbouring domains that under certain circumstances also impact the social relations that involve an AI-element are the GDPR that comes into play when the AI-driven solutions operate with the personal data of the EU citizens; the Regulation (EU) 2018/1807 that becomes relevant in the cases where the operation of the AI-driven applications is tied with the use of the non-personal data; the Directive 2001/95/EC that regulates the social relations revolving around the issues of the safety of non-food products will also be applicable in a case such a product contain an AI-driven mechanism as its part, etc.¹⁹ This is just a small portion of neighbouring legislation that may influence the social relations that involve an AI element and serves as an illustration of how interconnected the different spheres of social relations may be and what requirements to the coherence of the EU's legislation these issues pose.

The upcoming Regulation on AI ('the Artificial Intelligence Act')

Now that we illustrated the existing soft law mechanisms in respect of AI, as well as the examples of the neighbouring legislation in this domain, it is time to break down the recently published Commission's Proposal on the new so-called Artificial Intelligence Act²⁰ that will come in the form of a Regulation and will likely have a similar impact on the relevant social relations as the GDPR has on the issues of data protection. Since we are limited in volume, it is necessary to deduce the most important principles and rules that shape this upcoming piece of legislation and that will impact various actors across the Union.

¹⁹ The Directive 'On General Product Safety' is relatively old and soon will be substituted by the new piece of legislation that would, among other things, better address the issues regarding the use of AI-driven technologies in consumer products. For more detail, see the Commission's Communication presenting the 'Commission Work Programme 2020' where it is stated that the revised version of the legislation on general product safety is to be presented in the form of a Regulation. Also, the 'Opinion of the Sub-group on Artificial Intelligence, Connected Products and Other New Challenges in Product Safety to the Consumer Safety Network' issued by the Commission, where AI is named among the main innovations that challenge the existing concept of 'safety' and thus require an update to the existing legislation in this sphere.

²⁰ The Commission's Proposal for a Regulation 2021/0106 (COD) of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonized Rules on Artificial Intelligence and Amending Certain Union Legislative Acts.

According to the Proposal, it will regulate the social relations occurring at every stage of the life-cycle of an AI-driven solution starting from its development (through certain ex-ante obligations e.g. prohibition of certain practices; requirement to inform the regulatory bodies, etc.) and deployment on the Union's market through its operation stages up to the ending of the life-period of such systems.²¹ The envisioned Regulation will have an extraterritorial effect and will apply to the providers, operators, importers, distributors, users of the AI systems, etc. with an exemption granted to the purely private use-cases; entities developing/ supplying/ supporting, etc. AI for military purposes; as well as international organizations, third country-public authorities where they use AI systems within the framework of international agreements.²²

The Regulation Proposal takes a relatively wide stance of the concept of AI operating with the notion of an '*AI system*' – *a broad definition that encompasses '...software that [by relying on] certain techniques... can... generate outputs... [that] influence the environments they [AI systems] interact with.*²³ As we can see from such a notion, it is very much in line with the concept and its structural elements that have been outlined in the first chapter of the current paper.

The legislator, when drafting the body of the Proposal, showed consistency and provided for the following core ideas that have previously already been elaborated in the Union's soft law: 1) the introduction of the multi-level pyramidal system of the AI-driven solutions with different requirements for each of the groups; 2) the introduction of the liability regime for violators of the rules which prescribes for certain penalties depending on the severity of an infringement and 3) the implementation of certain principles of supervision over the functionality of the AI systems – a practical application of the findings that have been previously formed as the so-called 'ethical' concerns and requirements²⁴ in respect of the AI-driven solutions such as human oversight; record keeping; mitigation and control measures; etc.²⁵ The pyramidal grouping of AI systems looks the following: a practical implementation of

²¹ Art. 1; 9; 12, etc. of the Regulation Proposal.

²² Ibid, art. 2.

²³ Ibid, para. (1) art. 3.

²⁴ Ethics guidelines for trustworthy AI [online]. Brussels: European Commission. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, 2020 [cit.2021-05-10], Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>.

²⁵ The Commission's Proposal for a Regulation 2021/0106 (COD) of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonized Rules on Artificial Intelligence and Amending Certain Union Legislative Acts, chapter 2.

a so-called ‘risk-based approach’ with segmentation into four elements depending on the ‘risk’ that these AI solutions represent for the EU’s market and its consumers – from the applications with ‘minimal risk’ at the bottom of the ‘pyramid’ that require minimal intervention on the side of the regulator through the applications of a ‘limited risk’ with certain transparency obligations for the operators of such systems to the applications of a ‘high risk’ – those require stricter approach in respect of their operators’ obligations. Finally, on the top of the ‘pyramid’ rests category of AI systems that are so dangerous for the freedoms of the EU’s consumers that pose ‘unacceptable risk’ and are subject to a prohibition on their deployment onto the market (e.g. the certain types of real-time remote biometric identification systems).²⁶ As for the ‘high-risk’ systems, the specific groups of these applications are listed exhaustively in an Annex to the Regulation with the power given to the Commission to periodically review and update this list.²⁷

The supervision over the compliance with the introduced legislative regime is to be conducted in cooperation between the national supervisory authorities (responsible for their field of control) and the specifically created supranational body – the European Artificial Intelligence Board. Depending on the type and severity of an infringement, such supervisory authorities may lay down penalties up to EUR 30m or 6% of the total worldwide annual turnover of the preceding financial year.²⁸

Conclusion

The purpose of this analysis was to outline the foundations of the concept of artificial intelligence, its complexity and its important role in our daily lives. As we could see on an example of the European Union, big players on the global market of AI-driven solutions take this technology seriously and have already initiated the debates and preparations for the introduction of regulatory frameworks that are supposed to structure the rules of the game for participating actors on the side of businesses on the one hand while ensuring the preservation and guarantees for the fundamental rights and freedoms of the consumers of such a technology.

The EU is currently in its final stages of the development and deployment of the legislative mechanism in the form of a Regulation that will ensure its leading role in the global AI race through the implementation of the balanced legal framework that consists of the two

²⁶ Ibid, art. 5; 6; 52.

²⁷ Annex III to the Regulation Proposal.

²⁸ The Regulation Proposal, art. 56 through 59 and art. 71.

ecosystems – the ecosystem of excellence and the ecosystem of trust. And while the latter is all about the protection of the consumer's rights, the former is called upon to ensure that businesses get a coherently regulated cooperative and competitive environment – the mix that is very efficient when it comes to the necessity to boost creativity and productivity of the developers of AI-driven solutions to remain on the edge of the technological revolution.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BAUER, W. et al: A Definition of AI: Main Capabilities and Scientific Disciplines. In: Report/study by the High-Level Expert Group on Artificial Intelligence [online]. Brussels: European Commission, 2019 [cit. 2021-05-03], p. 1. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-main-capabilities-and-scientific-disciplines>.

CHRISTENSEN, C.M. – RAYNOR, M.E. – McDONALD, R.: What is Disruptive Innovation? In: Harvard Business Review [online]. Brighton MA, 2015 [cit.2021-05-08], Available at: <https://hbr.org/2015/12/what-is-disruptive-innovation>;

Ethics guidelines for trustworthy AI [online]. Brussels: European Commission. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, 2020 [cit.2021-05-10], Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>.

GIUFFRIDA, I. – LEDERER, F. – VERMEYS, N.: A Legal Perspective on the Trials and Tribunals of AI: How Artificial Intelligence, the Internet of Things, Smart Contracts, and Other Technologies Will Affect the Law. In: Case Western Reserve Law Review, 2018, Vol. 68, Iss. 3. ISSN 0008-7262, p. 752.

HUNT, E.: Tay, Microsoft's AI chatbot, gets a crash course in racism from Twitter. In: The Guardian 2016 [online]. [cit. 2021-05-05], Available at: <https://www.theguardian.com/technology/2016/mar/24/tay-microsofts-ai-chatbot-gets-a-crash-course-in-racism-from-twitter>.

MAJID AL-RIFAIE, M. – BISHOP, M.: Weak vs. Strong Computational Creativity. In: Conference: AISB 2012: Computing and Philosophy [online]. Conference Paper, 2012 [cit.2021-05-04], p. 3. Available at: https://www.researchgate.net/publication/262223177_Weak_vs_Strong_Computational_Creativity.

OSTHERR, K.: Artificial Intelligence and Medical Humanities. In: Journal of Medical Humanities, 2020. ISSN 1573-3645;

SCHUETT, J.: A Legal Definition of AI. In: ArXiv: 1909.01095v1 [online]. Frankfurt: 2019 [cit. 2021-05-02], p. 3. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3453632.

The Commission's Proposal for a Regulation 2021/0106 (COD) of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonized Rules on Artificial Intelligence and Amending Certain Union Legislative Acts.

VAN EECKE, P. et al: AI Outlook: Europe initiates AI regulation introducing the principle of trustworthy AI. In: Technology's Legal Edge. A global technology sector blog, DLA Piper [online]. 2020 [cit.2021-05-08], Available at: <https://www.technologyslegaledge.com/2020/03/ai-outlook-europe-initiates-ai-regulation-introducing-the-principle-of-trustworthy-ai/#page=1>.

What is Artificial Intelligence and how it is Used? [online]. Brussels: European Parliament, 2020 [cit. 2021-05-03], Available at: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200827STO85804/what-is-artificial-intelligence-and-how-is-it-used>.

White Paper on Artificial Intelligence – a European approach on excellence and trust. In: White Paper [online]. Brussels: European Commission, 2020 [cit.2021-05-06]. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf.

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Yevhen Shcherbyna).

TRANZITNÍ DOPRAVA A OBCE

TRANSIT TRANSPORT AND MUNICIPALITIES

Michaela Sigmundová¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.272-281>

Abstrakt

Obce v České republice se snaží bránit nadměrné nákladní dopravě veřejnými vyhláškami ve formě opatření obecné povahy o stanovení přechodné úpravy provozu na pozemních komunikacích, a to omezením 12-ti tunové nákladní dopravy na silnicích II. a III. třídy. Tato opatření jsou přijímána formou zdlouhavého procesu a s omezenou časovou platností. Osazování dopravního značení se zákazovými značkami je finančním výdajem, na němž se někdy podílí i samotné obce ze svých omezených rozpočtů. I po osazení zákazových značek se situace v obcích nezlepšuje a je zapotřebí zvyšovat kontrolu dodržování zákazu vjezdu vozidel nad 12 tun prostřednictvím Policie ČR a Celní správy. Tato restriktivní opatření kladou zvýšené nároky na personální a finanční zabezpečení policejních složek včetně hmotného vybavení pro účely zajištění vážení vozidel.

Klíčové slová

dálnice, nákladní doprava, zákazové značky, omezení vjezdu tranzitní dopravy, obce, pozemní komunikace, občané, životní prostředí, měření hluku, sankce.

Abstract

Heavy trucks and vehicles more than 12 tons pass through the villages. Excessive noise and vibration are a serious problem for the inhabitants and their life. Long-term exposure to excessive noise and air pollution leads to damage to health, vibrations damage citizens' property. From 1.1.2020, tolls were introduced for vehicles over 3.5 tons on 1st class roads. Instead of the original 234 kilometers, a total of 1102 kilometers are now charged. The number of kilometers of toll motorways has also expanded.

Key words

heavy trucks, village, noise, vibration, pollution, damage, health, roads.

Úvod

Pozemní komunikace se v České republice dělí podle zákona na dálnice, silnice, místní komunikace a účelové komunikace. O zařazení pozemní komunikace do kategorie dálnice, silnice nebo místní komunikace a jejich tříd rozhoduje příslušný silniční správní úřad. Silnice

¹ Mgr. Michaela Sigmundová, Ph.D., advokátka a zapsaná mediátorka, odborná asistentka Katedry soukromého práva a civilního procesu Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

se podle svého určení a dopravního významu rozdělují na silnice I. třídy, které jsou určena zejména pro dálkovou a mezistátní dopravu, dále na silnice II. třídy určené pro dopravu mezi okresy a silnice III. třídy, které jsou určeny k vzájemnému spojení obcí nebo jejich napojení na ostatní pozemní komunikace. Stát je vlastníkem dálnic a silnic I. třídy. Silnice II. a III. třídy vlastní příslušný kraj, na jehož území se silnice nacházejí. Vlastníkem místních komunikací je obec, na jejímž území se místní komunikace nacházejí. Účelové komunikace vlastní právnická nebo fyzická osoba.²

Vláda České republiky usnesením č. 1000 ze dne 7. listopadu 2016³ uložila tehdejšímu ministru dopravy Mgr. B. Sobotkovi úkol rozšíření zpoplatnění silnic po roce 2019 o další úseky silnic, kde to bude efektivní a současně půjde o významné silnice pro dopravu těžkých nákladních vozidel. Ministerstvo dopravy následně společně s projektovým manažerem posoudilo rozšíření výkonového zpoplatnění na silnice I. třídy. Ve stejném roce bylo Ministerstvem dopravy avizováno, že i vybrané úseky silnic první třídy mohou být v budoucnu zpoplatněny pro nákladní vozidla.⁴ Zpoplatnění dálnic a vybraných silnic I. třídy je upraveno zákonem č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích, ve znění pozdějších předpisů.

Ve Slovenské republice jsou dálnice, rychlostní cesty a vybrané úseky cest I. třídy spravovány Národní dálničnou společností a Granvia Operation, a.s. Cesty I. třídy jsou ve správě Slovenskej správy ciest a cesty II. a III. třídy jsou ve správě jednotlivých samosprávných krajů.⁵ Již v roce 2012 připravovala vláda Slovenské republiky plošný zákaz tranzitu kamionů na regionálních silnicích. Hodlala tímto akceptovat návrhy samospráv obcí, protože podle nich řidiči těžkých nákladních vozidel objížděli zpoplatněné úseky pozemních komunikací po silnicích II. a III. třídy. Jako podklad pro rozhodování o změně legislativy byly použité výsledky sčítání dopravy z roku 2010, které se porovnály se sčítáním z roku 2005.⁶ Dne 16. prosince roku 2013 byla vydána vyhláška č. 475 Ministerstva dopravy, výstavby a regionálního rozvoja

² Zákon č. 13/1997 Sb. Zákon o pozemních komunikacích ve znění pozdějších předpisů

³ Usnesení vlády č. 1000 ze dne 7.11.2016 „Vláda bere na vědomí záměr Ministerstva dopravy rozšířit zpoplatnění silnic po roce 2019 o úseky silnic, kde to bude z hlediska regulatorní a nákladové funkce efektivní a současně půjde o významné silnice pro dopravu těžkých nákladních vozidel s tím, že zvýšení rozsahu zpoplatněných silnic proti současnému stavu bude v předpokládaném rozmezí 850 km až 3 000 km předloženo ministrem dopravy pro informaci vládě do 31. prosince 2016 na základě provedené analýzy Projektového manažera pro realizaci projektu výkonového zpoplatnění pozemních komunikací v České republice po roce 2019“.

⁴ Vládní koncepce počítá s rozšířením mýta pro nákladní vozidla na vybrané komunikace, tisková zpráva ze dne 7.11.2016, dostupné on line na <https://www.mdcr.cz/Media/Media-a-tiskove-zpravy/Vladni-koncepce-pocita-s-rozsirenim-myta-pro-nakla>, [cit. 28.12.2020]

⁵ Slovenská správa ciest, Cestné organizácie, dostupné on line na <https://www.cdb.sk/sk/Uziticne-odkazy/cesty-cestne-organizacie.alej>, [cit. 28.12.2020]

⁶ Dopravní noviny: Slovensko zakáže tranzit na regionálních silnicích, 17.12.2012 dostupné on line na <http://www.dnoviny.cz/dopravni-politika/slovensko-zakaze-tranzit-na-regionalnich-silnicich> [cit. 28.12.2020]

Slovenskej republiky, ktorou se vymezujú úseky dálnic, rychlostních cest, cest I. třídy, cest II. třídy a cest III. třídy s výběrem mýta, a to podle zákona č. 474/2013 Z. z. o výbere mýta za užívání vymedzených úseků pozemných komunikací a o změne a doplnění niektorých zákonov. Seznam vymedzených úseků dálnic, rychlostních cest a cest I. třídy, které bylo možné užívat jen na základě úhrady mýta, byly uvedeny v příloze této vyhlášky. Všechny úseky cest II. třídy a cest III. třídy byly stanovené jako vymedzené úseky. Užívání vymedzených úseků dálnic, rychlostních cest, cest I., II, a III. třídy, které bylo možné užívat motorovými vozidly mj. s největší přípustnou celkovou hmotností nad 3 500 kg nebo jízdními soupravami s největší přípustnou hmotností nad 3 500 kg s úhradou mýta, se označovaly na cestních přechodech přes státní hranice Slovenské republiky dopravní značkou “Všeobecné informace o povinnosti úhrady”. Tato právní úprava byla účinná od 1.1.2014 a k jejímu zrušení došlo vyhláškou Ministerstva dopravy a výstavby Slovenské republiky č. 228 ze dne 17.8.2020. Účinnost vyhlášky nastala od 1.9.2020. Touto vyhláškou se nově stanovil seznam vymedzených úseků dálnic a cest I. třídy v příloze vyhlášky a současně bylo stanovené, že všechny úseky cest II. třídy jsou vymedzenými úseky. Jak je vidět, u našich susedů veľmi rychle pochopili, že tranzitní doprava bude využívat neplacených úseků silnic.

Názor zástupce Trnavského samosprávného kraje k této záležitosti je tento: *„V súčasnosti sa v dôsledku prevádzkovania elektronického mýtného systému prehľbujú problémy súvisiace s obchádzaním spoplatnených úsekov ciest nenulovou sadzbou predovšetkým tranzitujúcimi nákladnými vozidlami. V dôsledku týchto skutočností dochádza nielen k vysokým finančným stratám na výbere mýta, ale tiež k nárastu výdavkov správcov komunikácii nižšej kategórie súvisiacich s opravou a údržbou infraštruktúry, ktorá podlieha vplyvom prevádzky nežiaducej ťažkej nákladnej dopravy, aj vzhľadom na jej nižšiu únosnosť vozoviek, preukázateľne zrýchlenej degradácii. Tento problém sa dotýka nielen cestných úsekov aj cestných objektov ako sú mosty a priepusty“*. Dále Trnavský samosprávny kraj plánuje toto: *„Trnavský samosprávny kraj (TTSK) má záujem spoplatniť vybrané úseky ciest II. triedy nenulovou sadzbou mýta najmä z dôvodu regulácie nákladnej dopravy. V tejto súvislosti sa uskutočnili viaceré pracovné rokovania za účasti zástupcov Ministerstva dopravy a výstavby (MDV SR), Národnej diaľničnej spoločnosti, a.s. (NDS), Trnavského samosprávného kraja (TTSK) a Správy a údržby ciest Trnavského samosprávného kraja (SUC TTSK). Finančné prostriedky získané výberom mýta plánujeme investovať do rozvoja cestnej infraštruktúry“*.⁷

⁷ Ing. Ernest Lančarič, Odbor dopravnej politiky, Oddelenie infraštruktúry, Odborný referent, cit. dne 12.4.2021

Ministerstvo dopravy v České republice bylo bohužel ještě v roce 2019 toho názoru, že k objíždění nově zpoplatněných úseků na silnicích I. třídy nebude ve větší míře docházet. Tento názor i nyní zastává také Policejní prezidium ČR.⁸ Obce měly případně využít k regulaci tranzitní dopravy zákazové značky (zákaz sjezdu tranzitu na silnice II. a III. tříd). Následně byla tedy v České republice publikována vyhláška č. 307/2019 Sb., kterou se mění vyhláška č. 306/2015 Sb., o užívání pozemních komunikací zpoplatněných časovým poplatkem, která obsahuje přílohu nazvanou Seznam pozemních komunikací, jejichž užití podléhá časovému poplatku zpoplatněných časovým poplatkem. Příloha vyhlášky nabyla účinnosti dnem 1.1.2020. Obce velice brzy pocítily změnu legislativy díky tomu, že se zvýšila hustota průjezdu tranzitních vozidel na silnicích II. a III. tříd často vedoucích středem těchto obcí, což je u nás historicky podmíněno. Cílem této nové právní úpravy bylo získání finančních prostředků díky zpoplatnění pozemních komunikací. Tyto peníze jsou následně příjmem Státního fondu dopravní infrastruktury. Od 1. 1. 2020 tedy vozidla nad 3,5 t platí u nás mýto i na silnicích I. třídy. Počet nově zpoplatněných kilometrů se zvýšil o 868 km a celkový počet zpoplatněných úseků vzrostl na 1 102 km. Došlo také k rozšíření počtu kilometrů zpoplatněných dálnic. Celkem je už zpoplatněno 1 307 kilometrů dálnic. Rozšířením poplatkové povinnosti se měly zvýšit příjmy státního rozpočtu na investice do obnovy a rozvoje silniční infrastruktury o 1 – 1,5 miliardy korun.⁹

Každý rok je možno sledovat, jak se zvyšuje intenzita dopravy v obcích. Nárůst počtu projíždějících vozidel můžeme přičítat důvodům logistickým, časovým, finančním, jakož i změně legislativy rozšiřující počet placených úseků na pozemních komunikacích. Zejména během všedních dní projíždí obcemi tranzitní doprava v řádu stovek až tisíců denně počínaje brzkými ranními hodinami až do noci. To má za následek vznik nesnesitelných životních podmínek pro obyvatele takto postižených obcí, jakož i zvýšené opotřebení povrchu vozovek silnic spojené s nutností pravidelných oprav a zvýšených investic ze strany jejich správců. Článek 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod zakládá právo každého na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Článek 1 Dodatkového protokolu k evropské Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod stanoví, že každá fyzická nebo právnická osoba má právo pokojně užívat svůj majetek.

⁸ Nápor kamionů na silnicích II. a III. tříd nehrozí, Na pravou míru, ze dne 29.10.2019, dostupné on line na <https://www.mdcz.cz/Media/Na-pravou-miru/Napor-kamionu-na-silnicich-II-a-III-trid-nehrozi> [cit. 28.12.2020]

⁹ Přehledně: Na těchto silnicích I. třídy budou od ledna kamiony také platit mýto, tisková zpráva ze dne 12.12.2019, dostupné on line na <https://www.mdcz.cz/Media/Media-a-tiskove-zpravy/Prehledne-Na-techto-silnicich-I-tridy-budou-od-l?returl=/Media/Media-a-tiskove-zpravy> [cit. 28.12.2020]

Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že právo na příznivé životní prostředí je součástí práva na ochranu soukromého a rodinného života. Ústavní soud vydal nálezný sp. zn. III. ÚS 70/97, kde uvedl, že „1. Skutečnost, že životní prostředí je veřejným statkem (hodnotou) ve smyslu preambule Ústavy a Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina") a čl. 7 Ústavy, nevyklučuje existenci subjektivního práva na příznivé životní prostředí (čl. 35 odst. 1 Listiny), jakož i práva v zákonem stanoveném rozsahu se jej domáhat (čl. 41 Listiny)“. Listina základních práv a svobod zakotvuje právo každého na ochranu zdraví. Vlastnictví nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem. O snížení hlukové zátěže je povinen starat se i stát v rámci péče o veřejné zdraví. Jak stát tuto roli v České republice zastává, dokazuje stávající legislativa a opatření v rámci zavedení mýtného a jeho rozšíření na silnice prvních tříd či problém dlouhodobých oprav na pozemních komunikacích, která v podstatě vhná těžkou nákladní dopravu v rámci objízdných tras do našich obcí. Právě situace ohledně hluku z dopravy jasně ukazuje, že stát tuto svoji péči zanedbává a zdraví občanů není pro něj prioritou.

S průjezdem vozidel je spojena i rychlost. Ne každá obec má instalováno zařízení sloužící k měření rychlosti a není v silách Policie ČR realizovat pravidelné kontroly dodržování pravidel silničního provozu ve všech místech, které si to vyžadují. V menších obcích nejsou instalovány světelné přechody pro chodce, což působí občanům potíže při přecházení vozovky. Pokud je na druhé straně silnice důležitý bod např. autobusová zastávka, mateřská škola, pak je zde velké riziko střetu vozidla s chodcem a hrozba ztráty či ohrožení života. Ne všechna projíždějící vozidla dávají takto stojícím chodcům přednost, mnozí chodci zejména nízkého věku či senioři nemají ani odvahu do takové vozovky vkročit. S rychlostí a hustotou průjezdu vozidel je spojen další negativní fenomén, a tím je hluk. Ten má významný vliv na psychiku a často způsobuje únavu, depresi, agresivitu. Dlouhodobé vystavování nadměrnému hluku způsobuje např. vysoký krevní tlak, poškození srdce, snížení imunity a chronickou únavu. Hluk během spánku snižuje jeho kvalitu i hloubku.¹⁰ Občané mají možnost se zvýšené hlukové hladině bránit, a to na základě žádosti příslušné krajské hygienické stanici o změření hladiny hluku v chráněném venkovním prostoru staveb. Takovou žádost je vhodné podpořit protokolem o průjezdu vozidel obcí, který zajistí obec ve spolupráci s dopravním oddělením magistrátu

¹⁰ Vliv hluku na zdraví, dostupné on line na <http://hluk.eps.cz/hluk/vliv-hluku-na-zdravi/?page=kontakt>, [cit. 28.12.2020]

města, kam místně spadá. Pokud je zjištěno, že jsou hlukové limity překročeny, je vlastníkoví pozemní komunikace uložena sankce ve správním řízení a povinnost k realizaci opatření vedoucích ke snížení hlukové zátěže i ve vztahu k postiženým vlastníkům dotčených nemovitostí (výměna oken, rekuperace). V této oblasti se prolínají právní předpisy z různých oborů práva a není jednoduché se v nich orientovat. Ze stavebních úprav domů obyvatel takto postižených obcí je patrné, že s hlukem každý bojuje po svém. Občané provádějí výměnu oken kvůli lepší zvukové izolaci, instalují venkovní žaluzie, zateplení fasád, mění vnitřní uspořádání domu. Během teplých dní nelze otvírat okna do hlučných ulic a větrat, protože celodenní hluk zvenčí je vyčerpávající. Ne každý si může nebo chce instalovat drahou klimatizaci v bytě nebo domě. Při každém průjezdu těžkého nákladního vozu jsou vnímány otřesy domů, praskají zdi a dochází ke vzniku škod na majetku. Znalecký posudek, jenž by dokázal zjistit hodnotu vibrací v nemovitosti, stojí kolem 12.000 Kč a to je částka, kterou občané nechtějí vydávat ze svého. Je však velmi problematické následně prokázat příčinnou souvislost mezi vznikem škody na majetku a průjezdem těžké kamionové dopravy kolem domů, které jsou vystaveny této zátěži. O snížení hlukové zátěže je povinen se starat stát v rámci péče o veřejné zdraví. Zákon č. 258/2000 Sb. o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů upravuje povinnosti osoby provozující zdroje hluku a vibrací. Osoba, která používá, popřípadě provozuje stroje a zařízení, které jsou zdrojem hluku nebo vibrací, mj. vlastník pozemní komunikace, jejichž provozem vzniká hluk, jsou povinni zajistit, aby hluk nepřekračoval hygienické limity pro chráněný venkovní prostor, chráněné vnitřní prostory staveb a chráněné venkovní prostory staveb, a aby bylo zabráněno nadlimitnímu přenosu vibrací na fyzické osoby v chráněném vnitřním prostoru stavby. Hlukem se podle tohoto zákona rozumí zvuk, který může být škodlivý pro zdraví a jehož imisní hygienický limit stanoví prováděcí právní předpis. Prováděcí právní předpis upravuje hygienické limity hluku a vibrací pro denní a noční dobu, způsob jejich měření a hodnocení. V důvodových zprávách k legislativě v oblasti dopravy na pozemních komunikacích se dočteme mnoho informací čteně dopadů na různé oblasti života. Nicméně ani ve statích týkajících se dopadů na životní prostředí nelze najít informace o tom, do jaké míry byly zvažovány dopady na obyvatelstvo žijící u silnic, jejich zdraví a majetek v případě rozšíření placených úseků našich pozemních komunikací. Na jedné straně stát zavádí další placené úseky mýtného s cílem zvýšit výběr poplatků, na straně druhé působí tímto opatřením újmu občanům. Občané jsou frustrováni takovou situací, a to zvláště v těch obcích, kde se

hustota dopravy postupně navyšuje již několik let.¹¹ Tato opatření však občany také něco stojí. A ne každý si je může dovolit financovat ze svého. Pro seniory jsou to výdaje, na které z penze nemohou uspořit, a úvěr jim v jejich věku již nikdo vyšší neposkytne. Z myšleného se na tyto účely pro občany přímo žádná dotace neposkytne. Cenné informace jak situaci řešit a případně se pokusit nalézt cestu k provedení bezplatných protihlukových opatření pro občany, nejsou běžně dostupné. Kromě ochrany majetku nesmíme zapomínat na to, že z každého vozidla se uvolňují do ovzduší zplodiny, které dýcháme. Měření kvality ovzduší ve všech postižených obcích nadměrnou dopravou se nerealizuje, občané tedy ani často neví, co vlastně dýchají. A právě v dnešní době jsou zdravé plíce tak důležité v rámci ochrany před těžším průběhem nákazy Covid-19.

Obce nacházející se v situaci, kdy se rok od roku zvyšuje hustota dopravy, mohou využít právní úpravy zákona o pozemních komunikacích, který obsahuje možnost omezení vjezdu některých vozidel tak, že tranzitní nákladní dopravu prováděnou nákladním vozidlem nebo jízdni soupravou, jejichž největší povolená hmotnost činí 12 tun a více, lze na silnici II. a III. třídy zakázat nebo omezit stanovením místní úpravy provozu na pozemních komunikacích podle zvláštního právního předpisu, jen je-li možné využít jinou vhodnou trasu včetně trasy vedoucí po pozemní komunikaci podléhající zpoplatnění. Ne vždy se však taková žádost obce setká s pochopením. Navíc se musí nechat zpracovat projektová dokumentace dopravního značení. Následně se k těmto podkladům vyjadřuje mnoho dotčených subjektů (Správa silnic, Krajské ředitelství Policie a příslušné dopravní inspektoráty, ŘSD) a podpora omezení vjezdu vozidel nebývá z jejich strany pravidlem, spíše jsou stanoviska negativní.¹²

Při stanovení místní úpravy provozu na pozemních komunikacích (s výjimkou účelových komunikací) se postupuje dle správního řádu v rámci přijímání opatření obecné povahy. Příslušný správní úřad pak stanovuje místní úpravu provozu na svoji odpovědnost,

¹¹ V obci Kožušany – Tážaly proběhlo v měsíci prosinci roku 2019 měření odborem dopravy a územního rozvoje Magistrátu města Olomouce. Ve dnech od 12.12.2019 do 16.12.2019 projelo obcí průměrně v době od 00:00 hod do 24:00 hod. 30.147 vozidel, z toho směrem na Olomouc 15.299 a směrem na Dub nad Moravou 14.848. Osobních vozidel projelo směrem na Olomouc 11.342 a směrem na Dub nad Moravou 8.857. Těžkých nákladních vozidel do 15 metrů délky projelo za tu dobu směrem na Olomouc 911 a směrem na Dub nad Moravou 764. Maximální naměřená rychlost v obci byla 111 km/h. K překročení rychlosti v obci došlo v průřezu u 80,8% vozidel projíždějících oběma směry. Za dobu těchto čtyř dnů v měsíci prosinci roku 2019 obcí projelo 16.877 vozidel rychlostí 60 km/h a 905 vozidel rychlostí 80 km/h. Rychlostí 100 km/h projelo obec 38 vozidel. Z měření z roku 2015 plyne toto: Na základě měření v obci instalovaného kamerového systému na semaforech projelo ve směru od Olomouce za měsíc červen roku 2015 celkem 72.889 vozidel a průměrná rychlost vozidel činila 51,7 km/h. V obou směrech projelo obcí za měsíc celkem 153.653 vozidel, z tohoto počtu bylo 34.313 vozidel velkých.

¹² Zákazem průjezdu vozidel s hmotností nad 12 t dojde ke zvýšení intenzity provozu těchto vozidel v obcích, kterými procházejí silnice, po kterých budou řidiči těchto vozidel obce objíždět. Zákazem průjezdu vozidel tranzitní automobilové dopravy nad 12 t bude tedy nutnost řešení tohoto problému pouze přesunuta na okolní obce.

z úřední povinnosti a nikoliv na žádost. Přesto na nepříznivou dopravní situaci v obcích musí většinou upozorňovat občané formou petic a dožadovat se přijetí změn, které by jim zabezpečily příznivější životní podmínky. V některých případech se pak na změně místního dopravního značení podílejí i samotné obce ze svých rozpočtů, když se správnímu úřadu nedostává peněz na realizaci projektu. Obce, kterým se podařilo docílit změn a vytěsnit tranzitní dopravu ze svého středu, podstoupily většinou zdlouhavý několikaletý proces počínaje peticemi občanů, mnoha jednáními se silničním úřadem, Policií ČR, celní správou, dopravními inspektoráty, se starosty okolních obcí a samotnými provozovateli tranzitní dopravy. Ne každá obec má dost ochotných občanů a volených zástupců, aby se do toho boje pustili, protože vždy nenajdou kladnou odezvu na své snažení, které stojí mnoho času. Jednodušší řešení než lokálním způsobem přijímat opatření, která spočívají v realizaci časově a finančně náročných projektů osazování nového dopravního značení zákazu vjezdu tranzitní automobilové dopravy o hmotnosti nad 12 tun, je přijetí legislativních změn v zákoně o pozemních komunikacích a v zákoně o silničním provozu.

Opatření obecné povahy se nevydávají s platností na dobu neurčitou, ale na dobu necelého jednoho roku. Po skončení jeho trvání mají být dočasné dopravní značky odstraněny ze strany žadatele o tuto úpravu anebo je doporučeno nechat provést relevantní dopravní průzkum s následným sčítáním intenzit jednotlivých druhů dopravy. Instalace nového dopravního značení stojí stovky tisíc korun. Když tedy porovnáme náklady na čas a finanční prostředky investované do lokální změny dopravního značení oproti změně v zákoně, kde by byl celostátně a bez časového omezení upraven zákaz vjezdu tranzitní automobilové dopravy o hmotnosti nad 12 tun na silnice II. a III. třídy, je jasné, která varianta je efektivnější. Přičemž vhodnou formulací textu novely zákona lze obejít i navrhovanou nutnost doplnění celostátního označení silnic III. třídy a umístění dopravního značení. Obce se obávaly nárůstu tranzitní dopravy po 1.1.2020 oprávněně. V roce 2020 jsem oslovila desítky společností provozujících nákladní dopravu s dotazem, co je vede k tomu, že jejich kamionová vozidla užívají silnice II. třídy vedoucí skrze obce v Olomouckém kraji. Mnoho z nich na dotaz samozřejmě ani neodpovědělo, někteří však uvedli, že je k tomu vede pokyn dispečera nebo péče řádného hospodáře, úspora nákladů případně úspora času, místo vykládky a nakládky nebo jiné obchodní zájmy.

V minulosti se k zatížení obcí kamionovou dopravou věnoval Veřejný ochránce práv, a to v rámci šetření postupu Magistrátu města Přerova a Krajského úřadu Olomouckého kraje

při řešení dopravní situace na silnici II/434 v Přerově, Kozlovicích v roce 2013. Z jeho strany tehdy zazněla podpora vytěsnění kamionové dopravy ze silnic II. a III. tříd.¹³

V Poslanecké sněmovně je od roku 2019 návrh poslance Petra Dolínka na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změně některých zákonů (zákon o silničním provozu), ve znění pozdějších předpisů (sněmovní tisk č. 374). Do tohoto zákona by mohlo být vloženo ustanovení o plošném zákazu nákladním automobilům o maximální přípustné hmotnosti převyšující 12 tun a jízdním soupravám tvořeným nákladním automobilem, jejichž maximální přípustná hmotnost převyšuje 12 tun po silnicích II. a III. třídy s tím, že se tento zákaz vztahuje i na místní a účelové komunikace s vozovkou. Ke sněmovnímu tisku bylo zasláno několik pozměňovacích návrhů.

Pokud dochází v právním systému ke střetu zájmů, je obtížné určit, čemu dát přednost. Na jedné straně je zájem, aby výběr mýta byl maximalizován. Na straně druhé je nutno dbát ochrany zdraví a majetku občanů. Mnoho vlastníků domů v obcích postižených nadměrnou nákladní dopravou je po letech zvyšující se úrovně intenzity průjezdu nákladních vozidel znechuceno a uvažují o prodeji svých nemovitostí s cílem přestěhovat se do klidnějších oblastí. Ne každý se tak chce nebo může zachovat. Starostové obcí řeší opakované opravy obecního majetku (např. poklopy obecní kanalizace), který je umístěn na silnicích II. nebo III. třídy. Kamionová doprava ničí povrchy silnic s nutností oprav, což jsou také další výdaje. Občané se bojí používat jízdní kola na silnicích II. a III. třídy, protože je ohrožuje kamionová doprava.

Každý rodič se vždy před vstupem na hřiště obvykle přesvědčí, zda je písek čistý a bez nebezpečných látek, zda jsou houpačky a kolotoče v řádném technickém stavu. Vnímá však rodič i širší okolí hřiště a zamýšlí se nad tím, zda bude pobyt v takovém prostředí pro dítě opravdu vyhovující z hlediska jeho zdraví? Pokud jsou dětské hřiště, mateřská škola či základní škola u silnice, kudy denně projedou tisíce vozidel, jaké ovzduší se zde asi nachází, které naši nejmenší dýchají? Kromě viditelné hrozby ve formě rychle jedoucích vozidel a rizika střetu s vozidlem je zde neviditelná hrozba ve formě znečištění ovzduší zplodinami z projíždějících

¹³ Stanovisko sp. zn. 2639/2013/VOP: „.....Obecně považuji za nepřijatelné, aby zpoplatněním státních komunikací docházelo k přelévání tranzitní dopravy na krajské komunikace nižších tříd, které k tomuto provozu nemají sloužit a jsou přetěžovány se všemi negativy z toho plynoucími. Z tohoto hlediska se tedy nepřikláním k obecnému stanovisku krajského úřadu, že vymístění nákladní dopravy je možné, jen pokud v dané lokalitě existuje odpovídající dopravní infrastruktura mimo centra obcí (např. dálniční síť, obchvaty apod.). Přestože zatížení silnic první třídy vedoucích centry měst je samozřejmě nežádoucí, nelze jejich roli suplovat užíváním silnic nižších tříd, zvláště pokud rovněž vedou rezidenčními čtvrtěmi měst a vesnic. Domnívám se tedy, že je spíše třeba postupovat cestou výše popsaného zvažování rizik, a to v každém konkrétním případě, a při srovnatelnosti bezpečnostních rizik upřednostnit vymístění dopravy na silnice první třídy“.

automobilů, velkého množství prachu a všudypřítomného hluku, a to všechno má negativní vliv na vývoj dětí. Měření kvality ovzduší se pravidelně ve všech obcích postižených nadměrnou dopravou neprovádí, rovněž tak většinou nejsou známe aktivity v historii, které by souvisely s monitoringem kvality ovzduší v předmětné postižené lokalitě.

Závěr

Ministerstvo dopravy, Asociace krajů a Svaz měst a obcí vytvořili společnou pracovní skupinu, která má vyhodnotit provoz těžkých nákladních vozidel na síti silnic I., II. a III. třídy a navrhnout ochranná opatření pro obyvatele dotčených obcí. Ministerstvo dopravy představilo možnosti kompenzací za poškození komunikací a snížení kvality života v případě zvýšení tranzitní dopravy na objížděných úsecích. I zde se uvažuje mj. o zákazu tranzitní dopravy na silnicích II. a III. třídy zákonem, protože omezení vjezdu některých vozidel stanovením místní úpravy provozu je složité. Nicméně můžeme se inspirovat slovenskou nebo rakouskou právní úpravou v této oblasti, která je již několik let v praxi zavedená a počty průjezdů vozidel na vybraných úsecích silnic jsou pravidelně vyhodnocované. Není zapotřebí vždy jít vlastní cestou, někdy je efektivnější „podívat se k sousedům“ jak to funguje a inspirovat se.

Obsah článku podlieha licenci Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Michaela Sigmundová).

DOPAD PANDEMIE COVID-19 NA FINANČNÝ TRH SLOVENSKA IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE FINANCIAL MARKET OF SLOVAKIA

Radka Štefánová¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.282-294>

Abstrakt

Pandémia COVID-19 ovplyvnila nielen životy jednotlivcov, ale aj fungovanie štátu, na všetkých úrovniach činností verejnej správy. Autorka sa v príspevku zameria na problémy spojené s touto pandémiou a ich riešenie, spojené s flexibilným prijímaním právnych predpisov, zameraných na zmiernenie následkov spojených s koronakrízou. Výzvy spojené s pandémiou a „vypnutím ekonomiky“ otestovali odolnosť a stabilitu finančného sektora. Príspevok sa nebude venovať iba aktuálnym dopadom, ale aj možnými dôsledkami pandémie na finančný trh do budúcnosti.

Kľúčové slová

Pandémia Covid-19, koronakríza, finančný trh

Abstract

The COVID-19 pandemic affected not only the lives of individuals but also the functioning of the state at all levels of public administration. In this paper, the author focuses on the problems associated with this pandemic and their solutions associated with the flexible adoption of legislation, in the field of financial market, aimed at mitigating the consequences associated with COVID-19. The challenges of the pandemic and the "shutdown of the economy" tested the resilience and stability of the financial sector. The paper will address not only the current impact, but also the possible consequences of the pandemic on the financial market in the future.

Key words

Covid-19 pandemic, crisis of Covid-19 pandemic, financial market

Úvod

Pandémiu Covid 19 („koronakrízu“) môžeme od jej začiatku charakterizovať ako krízu neistoty. Okrem toho, že predstavuje zdravotnú hrozbu, má priamy vplyv aj na finančný trh a ekonomiku. Nevyhnutnosťou bolo, aby štáty reagovali flexibilne a rýchlo, čím by spomalili nielen jej šírenie, ale najmä následky s ňou spojené. Ekonomika na rozdiel od krízy v roku

¹ Mgr. Radka Štefánová, interný doktorand na Katedre finančného práva, daňového práva a ekonómie, na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

2008, bola poznačená koronakrízou „sprostredkovane“, teda cez negatívne vplyvy, ktoré plynuli z nevyhnutnosti prijímania opatrení, ktoré „vypli ekonomiku“. Napriek tomu, že na jej začiatku nebolo možné predpokladať dobu jej trvania a začiatok roka 2020 bol optimistický, keďže sa nepredpokladal dlhodobý priebeh pandémie. V súčasnosti ekonomika čelí druhej vlne pandémie a je zjavné, že naďalej predstavuje riziko vážneho vplyvu týkajúceho sa celého hospodárstva EÚ, ktorý zasiahne podniky, pracovné miesta i domácnosti, a tiež dopad koronakrízy ovplyvní finančný sektor dlhodobo.

Obdobie vplyvov koronakrízy môžeme rozdeliť na **dve etapy**. Prvou je obdobie prvej vlny, pre ktoré bola príznačná bezprecedentnosť v každej oblasti, pri prijímaní opatrení nebolo možné predpokladať ich efektívnosť. Na strane druhej, druhá vlna ukázala nedostatky opatrení prijatých v prvej vlne, ale zároveň si vyžiadala potrebu prijímať efektívnejšie, ale aj prísnejšie kroky spojené s jej šírením a dôsledkami.

Keďže koronakríza má globálny rozmer, má dosah na svetové hospodárstvo a hospodárstvo EÚ. Pre zmiernenie jej dôsledkov má dôležitý význam koordinácia a spolupráca štátov/členských štátov EÚ v reakciách a koordinovaných opatreniach zameraných na zmiernenie jej dopadu na hospodárstvo. Tento stav si vyžaduje solidaritu nie len štátov a ich orgánov, bánk, ale aj jednotlivcov, ktorým sú opatrenia adresované.² V tejto súvislosti bolo reakciou Európskej komisie prijatie **dočasného rámca**³, ktorý pre členské štáty predstavuje flexibilné pravidlá štátnej pomoci, ktorá môže podporiť hospodárstvo jednotlivých štátov v čase pandémie Covid-19. Dočasný rámec štátnej pomoci vychádza z článku 107 ods. 3 písm. b) ZFEÚ⁴, ktorá uznáva narušenie hospodárstva EÚ. Dočasný rámec vychádza z piatich druhov pomoci:

- **priame granty, daňové zvýhodnenia a zálohové platby** (členské štáty na riešenie naliehavých potrieb likvidity môžu poskytnúť podnikom až 800.000€)
- **štátne záruky za úvery, ktoré banky poskytli podnikom**

² Pozri viac: Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Európskej rade, Rade, Európskej centrálnej banke, Európskej investičnej banke a Euroskupine: Koordinovaná hospodárska reakcia na vypuknutie nákazy COVID-19, COM(2020) 112 final, z 13..3.2020

³ Pozri viac: Oznámenie Komisie: Dočasný rámec pre opatrenia štátnej pomoci na podporu hospodárstva v súčasnej situácii spôsobenej nákazou COVID-19 (2020/C 91 I/01) z 20.3.2020

⁴ Pozri viac: Oznámenie Komisie o pojme štátna pomoc uvedenom v článku 107 ods. 1 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (2016/C 262/01): „pomoc poskytovaná v akejkoľvek forme členským štátom alebo zo štátnych prostriedkov, ktorá naruša hospodársku súťaž alebo hrozí narušením hospodárskej súťaže tým, že zvýhodňuje určitých podnikateľov alebo výrobu určitých druhov tovaru [...], pokiaľ ovplyvňuje obchod medzi členskými štátmi“ (Úvod, bod 5)

- **dotované verejné úvery pre podniky** (tieto úvery môžu podnikom pomôcť pokryť okamžité prevádzkové a investičné potreby)
- **záruky pre banky, ktoré sprostredkujú štátnu pomoc reálnej ekonomike** (priama pomoc klientom bánk, nie samotným bankám)
- **krátkodobé poistenie vývozných úverov**

„Ochorenie COVID-19 má vážny hospodársky dosah. Aby sme ho zvládli, musíme konať rýchlo a koordinovane. Tento nový dočasný rámec umožňuje členským štátom využiť úplnú flexibilitu stanovenú v pravidlách štátnej pomoci, aby mohli podporiť hospodárstvo v tomto náročnom období.“ (cit. výkonná podpredsedníčka Margrethe Vestager zodpovedná za politiku hospodárskej súťaže)⁵

V našich podmienkach bol reakciou na koronakrízu zákon č. 67/2020 tzv. **Lex korona**.⁶ Predmetný zákon sa týka opatrení, ktorých cieľom je najmä zmierniť negatívne dôsledky koronakrízy. Opatrenia stanovené predmetným právnym predpisom môžeme rozdeliť na opatrenia týkajúce sa daňovej, colnej a účtovnej oblasti, oblasť finančného trhu, opatrenia týkajúce sa rozpočtových pravidiel, tiež oblasti vnútorného auditu, vládneho auditu a finančnej kontroly a oblasť majetku verejnej správy a správy bytov a nebytových priestorov.

V súvislosti s opatreniami týkajúcimi sa finančného trhu zákon stanovuje možnosť finančnej pomoci malým a stredným podnikom poskytnutej EXIM bankou a Slovenskou záručnou a rozvojovou bankou, a.s. (sprostredkovatelia pomoci), pričom táto možnosť môže byť poskytnutá vo forme záruky na úver poskytnutý sprostredkovateľom pomoci alebo bonifikáciou úveru.⁷ Ďalšia oblasť finančnej pomoci sa týka zabezpečenia likvidity malých podnikov, stredných podnikov a veľkých podnikov. Dôležitým opatrením je oblasť odkladu splátok úverov poskytnutých spotrebiteľov.

Napriek opatreniam, ktoré smerovali k udržaniu stability finančného trhu, ich efektivitu pri aplikovaní nebolo možné predvídať. Počas prvej vlny, všetky opatrenia mali bezprecedentnú povahu, rovnako nebolo možné predpokladať reálny dopad koronakrízy na finančný trh, závažnosť jej vplyvov a ani dĺžku jej trvania. V súčasnosti čelíme druhej vlne pandémie, preto je možné čiastočne zhodnotiť, akým spôsobom koronakríza ovplyvnila jednotlivé sektory finančného trhu.

⁵ Pozri bližšie: Tlačová správa Európskej komisie - Štátna pomoc: Komisia prijala dočasný rámec, ktorý členským štátom umožní výraznejšie podporiť ekonomiku počas ochorenia COVID-19 zo dňa 19.3.2020

⁶ Zákon č. 67/2020 Z.z. o niektorých mimoriadnych opatreniach vo finančnej oblasti v súvislosti so šírením nebezpečnej nákazlivej ľudskej choroby COVID-19, z 2. apríla 2020

⁷ Pozri bližšie: §25 zákona č. 67/2020 Z.z. – „Lex korona“

Dopad koronakrízy na bankový sektor

Situácia spojená v koronakrízou zasiahla hospodárstvo rôznymi spôsobmi. Okrem prerušenia dodávateľských reťazcov, na strane ponuky, zásadným spôsobom ovplyvnila aj dopyt na strane spotrebiteľov. Rovnako sa negatívny vplyv pandémie prejavil v investičných plánoch a obmedzení likvidity podnikov, ktoré museli, v lepšom prípade, siahnuť na rezervy z predchádzajúcich rokov, niektoré však boli nútené svoju činnosť ukončiť.

Dôležitú úlohu pri riešení vplyvov koronakrízy zohrávajú finanční sprostredkovatelia, najmä banky. Kľúčovou v oblasti bankového sektora je tok úverov, ktorý sa síce obmedzil, ale prijímanie opatrení v tejto oblasti zaručuje ich prúdenie.⁸ „Lockdown“, karanténne opatrenia, cestovné obmedzenia, zatváranie hraníc, zatváranie podnikov, prevádzok, obchodov mali za následok nielen dopad na štátny rozpočet, ale aj na domácnosti, ktorých príjmy sa značne znížili. Prijatie opatrení súvisiacich s bankovým sektorom spôsobil navýšenie voľného kapitálu bánk o takmer 1,9 mld. EUR.

V prvej polovici roku 2020 sa ukázala dostatočná kapitálová primeranosť bánk, ktorá k júnu 2020 dosiahla úroveň 19,5% (dvojnásobná hodnota v porovnaní s globálnou krízou v roku 2008). Zásadný vplyv mal aj aktívny prístup NBS v súvislosti s využívaním opatrení týkajúcich sa použitia rezerv v čase krízy na krytie strát a tiež opatrenia týkajúce sa limitov na poskytovanie úverov, ktorými NBS zmiernila rýchlo narastajúcu zadlženosť domácností. Slovenský bankový sektor naďalej podporuje tak domácnosti, ako i podnikateľov, ktorým koronakríza spôsobila ťažkú ekonomickú situáciu. Financovanie bánk prispieva k úverovaniu podnikov a domácností, a podporuje ich investovanie a spotrebu. Faktorom, ktorý ovplyvnil dostupnosť financovania bola najmä neistota týkajúca sa vývoja pandemickej situácie, ktorá so sebou priniesla obozretnosť bánk, najmä v sprísňovaní podmienok úverovania domácností, ktoré sa týkalo najmä rizikových klientov so špecifickými podmienkami financovania úverov. Na strane druhej, čerpanie úverov ovplyvnilo aj negatívny vývoj v ekonomike, najmä zvyšujúca sa nezamestnanosť, pokles príjmu a.i. (k júlu 2020 až v 60% domácnostiach došlo k zmene pracovného statusu a poklesu príjmu).⁹

⁸ Pozri viac: Oznámenie Komisie: Dočasný rámec pre opatrenia štátnej pomoci na podporu hospodárstva v súčasnej situácii spôsobenej nákazou COVID-19, časť. 1.1 (2020/C 91 I/01)

⁹ Pozri bližšie: Správa NBS o stave a vývoji finančného trhu, 1. polrok 2020, s. 45

Okrem toho, kríza ukázala, že banky majú z predchádzajúcich období dostatočnú kapitálovú rezervu na vysporiadanie sa s dôsledkami koronakrízy, o čom svedčí aj fakt, že do prvej polovice roka 2020 boli takmer všetky banky v zisku.

K opatreniam, ktoré sú zatiaľ považované za najúčinnnejšie, patria odklady splátok úverov. Toto oprávnenie je priznané dlžníkom - spotrebiteľom a malým a stredným podnikateľom. Za spotrebiteľa sa považuje fyzická osoba/nepodnikateľ, ktorý môže požiadať o odklad splátok spotrebiteľského úveru, úveru na bývanie, finančného lízingu, ale aj úverov poskytnutých spotrebiteľovi spoločnosťou splátkového predaja. Malým a stredným podnikateľom je podnik s menej ako 250 zamestnancami a s ročným obratom neprevyšujúcim 50 mil. EUR, alebo celkovou ročnou súvahou maximálne 43 mil. EUR., pričom do tejto kategórie sú za oprávnené osoby zaradené aj fyzické osoby – podnikatelia, najmä samostatne zárobkovo činné osoby (SZČO). Opatrenia týkajúce sa odkladu splátok oprávňujú dlžníka požiadať svoju banku (prípadne „nebankovku“) o odklad splátok úveru o 1 až 9 mesiacov, bez negatívneho príznaku v úverovom registri. Toto oprávnenie sa týka iba obdobia trvania pandémie, avšak odklad bude platný do uplynutia príslušného obdobia, a to aj v prípade ak pandémia skončí pred uplynutím tohto obdobia. Dlžník môže požiadať o odklad splátok na jeden úver, a iba jedenkrát. Uvedené pravidlá sú minimálne a rámcové, a nelimitujú banky stanoviť odlišné podmienky.

Dôležité v tejto oblasti je informovanie dlžníka, nielen o jeho oprávnení požiadať o odklad, ale najmä dostatočne ho informovať o povinnostiach, ktoré sú s odkladom spojené. Odklad splátok nie je možné stotožňovať s odpustením splátok. Dlžníkovi sa úver naďalej úročí, to znamená, že úroky za mesiace, kedy boli splátky odložené, bude mať povinnosť dlžník doplatiť. Odklad splátok sa nevzťahuje na odklad poistného dojednaného k úveru počas odkladu splátok, ktorý sa platí, bez ohľadu na to, že bolo odkladu žiadateľovi vyhovené. Dlžníci, ktorí majú úver od „nebankovky“, spoločnosti splátkového predaja alebo má spotrebiteľ finančný lízing, odkladu splátok je možné vyhovieť najviac do 3 mesiacov, avšak je možné túto dobu predĺžiť najviac o ďalšie tri mesiace. Pri odklade splátok od nebankoviek alebo od uvedených spoločností, nie je možné od dlžníka žiadať poplatok za odklad splátok.¹⁰

NBS v rámci opatrení na podporu odolnosti a stability finančného sektora prijala opatrenia týkajúce sa čiastočného odpusteni ročných príspevkov dohliadaných subjektov na finančnom trhu, čo malo za následok pokles ostatných výnosov banky o 7 mil. EUR.

¹⁰ Dostupné online: <https://www.mfsr.sk/sk/koronavirus-informacie/>

V súvislosti s pomocou bankám spomenieme program PEPP (pandemic emergency purchase programme)¹¹, ktorý spočíva v nákupe aktív. NBS v rámci tohto programu nakupuje vládne dlhopisy od bánk, čím banky získajú viac prostriedkov na úvery pre domácnosti, podniky alebo štát. Okrem toho NBS môže nakupovať dlhopisy priamo od podnikov, čím podniky získajú potrebné zdroje financovania. Okrem programu PEPP, v rámci Eurosystemu, boli uvoľnené podmienky refinančných operácií v rámci programu TLTRO (targeted longer-term refinancing operations)¹², ktorý spočíva v poskytnutí úveru komerčným bankám, ktorý je zaistený vhodnou formou majetku bánk. V neposlednom rade spomenieme program PELTRO (pandemic emergency longer-term financing operations)¹³, týkajúci sa dlhodobějších refinančných operácií, ktoré by mali zabezpečiť plynulé fungovanie finančných trhov.

Ďalším opatrením v oblasti bankového sektora bolo zvýšenie limitov pri bezkontaktných platbách z 20 € na 50 €. Jeho cieľom bolo eliminovať potrebu fyzického zadávania PIN kódu pri platbách jednotlivcov, v záujme zníženia rizika nákazy.

Dopad koronakrízy na jednotlivé ekonomické sektory

Dopad koronakrízy pocítili niektoré sektory negatívne, iné zas pozitívne, alebo ich nezasiahli vôbec. Negatívne ovplyvnenými sektormi, v ktorých podniky museli svoju ekonomickú aktivitu buď čiastočne, alebo úplne zastaviť jednoznačne tvoria gastro sektor, cestovný ruch a oblasť služieb. Rovnako sa koronakríza dotkla oblastí turizmu, dopravy, priemyslu (najmä stavebného, automobilového a textilného), ubytovacie služby, „beauty sektor“, duchovné služby, fitnesscentrá a wellnessy a tiež služby drobných živnostníkov. Naopak pozitívny alebo žiadny dopad mala koronakríza na medzinárodné potravinové reťazce, predajne potravín, drogérie a lekárne. Nejasný dopad možno konštatovať v súvislosti s potravinárskym priemyslom. Niektoré spoločnosti vykázali prudký nárast zisku¹⁴, iné zas znížili svoje straty¹⁵, a niektoré vykázali v predmetnom období stratu¹⁶. Rozdiely v dosahovaní

¹¹ Dostupné online: <https://data.europa.eu/data/datasets/pandemic-emergency-purchase-programme-pepp?locale=sk>

¹² Pozri viac: Tlačová správa ECB - Rozhodnutia o menovej politike, zo dňa 12.3.2020

¹³ Tam tiež

¹⁴ Ako príklad je možné uviesť Spoločnosť TAURIS, a.s. (spracovanie a konzervovanie mäsa) roku 2020 zvýšila zisk o 268 % na 7,543 mil. € (zdroj: <https://www.finstat.sk/36773123>)

¹⁵ Ako príklad: Spoločnosť PENAM SLOVAKIA, a.s. (výroba čerstvého pečiva a koláčov) v roku 2020 znížila stratu o 95 %, (zdroj: <https://www.finstat.sk/36283576>)

¹⁶ Ako príklad: Spoločnosť Berto sk, s. r. o., ktorá je vedená ako daňový dlžník s daňovým nedoplatkom 1.778.68,55 € (zdroj: https://www.finstat.sk/45278156/dlhy_a_pohladavky)

ziskov boli ovplyvnené obmedzeniami a opatreniami v agrosektore, súvisiacimi s pandémiou Covid-19, dostupnosťou vstupných surovín, kedy sa objem výrobkov znížil, avšak dopyt po potravinárskych výrobkoch sa zásadným spôsobom nezmenil, ale spoločnosti boli nútené zvyšovať ceny.

Sektormi, ktoré boli pozitívne ovplyvnené koronakrízou bol IT sektor, predaj elektroniky, internetový predaj (e-shopy), s ním spojené kuriérske a prepravné služby. Rovnako aj, farmaceutický priemysel, predovšetkým výroba produktov, ktoré boli priamo naviazané na protipandemické opatrenia (ochranné pomôcky, dezinfekcie, a.i.).¹⁷¹⁸¹⁹

V súvislosti s dopadom koronakrízy na realitný trh môžeme pozorovať zníženie dopytu a naopak intenzívny nárast ponuky bytov. Samotný charakter realitného trhu je typický tým, že nie je možné dostatočne flexibilne reagovať na výkyvy dopytu/ponuky. Počet predajov bytov sa medzi obdobiami január až máj 2020 a jún až august 2020 znížil približne o jednu štvrtinu, počet inzerátov v ponuke naopak v tomto období narástol o viac ako jednu tretinu.²⁰ Dopyt po bytoch v predchádzajúcich rokoch, okrem reálnej potreby bývania, bol atraktívny ako možná investícia spojená s následným prenájmom nehnuteľností (najmä bytov). Koronakríza výrazne zredukovala trh s prenájmom bytov. Dôvodom je obmedzenie turizmu, ktoré ovplyvnilo krátkodobý prenájom bytov cez najmä cez platformu Airbnb. Možnosti na čerpanie úverov na bývanie a opatrenia, ktoré sú spojené s odkladmi splátok úverov, majú predísť prepadu na realitnom trhu. V prvej polovici roku 2020 bolo čerpanie úverov na bývanie na úrovni 9,4%. V oblasti nehnuteľností bolo vo viacerých regiónoch pozorovať zníženie dopytu po nehnuteľnostiach, a naopak zvýšenú ponuku. Za týchto predpokladov nie je možné predpokladať posun v cenách nehnuteľností smerom nadol, práve naopak môžeme vidieť nárast priemerných cien nehnuteľností na bývanie za m². Údaje zverejnené Národnou bankou Slovenska ukazujú nárast priemerných cien za nehnuteľnosti na bývanie v m². V porovnaní so štvrtým kvartálom roka 2019, kedy bola priemerná cena za m² 1574 EUR, v prvom kvartály roka 2020 priemerná cena za m² bola 1671 EUR, na konci štvrtého kvartálu roka 2020

¹⁷Dostupné online: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/coronavirus-response_sk#exceptional-measures. [cit..2021-5-11].

¹⁸ Plutzer, V. : Priemysel v čase korony. In: Inštitút finančnej politiky : Komentár 2021/3 [online]. Ministerstvo financií [cit..2021-5-10] Dostupné online: www.finance.gov.sk/ifp

¹⁹Private banking magazin, 2020. s. 9 [cit..2021-5-10]. Dostupné online: <https://www.tatrabanka.sk/files/sk/private/objavujte-nas/times-svet-pocas-koronakrizy-final.pdf>,

²⁰ NBS, Rýchly komentár: Ceny bývania pokračovali v 1. štvrtroku 2020 v dynamickom raste, 4. máj 2020. [cit. 2021-5-12].Dostupné online: https://www.nbs.sk/_img/Documents/komentare/2020/1189_rk_cen_20200505.pdf

priemerná cena predstavovala 1853 EUR a prvý kvartál tohto roka, priniesol nárast priemernej ceny na m² vo výške 1930 EUR.²¹²²²³

Ako ovplyvnila koronakríza hospodárenie domácností?

Domácnosti, v rámci subjektov na finančnom trhu, sú najčastejšie v postavení deficitných jednotiek, teda subjektov, ktoré prichádzajú na finančný trh s cieľom získať finančné prostriedky. Finanční sprostredkovatelia (najčastejšie banky a poisťovne) majú za úlohu zabezpečiť tok finančných prostriedkov smerom k deficitným jednotkám, pričom primárnou úlohou je riešenie finančných problémov a predídenie osobným bankrotom.

V oblasti spotrebiteľských úverov pre domácnosti bolo možné konštatovať rast, a to napriek spomaleniu z 7,9% v decembri 2019 na 6,8% v júli 2020, čo predstavovalo 1,3 mld. EUR poskytnutých úverov pre domácnosti, čo predstavuje o 20% menej ako za rovnaké obdobie predchádzajúceho roka. V súvislosti s úpravou podmienok splácania úverov, až 5,6% (40.000) domácností využilo možnosť odklad splátok úverov (údaj z júla 2020), pričom domácností, ktoré zvažovali využitie možnosti odkladu splátok bolo v predmetnom období 2,3% (17.000). K januáru 2021 o odklad splátok požiadalo 134.132 dlžníkov, pričom väčšina (100.000) z nich využila toto oprávnenie v apríli a máji v roku 2020. Klesajúcu tendenciu využívania tohto opatrenia je možné pozorovať už ku koncu roku 2020, keď o odklad splátok požiadalo niečo cez 2000 dlžníkov.²⁴

V otázke podania žiadosti o osobný bankrot túto možnosť priznáva Centrum právnej pomoci²⁵ od 1.1.2020 osobe, voči ktorej je vedené exekučné konanie dlhšie ako rok. V porovnaní so prechádzajúcou právnou úpravou, podľa ktorej podmienkou v rámci procesu osobného bankrotu bola 3 ročná skúšobná lehota, počas ktorej bolo potrebné čakať na oddlženie, v aktuálnej právnej úprava táto lehota už neexistuje. Paradoxne v období

²¹ Pozri viac: NBS: Rýchly komentár: Ceny bývania pokračovali v 1. štvrtroku 2020 v dynamickom raste. s.1, Dostupné online: <https://www.nbs.sk/>

²² Pozri bližšie: NBS: Vývoj cien nehnuteľností na bývanie. Dostupné online: <https://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/vybrane-makroekonomicke-ukazovatele/ceny-nehnutelnosti-na-byvanie/vyvoj-cien-nehnutelnosti-na-byvanie-v-sr>

²³ Private banking magazin, 2020. s. 21. Dostupné online: <https://www.tatrabanka.sk/files/sk/private/objavujete-nas/times-svet-pocas-koronakrizy-final.pdf>

²⁴ Pozri viac: Tlačová správa Ministerstva financií SR, zo dňa 21.1.2021: Odklad splátok úverov. Dostupné online: <https://www.mfsr.sk/sk/media/tlacove-spravy/odklad-splatok-uverov.html>

²⁵ Centrum právnej pomoci je štátna rozpočtová organizácia zriadená Ministerstvom spravodlivosti SR na základe zákona č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi.

koronakrízy štatistiky uvádzajú nižší počet osobných bankrotov ako v obdobiach pred vypuknutím pandémie Covid-19.²⁶ Údaje z apríla 2020 uvádzajú osobný bankrot 963 obyvateľov SR, pričom v apríli roka 2019 ich bolo viac ako 1.350. Vplyv na znížený počet bankrotov v období pandémie Covid-19 má obmedzený režim v súvislosti s prijímaním a vybavovaním žiadostí o osobný bankrot, ale aj exekučná amnestia, ktorá sa pre dlžníkov môže ukázať ako výhodnejšia. Napriek tomu, že medziročný pokles osobných bankrotov je na úrovni 28%, situácia sa môže zmeniť, v priebehu roka 2021, práve s možnou neschopnosťou domácností splácať úvery po uplynutí doby, na ktorú im bol schválený odklad splátok.²⁷

V súvislosti s dopadom koronakrízy na domácnosti je nevyhnutné sa venovať otázke zamestnanosti. Keďže opatrenia súvisiace s „vypnutím ekonomiky“, najmä lockdown, spôsobili značné finančné problémy. Alternatívou v tejto oblasti bola možnosť práce z domu tzv. „home-office“, avšak niektoré podniky neumožňovali poskytnúť možnosť práce „home-office“, a preto zamestnanci museli využiť možnosti ako čerpanie dovolenky, čerpanie konta pracovného času alebo OČR²⁸. Práve spôsob výkonu práce z domu bolo najviac využívaným spôsobom zamestnávateľov udržať pracovné miesta a umožniť výkon práce vzdialene.²⁹ Napriek možnostiam „homeoffice“ je možné konštatovať negatívny vplyv koronakrízy na nezamestnanosť.³⁰ Priama pomoc zo strany štátu bola vo forme úhrady vo výške 55% hrubej mzdy práceneschopných zamestnancov s karanténe alebo domácej izolácii, resp. zamestnanca, ktorý sa stará o člena v domácnosti (nemocenské, OČR). Od apríla 2021 sa výška oboch dávok navýšila na 75% hrubej mzdy oprávneného.³¹

Z údajov z konca augusta 2020 vyplýva, že Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny vyplatil zamestnávateľom a SZČO, v rámci pomoci, 520 mil. EUR, ako kompenzáciu miezd zamestnancom a podporu podnikania SZČO. Pomoc zo strany štátu bude poskytnutá vo forme

²⁶ **Počet osobných bankrotov v období prvej vlny pandémie:** január 2020 – 1160, február 2020 – 1326, marec 2020 – 1150, apríl – 963, máj 2020 – 1055, jún 2020 – 816, júl 2020 – 829, august 2020 – 676, september 2020 – 529, zdroj: Vývoj počtu osobných bankrotov v jednotlivých mesiacoch v rokoch 2019 a 2020 podľa údajov zverejnených CRIF – Slovak Credit Bureau, s.r.o.

²⁷ Dostupné online: <https://asins.sk/caka-nas-nova-vlna-osobnych-bankrotov/>

²⁸ Pozn.: k júlu 2020 vyplatených spolu 382mil.€ nemocenských dávok a dávok na ošetrovanie člena rodiny, pričom za rovnaké obdobie minulého roka (marec až júl 2019) ide o **nárast 94%**, predovšetkým pri „pandemickom ošetrovanom“ bol pozorovaný výrazný medziročný skok, a to **trinásťnásobný nárast**, zdroj: Správa NBS o stave a vývoji finančného trhu, 1. polrok 2020, s. 33

²⁹ Pozri viac: Pozri viac: BLAHUŠIAKOVÁ, M. – ONDRUŠOVÁ, L.: Lockdown a jeho dopady na ekonomické subjekty v Slovenskej republike. In: Ekonomika a informatika – vedecký časopis, ročník 2/2020, s. 38

³⁰ BEČKA, M.: Vplyv súčasnej globálnej pandémie SARS-CoV2 na zamestnanosť v ekonomike Slovenskej republiky. In: Ekonomické Rozhľady: Vedecký Časopis Ekonomickej Univerzity v Bratislave, s. 211

³¹ Pozri viac: Program stability Slovenskej republiky na roky 2021 až 2024, s. 57. Dostupné online: <https://www.mfsr.sk>

príspevku ako opatrenia na udržanie zamestnanosti pre zatvorené prevádzky (v čase núdzového stavu), ktoré si udržia pracovné miesta preplatí štát 100% celkovej ceny práce zamestnanca (maximálne do výšky 1.100 EUR), a to bez ohľadu na veľkosť podniku.³²

Záver

Rok 2020 a aj začiatok roka 2021 boli poznačené koronakrízou a jej negatívnymi dopadmi nielen na zdravie populácie, ale aj na finančný trh a ekonomiku na všetkých úrovniach. Napriek tomu, že ekonomika „prebúdza“ a opatrenia sa zmiernujú, nie je možné predpokladať ďalší vývoj pandémie Covid-19, ani ďalšie možné dopady a reálne dôsledky koronakrízy na finančný trh a ekonomiku ako celok. Vláda v máji 2021 vydala Program stability Slovenskej republiky na roky 2021-2024³³, v ktorom sa zamerala na predpokladaný ekonomický vývoj a prognózy na nasledujúce roky, ale aj na kvalitu a udržateľnosť verejných financií. Program Vlády SR predpokladá rast HDP.³⁴ Rast bude podporený čerpaním zdrojov poskytnutých z EÚ.

Druhá vlna pandémie spôsobila prepád ekonomiky v súvislosti s prísnyimi opatreniami, avšak optimistický predpoklad počíta s postupným oživením ekonomiky, ktorý je spojený s rozšíreným záujmom o očkovanie, ktoré má potenciál predísť tretej vlne pandémie Covid-19 a s ňou spojenými ďalšími možnými dopadmi na ekonomiku. Počet zaočkovaných osôb prvou dávkou je celkovo 1.533.744, a druhou dávkou 728.475 osôb (aktualizované údaje ku dňa 22.5.2021).³⁵ Rovnako pozitívne je pomalé oživovanie pracovného trhu, aj keď na trhu práce chýba 64 tisíc zamestnaneckých miest a mobilita práce (v porovnaní s predkrízovým obdobím) klesla o jednu tretinu.³⁶ Napriek pomalému oživovaniu ekonomiky a trhu práce, nie je možné predpokladať prudký nárast investícií na finančnom trhu, skôr opatrnosť a vytváranie si rezerv v súvislosti s neistotou vývoja situácie spojenej s pandemiou Covid-19.

Je len ťažko predpokladať ďalší vývoj pandemickej situácie, avšak prvá a druhá vlna ukázali relatívnu stabilitu finančného trhu, predovšetkým dostatočnú rezervu finančných sprostredkovateľov. Napriek opatreniam zameraných na zmiernenie jej dôsledkov, dopady koronakrízy na ekonomiku možno pozorovať vo všetkých sektoroch ekonomiky. Pozitívne sa

³² Správa NBS o stave a vývoji finančného trhu, 1. polrok 2020, s. 33

³³ Pozri bližšie: online: https://www.mfsr.sk/files/sk/financie/institut-financnej-politiky/strategicke-materialy/program-stability/program-stability/program-stability-slovenska-roky-2021-2024_final_final_na_web.pdf

³⁴ S. 2

³⁵ <https://korona.gov.sk/>

³⁶ Zdroj: Zápisnica z 55. zasadnutia Výboru pre makroekonomické prognózy, zo dňa 17.3.2021

javí byť pomalé oživovanie ekonomiky a uvoľňovanie protipandemických opatrení. Aj keď bankový sektor obe vlny koronakrízy ustál, reálne dôsledky nie je možné odhadnúť. Predpokladaný návrat „do normálu“ zrejme odhalí najviac zasiahnuté oblasti ekonomiky a najmä úroveň narastajúcej hospodárskej zadlženosti, ale ukáže sa aj efektívnosť využívaných opatrení (napríklad odklad splátok, o ktorý požiadalo 134.132 klientov³⁷). Nemožnosť následného splácania úverov môže viesť ku bankrotom klientov, čím dôjde ku stratám bánk. Rovnako sa neočakáva nárast investovania na finančnom trhu, čo súvisí najmä s neistotou subjektov, a nemožnosťou predvídať následný vývoj koronakrízy (3. vlna pandémie). Napriek tomu, že banky obe vlny koronakrízy ustáli, zisk bánk v tomto období bol nevýrazný, a napriek tomu, že sa očakáva pomalé hospodárske oživovanie, nie je možné očakávať v blízkom období zásadné zmeny v tejto oblasti.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BEČKA, M.: Vplyv súčasnej globálnej pandémie SARS-CoV2 na zamestnanosť v ekonomike Slovenskej republiky. In: Ekonomické Rozhľady: Vedecký Časopis Ekonomickej Univerzity v Bratislave, 49(2), s.188-214. ISSN 0323-262X.

BLAHUŠIAKOVÁ, M. – ONDRUŠOVÁ, L.: Lockdown a jeho dopady na ekonomické subjekty v Slovenskej republike. In: Ekonomika a informatika – vedecký časopis (online), ročník 2/2020, s. 29-46, ISSN 1339-987X

PLUTZER, V.: Priemysel v čase korony. In: Inštitút finančnej politiky : Komentár 2021/3 [online]. Ministerstvo financií [cit..2021-5-10] Dostupné online: www.finance.gov.sk/ifp

Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Európskej rade, Rade, Európskej centrálnej banke, Európskej investičnej banke a Euroskupine: Koordinovaná hospodárska reakcia na vypuknutie nákazy COVID-19, COM(2020) 112 final, zo dňa 13.3.2020.

Oznámenie Komisie: Dočasný rámec pre opatrenia štátnej pomoci na podporu hospodárstva v súčasnej situácii spôsobenej nákazou COVID-19 (2020/C 91 I/01) zo dňa 20.3.2020.

Oznámenie Komisie o pojme štátna pomoc uvedenom v článku 107 ods. 1 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (2016/C 262/01) zo dňa 19.7.2016.

³⁷ Údaj zverejnený ku dňu 21.1.2021

PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN III. – Sekcia verejného práva

online vedecká konferencia – 7. máj 2021

Tlačová správa Európskej komisie - Štátna pomoc: Komisia prijala dočasný rámec, ktorý členskými štátmi umožní výraznejšie podporiť ekonomiku počas ochorenia COVID-19 zo dňa 19.3.2020

Tlačová správa ECB - Rozhodnutia o menovej politike, zo dňa 12.3.2020

Zákon č. 67/2020 Z.z. o niektorých mimoriadnych opatreniach vo finančnej oblasti v súvislosti so šírením nebezpečnej nákazlivej ľudskej choroby COVID-19, zo dňa 2. apríla 2020

Správa NBS o stave a vývoji finančného trhu, 1. polrok 2020

Program stability Slovenskej republiky na roky 2021 až 2024, máj 2020.

Oficiálny portál pre údaje o Európe: Program núdzového nákupu aktív v dôsledku pandémie COVID-19 (PEPP). Dostupné online: <https://data.europa.eu/data/datasets/pandemic-emergency-purchase-programme-pepp?locale=sk>

Európska komisia: Podpora poľnohospodárskych a potravinárskych odvetví počas pandémie spôsobenej koronavírusom. Dostupné online: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/coronavirus-response_sk#exceptional-measures. [cit.2021-5-11].

Private banking magazin, 2020. [cit..2021-5-10]. Dostupné online: <https://www.tatrabanka.sk/files/sk/private/objavujte-nas/times-svet-pocas-koronakrizy-final.pdf>,

NBS, Rýchly komentár: Ceny bývania pokračovali v 1. štvrtroku 2020 v dynamickom raste, zo dňa 4. mája 2020.

Správa NBS: Vývoj cien nehnuteľností na bývanie. Dostupné online: <https://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/vybrane-makroekonomicke-ukazovatele/ceny-nehnutelnosti-na-byvanie/vyvoj-cien-nehnutelnosti-na-byvanie-v-sr>

Tlačová správa Ministerstva financií SR: Odklad splátok úverov, zo dňa 21.1.2021

Zápisnica z 55. zasadnutia Výboru pre makroekonomické prognózy, zo dňa 17.3.2021

Vývoj počtu osobných bankrotov v jednotlivých mesiacoch v rokoch 2019 a 2020 podľa údajov zverejnených CRIF – Slovak Credit Bureau, s.r.o. Dostupné online: <https://www.crif.sk/>

<https://korona.gov.sk/>

<https://www.mfsr.sk>

<https://www.finstat.sk>

PRÁVNE ROZPRÁVY ON-SCREEN III. – Sekcia verejného práva

online vedecká konferencia – 7. máj 2021

Obsah článku podlieha licenci Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Radka Štefánová).

DOKAZOVANIE V TRESTNOM KONANÍ – ÚVAHY DE LEGE FERENDA

EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS - CONSIDERATIONS DE LEGE FERENDA

Adrián Vaško¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.295-307>

Abstrakt

Príspevok je zameraný na aktuálne otázky právnej úpravy dokazovania v trestnom konaní. Súčasný technologický rozvoj v 21. storočí prináša celú plejádu nových riešení, predovšetkým technických, ktoré by mali nájsť svoj adekvátny odraz aj v dokazovaní ako nové dôkazné prostriedky.

Kľúčové slová

dokazovanie, dôkaz, dôkazný prostriedok.

Abstract

The paper will focus on current issues of the legal regulation of evidence in criminal proceedings. The current technological development in the 21st century brings a whole host of new solutions, especially technical ones, which should find their adequate reflection in proving as new means of proof.

Key words

proving, evidence, proof

Úvod

Platný právny poriadok SR upravuje problematiku dokazovania v trestnom konaní v samostatnej právnej norme – Trestný poriadok.² Uvedený zákon nadobudol účinnosť dňa 1.1.2006. Vzhľadom na svoju komplexnosť má charakter kódexu. Ide o všeobecný predpis, podľa upravujúci postup v jednotlivých štádiách trestného konania. Za pramene trestného práva procesného považujeme aj ďalšie právne predpisy, ktoré obsahujú normy trestného práva procesného (národné, medzinárodné).³

¹ JUDr. Adrián Vaško, PhD., Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, Katedra medzinárodného, európskeho práva a právnej komunikácie.

² zákon č. 301/2005 Z. z. – Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

³ IVOR, J. – POLÁK, P. – ZÁHORA, J.: Trestné právo procesné 1, Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 22.

Trestným konanie rozumieme zákonom upravený postup orgánov činných v trestnom konaní súdov, prípadne aj iných osôb zúčastnených na trestnom konaní, úlohou ktorého je bez dôvodných pochybností zistiť:

- či bol spáchaný trestný čin, ak áno, zistiť jeho páchatel'a a uložiť mu podľa zákona spravodlivý trest alebo ochranné opatrenie,
- rozhodnutie vykonať alebo jeho výkon zabezpečiť,
- prípadne rozhodnúť o nároku poškodeného na náhradu škody, za súčasného rešpektovania základných práv a slobôd fyzických a právnických osôb,
- a zároveň pôsobiť na upevňovanie zákonnosti, na predchádzanie a zamedzovanie trestnej činnosti a na výchovu občanov.

Hlavným účelom trestného konania je regulácia postupu orgánov činných v trestnom konaní (*policajt, prokurátor*) a súdov tak, aby trestné činy boli náležite zistené, ich páchatelia boli podľa zákona spravodlivo potrestaní a výnosy z trestnej činnosti boli odňaté, pričom treba rešpektovať základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb (§ 1 *Trestného poriadku*).

V rámci trestného konania sa meritórne rozhoduje o udalosti, ktorá už nastala, bez ohľadu na časový úsek od spáchania činu po samotné rozhodovanie. OČTK samotné, spravidla, neregistrujú spáchanie skutku bezprostredne. Následne zisťujú informácie o tom, či sa skutok stal, či je trestným činom a kto je páchatel'. V prípade, ak by OČTK samé skutok vnímali pri jeho spáchaní prichádza do úvahy ich vylúčenie z vykonávania úkonov v trestnom konaní z dôvodov zaujatosti k predmetnej veci (§ 31 *ods. 1 Trestného poriadku*). Orgány činné v trestnom konaní a súdy spoznávajú skutok tak, že ho rekonštruujú s využitím dôkazov (*sprostredkujúcich skutočností*). Tento osobitný postup striktné upravuje Trestný poriadok – býva označovaný ako dokazovanie.⁴

Zabezpečiť naplnenie účelu trestného konania nie je možné bez procesu dokazovania. Dokazovanie má rozhodujúce a nezastupiteľné miesto ako aj význam pri naplňaní účelu trestného konania. Predstavuje nosný prvok, ktorý ovplyvňuje jednotlivé štádia trestného konania a jeho výsledky priamo určujú aké bude záverečné rozhodnutie a kým bude vydané.

Predpokladom pre správne, presvedčivé a spravodlivé rozhodnutie v konkrétnej trestnej veci je spoľahlivé zistenie skutkového stavu. Takéto zistenie predstavuje základnú úlohu

⁴ IVOR, J. – POLÁK, P. – ZÁHORA, J.: Trestné právo procesné 1, Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 403.

v procese dokazovania. Dokazovanie môžeme teda označiť za ústredný prvok trestného konania ako celku.⁵

Ako cieľ dokazovania môžeme označiť spoznanie úplného komplexu podstatných skutočností, ktoré sú dôležité pre rozhodnutie o ďalšom postupe v konaní, resp. pre vydanie meritórneho rozhodnutia. Dokazovanie je podstatnou a nezastupiteľnou časťou trestného konania a je realizované v každom štádiu trestného konania. Je nezastupiteľné, nakoľko predstavuje jediný spôsob umožňujúci OČTK a súdu obstaranie podkladov pre ďalší priebeh konania a rozhodnutie.⁶

Z hľadiska teórie môžeme dokazovanie (*ako proces*) rozdeliť na konkrétne fázy (*etapy*):

- vyhľadávanie dôkazu,
- vykonávanie a dokumentovanie dôkazu,
- previerka
- hodnotenie.

V rámci posudzovania dokazovania v trestnom konaní musia byť popri vnútroštátnej právnej úprave a judikatúre akceptované stanovené medzinárodné štandardy. Máme na mysli najmä Dohovor o ochrane základných ľudských práv a slobôd v znení protokolov a dodatkových protokolov z 4.11.1950, ktorý nadobudol platnosť pre Československú republiku 18.3.1992. Rovnako je potrebné brať do úvahy aj rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva.

Dohovor vo vzťahu k trestnému konaniu, okrem iného zaručuje právo na spravodlivý proces (*čl. 6 ods. 1*) a právo obvineného na preukázanie viny zákonným spôsobom (*čl. 6 ods. 2*). Priebeh, rozsah a ani iné požiadavky k dokazovaniu *expressis verbis* neupravuje.

Je všeobecne prijatou a akceptovanou zásadou, že proces právnej regulácie dokazovania je vo výhradnej kompetencii zmluvných štátov Dohovoru, pričom nevyplýva žiadna povinnosť akceptovať konkrétny dôkazný systém. Takáto koncepcia je žiadúca pri zohľadnení rozmanitosti úpravy dokazovania v kontinentálnom práve a systéme common law.

Posudzovanie otázok týkajúcich sa prípustnosti dôkazov, hodnotenia dôkazov vnútroštátnymi súdmi, relevantnosti dôkazov, pravdivosti a dôkaznej sily ponecháva ESLP v kompetencii vnútroštátnej právnej úpravy a súdov.

⁵ MATHERN, V.: Dokazovanie v československom trestnom práve. Bratislava: Obzor, 1984, s.5.

⁶ IVOR, J. a kol.: Trestné právo procesné. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 419

Zároveň si EŠEP vyhradil právo posudzovať, či trestné konanie ako celok malo spravodlivý charakter v súlade s článkom 6 Dohovoru.

Dokazovanie v trestnom konaní je upravené v šiestej hlave Trestného poriadku (§§ 119-161). Je možné ho charakterizovať ako postup OČTK a súdu upravený zákonom, resp. iných osôb vedúci k vyhľadaniu, zabezpečeniu, vykonaniu a zhodnoteniu poznatkov dôležitých pre poznanie skutkových okolností významných pre rozhodnutie o vine a treste, ako aj pre ďalší postup v konaní.⁷

Všetky skutočnosti dôležité v trestnom konaní pre rozhodnutie v konkrétnej veci tvoria predmet dokazovania. Predmet dokazovania má v každom trestnom prípade prísne individuálny charakter.

V dokazovaní sú jeho hranice sú stanovené vždy v závislosti od konkrétneho prípadu. Trestný poriadok určuje okruh okolností v ustanovení § 119 ods. 1 okolnosti, ktoré treba dokazovať. V trestnom konaní je potrebné najmä dokazovať:

- či sa stal skutok a či má znaky trestného činu,
- kto tento skutok spáchal a z akých pohnútok,
- závažnosť činu vrátane príčin a podmienok jeho spáchania,
- osobné pomery páchatel'a v rozsahu potrebnom na určenie druhu a výmery trestu a uloženie ochranného opatrenia a iné rozhodnutia,
- následok a výšku škody spôsobenú trestným činom,
- výnosy z trestnej činnosti a prostriedky na jej spáchanie, ich umiestnenie, povahu, stav a cenu,
- majetkové pomery na účely odňatia výnosov z trestnej činnosti.

Majetkové pomery, vyhotovovanie majetkového profilu a vyhľadávanie, dokumentovanie a preverovanie rozsahu a umiestnenia výnosov z trestnej činnosti v tomto kontexte zisťuje a vykonáva policajt alebo určený orgán podľa osobitného predpisu (§ 119 ods. 2 Trestného poriadku).

V súvislosti s charakteristikou procesu dokazovania je vhodné priblížiť pojmy dôkaz a dôkazný prostriedok.

Zákonodarca v ustanovení v ustanovení § 119 ods. 3 Trestného poriadku zakotvuje definíciu dôkazu takto: „*Za dôkaz môže slúžiť všetko, čo môže prispieť na náležité objasnenie*

⁷ IVOR, J. – POLÁK, P. – ZÁHORA, J.: Trestné právo procesné 1, Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 404.

veci a čo sa získalo z dôkazných prostriedkov podľa tohto zákona alebo podľa osobitného zákona“.

Predmetná charakteristika dôkazu reflektuje zásadu, z ktorej vyplýva, že na preukázanie viny a pre uloženie trestu môžu byť použité výhradne skutočnosti získané v súlade so zákonom.

Samotná prípustnosť, resp. neprípustnosť dôkazu je ovplyvnená aj konkrétnym štádiom trestného konania, jednotlivých ustanovení Trestného poriadku. Odlišne problematiku prípustnosti dôkazov upravujú iné právne predpisy ako napr. Občiansky zákonník č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov, Zákon o priestupkoch č. 372/1990 Zb. v znení neskorších predpisov. V kontexte prípustnosti dôkazov v trestnom konaní je potrebné rešpektovať aj požiadavky vyplývajúce z rozhodovacej činnosti vnútroštátnych a medzinárodných súdov a medzinárodných zmlúv. Právny poriadok SR neakceptuje precedentné právo, ale, napriek uvedenému konštatovaniu, právny rámec ovplyvňujúci formu, rozsah a spôsob dokazovania spoluvytvára judikatúra vnútroštátnych súdov, Ústavného súdu Slovenskej republiky, ako aj Európskeho súdu pre ľudské práva.

V jednotlivých procesných štádiách je potrebné hodnotiť materiálnu hodnotu dôkazu vyplývajúcu zo spôsobu a formy jeho zabezpečenia. Prípustný dôkaz na postavenie obvineného pred súd nemusí byť prípustný pre vznesenie obvinenia a pod.⁸

OČTK a súd v trestnom konaní získava dôležité poznatky potrebné na náležité objasnenie veci využitím dôkazného prostriedku.

Trestný poriadok upravuje dôkazný prostriedok v § 119 ods. 3. *„Dôkaznými prostriedkami sú najmä výsluch obvineného, svedkov, znalcov, posudky a odborné vyjadrenia, previerka výpovede na mieste, rekognícia, rekonštrukcia, vyšetrovací pokus, obhliadka, veci a listiny dôležité pre trestné konanie, oznámenie, informácie získané použitím informačno-technických prostriedkov alebo prostriedkov operatívno-pátracej činnosti.“*

Zákonodarca v uvedenom ustanovení Trestného poriadku uvádza rozsiahly výpočet dôkazných prostriedkov nie sú automaticky vylúčené aj iné pramene dôkazov, ktoré môžu reflektovať aktuálny technologický pokrok v 21. storočí.

Je však nevyhnuté, aby taký „nový“ dôkazný prostriedok poskytoval dôkazy, ktoré boli získané zákonným spôsobom. V súlade s ustanovením, že ako dôkaz môže slúžiť všetko, čo

⁸ KRUTEK – KURUCZOVA: Trestné konanie a dokazovanie v trestnom konaní, 2013, [online] [cit. 2021-03-10] dostupné na internete: <<http://krutekkuruczova.sk/trestne-konanie-dokazovanie-2013-04-22/>>

môže prispieť na objasnenie veci je možné uvažovať napr. o satelitných technológiách, GPS, GLONASS, autokamery.

Rešpektovanie požiadaviek na zabezpečenie kontradiktórnosti v trestnom konaní prinieslo zavedenie možnosti pre zúčastnené strany obstarávať samostatne dôkazy. V § 119 ods. 4 Trestného poriadku je zakotvená táto možnosť. Strany potom nesú aj náklady spojené s ich obstaraním. Štát vynaložené náklady uhradí obvinenému v prípadoch oslobodenia spod obžaloby podľa § 285 písm. a), b) alebo c) Trestného poriadku.⁹

Pre zabezpečenia rešpektovania základných ľudských práv a slobôd je zásadné ustanovenie § 119 od. 5 Trestného poriadku: „*Dôkaz získaný nezákonným donútením alebo hrozbou takého donútenia sa nesmie použiť v konaní okrem prípadu, keď sa použije ako dôkaz proti osobe, ktorá také donútenie alebo hrozbu donútenia použila.*“

V odbornej literatúre nachádzame názory, podľa ktorých je pojem prípustnosť dôkazov častokrát stotožňovaný s pojmom zákonnosť dôkazov. Akceptujeme názor, že ide o vzájomne prepojené pojmy a ich praktické striktné rozlišovanie nie je vždy realizovateľné.

V zásade je zákonnosť dôkazov chápaná významovo užšie ako prípustnosť dôkazov. Z uvedeného konštatovania potom vyplýva, že nie je neprípustným každý dôkaz získaný nezákonným spôsobom. V tomto kontexte nie je nezákonným automaticky neprípustný dôkaz. Pojem neprípustnosť obsahuje nielen neprípustnosť vyplývajúcu z nezákonného dôkazu, ale aj neprípustnosť určenú použitým prameňom dôkazu a rovnako neprípustnosť plynúcu z formálneho dôvodu časovej preklúzie pri predkladaní dôkazov jednotlivými procesnými stranami súdu.¹⁰

Právna teória charakterizuje prípustnosť dôkazu najmä pomocou:

- súladu základných zásad trestného konania, ustanovení Trestného poriadku a prameňov dôkazov,
- súladu základných zásad trestného konania, ustanovení Trestného poriadku a metód, prostriedkov a postupov aplikovaných pri získavaní informácií, ktoré tvoria samotný obsah dôkazu.¹¹

⁹ Dôvodová správa k zákonu č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok - LIT36207SK - posledný stav textu

¹⁰ ŠIMOVIČEK, I.: Prípustnosť dôkazov v trestnom konaní In: ZÁHORA, J.: Teoretické a praktické problémy dokazovania. Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 15. decembra 2008. Bratislava: BVŠP, 2008, s. 255.

¹¹ IVOR, J. a kol.: Trestné právo procesné. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 443

Pravidlá pre prípustnosť dôkazov uvádza prof. Záhora, pričom je v procese vyhl'adávania a vykonávania dôkazov nevyhnutné rešpektovať tieto podmienky:

- znalosť pôvodu prameňa dôkazov, resp. dôkazných informácií a možnosť ich preverenia,
- kompetencie jednotlivých subjektov trestného konania pri obstarávaní dôkazov,
- zistenie totožnosti osôb, ktoré sú zdrojom dôkazných informácií,
- rešpektovanie všeobecných procesných pravidiel pre vyhl'adávanie a vykonanie dôkazov,
- dodržanie postupov pre úplne a presné fixovanie obstarávaných dôkazných informácií.¹²

V súvislosti s otázkami zákonnosti a prípustnosti dôkazov považujeme za potrebné zmieniť aj „Doktrínu plodov z otráveného stromu“ (*fruits of the poisonoustree doctrine*). Predmetná doktrína je aplikovaná predovšetkým v trestnom práve USA pri riešení otázok účinnosti dôkazov.¹³

Ako uvádza Tlapák Navrátilová doktrína plodov z otráveného stromu nepatrí do kontinentálneho práva a v súčasnosti v odbornej verejnosti, predovšetkým v ČR, prebieha o jej aplikovateľnosti diskusia. V jej rámci sa vyprofilovali v zásade dve skupiny názorov. Prvá skupina sa zhoduje v tom, že nie každá nezákonnosť automaticky znamená aj neprípustnosť dôkazu a teda sú aj „plody z otráveného stromu“, ktoré je možné použiť v dokazovaní. Jeden z rozhodujúcich argumentov býva akceptácia formulácie z trestného poriadku, že ako dôkaz môže byť použité všetko, čo môže prispieť k objasneniu veci. Druhá skupina názorov vychádza zo stanoviska, že dôkaz získaný porušením procesného práva, ako aj dôkaz z neho odvodený, sú neúčinné.¹⁴

Súčasná judikatúra v ČR pri posudzovaní neprípustnosti dôkazov vychádza z dvoch základných teórií:

- teória konfliktu záujmov a hodnôt,
- test proporcionality.

¹² ZÁHORA, J. a kol.: Dokazovanie v trestnom konaní. 1. vydanie. Praha: Leges, 2013, s. 116

¹³ NETT, A. Plody z otráveného stromu. 1. vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 1997. s 9

¹⁴ JELÍNEK, J.: Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, s. 226-227

Teória konfliktov záujmov a hodnôt skúma účinnosť na základe hodnoty dôkazov. Hodnota dôkazov je tvorená závažnosťou dôkazu, zákonnosťou, pravdivosťou a podľa Najvyššieho súdu ČR sa má hodnotiť aj vierohodnosť.¹⁵

V prípade testu proporcionality sa porovnáva miera zásahu do práv osôb a možnosť naplnenia sledovaného účelu. Je zohľadňovaná aj závažnosť trestného činu, na ktorý sa dokazovanie vzťahuje. Ide o trojstupňový test. Najskôr sa hodnotí vhodnosť zásahu, ďalej nasleduje posudzovanie potrebnosti zásahu a nakoniec primeranosť zásahu.¹⁶

Trestný poriadok pracuje s pojmom zákonnosť. Konkrétny dôkazný prostriedok je prípustný podľa zákona a bol získaný postupom OČTK a súdu v súlade s ustanoveniami príslušných právnych predpisov.

Za nezákonný dôkaz sa považuje dôkaz, pri ktorom bola nezákonnosť spôsobená, ale aj všetky dôkazy získané na jeho základe.

Dôkazy získané nezákonným zásahom do ústavných práv fyzických osôb sú v trestnom konaní nepoužiteľné, nakoľko nerešpektujú podmienky ustanovení § 119 ods. 3 Trestného poriadku.¹⁷

V právnej teórii sa dlhodobo uplatňuje päť kritérií hodnotenia zákonnosti dôkazu koncipovaných Repíkom:

1. bol dôkaz získaný z prameňa, ktorý stanoví prípadne pripúšťa zákon,
2. bol dôkaz získaný a vykonaný procesným subjektom, ktorý je na to zákonom oprávnený,
3. bol dôkaz získaný a vykonaný v tom procesnom štádiu, v ktorom je príslušný procesný subjekt podľa zákona oprávnený vyhľadávať a vykonávať dôkazy v procesnom zmysle, t. j. také dôkazy, ktoré môžu byť podkladom pre rozhodnutie v trestnom stíhaní osobitne pre rozhodnutie súdu,
4. získaný a vykonaný dôkaz sa týka predmetu dokazovania v danom procese, t. j. týka sa skutku, o ktorom sa vedie konanie, resp. otázok, o ktorých je potrebné podľa zákona v súvislosti s týmto skutkom rozhodovať,

¹⁵ NETT, A. Plody z otráveného stromu. 1. vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 1997. s 46

¹⁶ JELÍNEK, J. .: Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, s. 229-230

¹⁷ ZÁHORA, J. a kol.: Dokazovanie v trestnom konaní. 1. vydanie. Praha: Leges, 2013, s. 114,

5. bol dôkaz získaný a vykonaný spôsobom ustanoveným, alebo prípustným podľa zákona.¹⁸

Podľa Šimovčeka, v prípade, že akceptujeme možnosť, že nie každá nezákonne získaná informácia je vylúčená ako dôkaz z trestného konania, je potrebné stanoviť kritériá prípustnosti. Nezákonné dôkazy by mohli byť rozdelené do dvoch skupín:

- absolútne neprípustné,
- relatívne neprípustné.

V prípadoch absolútnej neplatnosti sa na ňu *ex offio* musí prihliadať. Pri relatívnej neprípustnosti bude môcť byť dôkaz pripustený predovšetkým s prihliadnutím na drobné porušenie zákona a jeho vysokú preukaznú hodnotu.¹⁹

Na základe analýzy rozhodnutí ESLP môžeme konštatovať, že Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd nereguluje proces dokazovania, ale zasahuje niektoré jeho aspekty. Prípustnosť dôkazov ESLP viackrát označil za otázku, ktorá patrí do výhradnej právomoci konkrétnych vnútroštátnych subjektov a Dohovor sa ňou nezaobrá.

Ustanovenia čl. 6 ods. 1 Dohovoru neurčujú žiadne pravidlá pre prípustnosť dôkazu a ESLP má za úlohu určiť či konanie ako celok bolo spravodlivé. Je potrebné uviesť, že hoci sa ESLP v zásade nezaobrá prípustnosťou dôkazu opakovane vyslovil záver o tom, že použitie konkrétneho dôkazu porušilo právo na spravodlivý proces vo vzťahu ku konkrétnemu obvinenému.²⁰

Pre lepšiu názornosť uvádzame vybrané rozhodnutia ESLP:

*Prípud Schenk vs. Švajčiarsko zo dňa 12. 7. 1998 ESLP konštatoval, že čl. 6 Európskeho dohovoru neurčuje pravidlá prijateľnosti dôkazu a preto táto oblasť podlieha vnútroštátnej úprave. Úlohou ESLP nie je rozhodnúť, aký dôkazný prostriedok má byť prípustný, ale či trestné konanie ako celok bolo spravodlivé, resp. či bolo rešpektované právo obhajoby.*²¹

ESLP vo veciach Khudobin vs. Rusko, Klass a ďalší vs. Nemecko ESLP nevylučuje, aby boli v prípravnom štádiu a tam, kde to povaha trestného činu vyžaduje, ako dôkaz použité zdroje typu anonymných informátorov, ale následne využitie týchto zdrojov súdom pre

¹⁸ REPÍK, B.: Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení. In. Bulletin advokacie, 1982, červenec-srpen, s. 122

¹⁹ JELÍNEK, J. .: Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, s. 221-222

²⁰ MOLE, N. – HARBY, C.: Právo na spravodlivý proces. Sprievodca na aplikáciu čl. 6 európskeho dohovoru o ľudských právach. 1. vydanie, Bratislava: Informačná kancelária Rady Európy, 2006, s. 49.

²¹ Rozsudok vo veci Schenk sv. Švajčiarsko zo dňa 12.7.1998.

*odsúdenie je prijateľné len v prípadoch, keď existujú dostatočné záruky proti zneužitiu, jasný a predvídateľný postup schvaľovania, uskutočňovania a kontroly špeciálnych vyšetrovacích metód.*²²

V ostatnej dobe môžeme pozorovať v rozhodnutiach ESLP tendenciu k posunu od uprednostňovania zachovávanania absolútnej ochrany základných ľudských práva a slobôd smerom k zdôrazňovaniu verejného záujmu a jeho ochrany.

Tieto tendencie prof. Svák komentuje a podľa neho je zjavné, že prichádza k presnejšiemu určeniu limitov (*hraníc*) oprávnených zásahov do práva na súkromie, favorizovaniu vnútroštátnej nápravy v prípadoch porušenia tohto práva a extenzívnemu výkladu pojmov v práve na súkromie.²³

Základným interpretačným pravidlom pri výklade práva na súkromie sa stal extenzívny výklad. Do práva na súkromie je zahrnuté právo na súkromný život, právo na rodinný dom, nedotknuteľnosť obydlia ako aj na ochranu korešpondencie.

Uvedené konštatovania platia aj pri zásahoch kompetentných subjektov do práva na súkromie upraveného v čl. 8 Dohovoru. V zmysle jeho ustanovení sú zásahy do práva na súkromia prípustné po splnení stanovených podmienok. Orgány štátu môžu zasahovať do tohto práva v prípadoch, ak je zásah v súlade so zákonom, je v demokratickej spoločnosti nevyhnutný v záujem národnej, resp. verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu štátu, predchádzania nepokojom alebo zločinnosti, ochranu zdravia, morálky alebo na ochranu práv a slobôd iných.²⁴

Zásahy štátnych orgánov do práva na súkromie sú, v kontexte vyššie uvedeného, ESLP posudzované z základných hľadísk:

- legalita,
- legitimita,
- proporcionalita.

Pod pojmom legalita rozumieme, že právo na súkromie môže byť obmedzené, len na základe zákona (*čl. 8 ods. 2 Dohovoru*). Zákonná úprava musí byť dostupná a predvídateľná.²⁵

Článok 8 ods. 2 Dohovoru zároveň poskytuje aj odpoveď na otázku požiadavky legitimacy. Dôvody na zásah štátnych orgánov do práva na súkromie sme uviedli vyššie. Pri posudzovaní legitimacy sa hodnotí súladnosť realizovaných opatrení s prípustným cieľom.

²² Rozsudky vo veciach Khudobin vs. Rusko, Klass a ďalší vs. Nemecko

²³ SVÁK, J.: Ochrana ľudských práva v troch zväzkoch. II. zväzok. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 393

²⁴ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (čl. 8. ods. 1).

²⁵ SVÁK, J.: Ochrana ľudských práva (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv). II. rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2006, s. 584-585.

Proporcionalita zásahov štátnych orgánov musí byť zachovaná medzi výberom prostriedkov zásahu, stanovených zákonom pri plnení legitímneho cieľa a právom na súkromie. Pri výbere týchto prostriedkov má štát možnosť na slobodnú úvahu, vždy však musia sledovať legitímny cieľ a sú obmedzované tak, že akýkoľvek zásah do práva na súkromie budú realizovať v prípade nevyhnutnosti a v súlade s pravidlami fungovania demokratickej spoločnosti.

Inak povedané k zásahu do práva na súkromie je možné zo strany štátu pristúpiť len vtedy, keď je to nevyhnutné a zamýšľaný cieľ nie je možné dosiahnuť použitím miernejších prostriedkov.²⁶

Zásahy do práva na súkromie môžu byť teda realizované len pri súčasnom splnení požiadaviek legality, legitimity a proporcionality.

Záver

Súčasná právna úprava dokazovania v trestnom konaní v Slovenskej republike si podľa nášho názoru vyžaduje úpravu. Ide najmä o potrebu reflektovania na stav ekonomického a technologického rozvoja spoločnosti v 21. storočí. Súčasný výpočet dôkazných prostriedkov v § 119 ods. 3 Trestného poriadku, nie úplný, nevylučuje automaticky použitie aj iných dôkazných prostriedkov. V rámci odbornej verejnosti aktuálne prebiehajú diskusie ako postupovať. Jedna skupina názorov favorizuje ponechanie príkladného výpočtu dôkazných prostriedkov v Trestnom poriadku s tým, že nové „moderné“ dôkazné prostriedky môžu byť využívané a nie je potrebné ich vymenovanie v Trestnom poriadku. Druhá skupina názorov preferuje základnú myšlienku, že do budúca je potrebné považovať za dôkazy len skutočnosti získané z dôkazných prostriedkov výslovne uvedených v Trestnom poriadku. V tejto súvislosti navrhujú vypustiť možnosť získavania dôkazov v trestnom konaní podľa „iných zákonov“. Iná skupina odborníkov sa prikláňa k názorom prof. Jelínka, významného odborníka na trestné právo z Českej republiky. Okrem iného navrhuje, aby bolo do všeobecných ustanovení o dokazovaní zakomponované ustanovenie, že ako dôkazný prostriedok môžu byť použité len také prostriedky, ktoré sú spôsobilé, reflektujúci súčasný stav vedeckého poznania, na poznávanie skutočnosti a ich vierohodnosť je možné potvrdiť existujúcimi vedeckými

²⁶ PERHÁCS, Z. – PERHÁCSOVÁ, A.: Právna úprava používania informačno-technických prostriedkov (1. časť), Justičná revue, 65, 2013, č. 4, s. 543-545,

metódami. Uvedené riešenie by odstránilo dohady, či môže byť ako dôkazný prostriedok využité napr. veštenie z kávy, resp. úvahy jasnovidca. Ďalej sa domnieva, že by bolo vhodné dôkazné prostriedky taxatívne vymenovať. Zastáva názor, že takáto právna úprava by bola z hľadiska obhajoby ako aj rešpektovania právnej istoty nepochybne vhodnejšia. Svoje tvrdenie podporuje aj argumentáciou, že niektoré dôkazné prostriedky nie sú v trestnom konaní vôbec upravené (*pachové stopy, detektor lži, mikrostopy, analýza DNA*). Využitie týchto dôkazných prostriedkov je riešené judikatúrou súdov.²⁷

Domnievame sa, že v blízkej dobe musí trestné právo adekvátne zareagovať a umožniť využitie dôkazov získaných novými technológiami ako napr. satelity, GPS, GLONASS, autokamery, softwarové vybavenie vozidiel, komunikačné technológie, lokalizácia a pod.

Samozrejme vždy bude mať konečné slovo súd, ktorý zhodnotí, či takéto dôkazné informácie sú prípustné a účinné, resp. akú „váhu“ budú mať pri rozhodovaní v konkrétnej trestnej veci. Ktorý názor nakoniec zvíťazí a ako bude vyzeráť právna úprava, je v súčasnosti nemožné uviesť, nakoľko vývoj v tejto oblasti je dynamický a vplyv zákonodarcu je nezanedbateľný a nenahraditeľný. Máme za to, že by právnická verejnosť mala nájsť v otázke dokazovania v trestnom konaní konsenzus a následne tento názor aj vhodným spôsobom presadzovať tak, aby našiel odraz v konkrétnej následnej právnej úprave.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

IVOR, J. a kol.: Trestné právo procesné. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 419. ISBN 9788080783099.

IVOR, J. – POLÁK, P. – ZÁHORA, J.: Trestné právo procesné 1, Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, 528 s. ISBN 978-80-8168-593-4.

JELÍNEK, J.: Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, 536 s. ISBN 978-80-7502-287-5.

KRUTEK – KURUCZOVÁ: Trestné konanie a dokazovanie v trestnom konaní, 2013, [online] [cit. 2018-04-10] dostupné na internete: <<http://krutekkuruczova.sk/trestne-konanie-dokazovanie-2013-04-22/>>.

MATHERN, V.: Dokazovanie v československom trestnom práve. Bratislava: Obzor, 1984, 229 s.

²⁷ JELÍNEK, J.: Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, s. 19

MOLE, N. – HARBY, C.: Právo na spravodlivý proces. Sprievodca na aplikáciu čl. 6 európskeho dohovoru o ľudských právach. 1. vydanie, Bratislava: Informačná kancelária Rady Európy, 2006, 64 s. ISBN 978-80-89141-10-4.

NETT, A. Plody z otráveného stromu. 1. vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 115 s. ISBN 8021015241.

PERHÁCS, Z. – PERHÁCSOVÁ, A.: Právna úprava používania informačno-technických prostriedkov (1. časť), Justičná revue, 65, 2013, č. 4, s. 543-545,

REPÍK, B.: Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení. In. Bulletin advokacie, 1982, červenec-srpen, s. 122

SVÁK, J.: Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch. II. zväzok. Bratislava: Eurokódex, 2011, 1094 s. ISBN 9788089447435

SVÁK, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv). II. rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2006, 1116 s. ISBN 8088931517.

ŠIMOVČEK, I.: Prípustnosť dôkazov v trestnom konaní In: ZÁHORA, J.: Teoretické a praktické problémy dokazovania. Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 15. decembra 2008. Bratislava: BVŠP, 2008, 304 s. ISBN 9788089363223.

ZÁHORA, J. a kol.: Dokazovanie v trestnom konaní. 1. vydanie. Praha: Leges, 2013, 320 s. ISBN 978-80-87576-76-2.

Rozsudok vo veci Schenk sv. Švajčiarsko zo dňa 12.7.1998

Rozsudky vo veciach vo veciach Khudobin vs. Rusko, Klass a ďalší vs. Nemecko

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Dôvodová správa k zákonu č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok - LIT36207SK - posledný stav textu.

zákon č. 301/2005 Z. z. – Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Adrián Vaško).

A CRITICAL EXAMINATION OF CHINESE LIABILITY LIMITATION RULE FOR THE SEA PASSENGER’S INJURY COMPENSATION

Wei Xiao¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.308-316>

Abstract

Liability limitation is a very important defense of the carrier by sea, which means the carrier could claim a limitation once the passenger alleged for compensation for his personal injury or death. China has a dual-orbit Liability Limitation system differentiating international and domestic carriage of passengers by sea, which results a big gap between the two types. This legislation mode is faced with challenges in recent years. Firstly, with the development of Chinese economy and the rising of Average National GDP, the domestic compensation limitation is sharply out-dated. In judicial practice, the judges had difficulties in application of these out-dated rules; secondly, the traditional international rule of Athens Convention has been revised by the newest protocol 2002. It is time that China should abolish the old rules and revise Chinese Maritime Code to match Chinese current needs and meanwhile to keep up with the developing trend of international rules, namely, the 2002 Amendment of Athens Convention.

Key words

Carriage of Passengers by sea, Sea Passengers, Personal Injury Compensation, Limitation of Liability

Introduction

The sea passenger’s injury compensation is a branch issue of Chinese personal injury compensation system. Generally speaking, with the development of Chinese economy in recent years, the National GDP of China is improving very fast, and correspondingly, the CPI (consumption price index) is also rising very quickly. In recent ten years, in judicial practice, the personal injury compensation amount has been increased dramatically. In contrast, the sea passenger’s injury compensation amount was too low and not rationale. The reason is that the rules for the sea passenger’s compensation were outdated, for they have been kept unchanged for almost 30 years. Chinese Maritime Code came into being in 1993, and the PRC Ministry of Transport (MOT) also enacted some regulations concerning the personal injury compensation

¹ The Author is Associate professor and postgraduate supervisor in the Nanjing Normal University Law School, Researcher of “Think tank of China Institute of Law modernization”, council member of the Chinese Society of International Economic Law (CSIEL), and the counselor of Jiangsu Maritime law Society.

on the sea. These rules kept unchanged in the following three decades, which resulted confusions and uncertainties in Chinese Judicial Practice.

1 Chinese Law Regime of Sea Passenger's Injury Compensation

1.1 1974 Athens Convention

Athens Convention 1974 is the first Convention regulating the contractual relationships between the sea carriers and passengers, which deems to achieve a balance of interests between sea carriers and passengers in the risky sea transportation.² The purpose of this convention is two-folded: firstly, it establishes a liability regime of recovery of damages arising from death and personal injury of the passengers carried on a seagoing vessel; on the other hand, this convention also allows the carriers defend the claims of passengers and limit their liabilities to a certain amount.

In 1980s, China began to carry out opening- up policies and was eager to participate in the world trade and commerce. As China has a total length of coastline of 32000 kilometers, including the coastline of 18000 kilometers and the island coastline of 14000 kilometers, it has a potential of developing international carriage of goods and passengers by sea. In such a background, the Athens Convention 1974 was ratified in 8th Meeting of the Standing Committee of the Sixth Session National People's Congress, and came into effect on 30 August 1994.

1.2 PRC Maritime Code

Maritime Code of the People's Republic of China (PRC Maritime Code), which is the first legislation in maritime after the foundation of People's Republic of China (PRC), was adopted at the 28th Meeting of the Standing Committee of the Seventh National People's Congress on November 7th, 1992, and entered into force on July 1st 1993. In the process of drafting, the legislators incorporated the most important rules of Athens Convention 1974 into

² As of 24 November 2020, the number of contracting states is 25. Website of International Maritime Organization, "Status of Conventions - Comprehensive information including Signatories, Contracting States, declarations, reservations, objections and amendments", p342, see: <https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/StatusOfConventions.aspx>.

it, including the definitions, Basis of liability, limit of liabilities, loss of the rights to claim for limitations, etc. However, we must recognize that limited by the length of the code, only a substantial part of Athens Convention articles were not incorporated into Chinese Maritime Code (Chapter Five), which made it incomplete for regulating.

2 Main Rules Stipulated by the PRC Maritime Code³

2.1 Basis of Liability & Burden of Proof

2.1.1 Shipping Incidents

PRC Maritime Code Article 114.3 provides: “If the death of or personal injury to the passengers or loss of or damage to the passengers’ cabin luggage occurred as a result of shipwreck, collision, stranding, explosion, fire or the defect of the ship, it shall be presumed that the carrier or his servant or agent has committed a fault, unless proof to the contrary has been given by the carrier or his servant or agent.”

Interpretation: If a shipping incident occurred in the carriage by sea, unless the carrier could convince the judge otherwise, the carrier is presumed to be faulty and is obliged to compensate the damages of personal injury or death of the passengers arising therefrom.

2.1.2 Non-shipping Incidents

PRC Maritime Code Article 114 provides: “During the period of carriage of the passengers and their luggage as provided for in Article 111 of this Code, the carrier shall be liable for the death of or personal injury to passengers or the loss of or damage to their luggage resulting from accidents caused by the fault of the carrier or his servant or agent committed within the scope of his employment or agency.

The claimant shall bear the burden of proof regarding the fault of the carrier or his servant or agent, with the exception, however, of the circumstances specified in paragraphs 3 and 4 of this Article. ”

³ PRC Maritime Code Chapter Five “Contract of Carriage of Passengers by Sea” includes 19 articles in total.

Interpretation: if passengers' personal injury is resulted from an incident other than shipping incidents, the carrier will be held liable only if the claimant could convince the judge that the carrier has done something faulty intentionally or negligently.

2.1.3 Exemption or Mitigation of the Carrier's Liability

PRC Maritime Code Article 115 Provides: "If it is proved by the carrier that the death of or personal injury to the passenger or the loss of or damage to his luggage was caused by the fault of the passenger himself or the faults of the carrier and the passenger combined, the carrier's liability may be exonerated or appropriately mitigated.

If it is proved by the carrier that the death of or personal injury to the passenger or the loss of or damage to the passenger's luggage was intentionally caused by the passenger himself, or the death or personal injury was due to the health condition of his, the carrier shall not be held liable."

Interpretations: in case the passengers' injury was caused by himself or third parties (not stated in the article), or caused jointly by the carrier and himself, the carrier will not be held liable or his liability is to be reduced.

2.2 The Amount of Liability Limitation

Article 117 of PRC Maritime Code provides: "Except the circumstances specified in paragraph 4 of this Article, the limitation of liability of the carrier under each carriage of passengers by sea shall be governed by the following: (1) For death of or personal injury to the passenger: not exceeding 46,666 SDR (Special Drawing Rights) per passenger", and afterwards provides in the same Article: "The limitation of liability of the carrier with respect to the carriage of passengers by sea between the ports of the People's Republic of China shall be fixed by the competent authorities of transport and communications under the State Council and implemented after its being submitted to and approved by the State Council."

From above, we can see that China has a Two-layer rule for the Sea passengers' injury compensation. Firstly, the compensation for the international sea passengers would be subject to the liability limitation rules stipulated in PRC Maritime Code (International means that the journey includes at least one oversea port, for example, a journey from Shanghai port to a Japan

seaport is an international trip); secondly, the compensation for the domestic sea passengers (a journey from Shanghai to another Chinese seaport is a domestic one) would be subject to the Rules promulgated by PRC Ministry of Transportation. As a result, there exists a big gap between the two different types of journeys.

2.3 The Loss of Rights to claim Limitation of Liabilities

PRC Maritime Code Article 118 stipulates that: “If it is proved that the death of or personal injury to the passenger resulted from an act or omission of the carrier done intentionally or recklessly with knowledge that such death or personal injury or such loss or damage would probably result, the carrier shall not invoke the provisions regarding the limitation of liability contained in Articles 116 and 117 of this Code.”

2 Regulations Promulgated by other State Organs

2.1 The Regulations Promulgated by PRC Ministry of Transport

“*Provisions of the People’s Republic of China on the Limitation of Liability for Carriage of Passengers by Sea between Chinese Ports*”, which was promulgated in 1993 and came into effect in 1994 was made by the State Council according to Article 117, and 211 of Maritime Code. Article 2 states: “These provisions shall apply to the carriage of passengers by sea between the ports of the People’s Republic of China”. Article 3.1 states: “The limitation of liability of the carrier in each carriage of passengers by sea shall be governed by the following provisions: In case of personal injury or death of a passenger, each passenger shall not exceed RMB 40,000.”

2.2 The Regulations Promulgated by PRC Supreme Court

PRC Supreme Court issued “*Specific Provisions of the Supreme People’s Court on Compensation for Damages in Cases of Personal Injury or Death at Sea involving Foreign Elements*”⁴ in 1991, in order to establish a standard of compensation in all kinds of maritime

⁴ Website of the PRC Maritime Academy, see: [http:// www. cmla.org.cn](http://www.cmla.org.cn).

activities involving international elements. Article 1 interprets what is international, stating that “The term ‘compensation cases for damage to persons injured or injured at sea involving foreign elements’ refers to maritime compensation cases arising out of the course of operations at sea (including sea waters open to sea) or in ports, in which the subject and object of the case, or the legal facts have foreign elements. The disabled person and the surviving family of the deceased have the right to file a lawsuit with the competent maritime court in accordance with the law to request the infringer to compensate for the loss.” Article 7 provides the amount of liability limitation: “The maximum amount of compensation for loss of life or injury at sea is RMB 800,000 per person.”

4 A Typical Case of Cruise Passenger’s Personal Injury Compensation: Miss Yang v Carnival PLC⁵

4.1 Backgrounds of the Case

Carriage of passengers by sea was not a main form of transportation in China in the past few decades, as a result, not as much attention was paid to this field as to the carriage of goods by sea for a considerable period of time. However, in recent ten years, with the emergence and popularity of a new type of consumption for holiday, namely, the Cruise travel became popular in China, more and more people chose Cruise travel as their way of amusement. After the first foreign cruise ship began to operate in China in 2006, several world top cruise companies were attracted by Chinese market, either establishing branches in China or chartering their cruise ships or made other contract arrangements with Chinese tour operators to gain their profits. Not until the COVID-19 broke out worldwide in 2020, the number of the people engaging in Cruise travel kept rising. Correspondingly, a number of personal injury and death compensation disputes arose and the injured party brought the case to Chinese maritime courts. If we search the “PRC Website of Contexts of Judgments and Verdicts” with “compensation of injury and death of Cruise passengers”, we can get more than 20 cases (2014- 2020).⁶

⁵ No 2336 Civil Judgment (2016) by Shanghai Maritime Court.

⁶ Website of PRC Contexts of Judgments and Verdicts, see: <http://www.court.gov.cn>.

4.2 Facts of the Case

The plaintiff Miss Yang, who is seven years old, got on board of the Cruise ship named “Blue Diamond Princess” with her mother in Shanghai port and began their trip to Europe. The Cruise ship was under the operation and management of the Carnival PLC Company. During the trip, the plaintiff was drowned to unconsciousness in the swimming pool on the deck, and severely injured by her brain, disabled in the rest of her life. The plaintiff’s mother brought a suit against the carrier, alleging that the defendant failed to provide a safe consuming place, for there was no any warning of the depth of the swimming pool and no any lifeguard besides to watch out, as a result, the defendant shall take all liability to compensate the losses on the part of the plaintiff arising out of the severe injury.

4.3 Focus of the Case: Liability Limitation of the Carrier

In the court examination, the plaintiff’s lawyer argued that the defendant shall lose the right to claim for liability limitation. He argued that the plaintiff’s injury would not happen if the defendant had paid due diligence and attention to secure the safety of cruise ship facilities. The lawyer found out a newspaper published in a European country, on which a similar drowning incident in the same swimming pool was reported. However, the defendant did not take any measures to improve the safety conditions of the swimming pool. Consequently, the defendant had no right to claim for liability limitations. Hence, according to PRC Maritime Code Article 118, the defendant had ignored the potential danger recklessly and shall lose the right to claim liability limitation.

Based on the examination, the judge supported the plaintiff’s allegations and finally made a judgment for the plaintiff, and the defendant shall be bound to pay the actual losses arising out of the plaintiff’s personal injury, totally amounting to 3930,000 RMB.

5 The Dawn of Revision: Developing Trend of Chinese Maritime Code on the Rules of Liability Limitation

Since the PRC Maritime Code came into effect in 1993, the situation has changed greatly, however, the law kept unchanged. The inadequacy of the PRC Maritime Code has

raised confusions and uncertainties in the maritime judicial practice. Hence, China began to take steps to revise the Maritime Code, and the current final draft was made in 2018.⁷

5.1 Improving the Amount of Liability limitation

The latest amendment of 1974 Athens Convention in 2002 improved the liability limitation to 250,000 SDR. Considering both this development and the changed situation of China, the legislators improved the liability limitations up to 250,000 SDR in Article 117 of the new Draft, providing: “The limitation of liability of the carrier under each carriage of passengers by sea shall be governed by the following: (1) For death of or personal injury to the passenger: not exceeding 250,000 SDR per passenger.”

5.2 Eliminating the gap between international and domestic sea passengers

In 1990s, China was in a preliminary stage of economic development and Chinese National GDP was much lower compared with US and EU countries. Hence, the first PRC Maritime Code established a dual-layer rule for the compensations for the international and domestic sea passengers. However, with the rising of the people’s income and living standard, the dual-layer rule is out-dated and has resulted unfairness in the judicial practice. Consequently, Article 117 of the new Draft eliminates the difference of liability limitation between the international and domestic sea passengers.

5.3 Distinguishing the shipping and Non-shipping incidents

In the 2002 Amendment of the Athens Convention, a very important development is that the liability limitation will be only applied to shipping incidents. In contrast, the current PRC Maritime Code did not make such a difference. In Chinese judicial practice, liability limitation could be applied to the compensation claims arising out of both shipping incidents and non-shipping incidents. As far as the non-shipping incidents are concerned, they had no

⁷ Ministry of Transport: Notice of Collecting public opinions on the revision of “PRC Maritime Code” – Government Information publication-MOT (mot.gov.cn).

any difference in nature with those injuries occurred on land, so it is much more rationale to adopt the new rule of 2002 Amendment.

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Wei Xiao).

EURÓPSKY ÚRAD PRE BOJ PROTI PODVODOM (OLAF): AKTUÁLNE VÝSLEDKY A ÚVAHY DE LEGE FERENDE

EUROPEAN ANTI-FRAUD OFFICE (OLAF): CURRENT RESULTS AND CONSIDERATIONS FOR THE FUTURE

Ivana Zeleňáková¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.svp.317-331>

Abstrakt

Autorka sa v príspevku venuje pôsobnosti Úradu na boj proti podvodom (OLAF) a prezentuje výsledky ktoré jej činnosť doposiaľ priniesla. Poukazuje aj na nedostatok jeho kompetencií, ktorý má svojou činnosťou dopĺňať práve nový inštitút Európskej prokuratúry. V príspevku je zhrnutý vzťah medzi OLAFOM a Európskou prokuratúrou a ponúka úvahy o potrebe činnosti OLAFU v budúcnosti.

Kľúčové slová

Úrad na boj proti podvodom, OLAF, Európska prokuratúra, finančné záujmy európskej únie

Abstract

In the article, the author deals with the activities of the European Anti-Fraud Office (OLAF) and presents the results that its activities have brought so far. He also points to the lack of his competencies, which is to complement the new institute of the European Public Prosecutor's Office with its activities. The article summarizes the relationship between OLAF and the European Public Prosecutor's Office and offers reflections on the need for OLAF's work in the future.

Key words

Anti-Fraud Office, OLAF, European Public Prosecutor's Office, financial interests of the European Union

Úvod

Narastanie potreby prijať účinné opatrenia na zvýšenie ochrany finančných záujmov Európskej únie (ďalej len ako „EÚ“) sa začalo objavovať už v 80. rokoch a to v súvislosti so zvyšujúcim sa významom rozpočtu EÚ.

¹ JUDr. Ivana Zeleňáková, externá doktorandka, Katedra trestného práva, Právnická fakulta Univezity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, ivana.zelenakova1@student.upjs.sk

Úrad na boj proti podvodom OLAF bol založený v roku 1999 ako náhrada za UCLAF² („Unité de Coordination de la Lutte Anti-Fraude“). Známym je práve pod skratkou OLAF ktorá je odvodená z francúzskeho pomenovania Office européen de lutte antifraude. Tento nezávislý subjekt už viac než 20 rokov pracuje v prospech EÚ svojimi odbornými znalosťami a skúsenosťami a bojuje proti podvodom v súvislosti s finančnými prostriedkami EÚ.

Na našom území s ním spolupracuje Národný úrad pre OLAF, ktorý bol povinne zriadený na základe článku 325 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len ako „ZFEÚ“) a tento plní úlohu koordinačného útvaru pre boj proti podvodom v zmysle Nariadenia OLAF a tiež napríklad prijíma aj podania verejnosti o podozreniach z poškodenia finančných záujmov EÚ v SR.³ Práve v spomínanom článku 325 ZFEÚ⁴ sú stanovené zásady ochrany finančných záujmov EÚ a táto ochrana sa neustále zvyšuje prostredníctvom prijatých opatrení a právnych predpisov v jednotlivých členských štátoch, ale aj na úrovni samotnej EÚ.

Za obdobie rokov 2010-2019 vydal OLAF odporúčania na vrátenie neoprávnené vynaložených súm do rozpočtu EÚ vo výške viac ako 7 miliárd eur⁵, páchatelia týchto trestných činov boli postavení pred vnútroštátne súdy a možno konštatovať, že svojim spôsobom vďaka svojej činnosti už niekoľko rokov čiastočne znižuje úroveň tejto latentnej trestnej činnosti zameranej proti zneužívaniu tzv. „európskych peňazí“.

Mandátom Európskeho úradu pre boj proti podvodom (OLAF) je: *viest' nezávislé vyšetrovanie podvodov a korupcie týkajúce sa finančných prostriedkov EÚ s cieľom zabezpečiť, aby sa peniaze daňových poplatníkov EÚ dostali do projektov, ktoré môžu stimulovať vytváranie pracovných miest a rast v Európe a taktiež vyšetrovať závažné pochybenia*

² V rámci generálneho sekretariátu Európskej komisie bola zriadená pracovná skupina s názvom "Koordinačná jednotka pre boj proti podvodom" (UCLAF). UCLAF spolupracoval s národnými úradmi na boj proti podvodom a vykonával koordinačnú a konzultačnú funkciu v prípadoch medzinárodnej organizovanej podvodnej činnosti. V nadväznosti na udalosti, ktoré viedli k odstúpeniu Santerovej Komisie, boli predložené návrhy na založenie nového orgánu na kontrolu podvodov (OLAF), ktorý by mal širšie právomoci.

³ V roku 2020 bolo ONÚ OLAF zaslaných 63 podaní verejnosti o podozreniach z poškodenia finančných záujmov EÚ. V roku 2020 vybavil ONÚ OLAF 29 podaní, z toho 5 podaní bolo podnetom na výkon kontroly zo strany ONÚ OLAF a 24 podaní bolo priamo vybavených v rámci ONÚ OLAF alebo vybavených iným spôsobom, napr. odložením. Pri porovnaní s rokom 2019 ide o zjavný nárast, keďže ONÚ OLAF bolo v roku 2019 zaslaných len 38 takýchto podaní verejnosti o podozreniach z poškodenia finančných záujmov EÚ. Údaje sú dostupné z Výročnej správy o aktivitách sieťových partnerov v oblasti ochrany finančných záujmov EÚ v SR za rok 2020.

⁴ Článok 325 ods. 1 ZFEÚ: „*Únia a členské štáty zamedzia podvody a iné protiprávne konanie poškodzujúce finančné záujmy Únie prostredníctvom opatrení, ktoré sa prijímú v súlade s týmto článkom, čo má pôsobiť odradzujúco a tak, aby to poskytlo, v členských štátoch, inštitúciách, orgánoch, úradoch a agentúrach Únie účinnú ochranu.*“

⁵ Údaje dostupné z: https://ec.europa.eu/anti-fraud/investigations/fraud-figures_sk

*zamestnancov EÚ a členov inštitúcií EÚ, a tak prispieť k posilneniu dôvery občanov v inštitúcie EÚ.*⁶

Vplyv novej právnej úpravy vo vzťahu k úradu OLAF

V súvislosti so vznikom nového inštitútu Európskej prokuratúry (ďalej len ako „EP“) konkrétne nariadením Rady EÚ 2017/1939 ktorým sa vykonáva posilnená spolupráca pri zriadení Európskej prokuratúry (ďalej len ako „Nariadenie o EP“), došlo k potrebe vykonať zmeny aj v nariadení č. 883/2013 o vyšetrovaniach vykonávaných Európskym úradom pre boj proti podvodom (ďalej len ako „Nariadenie OLAF“). Dôvodom potreby týchto zmien mala byť najmä **úprava vzťahu spolupráce medzi OLAF a EP**, pričom tá sa má zakladať na princípe úzkej spolupráce, výmene informácií, komplementárnosti a predchádzania duplícite vyšetrovaní, rovnako snahou bolo aj posilniť vyšetrovacie právomoci úradu OLAF.

Vo vzťahu k samotnému zriadeniu EP však možno konštatovať, že nakoniec nezostalo pri návrhu z počiatočných rokovaní o vytvorení harmonizovaného súboru pravidiel pre vyšetrovacie opatrenia EP a zaviedol sa zmiešaný systém ktorý pozostáva z minima európskych pravidiel, ktoré by sa mali rozšíriť o pravidlá stanovené vnútroštátnymi zákonmi.⁷ Tu však môže vyvstať otázka, či to nesmeruje späť k doposiaľ už realizovanej vzájomnej právnej pomoci čo sa týka vyšetrovania a vykonávania dôkazov v rámci zahraničnej spolupráce. Lebo čím viac oprávnení budú mať členské štáty, tým menej potom môže práve novovzniknutá EP vystupovať autonómne a čím autonómnejšia bude tým lepšie môže presadzovať svoje oprávnenia. V každom prípade je nepochybné, že by úrad OLAF stále zohrával dôležitú úlohu tzv. pomocného orgánu.

Ako uvádza Vervaele, holandský univerzitný profesor európskeho trestného práva, už za posledné roky máme skúsenosti s režimom vzájomného uznávania, s režimom vzájomnej právnej pomoci a so spoločnými vyšetrovacími tímami, ktoré pri zhromažďovaní dôkazov zhromaždených v rôznych právnych režimoch vedú k problémom na súdoch, čo vedie následne

⁶ European Union. OLAF Report 2019: Twentieth report of the European Anti-Fraud Office, 1 January to 31 December 2019, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. ISBN 978-92-76-15674-1. Dostupné z: https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/default/files/olaf_report_2019_en.pdf

⁷ LIGETI K. - MARLETTA A.: The European Public Prosecutors Office: What role for OLAF in the future? In: European Criminal Procedure Law in Service of Protection of European Union Financial Interests: State of Play and Challenges, 2016: Croatian Association of European Criminal Law

k neprípustnosti takto zhromaždených dôkazov.⁸ Poukazuje, že na jednej strane je v poriadku dodržiavať pravidlá držať sa zákona a právneho poriadku na základe ktorého sú dôkazy vyhlásené za neprípustné, ale na druhej strane upriamuje pozornosť na nedostatky takejto úpravy a absenciu systému ktorý zaručuje právne záruky a najmä efektívnosť vykonávania dôkazov práve na úrovni samotnej EP. Rovnako rozdielnosť právnych úprav jednotlivých členských štátov, ktoré sú jej členmi len zdôrazňujú potrebu vytvoriť jednotné pravidlá aj na úrovni EP.

Hlavným rozdielom a najväčším prínosom, ktorý práve EP oproti OLAF má priniesť sú jej vyšetrovacie právomoci, keďže **EP je prvým orgánom na úrovni EÚ, ktorý bude priamo vyšetrovať a stíhať tieto trestné činy proti finančným záujmom EÚ.**

OLAF možno definovať taktiež ako **vyšetrovací, ale administratívny orgán**, ktorý ak vo svojej činnosti na základe dôkazov zistil akékoľvek nezrovnalosti, tieto postupoval na vyšetrovanie jednotlivým národným orgánom a nemožno ho preto definovať ako vyšetrovací súdny orgán. Ako uvádza prvý zvolený európsky prokurátor za SR – Juraj Novocký, európska prokuratúra vznikla preto, aby zvýšila mieru ochrany a to nielen v zmysle postihu páchatel'ov, ale aj zvýšením návratnosti finančných prostriedkov EÚ.⁹ EP bude prijímať podnety od hocikoho, môže ísť o štátne orgány, právnické či fyzické osoby.¹⁰

V súvislosti so spomínanými právomocami úradu OLAF z judikatúry Súdneho Dvora Európskej únie (ďalej len ako „SDEÚ“) je vhodné dať do pozornosti nedávne rozhodnutie z roku 2019 týkajúce sa práve ochrany finančných záujmov EÚ a vyšetrovania OLAF-u, konkrétne ide o **prípád Vialto proti Komisii**¹¹. V tejto veci v judikatúre EÚ sa po **prvýkrát potvrdila daná právomoc OLAF-u** a spôsob, akým boli vykonané digitálne forenzné operácie pri výkone kontroly na mieste.

⁸ VERVAELE, J.: Relationship between OLAF, the future EPPO, the other European Bodies and the national judicial authorities. In: Protecting fundamental and procedural rights from the investigations of OLAF to the future EPPO, 2014: Fondazione Lelio Basso, s. 109-114.

⁹ EURACTIV.SK, Európsky prokurátor Novocký: Do stíhania politikov nebude môcť zasahovať ani premiér. 19.05.2021. Dostupné z: <https://euractiv.sk/section/spolocnost/interview/europsky-prokurator-novocky-do-stihania-politikov-nebude-moct-zasahovat-ani-premier/>

¹⁰ Podanie budú môcť realizovať elektronicky prostredníctvom sprístupnenej webovej stránky s formulárom na jeho vyplnenie podanie.

¹¹ Žaloba podaná 7. septembra 2017 – Vialto Consulting/Komisija (Vec T-617/17) (2017/C 402/56). Žaloba založená na článku 268 ZFEÚ smerujúca k náhrade škody, ktorá údajne vznikla žalobcovi v dôsledku protiprávnych činov, ktorých sa údajne dopustil na jednej strane Európsky úrad pre boj proti podvodom (OLAF) v priebehu kontroly vykonanej v priestoroch žalobcu. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:62017TN0617&from=DE>.

Rozsudok Súdneho dvora jasne uvádza, že OLAF môže mať počas kontroly na mieste prístup k všetkým informáciám a dokumentom, ktoré sa týkajú rozsahu jeho vyšetrení, a robiť si kópie všetkých dokumentov, ktoré sú potrebné na vykonanie predmetnej kontroly a dáva do popredia kontrolovaným subjektom zmluvnú povinnosť spolupracovať s OLAF-om ako efektívny a účinný nástroj pri vyšetrení OLAF-om.¹²

V prípade podozrenia s cieľom zhromaždiť dôkazy o možnej účasti na korupcii, podvode alebo inej nezákonnej činnosti ktorá poškodzuje finančné záujmy EÚ, má OLAF oprávnenie takúto kontrolu hospodárskych subjektov vykonať na mieste a v súlade s postupmi stanovenými právom Únie na ochranu finančných záujmov únie a kontrolované subjekty sa zaväzujú, že poskytnú úradníkom OLAF-u primeraný prístup k všetkým dokumentom a príjmu všetky opatrenia na uľahčenie ich práce. Aj v samotnom rozsudku sa odkazuje na postupy stanovené v nariadení OLAF, konkrétne článok 7, ktorý stanovuje že *inšpektori Komisie majú za takých istých podmienok ako inšpektori vnútroštátnej správy a v súlade s vnútroštátnou legislatívou prístup ku všetkým informáciám a dokumentom o skúmaných operáciách, ktoré sú potrebné na náležité vykonanie miestnych kontrol a inšpekcií. Majú k dispozícii tie isté inšpekčné zariadenia ako inšpektori vnútroštátnej správy a predovšetkým si môžu vyhotoviť kópie príslušných dokladov.*

Generálny riaditeľ OLAF v jednej z výročných správ činnosti OLAF-u zdôraznil, že úrad by mal mať lepšie nástroje, ktoré mu umožnia vykonávať vyšetrovacie úkony potrebné v boji proti podvodom, ako je prístup k bankovým účtom a jasná právomoc vypočúvať svedkov a vstupovať do priestorov hospodárskych subjektov. Veril tiež, že predmetné vtedy ešte pripravovaná revízia nariadenia OLAF by mala poskytnúť dostatočný právny základ, ktorý umožní justičným orgánom vo všetkých členských štátoch EÚ používať správy OLAF-u ako dôkaz pred súdom.¹³

Tieto jeho očakávania boli takmer úplne naplnené práve **revíziou právneho rámca Nariadenia OLAF - konkrétne Nariadením 2020/2223**¹⁴ ktorý nadobudol účinnosť 17.

¹² Report from the commission to the European Parliament and the Council. 31th Annual Report on the protection of the European Unions financial interests – Fight against fraud – 2019. Dostupné z: https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/default/files/pif_report_2019_en.pdf.

¹³OLAF: OLAF Regulation undergoes thorough evaluation. Press release No 05/2017. Zo dňa 01.03.2017. Dostupné z: https://ec.europa.eu/anti-fraud/media-corner/news/01-03-2017/fit-purpose-olaf-regulation-undergoes-thorough-evaluation_sk.

¹⁴ Nariadenie (EÚ, Euratom) 2020/2223, ktorým sa mení nariadenie (EÚ, Euratom) č. 883/2013, pokiaľ ide o spoluprácu s Európskou prokuratúrou a účinnosť vyšetrení Európskeho úradu pre boj proti podvodom.

januára 2021 (ďalej v texte len ako „revízne nariadenie OLAFU“). Na základe tohto nariadenia sa vyšetrovacie právomoci úradu OLAF posilňujú.

Toto nariadenie napríklad rozšírilo jeho právomoci v tom smere, že má umožnený prístup k súkromným zariadeniam používaným na pracovné účely za rovnakých podmienok a v rovnakom rozsahu, aké platia pre vnútroštátne orgány v príslušnej krajine, a tiež môže žiadať o informácie o bankových účtoch, a pokiaľ je to absolútne nevyhnutné, o transakciách, a to v spolupráci s vnútroštátnymi orgánmi. Robí to za rovnakých podmienok, ako sú podmienky uplatňované na príslušné vnútroštátne orgány, pričom musí v písomnej žiadosti vysvetliť jej vhodnosť a proporcionalitu. Ďalšie jej oprávnenia a povinnosti ktoré boli zavedené týmto revíznym nariadením najmä vo vzťahu k novej EP uvádzame v ďalšej časti tohto príspevku.

Vzťah medzi Európskou prokuratúrou a úradom OLAF

Pri analýze spolupráce medzi týmito dvomi orgánmi OLAF a EP, je potrebné vymedziť jednak **spoločné črty** a hlavné **rozdiely** medzi týmito orgánmi a tiež zamerať sa na **spôsoby ich spolupráce**, ktoré nadväzujú na zásadu **ne bis in idem**, **výmenu informácií a pomoc zo strany úradu OLAF**. **Právomoci** ktorými disponujú OLAF a EP majú **spoločné črty** medzi ktoré patrí:

- vyšetrojú rovnaký druh trestnej činnosti – podozrenia zo skutkov zameraných proti finančným záujmom EÚ
- obe orgány sa delia o tieto právomoci s vnútroštátnymi orgánmi.

Keď sa na to však pozrieme bližšie uvidíme hneď niekoľko **rozdielov** najmä čo sa týka ich právomocí a vyšetrovacích oprávnení.

Prioritnou právomocou OLAF-u je viesť **administratívne vyšetrovania** na účely boja proti podvodom, korupcii a iným protiprávnym konaniam poškodzujúcim finančné záujmy Únie. Naproti tomu je **EP** zodpovedná za vyšetrovanie, trestné stíhanie a stíhanie páchateľov a spolupáchateľov trestných činov poškodzujúcich finančné záujmy Únie ako definuje článok 4 ods. 1 nariadenia o EP. Účelom jej činnosti je zistiť či bol spáchaný trestný čin a určiť trestnú zodpovednosť osôb zapojených do podvodov, korupcie alebo iných trestných činov ovplyvňujúcich finančné záujmy EÚ, ktoré spadajú do jej právomoci.

Vyšetrovacie právomoci OLAF-u sú definované najmä v nariadení OLAF. Medzi jeho právomoci patrí možnosť vykonávať kontroly a inšpekcie na mieste. Tieto vyšetrovacie opatrenia môže vykonávať ako interné vyšetrovanie (článok 4 nariadenia OLAF) ktoré vykonáva v inštitúciách, orgánoch, agentúrach a úradoch EÚ alebo ako externé vyšetrovanie (článok 3 nariadenia OLAF) ktoré vykonáva v priestoroch hospodárskych subjektov v jednotlivých členských štátoch prípadne v tretích krajinách a v priestoroch medzinárodných organizácii. V rámci týchto vyšetrovaní má úrad niekoľko oprávnení (definované ako procesné záruky v článku 9 Nariadenia OLAF), napríklad môže vypočuť kedykoľvek počas vyšetrovania dotknutú osobu alebo svedka pričom musí rešpektovať ich procesné záruky. Na druhej strane **vyšetrovacie oprávnenia EP** sú koncipované oveľa širšie avšak limitované do istej miery vnútroštátnym právom jednotlivých členských štátov ktoré sú jej súčasťou.

V zmysle nariadenia OLAF¹⁵ **po uzavretí vyšetrovania úrad OLAF** pod dohľadom generálneho riaditeľa vypracuje správu, pričom v týchto odporúčaniach sa v relevantných prípadoch uvedie akékoľvek disciplinárne, správne, finančné alebo justičné opatrenie zo strany inštitúcií, orgánov, úradov a agentúr, ako aj príslušných orgánov dotknutých členských štátov, pričom sa špecifikujú predovšetkým odhadované sumy, ktoré sa majú nahradiť, a vymedzí predbežná právna kvalifikácia zistených skutočností, a tiež sa zohľadní vnútroštátne právo dotknutého členského štátu. Ak sú v správe vypracovanej na základe interného vyšetrovania uvedené skutočnosti, ktoré by mohli viesť k trestnému stíhaniu, tieto informácie sa zašlú justičným orgánom dotknutého členského štátu a teda rozhodnutie o začatí trestného stíhania zostáva vo výlučnej právo moci vnútroštátnych súdny orgánov jednotlivých členských štátov EÚ.

To znamená že pri ukončení svojich vyšetrovaní môže vydať **justičné odporúčania pre vnútroštátne orgány trestného stíhania** s cieľom umožniť im podávanie obžalôb a vedenie trestných stíhaní v členských štátoch.¹⁶

Na strane druhej rámci výkonu právomoci **EP**, ak konajúci európsky delegovaný prokurátor **považuje vyšetrovanie za skončené**, predloží dozorujúcemu európskemu prokurátorovi správu obsahujúcu zhrnutie veci a návrh rozhodnutia, či sa má podať obžaloba na vnútroštátny súd alebo zvážiť postúpenie alebo odmietnutie veci, alebo zjednodušený postup

¹⁵ Pozri bližšie článok 11 ods. 1,2 a 5 nariadenia OLAF.

¹⁶ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ, Euratom) 2020/2223 z 23. decembra 2020, ktorým sa mení nariadenie (EÚ, Euratom) č. 883/2013, pokiaľ ide o spoluprácu s Európskou prokuratúrou a účinnosť vyšetrovaní Európskeho úradu pre boj proti podvodom.

trestného stíhania, **sama EP prostredníctvom európskych delegovaných prokurátorov iniciuje začatie konania pred vnútroštátnymi súdmi** a sám je v takýchto konaniach aktívny, čo možno považovať za hlavný rozdiel oproti úradu OLAF.¹⁷

Ako je už uvedené tak OLAF ako aj EP **sú orgány špecializované na ochranu finančných záujmov EÚ**. OLAF rozvíja medzinárodnú administratívnu spoluprácu, zatiaľ čo Európska prokuratúra rozvíja medzinárodnú justičnú spoluprácu v trestných veciach.

To má vplyv na **procesné záruky poskytované jednotlivcom**, ktoré sú v trestnom konaní vyššie vzhľadom na prísnejšie sankcie akým je napríklad pozbavenie osobnej slobody. Na druhej strane pri administratívnom vyšetrowaní nie sú vždy sankcie presne špecifikované a správne orgány majú pri ich ukladaní určitú flexibilitu. OLAF bude aj naďalej popri EP viesť administratívne vyšetrowanie s osobitným dôrazom na uľahčenie administratívneho vymáhania a predchádzania ďalšiemu poškodzovaniu finančných záujmov EÚ prostredníctvom administratívnych opatrení. To znamená, že hoci je zameranie činností EP a úradu OLAF odlišné, smerujú k dosiahnutiu spoločného cieľa a úrad OLAF dopĺňa trestnoprávny prístup EP.¹⁸

Spoluprácu medzi OLAF a EP aj vzhľadom na prijatú revíziu nariadenia OLAF možno rozdeliť do troch základných bodov ktoré si bližšie rozoberieme:

1) zabránenie duplicitnému administratívne a trestnému vyšetrowaniu v tej istej veci - uplatnená zásada ne bis in idem predstavuje prekážku pre výkon právomoci OLAF-u ak už v danej veci koná Európska prokuratúra.

Ako vyplýva z revízie nariadenia OLAF, na účely uplatňovania požiadavky neduplicity vyšetrowaní by sa pojem „tie isté skutky“ mal zohľadniť v súvislosti s judikatúrou SDEÚ týkajúcou sa zásady ne bis in idem a mal by znamenať, že skutkové okolnosti prípadu, ktoré sú predmetom vyšetrowania, sú zhodné alebo v podstate rovnaké, a mal by sa chápať ako existencia súboru konkrétnych okolností, ktoré sú neoddeliteľne spojené v čase a priestore.¹⁹

Z judikatúry Súdneho dvora EÚ je žiadúce dať v tejto súvislosti do pozornosti, že Súdny dvor EÚ vo svojej rozhodovacej praxi pripúšťa kombináciu správnych a trestných sankcií najmä v tejto oblasti (napríklad Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 5. decembra 2017, M.A.S.

¹⁷ Pozri bližšie článok 35 Nariadenia EP

¹⁸ KRÁLIK, P.: Europrokuratúra dostáva zmysel vďaka spolupráci s Úradom na boj proti podvodom v EÚ známym ako OLAF, 14.08.2018. Dostupné z: <https://www.irep.sk/europrokuratura-dostava-zmysel-vdaka-spolupraci-s-uradom-na-boj-proti-podvodom-v-eu-znamym-ako-olaf/>

¹⁹ Revízne nariadenie OLAF

a M.B., C-42/17, EU:C:2017:936)²⁰. Takúto kombináciu však nemožno použiť v prípade ak sa uložené správne sankcie majú považovať za trestné sankcie v zmysle kritérii Engel, ktoré prvýkrát sformuloval v jednom zo svojich rozhodnutí Európsky súd pre ľudské práva: **prvým kritériom** je formálna klasifikácia takéhoto konanie za trestné v príslušnom právnom poriadku, **d'alsie kritérium** sa týka povahy deliktu a **posledným kritériom** je miera závažnosti sankcie ktorá páchatel'ovi hrozí. V tomto smere vyslovil, že považuje za relevantné, či sa sankcia ukladá na základe všeobecnej normy určenej všetkým občanom a nie skupine s osobitným postavením a či má predstavovať najmä trest na odstrašenie od recidívy a nie peňažnú náhradu škody. Potom sa odlišuje od tvrdého jadra trestného práva, v dôsledku čoho sa trestnoprávne záruky nebudú nevyhnutne uplatňovať v celom rozsahu (zdôraznené ESĽP v jeho neskoršej judikatúre, napríklad rozsudok ESĽP Jussila v. Fínsko z 23. novembra 2006, sťažnosť č. 73053/01).²¹

Avšak nie všetky právne poriadky členských štátov prijímajú kombináciu trestných a správnych sankcií, preto prijatie správnych (administratívnych) sankcií môže v určitých prípadoch ohroziť zákonnosť vyšetovania EP vzhľadom na ich individuálnu právnu úpravu týkajúcu sa takejto kombinácie.

V určitých prípadoch v súlade s nariadením o EP však pre naplnenie účelu ochrany finančných záujmov Únie môže EP požiadať aby úrad OLAF pred ukončením trestného konania ktoré vykonáva EP vykonal **doplňujúce administratívne vyšetovanie**, aby posúdil, či nie je žiaduce prijať nejaké ochranné opatrenia. Môže ísť o prípad ak sa vec týka príliš vysokých finančných súm o ktoré bol rozpočet EÚ ukrátený a zároveň by šlo vec o premlčanú, v takomto prípade možno zabrániť ďalším škodám prinajmenšom týmito administratívnymi opatreniami.

OLAF však môže viesť popri EP doplňujúce vyšetovanie aj z vlastnej iniciatívy v prípade ak sa domnieva, že v rámci svojho mandátu potrebuje začať vyšetovanie pre následné uľahčenie prijatia ochranných opatrení alebo finančných, disciplinárnych či administratívnych. OLAF o tom informuje EP a bližšie špecifikuje dôvod takéhoto vyšetovania, pričom EP môže voči tomu vzniesť námietku. V prípade ak EP vznesie námietku OLAF takéto vyšetovanie ukončí, ak námietku nevznesie pokračuje vo vyšetovaní avšak v neustálej konzultácii s EP.

²⁰ Bod 33 a bod 34 tohto rozsudku uvádza: „Na účely zabezpečenia výberu príjmov pochádzajúcich z DPH v plnom rozsahu, a tým ochrany finančných záujmov Únie, majú členské štáty voľnosť pri výbere uplatniteľných sankcií, ktoré môžu mať formu správnych sankcií, trestných sankcií alebo môže ísť o kombináciu oboch sankcií. V tejto súvislosti však treba v prvom rade uviesť, že trestné sankcie môžu byť nevyhnutné v rámci účinného a odstrašujúceho boja proti niektorým závažným prípadom podvodov v oblasti DPH.“

²¹ Z rozsudku Najvyššieho súdu SR 1Sžhu/1/2009 z roku 2013 s. 97-98.

V neposlednom rade takéto súbežné vyšetrowanie oboch orgánov by nepochybne bolo nehospodárne, keďže by to zvyšovalo náklady EÚ, čo by jednoznačne neplnilo účel oboch orgánov.

Efektívne uplatňovanie zásady *ne bis in idem* úzko súvisí s účinnou výmenou informácií medzi týmito orgánmi, ktorá definuje najmä spôsob ako dôjde k odovzdaniu veci medzi oboma orgánmi.

2) Účinná výmena informácií medzi týmito orgánmi navzájom

a) OLAF má rovnako ako iné orgány verejnej moci **povinnosť nahlásiť EP každé podozrenie** že došlo k spáchaniu trestného činu o ktorom sa pri svojej činnosti dozvie – vykonávajú akési predbežné hodnotenie skutočností pre zistenie či je takéto podozrenie odôvodnené a následne ak zistí že áno, poskytnú túto informáciu priamo EP. V zmysle revízie nariadenia OLAF úrad nemá túto oznamovaciu povinnosť voči EP v prípade ak ide o zjavne nepodložené obvinenia

V nariadení o EP sa uvádzajú minimálne prvky, ktoré tieto oznámenia majú obsahovať. Úrad možno bude musieť uskutočniť predbežné posúdenie obvinení, aby mohol tieto skutočnosti zistiť a získať potrebné informácie.

Takéto oznámenie musí obsahovať aspoň opis skutočností vrátane vyčíslenia pravdepodobne spôsobenej škody, pravdepodobnú právnu kvalifikáciu a ak sú dostupné informácie o potencionálnych obetiach, podozrivých prípadne iných zainteresovaných osobách v danej veci.

Aby si OLAF splnil svoju oznamovaciu povinnosť voči EP, mal by preto oznamovať podozrivú trestnú činnosť v akejkol'vek fáze vyšetrowania, pred jeho začatím alebo počas jeho vyšetrowaní.

b) EP a OLAF majú navzájom **nepriamy prístup k informáciám uchovávaným v správe prípadov** na základe pozitívnej/negatívnej lustrácie, OLAF prostredníctvom systému správy prípadov napríklad overuje či EP už nevedie v danej veci vyšetrowanie, a v súvislosti s tým môže od EP žiadať aj ďalšie informácie.

c) **EP odovzdá získané a zhromaždené informácie OLAF-u** v prípade ak sa rozhodne že nebude vykonávať v predmetnej veci vyšetrowanie – s cieľom aby OLAF mohol využiť oprávnenia ktorými disponuje a podnikol tak administratívne kroky vrámci svojich oprávnení (napríklad ak EP zistí že neexistujú dôkazy o tom, že bol spáchaný trestný čin spadajúci do jeho

právomoci, výška škody je pod hranicou stanovenej minimálnej výšky v rámci ktorej môže konať v danej veci a pod.)

Avšak ak by sa následne OLAF dozvedel o nových skutočnostiach, ktoré neboli EP v čase odmietnutia veci známe, môže OLAF prostredníctvom generálneho riaditeľa požiadať EP o pokračovaní vo vyšetrovaní.

Ako sa konštatuje v samotnej revízii nariadenia OLAF, obe úrady by si mali tieto informácie vymieňať jednak za účelom predchádzania duplicitných konaní, ďalej v záujme jednotného postupu oboch orgánov a pre dosiahnutie tohto účelu by mali mať vzájomný prístup do ich systémov prípadov. Bližšie podmienky výmeny informácií by si mali vymedziť priamo tieto orgány medzi sebou na základe vzájomnej dohody.

Revízia nariadenia OLAF rovnako priamo odkazuje na **dohodu o spolupráci** ktorú majú obe orgány medzi sebou uzatvoriť, kde špecifikujú ďalšie podmienky výmeny informácií, operačné strategické či technické informácie a ďalšie potrebné záležitosti, ako napríklad aj technické a bezpečnostné aspekty vzájomného prístupu do systémov správy prípadov, vrátane interných postupov – odôvodnenosť prístupu a jeho zdokumentovanie. Návrh takejto dohody sa pre informáciu zašle dozornému výboru, Európskemu parlamentu a Rade.

Vzhľadom na odborné znalosti úradu by inštitúcie, orgány, úrady a agentúry mali mať možnosť využiť úrad OLAF na uskutočnenie takéhoto **predbežného posúdenia obvinení**, ktoré im boli oznámené. V zmysle nariadenia OLAF majú inštitúcie, orgány, úrady a agentúry bezodkladne informovať OLAF o možných konaniach ktoré spadajú do jej kompetencie, avšak v zmysle revízie predmetného nariadenia OLAF, ak prvotne informujú EP, povinnosť voči OLAF-u si splnia zaslaním kópie tohto oznámenia, ktoré už adresovali EP.

Rovnako minimálne raz ročne sa majú spoločne stretnúť generálny riaditeľ OLAF a hlavný európsky prokurátor a to za účelom diskusií o otázkach spoločného záujmu.

c) OLAF poskytuje širšiu podporu aj činnostiam Európskej prokuratúry, napríklad poskytovaním analýz, uľahčením koordinácie konkrétnych činností správnych orgánov alebo vedením administratívnych vyšetrovaní, ktoré dopĺňajú tie, ktoré vykonáva Európska prokuratúra

EP môže v priebehu svojho vyšetrovania požiadať OLAF o podporu alebo doplnenie jeho činnosti v súlade s čl. 101 ods.3 Nariadenia o EP. To isté ustanovenie uvádza niekoľko príkladov: poskytovanie informácií, analýzy (vrátane forenzných analýz), odborná a operatívna

podpora; uľahčenie koordinácie konkrétnych opatrení príslušných vnútroštátnych správnych orgánov a orgánov EÚ; a vedenie administratívnych vyšetrovaní.

OLAF má pomáhať EP svojimi doterajšími skúsenosťami a tiež odbornými predpokladmi ktorými disponuje. Napríklad na účely administratívneho vymáhania môže byť nevyhnutný zber určitých dôkazov, ktoré sú irelevantné pre trestné vyšetrovanie EP, a OLAF sa pri ich zhromažďovaní môže spoliehať na svoje vyšetrovacie právomoci. Úrad sa pri poskytovaní tejto podpory zaväzuje zdržať akéhokoľvek konania, ktoré by mohlo ohroziť priebeh vyšetrovanie alebo stíhania a tiež musí dodržiavať všetky zákonné procesné záruky.

Žiadosť EP ktorú adresuje OLAF-u môže obsahovať jednak relevantné informácie k danému prípadu ak si to účel žiadosti vyžaduje, opatrenie ktoré má OLAF vykonať a aj lehotu ak je to vzhľadom na okolnosti prípadu potrebné.

Úvahy de lege ferenda

Ich spolupráca by nepochybne mala byť nastavená v oboch predmetných nariadeniach vyvážené resp. zrkadlovo a to je nevyhnutné kvôli účinnej spolupráci s ostatnými orgánmi a rovnako aj zvýšeniu ochrany finančných záujmov EÚ.

Konkrétnejšiu úpravu ich vzájomných vzťahov ponecháva právna úprava priamo na tieto orgány, kde im vytvára priestor uzavrieť **bilaterálnu pracovnú dohodu** na základe ich rokovaní a vzájomných potrieb, aj keď v minulosti často takéto rokovania zostali bez efektu a teda dohody neboli uzatvorené, nezostáva nám aktuálne nič iné len veriť, že tieto úvahy opätovne neskončia len pri začatých rokovaníach.

Okrem toho je **otázne či sa OLAF časom netransformuje do akejsi vyšetrovacej zložky EP**, ktorá sa bude riadiť pokynmi EP. To by však výrazným spôsobom zasiahlo do aktuálnych právomoci OLAF-u a tieto by následne už nemohol v rovnakom rozsahu naďalej efektívne vykonávať. Ale rovnako to môže byť v rozpore so ZFEÚ, ktorá sa zameriava na pomoc vnútroštátnym orgánom a Europolu. Momentálne vystupuje **OLAF ako pomocný orgán EP a podporuje jej činnosť subsidiárnym spôsobom** a naďalej vykonáva svoje oprávnenia v nezmenenom rozsahu a text jednotlivých nariadení obe orgány vníma ako autonómne orgány.

Výmena informácií musí byť dynamická a musí pokračovať po celú dobu trvania prípadu, aby sa zohľadnil vývoj vyšetrovaní. Čo však v prípade ak dôjde ku kolízii ich

právomoci, teda ak obe orgány budú tvrdiť, že daný prípad spadá do právomoci EP a druhý orgán bude tvrdiť opak. Vzhľadom na túto otázku bude možno vhodné doplniť existujúce ustanovenia akýmsi mechanizmom pre dvojstranné konzultácie za týmto účelom, aby sa zabezpečilo, že prípady vyšetrí najvhodnejší orgán.

Z rovnakého dôvodu by sa malo uvažovať aj o **potrebe posilniť dôkaznú hodnotu správ OLAF-u**. Podľa súčasného právneho rámca takáto hodnota závisí od vnútroštátneho práva, pretože má rovnakú hodnotu ako administratívne správy vypracované vnútroštátnymi správnyimi inšpektormi (článok 11 ods. 2 nariadenia 883/2013). To vedie k silnej fragmentácii, ktorá podkopáva následné kroky v súvislosti s činnosťami úradu OLAF a efektívnosť ochrany finančných záujmov Únie.

OLAF bude naďalej **hlavným orgánom v boji proti finančným záujmom EÚ** na úrovni EÚ najmä **v nezúčastnených členských štátoch**, ktoré sa doposiaľ nestali členmi EP.

Budú teda spolupracovať prioritne s úradom OLAF ale v rámci zásady lojálnej spolupráce a povinnosťou zabezpečiť ochranu finančných záujmov v zmysle ZFEÚ budú musieť spolupracovať aj s EP. V prípade ak sa daná vec bude týkať štátu ktorý sa nepripojil k EP, EP nebude môcť vykonávať svoje bežné oprávnenia, preto tu bude mať dominantné postavenie práve OLAF.

Záver

Nepochybne úrad OLAF má ideálne postavenie a vybavenie na to, aby pre Európsku prokuratúru predstavoval partnera a privilegovaný zdroj informácií.

Som toho názoru že práca EP je podstatným miľníkom pre cezhraničnú spoluprácu v trestných veciach v EÚ a vhodným spôsobom doplní prácu OLAF-u a vyplní tak medzery v jej oprávneniach, ktorými OLAF nedisponoval, pričom OLAF bude určite jedným z jej kľúčových partnerov a tieto zmeny sú určite pozitívnym krokom vpred v boji proti poškodzovaniu finančných záujmov EÚ.

Bude však do budúca postačovať, aby OLAF predstavoval nezávislý pomocný orgán pre EP alebo bude potrebné aby sa stal priamo jej súčasťou? Je otázne, či nebude potrebné vzhľadom na to, ako sa bude ich vzájomná spolupráca a vzťah vyvíjať do budúcnosti opätovne neprístupit' k revízií právneho rámca OLAF. Nepochybne až táto budúca spolupráca medzi OLAF a EP prinesie nové právne otázky, ktoré bude potrebné upraviť a zdefinovať.

Založenie Európskej prokuratúry oprávnenej viesť trestné vyšetrowanie neznamená, že OLAF sa stáva irelevantným. Naopak, dôležitosť a význam OLAF-u v boji proti finančným záujmom EÚ pretrváva. Z dôvodu úzkeho prepojenia medzi správnymi a trestnými zákonmi stúpa aj jeho dôležitosť vzhľadom na zriadenie Európskej prokuratúry prostredníctvom rozšírenej spolupráce.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

European Union, OLAF Report 2019: Twentieth report of the European Anti-Fraud Office, 1 January to 31 December 2019, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020.

ISBN 978-92-76-15674-1. Dostupné z: https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/default/files/olaf_report_2019_en.pdf

LIGETI, K. – MARLETTA, A.: The European Public Prosecutors Office: What role for OLAF in the future? In: European Criminal Procedure Law in Service of Protection of European Union Financial Interests: State of Play and Challenges, 2016: Croatian Association of European Criminal Law, ISBN: 978-953-99118-2-7

OLAF, OLAF Regulation undergoes thorough evaluation. Press release No 05/2017. Zo dňa 01.03.2017. Dostupné z: https://ec.europa.eu/anti-fraud/media-corner/news/01-03-2017/fit-purpose-olaf-regulation-undergoes-thorough-evaluation_sk

Report from the commission to the European Parliament and the Council. 31th Annual Report on the protection of the European Unions financial interests – Fight against fraud – 2019. Dostupné z: https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/default/files/pif_report_2019_en.pdf

VERVAELE, J.: Relationship between OLAF, the future EPPO, the other European Bodies and the national judicial authorities. In: Protecting fundamental and procedural rights from the investigations of OLAF to the future EPPO, 2014: Fondazione Lelio Basso, s. 109-114, ISBN: 9788890999321

KRÁLIK, P.: Europrokuratúra dostáva zmysel vďaka spolupráci s Úradom na boj proti podvodom v EÚ známym ako OLAF, 14.08.2018. Dostupné z: <https://www.irep.sk/europrokuratura-dostava-zmysel-vdaka-spolupraci-s-uradom-na-boj-proti-podvodom-v-eu-znamym-ako-olaf/>

Výročná správa o aktivitách sieťových partnerov v oblasti ochrany finančných záujmov EÚ v SR za rok 2020. Dostupné z: <https://www.mpsr.sk/aktualne/vyroczna-sprava-o-aktivitach->

[sietovych-partnerov-v-oblasti-ochrany-financnych-zaujmov-eu-v-slovenskej-republike-za-rok-2020/16648/](#)

Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie (2016/C 202/01)

Nariadenie (EÚ, Euratom) 2020/2223, ktorým sa mení nariadenie (EÚ, Euratom) č. 883/2013, pokiaľ ide o spoluprácu s Európskou prokuratúrou a účinnosť vyšetrení Európskeho úradu pre boj proti podvodom

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ, Euratom) č. 883/2013 z 11. septembra 2013 o vyšetrovaní vykonávaných Európskym úradom pre boj proti podvodom (OLAF), ktorým sa zrušuje nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1073/1999 a nariadenie Rady (Euratom) č. 1074/1999

Nariadenie Rady (EÚ) 2017/1939 z 12. októbra 2017, ktorým sa vykonáva posilnená spolupráca na účely zriadenia Európskej prokuratúry

Rozsudok Najvyššieho súdu SR 1Sžhpu/1/2009 z roku 2013

Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci Vialto Consulting proti Komisii T-617/17

Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 5. decembra 2017, M.A.S. a M.B., C-42/17, EU:C:2017:936

[curia.europa.eu](#)

[ec.europa.eu](#)

[eur-lex.europa.eu](#)

[slov-lex.sk](#)

[euractiv.sk](#)

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Ivana Zeleňáková).

PRÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN III. – Sekcia verejného práva

online vedecká konferencia

Autor:	Kolektív autorov
Vedecký redaktor:	doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.
Predseda edičnej komisie:	JUDr. Monika Némethová, PhD.
Recenzenti:	prof. JUDr. Ing. Bernard Pekár, PhD. doc. JUDr. et PhDr. mult. Libor Klimek, PhD. doc. JUDr. Vlasta Kunová, CSc. JUDr. Adrián Vaško, PhD. Mgr. Zuzana Mičková, PhD.
Zostavovateľ:	JUDr. Ľubica Saktorová, PhD., LL.M., M.A. Mgr. Jakub Dzimko Mgr. Miroslava Dolíhalová
Vydavateľ:	Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Návrh obálky:	Mgr. art. Zuzana Ceglédová
Rok vydania:	2021
Počet strán	332

„Príspevky neprešli jazykovou korektúrou“

ISBN 978-80-557-1932-0

EAN 9788055719320

9 788055 719320

ISBN 978-80-557-1932-0